

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA
SPORT UNIVERSITETI**

Xudayberdiyeva Nodira Abduyakubovna

OMMAVIY SPORT-SOG‘LOMLASHTIRISH TADBIRLARINI TASHKILLASHTIRISH

O‘quv qo‘llanma

5610700 – Sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarish
ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan.

CHIRCHIQ 2021

Xudayberdiyeva Nodira Abduyakubovna.

Ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti talabalari uchun o'quv qo'llanma /N.A.Xudayberdiyeva;

Taqrizchilar:

- 1. D.N.Arzikulov** – *psixologiya fanlari nomzodi, dotsent*
- 2. V.Sh.Rahimov** – *pedagogika fanlari nomzodi, dotsent*

O'quv qo'llanmada ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish, mamlakatda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar, ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish metodikasi, oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va ommaviy tadbirlarni tashkil etish va sifatini oshirishda «Sport» klublarining o'rni va ahamiyati, darsdan tashqari sport-sog'lomlashtirish ishlarini asosiy yo'nalishlari, sport va sport tadbirlari shakllari, sport tadbirlarining rivojlanish uslubiy metodologiya dasturi, sport musobaqalarini tayyorlash va o'tkazish uchun zarur bo'lgan bilimlar haqida ma'lumot berilgan.

В учебном пособии рассматриваются вопросы организации массовых спортивно-оздоровительных мероприятий, мероприятий, направленных на развитие массовой спортивно-оздоровительной работы в стране, методика организации массовой спортивно-оздоровительной работы, Роль и значение спортивных клубов в организации и повышении качества физической культуры и массовых мероприятий в высших учебных заведениях, основные направления внеурочной спортивно-оздоровительной работы, формы проведения спортивных и спортивных мероприятий., представлена программа методической разработки спортивных мероприятий и информация о знаниях, необходимых для подготовки и проведения спортивных соревнований.

The tutorial deals with the organization of mass sports events, aimed at the development of mass sports in the country, the methods of organization of mass sports work, the Role and importance of sports clubs in organizing and improving the quality of physical culture and events in higher education, the main directions of extra-curricular sports and recreation activities, forms of sports and sporting events., The program of methodological development of sports events and information about the knowledge necessary for the preparation and conduct of sports competitions are presented.

KIRISH

Yurtimizda aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil, 30-oktyabrda qabul qilingan «Sog'lom turmush tarzini keng tadbiriq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida»¹ Farmoniga muvofiq hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «2019-2023-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»² qarorni ijrosini ta'minlash yuzasidan Respublikada jismoniy tarbiya va sportni faol rivojlantirish, aholining barcha qatlamlarini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb qilish, jamiyatda sog'lom turmush tarzining foydasi va ustunligini keng targ'ib qilish, mamlakatda yaratilgan jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport infratuzilmasidan to'laqonli va samarali foydalanishni ta'minlash, shuningdek, yanada takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq aholining barcha qatlamlarini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan keng qamrab olishni ta'minlaydigan innovatsion shakllar va mexanizmlarni ishlab chiqish va joriy etish yuzasidan qator vazifalar belgilangan.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Sog'lom turmush tarzini keng tadbiriq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi). 31.10.2020-yil.

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «2019-2023-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi qarori. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi). 14.02.2019-yil.

O'quv qo'llanmada ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish yuzasidan talabalarni bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, shu bilan bir qatorda bo'lajak mutaxassis kadrlarni ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirishning turli shakllari va usullari bilan qurollantirish;

- maktabgacha bolalar muassasalarida, umumta'lim maktablarida, akademik litsey, kasb-hunar kollejlarida, oliy o'quv yurtlarida, aholi turar joylarida va ishlab chiqarish korxonalarida ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil etish va o'rgatish vazifalari keng yoritilgan.

Ushbu o'quv qo'llanma 5610700- Sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarish ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, u "Ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish" fan dasturi asosida tayyorlangan. O'quv qo'llanmada "Ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish" fanining maqsadi, vazifalari, O'zbekistonda ommaviy sport tadbirlarini rivojlanish tarixi va hozirgi kundagi ahamiyati, Sport va ko'ngilochar tadbirlarning madaniy va tarixiy jihatlari va ularning rivojlanish tendensiyalari", O'zbekistonda jismoniy-tarbiya va ommaviy sport-harakatining milliy kontsepsiyasi, Ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish nizomi, Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish predmetining maqsad va vazifasi hamda umumiy tushunchalari to'g'risida, Mamlakatda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar, Ommaviy sport – sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish metodikasi, Darsdan tashqari sport-sog'lomlashtirish ishlarini asosiy yo'nalishlari haqida ma'lumotlar berilgan.

1-MODUL. O'ZBEKISTONDA OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI RIVOJLANISH TARIXI VA HOZIRGI KUNDAGI AHAMIYATI

1.1. Axborotlashtirish va globallashtirish davrida sportning rivojlanishi

XIX asrda Baron Per de Kuberten tomonidan tuzilgan sport musobaqalarining asosiy qoidalar tizimi XX-asr oxiridagi axborot, ilmiy va texnik yutuqlardan chetda tura olmadi. Aql-idrok, bilim, axborot texnologiyalari eng muhim iqtisodiy boylik bo'ldi. Kompyuter va telekommunikatsiya tarmoqlariga asoslangan axborot inqilobi mavjud haqiqatni tubdan o'zgartirib, eskisini takomillashtirish, sport turlari va musobaqalarning yangi shakllari paydo bo'lishiga, ularning iqtisodiy jozibadorligi va samaradorligini oshirishga turtki bo'ldi. 1952-yilgi Xelsinki Olimpiadasining eng yuqori cho'qqisi deb hisoblangan fotoplastinka tizimi allaqachon odatiy holga aylangan edi. Hozirgi kunda sportning zamonaviy talablari - sun'iy yo'ldosh orqali uzatiladigan musobaqalarning onlayn translyatsiyalari, bir zumda o'zgaruvchan natijalar jadvali va statistik ma'lumotlar, tarmoqdagi sport tadbirlarini Internet orqali translyatsiya qilish va boshqalar. Ushbu yangiliklarga asoslanib, sport loyihalarini jahon bozorlariga chiqarishda menejment yondashuvlari ham o'zgardi, sport tadbirlari uchun yangi tashkilotchilar va mualliflik huquqi egalari paydo bo'ldi.

Asrlar davomida odamlar o'rtasidagi muloqotga bo'lgan ehtiyoj yozishmalar orqali amalga oshirilib kelingan. Keyin telegraf va telefon paydo bo'ldi, bu xabarlarini yetkazib berishni sezilarli darajada tezlashtirdi. Endi internet biz uchun yangi mo'jiza yaratdi - "real vaqtda" vizual aloqa. Ko'p jihatdan, buning uchun butun dunyo bo'ylab inson hayotining turli lavhalalarida sodir bo'layotgan globallashtirish jarayonlari uchun minnatdorchilik bildirishimiz kerak. Sport bozorlari ham jamiyatda va dunyoda sodir bo'layotgan global jarayonlarga juda sezgir munosabatda bo'ldi. Sport jamoatchiligi subyektlari o'z faoliyatida paydo bo'layotgan

global imkoniyatlardan nafaqat biznes korporatsiyalarida, balki “Olimpiya” deb nomlanadigan Oliy sport musobaqalarida ham foydalanishni boshladilar. Sport hamma joyda global o‘zgarishlarga asoslangan yangi qoidalar asosida rivojlana boshladi.

Globallashuv nima? Ilmiy jamoatchilikda bunday yangilik paydo bo‘lishi va ushbu hodisaning keng tarqalgan ta’riflaridan birini talqin qilishda o‘tgan asrning oxiridan boshlab globallashuv jarayonlarini o‘rganib chiqqan amerikalik sotsiolog Roland Robertson nomi bilan bog‘lash mumkin. Dastlab u dunyo va odamlar bilan kechayotgan jarayonlarni sotsiologiya nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqdi. Ammo tez orada globallashuv yanada kengroq va ko‘proq universal hodisa ekanligiga amin bo‘ldi. Moskva davlat universiteti global jarayonlar fakultetidagi 2011-yil aprel oyida bo‘lib o‘tgan ma‘ruzasida M.V. Lomonosov: “Globallashuv kontsepsiyasi dunyoni siqishni va umuman olamni xabardorligini kuchaytirishini anglatadi ...” degan fikri mazmunida mahalliy yoki hududiy makon globallashuvning asosiga aylandi. Dunyo miqyosida ishlab chiqarish davri uchun misli ko‘rilmagan imkoniyatlar paydo bo‘ldi, bir vaqtda bu to‘plovchi qismlarni Indoneziyadan sotib olish mumkin, Xitoyda ishlab chiqariladi va Germaniyada sifat nazorati amalga oshiriladi.

Agar globallashuv sport maydoniga taalluqli bo‘lsa, bu eng muhim yutuq - bu butun dunyo bo‘ylab sportchilar, murabbiylar, hakamlarning harakatlanish erkinligi va eng kuchli sportchilarni turli loyihalarga qo‘shilish qobiliyatidir. Ushbu omil sport tadbirlarining sifatini oshirishga, iste’molchilar va reklama beruvchilarning sport ko‘rsatkichlari talabini yaratishga va jahon sport bozorlarini kengayishiga yordam beradi. Shu tariqa sportchilar, murabbiylar, sport translyatsiyalari uchun bozorlar, sport ovqatlanishni ishlab chiqaruvchilar uchun bozorlar, sport tibbiyoti bozorlari va boshqalar paydo bo‘ldi. Media kanallari yordamida dunyo bo‘ylab “eng yaxshilarini” joylashtirish va targ‘ib qilish g‘oyasi televideniyani barcha global sport-tijorat jarayonlari uchun yetakchi tarmoq va katalizatorga aylantirdi. Reklama beruvchilarning, u yoki bu tarzda sport bilan bog‘liq mahsulotlarni (ichimliklar, sport bilan oziqlantirish, dori-darmon vositalari) ishlab chiqaruvchilarning manfaatlarini hisobga olgan holda, butun dunyoda sport sohasi mahsulotlari va xizmatlari iste’molchilarining katta auditoriyasi

paydo bo'ldi. Shu bilan birga, sport tashkilotlari o'rtasidagi raqobat ham global miqyosga ega bo'ldi. Sportda globallashtirishning boshqa o'ziga xos belgilari paydo bo'ldi, ular orasida o'sish toifalari ajralib turadi:

- xalqaro sanoat, ilmiy ishlab chiqarish va texnologik almashinuvning o'sishi;

- butun dunyo bo'ylab sport turlari migratsiyasi jarayonining o'sishi; (rivojlanishi)

- xalqaro siyosiy, axborot, madaniy, sport aloqalarining o'sishi. (taraqqiyoti)

Global o'zgarishlarning asosiy g'oyasi sifatida xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan turli omillarning (masalan, yaqin iqtisodiy va siyosiy aloqalar, madaniy va axborot almashinuvi) ma'lum bir mamlakat va uning aholisi ta'sirining muqarrarligini tasavvur qilish mumkin. Axborot sohasi globallashtirish davrida u yoki bu tarzda ingliz tilida so'zlashadigan bo'lib qoldi. Muloqotning qulayligi va samaradorligi uchun dunyoning qaysi qismida ishlashingiz va qaysi arenalarda o'ynashingizdan qat'iy nazar, o'zingizni ingliz tilini bilish bilan qurollantirishingiz kerak.

Globallashtirishning eng qudratli omili - moliyaviy va iqtisodiy - to'lov vositasi sifatida dunyo bo'ylab Amerika dollarining tarqalishi orqali xalqaro savdo tizimini, xalqaro to'lov tizimini va xalqaro iste'mol tizimini barpo etishga imkon berdi. Oxir oqibat dunyodagi barcha global o'zgarishlarning manzilini aynan iste'molchi tashkil etadi.

Siyosiy sohada globallashtirish g'oyasi shundan iboratki, muammo alohida davlat yoki bir nechta davlatlar darajasida baholanishi kerak. Muammolar dunyoda sodir bo'layotgan global jarayonlar asosida shakllantirilishi, yechilishi kerak va davlatlarning rahbarlari har doim ham ushbu jarayonlarni boshqarmaydilar yoki ularga rahbarlik qilavermaydilar. Shuningdek, davlat muassasalariga bog'liq bo'lmagan trans milliy korporatsiyalar va tashkilotlar soni juda ko'p. Sport sohasida bular, albatta, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ), Xalqaro sport federatsiyalari (XSF) va sport-biznes korporatsiyalaridir (sport ligalari). Globallashtirish sportni rivojlantirish bo'yicha o'z tuzatishlarini kiritishda davom etmoqda, bu xalqaro va mehnat hamda resurslarning migratsiyasi yuqori bosqichini anglatadi. Dunyoning aksariyat xalqaro sport tashkilotlari sportchilar uchun yagona bozorga

aylanmoqda, shuningdek, ularning faoliyati mintaqalar uchun ochiqdir. So'nggi yigirma yil ichida odatdagi birlashtirilgan jadval musobaqalariga (USP) qo'shimcha ravishda xalqaro sport musobaqalarining mutlaqo yangi formatlari paydo bo'ldi:

- Futbol bo'yicha "UEFA Chempionlar Ligasi";
- Voleybol bo'yicha "Jahon Ligasi";
- Aralash yakkakurash turlari bo'yicha "M-1 ligasi";
- "Qit'a xokkey ligasi";
- Basketbol bo'yicha VTB Birlashgan Ligasi;
- Sportchilarning "Olmos ligasi".

Xalqaro federatsiyalar va notijorat uyushmalarning taqvimida, an'anaviy Olimpiya o'yinlari va qit'a o'yinlaridan tashqari, g'ayrioddiy musobaqalar paydo bo'ldi:

- Universiada (Xalqaro universitet sport federatsiyasi tomonidan tashkil etilgan);
- Xalqaro bolalar o'yinlari (Xalqaro bolalar o'yinlari qo'mitasi tomonidan tashkil etilgan);
- Jahon o'yinlari (Xalqaro Jahon o'yinlari assotsiatsiyasi tomonidan tashkil etilgan);
- Jahon urushi o'yinlari (Xalqaro harbiy sport kengashi tomonidan tashkil etilgan);
- Frankofoniya o'yinlari (tashkilotchi - fransuz tilida so'zlashadigan mamlakatlarning sport va yoshlar vazirlari konferensiyasi);
- Butunjahon Ekstremal O'yinlar (Eter Entertainment Sport Programmning Network Inc tomonidan tashkil etilgan).

Amerikaning yirik sport ligalari - NBA, NHL, NFL o'zlarining mahsulotlarini birinchi navbatda Janubiy-Sharqiy Osiyoda, so'ngra butun dunyoga targ'ib qilish yo'nalishi bo'yicha rivojlanish strategiyasini qayta ko'rib chiqdilar. Bunday o'zgarishlarning vazifasi ham global - kengaytirish va yangi bozorlarda joylashishdir.

Sport sohasidagi global o'zgarishlarni tarqatish jarayonida tadbirlarni namoyish etuvchi kompaniyalar va agentliklar tuzilmoqda, ular sport shousini yaratish, musobaqalarning onlayn televizion translyatsiyasini tashkil etish, muayyan tadbirga tijorat huquqlarini sotish, marketing vositalari yordamida

tomoshabinlarning nima bo'layotganiga qiziqishini oshirishga qaratilgan. Barcha o'zgarishlarning maqsadi - iqtisodiy samaradorlik va sport shousining tijorat yutuqlariga erishishi. Agar sport korporatsiyalarining faoliyati dastlab bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslangan bo'lsa, unda jahon olimpiya harakati ommaviy, siyosiy va nodavlat bo'lib 1980- yilgacha dunyodagi barcha sport tadbirlari orasida so'zsiz yetakchi bo'lib qoldi.

O'zgarishlar o'tgan asrning 80-yillaridan boshlandi. Olimpiya sportining o'zgarishiga turtki 1976-yilgi Monreal Olimpiadasining shov-shuvli natijasi bo'ldi. Tashkilotchilar qarzga botdilar, rentabellik bo'yicha hisob-kitoblar o'zlarini oqlamadi. XOQning o'sha paytdagi prezidenti Lord M. Killanin Olimpiya harakatini isloh qilish bo'yicha ko'plab takliflarga javoban shunday degan edi: "Sportning professionalligi xavfi shundaki, u sportni" shou-biznes "ga aylantiradi. Sportchi o'z erkinligini yo'qotadi va tijorat agenti qo'lida qurolga aylanadi. Qayerda va kimga qarshi turishi kerakligini, xususan, chiptalar va translyatsiya huquqlaridan olinadigan daromadlarga e'tibor berishini belgilaydi. Shaxsan menda professional sportga qarshi hech narsa yo'q. Ammo mutaxassislar Olimpiya o'yinlariga qabul qilinadigan bo'lsa, Olimpiya harakati menejerlar va impresario qo'lga o'tadi." Olimpiya lobbisining bunday turkumliligi qarshiliklariga qaramay, yanada yakkilik bilan o'zgartirish tarafdorlari professional sportchilar, o'zlarining sport turlari bo'yicha eng kuchli sportchilar bo'lishdi.

1981-yilda Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining (XOQ) yangi prezidenti Markiz Xuan-Antonio Samaranchning taklifiga binoan "havaskorlik" tushunchasi "Olimpiya Xartiyasi"dan chiqarildi. XXIV Olimpiada o'yinlaridan boshlab dunyoning eng kuchli professional sportchilari medallar uchun kurashda ishtirok etishni boshladilar. 1994-yilda Parijdagi Olimpiya kongressi H.A.Samaranchning kelajakda sportni professionallashtirish va tijoratlashtirish bo'yicha konsepsiyasini qo'llab-quvvatladi, ammo shu bilan birga "tijorat ruhi Olimpiya ideallari o'rnini bosishiga" yo'l qo'ymaslikka chaqirdi.

Globallashuv jarayoni asta-sekin va zo'ravonliksiz Olimpiya sportining ustuvor yo'nalishlarini o'zgartirib yubordi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining qudratli transmilliy korporatsiyaga aylanishi Olimpiya o'yinlarini ommaviy hayotda ham, siyosiy sohada ham butun dunyo miqyosidagi tadbirga

aylantirdi. Olimpiya o'yinlarining ta'rifi "Olimpiya xartiyasi" (6.1-band) tomonidan berilgan: "Olimpiya o'yinlari - bu sportchilar o'rtasida individual yoki jamoaviy sport turlari bo'yicha musobaqalar, ammo mamlakatlar o'rtasida emas. Ular XOQ tomonidan arizalari qabul qilingan tegishli Milliy Olimpiya Qo'mitalari (MOQ) tomonidan tanlangan sportchilarni birlashtiradilar. Sportchilar tegishli xalqaro sport federatsiyalarining texnik rahbarligi ostida musobaqalashadilar".³ Aslida, qishki va yozgi Olimpiya o'yinlari musobaqalari tizimi ham sportchilar, ham biznes uchun eng obro'li hisoblanadi.

Sovuq urush siyosiy muxolifati foydasiga 1980-1984 -yilgi o'yinlarning o'zaro boykotlaridan so'ng aql ustun keldi. O'yinlardan tushgan biznes daromadlari barqaror o'sishni boshladi, aynan shu biznesni jamiyatdagi muayyan jarayonlarning sog'lom rivojlanish ko'rsatkichi deb hisoblash mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, sportda pul va homiylik har doim bo'lgan. Miloddan avvalgi 776- yildan beri o'tkazilgan Qadimgi Yunonistondagi Olimpiya o'yinlari milodiy 394 -yilgacha eng muhim tarixiy voqeani aks ettirdi, uning davomida nafaqat sport turlari, balki diniy marosimlar ham o'tkazildi, savdogarlar uchun savdo maydonchalari qurildi, shahar aholisi o'yin-kulgisi uchun maydonlarda teatrlashtirilgan tomoshalar namoyish etildi va sport musobaqalari doirasida shoirlar musobaqalari o'tkazildi. Olimpiya o'yinlari qatnashchilari, olijanob fuqarolar bilan bir qatorda qadimgi Olimpiyaning ko'plab ibodatxonalariga xudo uchun xayr-ehsonlar olib kelishdi va xudodan yordam, rahm-shafqat so'radilar.

1896-yilda o'tkazilgan Afinadagi birinchi zamonaviy Olimpiya o'yini homiyilar tomonidan amalga oshirildi. Musobaqalarni tashkillashtirish uchun pul nafaqat Yunoniston aholisidan, balki London, Marsel, Konstantinopol va boy yunon jamoalari bo'lgan boshqa shaharlardan ham kelgan. Yunonistonlik ishbiarmon Aleksandriyadan Georg Averoff hisobidan Afinadagi qadimiy Olimpiya stadioni tiklandi. Zamonamizning birinchi Olimpiya o'yinining homiyilaridan biri, xususan, Kodak kompaniyasi bo'lib bugungi kungacha hamkorlik davom etmoqda. 1912- yilgi Stokgolm o'yinlariga tayyorgarlik ko'rishda qatnashish huquqini o'nga yaqin shved kompaniyalari sotib oldi. Antverpen 1920-yilda shunchalik ko'p reklama mavjud ediki, Olimpiya

³ O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi 1992- yil, 21- yanvarda tashkil etilgan.

o'yinlarining o'ziga xos ramzlari uchun deyarli joy qolmadi. 1928-yildagi Olimpia o'yinining eng yirik homiysi xalqaro Coca-Cola kompaniyasi bo'ldi. Tashkilotchilarga birinchi daromad keltirgan 1932-yilda Los-Anjelesda bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlari hisoblanadi.

1.2. Sportni boshqarishda davlatning ishtirok etish shakllari

Sport odamlar o'rtasidagi raqobat shakli sifatida turli xalqlar va madaniyatlar hayotida uzoq vaqtdan beri o'z o'rnini egallab kelgan. Sport shoularini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishni boshlashdan oldin, biz sport g'alabasining o'zi juda muhim yutuq ekanligini tasavvur qilishimiz kerak. Shu bilan birga infratuzilma, resurslar, urf-odatlar va zamonaviy bozor sharoitida o'z narxiga ega bo'lgan ko'ngilli va ko'ngilochar tadbirlar sifatida sport loyihalarini takomillashtirish omillari ham ahamiyatli emas.

Masalan, Olimpiya o'yinlari darajasidagi sport loyihalarining iqtisodiy samaradorligi, hozirgi paytda ularni qo'llab-quvvatlash uchun transport marshrutlari, aloqa, aeroportlar, mehmonxonalar, stadionlar va inshootlar tarmog'iga ega bo'lgan butun shaharlarning qurilishi bilan bevosita bog'liqdir. Bunday sport va ko'ngilochar tadbirlarning huquq egalari, tashkilotchilari va muhandis sifatida turli xil tuzilmalar qatnashadi va ularning har biri o'z muammolarini hal qiladi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, bunday tadbirni tashkil qilish va o'tkazishda davlat muassasalari va davlat idoralari ishtirokisiz Jahon chempionati yoki Olimpiya o'yinlari darajasidagi biron bir yirik sport musobaqasi yakunlanmaydi.

Tarixdan tomoshani va olomoni boshqarishning ko'plab turlarini bilamiz. Barcha davlat rahbarlarining istisnosiz, ommaga va ommaviy ongga ta'sir qilishning vosita va manbalarga muhtojligi, zaruriyati bor. Siyosiy natijalarga erishish, marosimlar, qurbonliklar va adolatli o'yin-kulgilarni amalga oshirish uchun ko'p sonli odamlar uchun ommaviy chiqishlarni tashkil etish davlat rahbarlari tomonidan yuqori baholandi. Insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o'sha davr qahramonlarining hayotiy sharoitlari bilan bog'liq bo'lgan yorqin va rang-barang shou, xalq sayillariga xos bo'lgan turli urf-odat, marosimlar paydo bo'ldi va rivojlandi.

Italiyalik olim Antonio Banfi (1886–1957) barcha turdagi ko'ngilochar

tadbirlarni uch turga ajratdi: badiiy, an'anaviy va aloqa.⁴ An'analarga rioya qilish va ba'zi harakatlar va marosimlarning ketma-ketligi maxsus o'qitilgan va o'rgatilgan odamlar tomonidan tartibga solinishi kerak edi. Ko'ngil ochish tadbirlari davomida tashkiliy funksiyalarni aynan shu odamlar amalga oshirgan. Banfi teatr, kino va sirkni san'atdagi tomoshalarning badiiy turi deb tasniflagan. Shu bilan birga, tomoshabinlar badiiy spektaklni tomosha qilishlari kerak, badiiy spektaklning senariysi maxsus tayyorlanishi, produksiya mashq qilinishi kerak deb hisobladi. Antonio Banfi tomosha paytida tomoshabinlarga ta'sir qilishning estetik va axloqiy tomonlariga alohida ahamiyat berdi.

An'anaviy tomosha turi - bu jamiyatdagi diniy marosimlar va urf-odatlar: to'ylar, dafn marosimlari, inauguratsiyalar, harbiy paradlardir. Tarixiy ma'lumotlar ajdodlar urf-odatlari aksariyat xalqlar va milliy madaniyatlar uchun jamiyatning madaniy rivojlanishini, uning g'oyaviy mazmunining juda muhim qismi bo'lib xizmat qilishini isbotlaydi.

Antonio Banfi tasnifiga ko'ra, ommaviy tantanalar (xalq musobaqalari, karnavallar, raqs tanlovlari, musobaqalar) ko'ngilochar tadbirning aloqa turiga kiradi. Ommaviy sport tadbirlari ham shunga tegishli.

Ommaviy sport tadbirlarini o'z ichiga olgan aloqa turidagi ushbu ko'ngilochar tadbirlarning uchinchi toifasi dolzarb mavzu hisoblanadi, chunki sport uzoq vaqtdan beri jamiyat va davlat hayotida sharaffi o'rinni egallab kelmoqda.

Iqtisodiyoti va resurslari yuqori texnologiyalarga ega rivojlangan davlatlar Olimpiya monopoliyasining kengayishi va butun dunyo bo'ylab jahon olimpiya harakati subyektlarining rivojlanishiga hasad bilan qarashmoqda. Shu bilan birga, sport dunyoning iqtisodiy rivojlangan barcha davlatlarida katta milliy va ijtimoiy ahamiyatga ega. Iqtisodiy jihatdan eng kuchli mamlakatlar turli darajadagi turnirlarni o'tkazish huquqi uchun

⁴ Antonio Banfi (1886–1957). “Falsafa va ma'naviy hayot” (1922) , “E. Gusserlning mantiqiy tadqiqotlari” (1922) va “E. Gusserlning sof fenomenologiyasi va nazariy sohaning mukammal avtonomiyasi” (1923), “Aql nazariyasi tamoyillari” (1926) asarlarida yangi ratsionalistik falsafani ishlab chiqish uchun fenomenologiyaning ahamiyati masalalarini ko'rsatib berdi.

kurashmoqdalar. Ular, albatta, kapital qo'yilmalar miqdorini, dasturlarni amalga oshirishdan olinadigan daromadlarni va bunday tadbirga bo'lgan huquqlarni hisoblab, yirik sport musobaqalarini o'tkazish uchun nomzod shaharlarning poygalarida raqobatlashadi.

Globalashuv jarayonlari sport musobaqalariga nomzodlar uchun yangi talablar va ishtirok etish qoidalarini belgilay boshladi. Xalqaro olimpiya qo'mitasi endi o'yinlarni tashkillashtirish uchun u yoki bu davlatga "kirmaydi", ammo o'yinlarni o'tkazish uchun ariza bergan mamlakatlar hukumatlarining davlat kafolati ostida vakolatlarni O'yinlar tashkiliy qo'mitasiga (OCOG) topshiradi. Shunday qilib, Xalqaro olimpiya qo'mitasi, xalqaro sport federatsiyalari sport jarayonlari va reglamentlariga o'sha davlatning aralashuvisiz davlat byudjeti hisobidan o'yinlarning moddiy-texnik bazasi va infratuzilmasini yaratishning huquqiy modeli paydo bo'ladi. Natijada, davlatlar va jamoat korporatsiyalari xalqaro homiylar qatorida dunyoning barcha sport bozorlarida Olimpiya harakati va sport biznesining eng ko'zga ko'ringan ishtirokchilaridan biriga aylanadi.

Xuddi shu sababga ko'ra, aksariyat mamlakatlarda Samaranch islohotlaridan so'ng, elita sportini boshqarish shakllari o'zgargan. Bir qator mamlakatlarda sportni boshqarishning turli shakllarini tahlil qilish asosida davlat va sport o'rtasidagi sheriklik munosabatlarining uchta asosiy modeli mavjud degan xulosaga kelish imkonini berdi.

Birinchi model Xitoycha. Sovet Ittifoqi qulashidan oldin ushbu modelni xavfsiz ravishda "Sovet" deb atash mumkin edi. Ushbu model sportni boshqarishda davlat yondashuvi tamoyiliga asoslanadi. Ammo Sovet Ittifoqi qulashi va mamlakatdagi sportni boshqarish organi (qo'mita - vazirlik - agentlik - vazirlik) bir qator qayta tashkil etilgandan so'ng, sport rahbariyatining umumiy vakolat darajasi deyarli barcha sport turlarida xalqaro darajada pasayib ketdi. Rossiya Olimpiya qo'mitasi, Milliy sport jam'armasi sport dunyosida bozor munosabatlarining rivojlanishi, tarmoq homiylarining paydo bo'lishi, g'alaba uchun mukofot puli va boshqalarni hisobga olgan holda Sovet Ittifoqining markazlashtirilgan boshqaruv tizimini Goskom sport orqali o'zgartirishga harakat qildi. O'zgarishlar asosan tijorat turnirlarida pullarni endi vazirliklar boshqaradigan sportchilar maqomiga tegishli bo'ldi. Ma'lum bo'lgan inersiya tufayli, Sovet ta'lim tizimi asosida

Rossiyada ta'lim-tarbiya va raqobatbardosh jarayonlar yuzaga keldi, ammo o'sha paytda butun dunyoda yetakchi sport turlari tarkibi va boshqaruvida boshqa, umuman olganda, global o'zgarishlar yuz berdi.

Shuni ta'kidlash kerakki, dunyodagi global o'zgarishlarning barcha ishtirokchilari ham sportni boshqarishdagi davlat ustunligidan voz kechishgan emas.

XX asrning oxirida umumiy davlat nazorati va sportni rivojlantirishda ishtirok etishning eng yorqin na'munasi Xitoy edi. Xitoyliklar Sovet Ittifoqidagi sportchilarni tayyorlash tizimidan eng yaxshi narsalarni o'zlashtira oldilar, shu tufayli 2008- yilgi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish huquqini qo'lga kiritdi va butun dunyoga ushbu yondashuvning samaradorligini ko'rsatdi.

Xitoyning davlat organlari mamlakatda sportni rivojlantirish uchun jamiyat oldidagi barcha mas'uliyatni o'z zimmasiga olgan holda, sport sohasini ham boshqara oldi. Odatda, "sport uchun" javobgarlik "natija uchun" bir xil javobgarlikka aylanadi va medallar rejalarini amalga oshirish uchun ta'minlangan ixtisoslashgan sport vazirligi va butun davlat infratuzilmasiga yuklanadi. Bunday boshqaruv modeli Rossiya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Ispaniya, Gretsiya, Portugaliya, Finlyandiya, Nigeriya va boshqa mamlakatlarda rivojlangan. Davlat-xususiy sheriklik sxemasi barcha milliy olimpiya qo'mitalari va milliy sport federatsiyalari bo'lgan jamoat tashkilotlari faoliyatiga davlatning aralashmasligi sharoitlarini saqlab qolish, sport loyihalarini moliyalashtirishning turli xil variantlaridan foydalanishning imkonini beradi. Shunday qilib, Avstriyada - Avstriyaning Mudofaa va sport vazirligi, Braziliyada - Braziliyaning Sport vazirligi (Ministério do Esporte), Venesuelada - Venesuela Xalq Kuchlari vazirligi (Ministerio del Poder Popular), Gvatemalada - Gvatemala ta'lim vazirligi (Ministerio de Educación) va Gvatemalaning Madaniyat va sport ishlari vazirligi (Ministerio de Cultura y Deportes), Kolumbiyada - Milliy Ta'lim vazirligi (Ministerio de Educación Nacional), Urugvayda - Turizm va sport vazirligi (Ministerio de turismo y deporte de la República Oriental del Uruguay), Fransiyada - Fransiya Sport, yoshlar va xalq ta'limi vazirligi (Ministère des Sports, de la Jeunesse, de l'Éducation populaire), Lyuksemburgda - Sport vazirligi (Département ministériel des sport), O'zbekistonda Turizm va sport vazirligi mavjud. Turizm va sport vazirligining faoliyatiga sport federatsiyalari

va jamiyatlarini akkreditatsiya qilish va qisman moliyalashtirish, sport inshootlarini qurish va ulardan foydalanish, maxsus xizmatlarni saqlash (antidopingni qo'llab-quvvatlash, sport tibbiyoti, sport fanlari), sportchilar va murabbiylarning faoliyati, kadrlar tayyorlash va ilmiy-uslubiy ta'minot kiradi. Bunday holda, davlat sportni siyosatdagi ustuvor yo'nalishlardan biri deb e'lon qiladi. O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi shunday tashkil etilgan.

Davlat vazirligi ishini tashkil etish O'zbekiston Respublikasi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"⁵gi Qonunining moddalari bilan tartibga solinadi. Sport sohasidagi vakolatlarni ifodalash ushbu sohani operativ boshqarishdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlariga quyidagilar kiradi:

1) Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish dasturlarini qabul qilish va amalga oshirish;

2) O'zbekiston Respublikasi sport jamoalarini Olimpiya o'yinlariga va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlash va shu kabi musobaqalarda qatnashish uchun tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etish;

3) Mintaqalararo va Markaziy Osiyoda rasmiy jismoniy tarbiya tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish;

4) Mintaqalararo va respublikada rasmiy sport tadbirlarini tashkil etishda ishtirok etish;

5) Tegishli xalqaro sport tashkilotlari tomonidan belgilangan talablarni hisobga olgan holda, Olimpiya o'yinlari, jahon chempionatlari va kuboklari, Osiyo chempionatlari, Jahon Universiadalari, boshqa xalqaro sport musobaqalarini O'zbekiston Respublikasi hududida tashkil etishda ishtirok etish;

6) Nogironlar uchun respublika sport musobaqalarini, ushbu shaxslarning

⁵ Mazkur Qonun O'zbekiston Respublikasining 1992-yil 14-yanvarda qabul qilingan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"⁵gi Qonuniga (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992-yil, № 3, 160-modda; 1994-yil, № 5, 161-modda) o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritilib, uning yangi tahriri tasdiqlansin. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"⁵gi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"⁵gi 2015-yil 4-sentabrdagi O'RQ-394-sonli Qonuniga muvofiq yangi tahrirda qabul qilingan.

xalqaro sport musobaqalarini, shu jumladan, Paralimpiya o'yinlari va karlar Olimpiadasi, Butunjahon maxsus olimpiadalarini tashkil etish va o'tkazish, shuningdek, bunday sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish;

7) Respublika sport federatsiyalarini akkreditatsiya qilish;

8) Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish;

9) Sport musobaqalarida foydalanish uchun sport inventarlari va jihozlariga talablarni ishlab chiqishni tashkil etish;

10) Moddiy-texnika ta'minoti, shu jumladan, sport anjomlari bilan ta'minlash, moliyaviy, ilmiy-uslubiy, biomedikal, tibbiy va antidopingni qo'llab-quvvatlash;

11) Jismoniy tarbiya, sport va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishni amalga oshirish;

12) Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ilmiy-uslubiy ta'minot, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha ilmiy, o'quv va ilmiy-ommabop adabiyotlarni nashr etishni tashkil etish;

13) Sport inshootlarini qurish va rekonstruksiya qilishni tashkil etish;

14) Aholining turli guruhlari uchun jismoniy tarbiya va sport bo'yicha dasturlar va o'quv dasturlarini ishlab chiqish va tasdiqlash;

15) Harbiy xizmatchilar va maxsus xizmat o'tayotgan shaxslarni harbiy-amaliy va xizmat-amaliy sport turlari bo'yicha o'qitish;

16) Jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish;

17) Yoshlar sporti, maktab sporti, talabalar sporti, ommaviy sport, elita sport turlari va professional sport turlarini rivojlantirishga ko'maklashish.

Ikkinchi model Amerika. Ushbu modelning mohiyati shundan iboratki, davlat byudjetidan to'g'ridan-to'g'ri qo'llab-quvvatlanmaydi, balki sportning jamiyat hayotidagi ijtimoiy ahamiyatini inobatga olgan holda milliy olimpiya qo'mitalarini soliq to'lashdan ozod qiladi. Shu bilan birga, mamlakatda sportni boshqarishni tashkil qilishda sport vazirligini yaratmasdan milliy olimpiya qo'mitalarining ustuvorligi tan olinadi va bu konfiguratsiya odatda chetlab o'tiladi.

Davlat hokimiyati organlari jismoniy madaniyatni rivojlantirish uchun xalqaro olimpiya harakati sifatida MOQ zimmasiga yuklaydi. Bu AQSh, Kanada, Germaniya, Daniya, Avstraliya, Norvegiyada qo'llaniladi.

Bundan tashqari, Qo'shma Shtatlarda 60 yildan ortiq vaqt mobaynida sport tashkilotlariga soliq siyosati mexanizmlari orqali bilvosita moliyaviy yordam ko'rsatib kelinmoqda. 2012-yil may oyida Amerika Qo'shma Shtatlari Olimpiya qo'mitasi (USOC) Xalqaro olimpiya qo'mitasi bilan Amerika kompaniyalarining XOQga mablag'larini taqsimlash bo'yicha yangi qoidalarni belgilab beruvchi shartnoma imzoladi. Ayni paytda 1996 yilgi bitim amal qilmoqda, unga ko'ra AQSh MOQ televizion shartnomalarni amalga oshirishdan XOQ tomonidan olingan mablag'larning 12,75 foizini, shu bilan birga Amerika homiylari tomonidan XOQga o'tkazilgan mablag'larning 20 foizini oladi. Barcha Milliy olimpiya qo'mitalari XOQdan pul oladi, ammo ularning hech birini AQSh MOQ bilan taqqoslab bo'lmaydi, chunki XOQning deyarli barcha homiylari Amerika kompaniyalari va telekompaniyalari televizion huquqlari uchun eng ko'p pul to'laydilar.

1.3. Sport tadbirlarining zamonaviy rivojlanish bosqichlari

“Insonning jismoniy kamoloti tabiatning sovg'asi emas, balki uning maqsadga muvofiq shakllanishining natijasidir”⁶ (Ibn Sino). Inson tomonidan aql-idrok, jismoniy va ma'naviy kuchlarning uyg'un kombinatsiyasi uning rivojlanishi va takomillashishi davomida yuqori baholandi. Buyuk insonlar o'zlarining asarlarida jismoniy yoki ma'naviy tarbiyaning ustuvorligini ta'kidlamasdan, har qanday fazilatlarini haddan tashqari oshirib yuborish, shakllanish shaxsning uyg'un rivojlanishining buzilishiga olib kelishini chuqur anglab etganlar va yoshlarni har tomonlama rivojlantirishi zarurligini ta'kidlaganlar. Kishilik jamiyatining paydo bo'lishi davridan boshlab, “madaniyat” atamasi muhim tushunchaga aylanib, “yetishtirish”, “qayta ishlash”, “tarbiya”, “ta'lim”, “rivojlanish”, “ehtimom” kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq holda qo'llanilgan. Zamonaviy jamiyatdagi ushbu atama o'zgaruvchan faoliyatning keng doirasiga va uning natijalariga mos keladigan qadriyatlar shaklida, xususan, “o'z tabiatining o'zgarishi” ni qamrab oladi.

Jismoniy madaniyat – bu insoniyatning umumiy madaniyati qismi

⁶ Abu Ali Ibn Sino: “Tib qonunlari” 1, 2, 3, 4, 5-kitoblar, 1-kitob 85-bet. «Markaziy Osiyo xalqlari yozma merosini o'rganish: manbashunoslik va matnshunoslik tadqiqotlari» fundamental loyixa doirasida nashrga tayyorlandi. Tarjimonlar: A. Rasulev, K. Mirzayev, U.I. Karimov, A. Murodov

(quyi tizimi), bu o'tmishni rivojlantirish va yangi qadriyatlarni yaratish uchun, asosan, odamlarning rivojlanishi, sog'ligini yaxshilash va tarbiyalash sohasidagi ijodiy faoliyatdir.

Insonni rivojlantirish, tarbiyalash va takomillashtirish uchun jismoniy madaniyat shaxsning imkoniyatlaridan, tabiatning tabiiy kuchlaridan, insoniyat fanlari yutuqlaridan, tibbiyot, anatomiya, fiziologiya, psixologiya, pedagogika, gigiyena fanlarining aniq ilmiy natijalaridan foydalanadi. Odamlarning kasbiy-ishlab chiqarish, iqtisodiy, ijtimoiy, harbiy ishlar va boshqa munosabatlari bilan uzviy bog'langan jismoniy madaniyat bugungi kunda, oliy maktab islohotlari davrida, insonparvarlik va madaniy-ijodiy vazifalarni bajarishida muhim ta'sir ko'rsatadi. Oldingi tushunchalarning mohiyatini qayta ko'rib chiqish, ayniqsa, qimmatli va ahamiyatlidir.

Akademik N.I.Ponomarev keng materiallarni o'rganish natijalariga tayanib, jismoniy tarbiya paydo bo'lishi va boshlang'ich rivojlanishi tarixi uchun asos bo'lgan xulosaga keldi: "Inson nafaqat asboblarni ishlab chiqish, mehnat jarayonida, shuningdek, o'zini doimiy ravishda takomillashtirish jarayonida, balki inson tanasi asosiy ishlab chiqarish kuchi sifatida shaxsga aylandi."⁷ Ushbu rivojlanishda ov qilish ishning bir shakli sifatida hal qiluvchi rol o'ynadi. Aynan shu davrda odam yangi ko'nikmalar, hayotiy harakatlar, kuch, chidamlilik, tezkorlik fazilatlarini qadrlagan.

Shu sababli arxeologiya va etnografiya insonning rivojlanishini, jismoniy madaniyatni qadimgi davrlardan boshlab kuzatib borish imkoniyatini yaratdi. Ilmiy tadqiqotlar natijalari jismoniy madaniyatni miloddan avvalgi 40 dan 25 ming yillikgacha bo'lgan davrda inson faoliyatining deyarli mustaqil turi sifatida ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Tosh davrida ulotirish qurollarining paydo bo'lishi va keyinchalik jangchilarni tayyorlash, motorli fazilatlar bilan muvaffaqiyatli ov qilishni dushmanlardan himoya qilish kafolati sifatida rivojlantirish va takomillashtirish zarurati yuzaga keldi.

Ko'pgina xalqlarda jismoniy madaniyatdan foydalanish an'analari va urf-odatlari, uning tarbiya tarkibiy qismi, bir yosh guruhidan ikkinchisiga o'tish payti marosimlarda aks etishi juda qiziq. Masalan, yosh yigitlarga ma'lum sinovlar o'tkazilgunga qadar turmush qurishga ruxsat berilmagan va

⁷ Н. И. Пономарева, Н. И. Самойлову Химия: Готовимся с гарантированным успехом! Физико-математическая литература, 2006

testlar o'tkazilgan, qizlarga mustaqil hayotga yaroqliligini isbotlamaguncha turmushga chiqishga ruxsat berilmagan.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritishi bilan yangi zamonaviy davlatda, shu jumladan, ijtimoiy jarayon belgilaydigan jismoniy tarbiya va sport sohasida rivojlanishning yangi bosqichi boshlandi.

O'zbekistonda jismoniy madaniyatni yanada rivojlantirish uchun siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy asoslarni jamiyat madaniyati rivojlanishining kuchli omili sifatida shakllantirishga katta ahamiyat beriladi. Sog'lom avlodni tarbiyalash davlat siyosatini belgilashdagi asosiy vazifalaridan biriga aylandi. Shu munosabat bilan "Sog'lom avlod uchun" jamg'armasi tashkil etilib, 2015 yil sentyabr oyida "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri, Prezidentning farmonlari va hukumatning futbol, tennis, kurash, boks va boshqa sport turlarini rivojlantirish to'g'risidagi qarorlari qabul qilindi. Jismoniy tarbiya rivojlanishida Vazirlar Mahkamasining "O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi⁸ 271-sonli qarori sohani rivojlantirishning asosiy parametrlarini belgilab bergan.

Bundan tashqari, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va uzluksiz ta'lim jarayonida ommaviy sportni tashkil etish tizimi mamlakatning intellektual va jismoniy resurslarini shakllantirishning asosiy omillariga aylandi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qabul qilinishi bilan barcha talaba yoshlarni qamrab oladigan muntazam ravishda ommaviy sport musobaqalarini tashkil etish va o'tkazish uyg'un tizimga, izchillik va uzluksizlikka ega bo'ldi, uning mohiyati 3 bosqichdan iborat ommaviy sportni tashkil etishdir: 1- bosqich - "Umid nihollari" o'yini, (Umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun); 2 - bosqich - "Barkamol avlod" o'yinlari (akademik litsey va kollejlarda tahsil olayotgan yoshlar uchun), 3- bosqich - "Universiada" (oliy o'quv yurtlari talabalari uchun). Ularning barchasi turli darajadagi hududiy, xalqaro musobaqalarda, jahon chempionatlarida, Osiyo va Olimpiya o'yinlarida qatnashishga tayyorgarlik bosqichidir.

O'zbekiston Respublikasi "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlarida yagona sport standartlari bilan birgalikda taqdim etilgan maktabgacha

⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 271-sonli Qarori Toshkent sh.,1999-yil ,27-may.

yoshdan qarilikgacha butun aholi uchun uyushgan jismoniy tarbiya tizimi yaratilganidan faxrlanishi mumkin. Ta'lim muassasalarida tasniflash va ta'lim dasturlarida bu maxsus testlar o'z o'rniga ega. Ushbu testlar va standartlar odamlarning kundalik hayotiga tatbiq etilishi jismoniy madaniyatning barcha darajalari faoliyatini rivojlantirishga imkon berdi va millatning keyingi jismoniy rivojlanish omili sifatida qaraldi.

Ko'plab jismoniy tarbiya va sport tadbirlari bilan bir qatorda aholining erkaklar ishtirokidagi "Alpomish" va ayollar ishtirokidagi "To'maris" festival o'yinlari o'tkazilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining bolalar o'rtasida jismoniy madaniyatni va sportni rivojlantirishga qo'shgan ulkan hissasi, bu 2002-yil 24-oktyabrda "O'zbekistonda bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini yaratish to'g'risida"gi⁹ Farmoni va bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi Vasiylik kengashini tashkil qilinishidir. Ushbu jamg'armaning asosiy vazifasi bolalarni va yosh avlodni sport bilan erta-bolalikdan tanishtirish, sportga bo'lgan qiziqish va muhabbatni uyg'otish, yosh avlodni jismonan va ma'nan sog'lom, barkamol shaxslar qilib tarbiyalashdir.

Sportning rivojlanishi hech qachon izolyatsiya qilingan davlat bilan chegaralanmaydi. Ular tezda xalqaro miqyosda tan olinmoqda. Xalqaro darajadagi sport turlari orasida munosib o'rin egallagan va Olimpiya o'yinlari dasturiga munosib kirish istiqboliga ega bo'lgan o'zbek kurashi bunga misol bo'la oladi. Bu O'zbekistonning xalqaro sport va olimpiya harakati rivojiga qo'shgan ulkan hissasi bo'ladi.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakatini rivojlantirishga qo'shgan ulkan hissasi uchun Birinchi Prezident Islom Abdug'aniyevich Karimov XOQning Lozannadagi shtab-kvartirasida, 1996-yilda Olimpiya Oltin ordeni, birinchi Yoshlar Olimpiya Kengashining Oltin ordeni, Osiyo, Xalqaro kurash federatsiyasining oltin marjonlari, ANOK oltin ordeni bilan taqdirlandi.

⁹ O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Toshkent sh., 2002-yil 24-oktabr, PF-3154-son

(O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2002-y., 10-11-son, 197-modda; O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2004-y., 1-2-son (85-86), 9-modda, 34-35-son, 390-modda; 2014-y., 29-son, 356-modda)

Ushbu noyob mukofotlar va hujjatlarning barchasi O'zbekiston Respublikasi Olimpiya shon-shuhrati muzeyida bo'lib, ular tarixiy eksponat sifatida katta qiziqish uyg'otadi va kelajak avlodlar uchun bizning davrimiz jismoniy madaniyati rivojlanishining bebaho merosi bo'lib qoladi.

O'zbekistonda sport va jismoniy madaniyatni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Mustaqillik yillarida mamlakatda havaskor va professional sportchilar, murabbiylar va hakamlarni tayyorlashning samarali tizimi yaratildi. Ushbu maqsadlarni har tomonlama amalga oshirish, sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish, har tomonlama rivojlangan yoshlarni tarbiyalash, respublikada jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Ushbu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarning muhim huquqiy asosi - bu "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonuni va fuqarolarni, ayniqsa, yoshlarni, ayollar va bolalarni jismoniy tarbiya va sportga jalb qilishga qaratilgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlardir.

Bugungi kunda O'zbekiston - so'zining to'liq ma'nosida sport mamlakati anglashiladi. Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzi keng yo'lga qo'yilib, sport keng targ'ib qilinmoqda. Nufuzli xalqaro musobaqalarda yuqori natijalarga erishib, g'alabalarni qo'lga kiritayotgan o'zbekistonlik sportchilar butun dunyoga mamlakatimizning yuksak sport salohiyatini namoyish etmoqda. 2016-yilda Braziliyada bo'lib o'tgan Olimpiya va Paralimpiya o'yinlarida sportchilarimiz erishgan natijalari O'zbekistonni dunyo sport jamoatchiligiga sport jadal rivojlanayotgan mamlakat sifatida taqdim etdi. Biz bundan haqli ravishda faxrlanamiz.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Globallashuv nima?
2. Globallashuv jarayonlari butun dunyoda sportning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatdi?
3. Xalqaro olimpiya harakatida globallashuv jarayonlari qanday aks ettirilgan?
4. Xuan Antonio Samaranch tomonidan olib borilgan olimpiya islohotlarining mohiyati nimada edi?

5. Professional sport ligalarining printsiplari qanday?
6. Qaysi mexanizmlar Amerika ligalarida jamoalarning professional mahoratini oshirishga yordam beradi?
7. Nima uchun davlatlar sportni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berishadi?
8. Antonio Banfi barcha turdagi shoularni uch turga ajratdi. Ularni farqlab bering.
9. Sportni rivojlantirishda davlat ishtirokining qaysi modellarini bilasiz va ularni har birining xususiyatlari nimada?
10. Sportni rivojlantirishda davlat ishtirokining har bir modeli kamchiliklarini ko'rsating.
11. O'zbekiston Respublikasi yoshlari o'rtasida o'tkaziladigan sport musobaqalari tizimini aytib bering.

2-MODUL. SPORT VA KO'NGILOCHAR TADBIRLARNING MADANIY VA TARIXIY JIHATLARI VA ULARNING RIVOJLANIYOSH BOSHQICHLARI.

2.1. Ommaviy bayramlar pedagogik tizim sifatida

Jismoniy tarbiya qadimgi davr odami hayotida muhim o'rin egallagan. Arxiologik qazilmalar natijasida topilgan har xil ov anjomlari, uy-ro'zgor buyumlari, turli yodgorliklar, qoyalardagi sohaga oid antik rasmlar va tasvirlar, avloddan avlodga o'tgan og'zaki doston va afsonalar jamiki avlodlarning madaniyati, jumladan, jismoniy madaniyati haqida fikr yuritishga asos bo'ladi. O'zbekiston hududidagi madaniyat o'choqlari juda qadimiy davrlarga borib taqalib Samarqand, Buxoro, Toshkent, Termiz kabi qadimiy, madaniy o'choqlarga ega. Eng qadim davrlarda bu yerda yashagan aholining asosiy mashg'uloti bu - ulov va ot bilan bog'liq mashlardan iborat bo'lgan.

Qadimgi ajdodlar hayotidan lavhalarining hozirgi davrgacha saqlanib kelishi ba'zilar uchun qiziq axborotlarni beradi. O'rta Osiyo xalqlari to'grisida gapirilganda, ular o'zlarining ko'p asrlik tarixlari davomida iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotining barcha asosiy bosqichlarini bosib o'tganlar.

O'zbekiston xalqi tarixida bizdan oldingi avlod-ajdodlar, otabuvalarimiz, ilgarigi davrlarda ham o'zligini namoyon etib kelgan. Nomi tarix sahifalarida zarhal harflar bilan yozilgan vatanparvar, jismonan baquvvat qahramonlarimiz el-yurt shon-shuhrati uchun, o'z xalqining yuzini yerga qaratmay, bahodirlik namunalari ko'rsatib kelganlar: Pahlavon Mahmud, Mahmud Tarobiy, Pahlavon Muhammad, Alpomish va Amir Temur kabi shaxslar el- yurtimiz faxri hisoblanadi.

Buyuk Sohibqiron Amir Temur kuchli shaxmatchi va chavandoz, polvon bo'lganligi to'grisida tarixiy manbalarda ma'lumotlar berilgan. O'sha davrda

Amir Temur qo'shinida har bir navkar "Mingaskar" degan mashg'ulot turi bilan shug'ullanganini aytib o'tadi. Shunday pahlavon-polvonlarni tarbiyalash uchun "Salomatlik" poydevorini eng kichik yoshdan qurishni boshlash kerak. Bu yoshdagi bolalarda harakat ko'nikma va malakalarning shakllanishi shiddatli bo'ladi. Buning uchun asosiy sabablar quyidagilardir: ularning jismoniy rivojlanishidagi tana proporsiyasidagi o'zgarishlari, ichki organlar funksiyalarining takomillashuvi, ularning bo'yi, muskul kuchlari ortishi, harakat koordinatsiyalari yaxshilanishi bilan belgilangan. Harakat amplitudasini, tezligini, yo'nalishini, tempini, ritm ifodaligini ajrata bilish ko'nikmasi takomillashadi, harakatni tahlil qilish qobiliyati ma'lum fazalarga ajratilgan holda rivojlanadi. O'z-o'zini nazorat etish, o'zining hamda o'rtoqlarining harakatlarini baholash qobiliyatlari shakllanadi.

Bola harakatni bajarish natijalari sifatga bog'liqligini tushunadi, yaxshi natijalarga erishish uchun harakat qiladi.

2.2.Sport va ko'ngilochar tadbirlarning shakllanishi va rivojlanishidagi asosiy tarixiy bosqichlar.

Jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish tarixi shuni ko'rsatadiki, ovchilik bilan shug'ullanish uchun chaqqonlik, egiluvchan va jismonan sog'lomlik, tez harakat qilish talab etiladi. Inson ov qilish, mehnat qilish, urushlar uchun maxsus jismoniy mashqlar bilan tayyorgarlik ko'rgan. Shunday qilib, jismoniy tarbiyaning vujudga kelishi va dastlabki rivojlanishida mehnat faoliyati, ya'ni yig'inlar va ov qilish jamiyat hodisasi bo'lib, katta ahamiyatga ega bo'lgan.. Bunday mehnat faoliyati jarayonida jismoniy madaniyat va tarbiya alohida o'rin tutadi. Qadimgi xalqlarning jismoniy fazilatlarini: kuchi, chaqqonligi, chidamliligi, jasurligi va mardligi haqida o'zbek xalqining bir qator yozma va og'zaki asarlari "Farhod va Shirin", "Tohir va Zuhra", "Go'ro'gli", "Alpomish" va boshqalarda aytib o'tilgan.

Jismoniy tarbiya jamiyat tarixining barcha bosqichlarida xalq madaniyatining tarkibiy va muhim qismi bo'lib kelgan. Xususan, unga O'zbekiston hududida yashayotgan xalqlarning ma'naviy va jismoniy barkamollikka yetishish mezonini sifatida qaralgan.

Jismoniy tarbiya va harbiy san'at XIV-XV asrlarda ham ancha rivoj topgan. Sohibqiron, buyuk sarkarda Amir Temur olib borgan siyosat

jamiyatning hamma sohalarida bo'lgani kabi jismoniy tarbiyaning mohiyatini yuqori bosqichga ko'targan. Temuriylar davrida harbiylarni jismoniy tarbiyalashga alohida e'tibor berilgan. Kurash, kamondan o'q otish, qilichbozlik, ot sporti o'yinlari bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan.

O'zbekiston Respublikasida sobiq ittifoq davrida jismoniy tarbiya katta qiyunchiliklardan o'tishga majburlandi. Kuch, tezkorlik, chiniqish maktabi bo'lgan milliy o'yinlarga e'tibor susaydi. Bu mahalliy aholining jismoniy tarbiyadan uzoqlashishga olib keldi, hamda jismoniy rivojlanishiga, jismoniy tayyorgarligiga va salomatligiga putur yetqazdi. Ayniqsa, yosh o'gil, qiz bolalarning jismoniy tayyorgarligi ancha pasaydi.

Zamon nafasiga emas balki xalq ta'limining barcha tarmoqlarida ta'lim metodini bir qolibchilikda qotib qolgan, eski yo'nalishdan voz kechib, yangicha ta'limni joriy etishni davrning o'zi taqozo qilmoqda. Bu borada, ayniqsa, milliy maktab yaratish va shu bilan ta'lim hamda tarbiyaning yangi qirralariga asos solish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Endilikda ro'y berayotgan barcha ishlar har jihatdan sifat o'zgarishlarini taqozo etmoqda.

Barcha sohalar qatorida respublika xalq ta'limi tarmog'i, jumladan, uning ajralmas qismi bo'lgan jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari oldiga ham muhim vazifalarni ko'ndalang qo'ymoqda. Bunday vazifalar yillar davomida to'planib qolgan muammolarni bosqichma-bosqich hal qilishga kirishish, uning moddiy bazasini yanada mustahkamlash, o'sib kelayotgan yosh avlodni Jismoniy barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish, mazkur sohani yangi davr talablaridan kelib chiqib, ularni shart-sharoitlarga moslashtirish, uni iloji boricha milliyashtirishdan iborat. Mamlakatimizda sog'lom avlod uchun keng ko'lamlı chuqur o'ylab chiqilgan, o'ta hayrli ish xalq tomonidan mamnuniyat bilan qabul qilinib, amalga oshirilmoqda. Bu harakatning mohiyati hammamizga ayon.

Davlatimizning hozirgi kuni va istiqboli yoshlarni sog'lom qilib tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Biz maorif xodimlari sog'lom avlodni shakllantirishda, eng mas'uliyatli vazifani bajarishda kasb-korimiz bilan javobgarmiz. Chunki yoshlarni sog'lom qilib tarbiyalash, eng avvalo, asosan o'quv-tarbiyaviy jarayonini mukammalligiga bog'liq.

Maktabda o'qitiladigan barcha fanlarni tabiat va inson-salomatligiga

bog'liq ekani tushuntirib o'rgatilganda, uning bolalar ongiga ta'siri kuchli bo'ladi. Maktab faoliyatining bu sohadagi samaradorligi ota-onalar va keng jamoatchilik bilan birgalikda bamaslahat olib borishga bog'liq va maqsadga muvofiqdir. Sog'lom avlodning yetishtirish bir qancha omillarga: atrof – muhitni tozaligi, ota-onaning sihat-salomatligi, ovqatlanish, to'g'ri tibbiy yordam ko'rsatish va hokazolarga bog'liqdir. Bunda maktabgacha tarbiya muassasalarining o'rni ham kam emas. Shu yoshdan bolalarga jismoniy mashg'ulotlarga qiziqish uyg'otish, uning mohiyatini tushuntirish, mustaqil shug'illanishni tarbiyalab borish maqsadga muvofiqdir.

Har bir insonda, ayniqsa, bolalarda tejamkorlikni tarbiyalash, o'z tanasining tozaligini, mashg'ulot joyining tozaligini saqlash va o'z ustidan nazorat olib borish ko'nikmalarini shakllantirish, iqtisodiy vazifalarni samarador yechishga ko'maklashadi. Jismoniy tarbiyani kasalliklardan faqat davolash sifatida ko'ribgina qolmay, balki undan ham muhimrog'i shu kasalliklarni oldini olish, ogohlantirish va salomatlikni saqlash, yanada yaxshilashga qaratilgan, uzoq umr ko'rishga imkoniyat yaratish, tana, qaddi-qomatni nafisligini tarbiyalashga yo'naltirilgan tarzda jismoniy tarbiya o'z o'rnini topshi lozim. "Sog' tanada-sog'lom aql" maqoliga rioya qilish kerak.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirish va Vatan ravnaqini ta'minlaydigan yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish uchun turli tadbirlarni o'tkazish ko'zda tutilishi lozim. O'quvchilarning jismoniy jihatdan nazariy bilimlar bilan qurollantirish, ularni bu boradagi ko'nikma va malakalar bilan oshno qilish mazkur fanning asosiy vazifalaridir. O'quvchilarning sog'ligini yaxshilash, ularni jismonan rivojlantirish, bolalarni jismoniy chiniqtirish va sport bo'yicha bilim berish maktabdagi jismoniy tarbiya darslarida, sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda amalga oshirishi kerak.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni bajarish, bolalar sog'ligini asrash, ularni har tomonlama garmonik rivojlantirish, barkamol avlodni tarbiyalash, eng kichik yoshdan - boshlang'ich sinfdan boshlanadi. Hozirgi sharoitda boshlang'ich sinf o'quvchilarini harakat faoliyatini o'rganishda Respublikamizning tabiiy iqlim va boshqa ijtimoiy omillari, fasl almashinuvi, quyosh radiatsiyasida ekologiya, milliy urf-odatlar va hokazolalarni hisobga olish kerak.

Ma'lumki o'qituvchilar jismoniy tarbiyaning mustahkam poydevorini quyi sinflardan boshlashi kerak. Maktabda bu boradagi o'quv-tarbiya ishini tashkil etishning asosiy shakli dars hisoblanadi. Afsuski, jismoniy tarbiya darslarini ko'p maktablarda boshlang'ich sinf o'qituvchilari olib boradilar. Xalq ta'limi Vazirligining qarori bo'yicha boshlang'ich sinfda jismoniy tarbiyaga ajratilgan soatlar mutaxassislarga topshirilishi kerak, chunki jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislarning o'rni katta. Ular o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi to'g'risidagi qonun-qoidalarni hamda maxsus vositalar va metodlardan to'g'ri, unumli foydalanish bilimlariga ega. Lekin, har xil obyektiv va subyektiv sabablar tufayli hozirgacha boshlang'ich sinf jismoniy tarbiya darslari to'la mutaxassis o'qituvchilar qo'lga topshirilmadi. Shuning uchun jismoniy tarbiya dasturida talab me'yorlari bugungi zamon talabiga javob bera olmaydi.

Maktabgacha tarbiya muassasalari, boshlang'ich ta'lim, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilarni jismoniy tarbiyasini hamda mezon- talablarning o'zaro uzviyligi asosida bolalarni sportga jalb qilish, qiziqish uyg'otish va ularni dastlabki nazariy va harakat ko'nikma, malakalar alifbosini shakllantirish tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalashning masalalarini asoslashda va mutaxassislar tayyorlashda P.F. Lesgaft, V.V Gorinevskiy, Ye.A. Arkin¹⁰ kabi buyuk olimlarning hissasi katta. Shunday qilib, kishilarning ijtimoiy hayot sharoitlari jismoniy rivojlanishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bular orasida mehnat bilan tarbiya, chunonchi, jismoniy tarbiya eng muhim rol o'ynaydi.

¹⁰ Лесгафт Петр Францевич (1837-1909) (Российский биолог)..Воспитание ребенка.1893. Гориневский Валентин Владиславович (1857—1937) — советский гигиенист и педиатр, один из первых отечественных ученых в области врачебного контроля за физическим развитием и воспитанием, деятель советской физической культуры.. Алан Вольф Аркин — американский актёр, режиссёр и сценарист. Лауреат премий «Золотой глобус» (1967), «Оскар» (2007) и BAFTA (2007).

2.3.Sport va ko'ngilochar tadbirlar rivojlanishining zamonaviy tamoyillari.

Jismoniy tarbiya – bu odamni jismoniy sifatlarini tarbiyalash, umumiy jismoniy harakatlarga o'rgatish va maxsus jismoniy tarbiyalash turidani borat. Shuningdek, jismoniy kamolatga erishish uchun yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi orasidagi munosabat bo'lib, harakat, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan. O'rgatish va tarbiyalash jarayonida aqliy, axloqiy, ma'naviy va mehnat tarbiyasi ham bir vaqtda amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya tizimi deganda, jismoniy tarbiyaning ilmiy- metodik va pedagogik asoslari tushuniladi.

Mamlakatimizda bu tizimning yaratilishi mutaxassislarning jismoniy tarbiya sohasida olib borgan ishlarining samarasidir. Jismoniy tarbiyaning maqsadi mamlakatimiz kelajagi bo'lgan bolalarni barkamol, jismonan baquvvat qilish, Vatan mudofaasiga, hayotga va mehnatga tayyorlashdir. O'zbekistonda jismoniy tarbiyani amalga oshiruvchi hamma muassasa va tashkilotlar uchun bu maqsad yagonadir. Shu maqsad asosida sog'lomlashtirish, ta'limiy va tarbiyaviy yo'nalishdagi muammolar hal etilib, o'z yechimini topadi. Nazariya orqali erishilgan va amaliyotda tasdiqlangan hamma qimmatbaho ma'lumotlar jismoniy tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi.

Jismoniy tarbiya tizimi deganda biz uning tarkibiy qismlari bo'yicha jismoniy tarbiya vazifalarini, vositalarini, ish shakllarini, metodlarini, mashg'ulotlarni tashkil etish yo'llarini hamda oiladagi jismoniy tarbiyani, kadrlar tayyorlashni va sport inshootlarini qurilishini tushunamiz. Jismoniy tarbiya tizimining tarkibiy qismlariga:

- 1) Maktab yoshigacha bo'lgan bolalar jismoniy tarbiyasi;
- 2) Maktab yoshidagi bolalar jismoniy tarbiyasi;
- 3) Oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya;
- 4) Armiya va harbiy flotdagi jismoniy tarbiya;
- 5) Ko'ngilli jismoniy tarbiya jamiyatidagi jismoniy tarbiya kiradi.

“Jismoniy rivojlanish” – bu inson organizmida sodir bo'layotgan shakl va funksiyalarning tabiiy o'zgarish jarayonidir. Bu funksiyalarning namoyon bo'lish turlaridan biri-jismoniy sifatlar: egiluvchanlik, chaqqonlik, tezkorlik, kuch va chidamlilikdir. “Jismoniy rivojlanish” tushunchasi tor

ma'noda antropometrik va biometrik ko'rsatkichlar (bo'yi, tana massasi, ko'krak qafasi aylanasi, o'pkaning hayotiy sig'imi va h.k) bilan aniqlanuvchi organizmning rivojlanishi saviyasi sifatida ham ta'riflanadi.

“Jismoniy kamolot” – bu odamning har tomonlama rivojlanishni va harakat qilishga tayyor bo'lib turishini tarixiy vujudga kelgan darajasi bo'lib, ishlab chiqarish, harbiy va ijtimoiy turmush sharoitlariga yaxshi moslashish imkoniyati, yuksak ish qobiliyatini va hayotiy muhim funksiyalarning normal o'sishi tushuniladi.

Jismoniy kamolot to'liq salomatlik bilan xarakterlanib kishining uzoq vaqt faol hayotiy va boshqa bir qancha ko'rsatkichlarni, har qanday tashqi muhit sharoitida jismoniy, aqliy ish qobiliyatini yuqori darajada irodaviy sifatlarni, katta masshtabdagi harakat ko'nikmalarini va tana shakllarini garmonik rivojlanishidan iboratdir.

Bu ta'rif munosabati bilan uch holni ta'kidlab o'tish kerak.

1 – Kamolotning tarixiy darajasi, jismoniy rivojlanishning o'ziga xoc xarakterli, eng yuksak, insonparvar, jamiyatning chinakam taraqqiyotini, butun xalqning jismoniy kuchlari va salomatligi ravnaqini ifodalovchi daraja.

2 – Jismoniy barkamollik turli yoshdagi, turli jinsdagi kishilarning kamol topib, o'z xususiyatiga ega bo'lishi.

3 - Jismoniy barkamollikni yuqoridagi ta'rifida bevosita “Salomatlik” so'zi bo'lmasa ham, aslida ana shu ta'rifda insonning normal salomatligini xarakterlab beradigan jamiki muhim sifatlar ko'zda tutiladi.

Jismoniy barkamollik – inson intilishi zarur bo'lgan ideal daraja.

“Jismoniy madaniyat” – tabiat in'omidan olingan inson hayoti uchun zarur sifatlariga, imkoniyatlariga va qobiliyatlariga ta'sir etadiki, ular dars sifatida hayot, harakat va tarbiya sharoitlari ta'sirida avlodlararo rivojlanadi, “jismoniy madaniyat” butun hayot davomida tabiiy va morfo funksional xususiyatlarning o'zgarishi va shakllanish jarayoni bilan chambarchas bog'langan bo'lib, jismoniy sifat va qobiliyatga asoslanadi.

“Jismoniy madaniyat” tarixan insonning birinchi va muhim sharti bo'lmish mehnatga bo'lgan amaliy ehtiyoj ta'sirida vujudga kelgan. “Jismoniy madaniyat” umumiy madaniyatning bir qismi bo'lib, insonning jamoa tarixiy amaliyotida to'plangan moddiy va ma'naviy boyliklar to'plamidir. Moddiy boyliklarga sport inshootlari (o'yingohlar, sport xonalari, maydonchalar,

tirlar, havzalar va h.k), jismoniy jihozlar, buyumlar, maxsus sport kiyimlari va boshqalar kiradi.

Ma'naviy boyliklarga jismoniy madaniyat haqidagi fan va san'at asarlari (adabiyot, haykaltaroshlik, grafika, musiqa va boshqalar kiradi). Jismoniy madaniyat jismoniy tarbiya nazariyasining eng keng tushunchasidir. U hamma tushunchalarni o'z ichiga oladi.

“**Sport**” – bu maxsus faoliyat bo‘lib, musobaqalar jarayonida namoyon bo‘ladigan, jismoniy mashqlarning qaysi bir turlarida yuqori natijalarga erishish uchun yo‘naltirilgan maxsus faoliyat bo‘lib hisoblanadi.

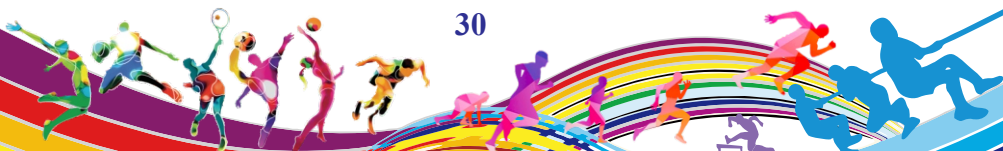
O‘z-o‘zini sinovdan o‘tkazish uchun savollar:

1. Respublikamizda ommaviy sportni rivojlantirish borasida qanday islohotlar olib borilgan?

2. Ommaviy sport tadbirlarini hozirgi kunda qanday ahamiyati bor ?

3. Jismoniy kamolot nima?

4. Sport va ko‘ngilochar tadbirlarning shakllanishi va rivojlanishidagi asosiy tarixiy bosqichlar nimadan iborat?

3-MODUL.O'ZBEKISTONDA JISMONIY-TARBIYA VA OMMAVIY SPORT-HARAKATINING MILLIY KONSEPSIYASI

3.1. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini davlat boshqaruv tuzilmasi.

Bugungi kunda O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida respublikada olib borilayotgan siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, va ma'naviy-ma'rifiy hayotdagi tub islohotlar ta'lim-tarbiya va sport-sog'lomlashtirish ishlarini ham mutlaqo yangicha mazmun, shakl va vositalarda tashkil etish, aholi uchun yaratilgan mislsiz imkoniyatlardan yanada to'laroq foydalanib, o'sib kelayotgan yoshlarni Vatanga munosib farzandlar qilib tarbiyalashdek, o'ta muhim vazifalarni hal qilishga undaydi. Respublika hukumati tomonidan o'quvchi-yoshlarni jismonan barkamol qilib tarbiyalash, ularni sport-sog'lomlashtirish ishlariga keng jalb qilish, bo'sh vaqtlarini ko'ngilli o'tkazish, sog'lom turmush tarziga yo'naltirish ishlariga katta ahamiyat berilmoqda.

Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlardan biri etib belgilangan. Chunki sport aholi salomatligini mustahkamlash, yosh avlodni sog'lom va barkamol etib tarbiyalash orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptiradi.

Yosh avlodni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish, sport turlari bo'yicha iste'dodli sportchilarni tanlash, tayyorlash va mahoratini oshirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Shu maqsadda, O'zbekiston Respublikasining 2015-yil 4-sentyabrdagi "Jismoniy tarbiya va sportni to'g'risida"gi¹¹ O'RQ-394-sonli Qonuni,

¹¹ O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni/O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida Qonunchilik palatasi tomonidan 2015-yil 24-iyulda qabul qilingan Senat tomoni-

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-3031-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi¹² "PF-5368-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 14-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi huzurida Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni ilmiy-metodik ta'minlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazi faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 658-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi "Davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 542-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevraldagi "2019-2023-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 118-sonli qarorlarning ijro mohiyati bilan Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va ommaviy-sport tadbirlarini rivojlantirishga xizmat qilib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sportni to'g'risida"gi 2015-yil 4-sentyabr O'RQ-394-sonli (yangi tahrirdagi) Qonunning maqsadi –jismoniy tarbiya va sport sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Qonun sakkiz bobdan iborat: 1-bob. Umumiy qoidalar,

2-bob. Jismoniy tarbiya va sport sohasini davlat tomonidan tartibga solish.

3-bob. Jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyatni tashkil etish.

dan 2015-yil 6-avgustda ma'qullangan/

¹² Mazkur qaror O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 12-avgustdagi 481-sonli "O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish, shuningdek, ba'zilarini o'z kuchini yo'qotgan deb hisoblash to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sport obyektlarini qurish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash ishlarini moliyalashtirish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 26-avgustdagi PF-5787-son Farmoni)"gi qaroriga asosan o'z kuchini yo'qotgan.

4-bob. Ta'lim tizimida, fuqarolarning ish joyi, yashash joyi hamda dam olish joyida jismoniy tarbiya va sport.

5-bob. Sport zaxirasini tayyorlash.

6-bob. O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari va ularni shakllantirish.

7-bob. Jismoniy tarbiya va sportning moddiy, tibbiy, moliyaviy hamda boshqa ta'minoti.

8-bob. Yakunlovchi qoidalar.

10-modda. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vakolatlari. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi: - o'quv-tarbiya jarayonining sog'lomlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishini ro'yobga chiqarish, sog'lom turmush tarzi normalarini joriy etish uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari va oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etadi;

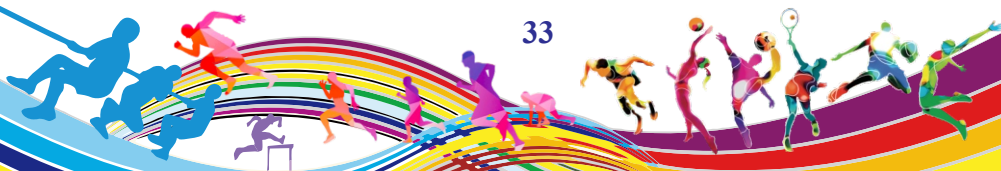
- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etadi; jismoniy tarbiya va sport sohasidagi o'quv-uslubiy adabiyotlarni tayyorlashda ishtirok etadi;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari («Barkamol avlod») hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari («Universiada») o'rtasida sport musobaqalarini tashkil etishda ishtirok etadi;

- oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari hamda tashkilotlari sport inshootlarining moddiy-texnika va resurs bazasi saqlanishi hamda rivojlantirilishini ta'minlaydi;

- o'quvchilar va talabalarga sog'lom turmush tarzini, sport bilan shug'ullanishning muhimligi, jismoniy va ma'naviy komillikka intilish tushunchasini singdirishga, ularni salbiy ta'sirlardan himoya qilishga hamda zararli odatlardan xalos etishga doir chora-tadbirlar majmuini amalga oshiradi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etadi;

- o'quvchilar va talabalarni jismoniy tarbiyalashning zamonaviy shakllari hamda usullarini, jinsi va yoshiga qarab ularga sport ko'nikmalarini singdirishning ilmiy asoslangan tizimlarini ishlab chiqishni hamda joriy etishga ko'maklashishni tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

20-modda. O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari - O'zbekiston Respublikasining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi madaniy merosining ajralmas qismi, aholida vatanparvarlik va Vatanga muhabbat, xalqaro maydonda mamlakatning obro'-e'tiborini yuksaltirishga intilish tuyg'ularini tarbiyalash poydevoridir.

Davlat organlari, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari, shuningdek, boshqa tashkilotlar:

- O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashadi hamda ularni aholi o'rtasida targ'ib qilishga zarur shart-sharoitlar yaratadi;

- O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlarining xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini mustahkamlashga ko'maklashadi;

- O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlarini Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasiga kiritish tartibilari qonun hujjatlarida belgilanadi.

21-modda. Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish hamda o'tkazish- Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining tashkilotchilari bu tadbirlarni o'tkazish shartlarini, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil etish hamda o'tkazishni moliyalashtirish shartlarini belgilaydi. Bunday tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish uchun mas'ul bo'ladi, ushbu tadbirlarni to'xtatish va bekor qilish, ularni o'tkazish vaqtini o'zgartirish va ularning yakunlarini tasdiqlash huquqiga ega.

Jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilari quyidagi mutlaq huquqlarga ega:

- jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining nomi va ramzlaridan foydalanish;

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazish joyida tovarlar, ishlar va xizmatlar reklamasini joylashtirish;

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarida foydalaniladigan sport ekipirovkasi, sport uskunalari va anjomlarini ishlab chiqaruvchilarni belgilash;

- jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining tasvirini, ovozini har qanday usullar bilan turli texnologiyalar yordamida translyatsiya qilish orqali mazkur translyatsiyani yozuvi bolishini, tadbirni foto suratga hamda video tasvirga tushirishni amalga oshirish orqali yoritish;

- Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining nomlaridan, ular asosida tuzilgan soʻz birikmalaridan hamda mazkur tadbirlar ramzlaridan uchinchi shaxslarning foydalanishi jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilari bilan yozma shaklda tuziladigan kelishuv shartnomalari asosida amalga oshiriladi, bunday nomlardan, ular asosida tuzilgan soʻz birikmalaridan va mazkur tadbirlar ramzlaridan axborot maqsadida yoki ommaviy axborot vositalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini yoritish huquqini olgan uchinchi shaxslar tomonidan ushbu huquqlarning foydalanish hollari bundan mustasno.

Ommaviy axborot vositalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlari tashkilotchilari tomonidan tasdiqlangan, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining toʻgʻri koʻrsatilgan nomlaridan foydalanilishi kerak. Bunda mazkur nomlar reklama hisoblanmaydi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini yoritish huquqidan uchinchi shaxslar faqat jismoniy tarbiya yoki sport tadbirlari tashkilotchilarining yozma ruxsatlari bilan yoxud uchinchi shaxslar tomonidan ushbu huquqlarning bunday tadbirlar tashkilotchilaridan sotib olinganligi toʻgʻrisidagi yozma shakldagi shartnoma asosida foydalanishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari toʻgʻrisidagi qoidalarning, nizomlarning (reglamentlarning) mazmuniga doir alohida sport turlarining xususiyatlarini nazarda tutadigan umumiy talablar maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi. Faqat rasmiy sport musobaqalarigina Oʻzbekiston Respublikasi chempionati, kubogi yoki birinchiligi maqomiga va nomiga ega boʻlishi mumkin. Rasmiy sport musobaqalarini oʻtkazishga “Jismoniy tarbiya va sport toʻrisida”gi Qonunning 26-moddasiga muvofiq tasdiqlangan sport turlarining qoidalari asosidagina yoʻl qoʻyiladi. Xalqaro sport tadbirlari Oʻzbekiston Respublikasi hududida faqat bunday tadbirlarni

o'tkazish to'g'risidagi qarorning tegishli sport turlari bo'yicha sport federatsiyalari (uyushmalari) hamda maxsus vakolatli davlat organi bilan kelishib olinishi sharti bilan o'tkazilishi mumkin.

24-modda. Xalqaro va respublika miqiyosidagi sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi.

- Xalqaro va respublika miqiyosidagi sport hamda ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi O'zbekiston Respublikasi hududida o'tkaziladigan xalqaro va respublika miqiyosidagi rasmiy sport yoki ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari ro'yxatini, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalarini xalqaro sport tadbirlariga tayyorlash va ularning ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha tadbirlar ro'yxatini belgilovchi hujjatdir. Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari xalqaro va respublika miqiyosidagi tadbirlarining kalendar rejasiga sport turlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda kiritiladi.

Xalqaro va respublika miqiyosidagi sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasi tegishli kalendar yil boshlanguniga qadar tasdiqlanadi. Kalendar rejaga kiritilgan sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari rasmiy tadbirlardir.

29-modda. Ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish.

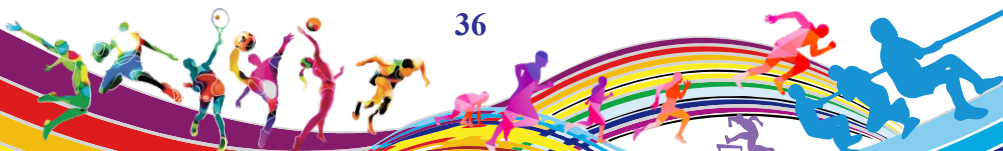
Ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Asosiy ta'lim dasturlari doirasida davlat ta'lim standartlari bilan belgilangan hajmlarda jismoniy tarbiya va sport bo'yicha majburiy mashg'ulotlarni, shuningdek, qo'shimcha ta'lim dasturlari doirasida qo'shimcha (fakultativ) jismoniy mashqlar va sport mashg'ulotlarini o'tkazish;

- ta'lim oluvchilarni jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga jalb etish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, yoshlarning jismoniy tarbiya-sport tayyorgarligi bo'yicha tadbirlar majmuini o'tkazish uchun sport jihozlari va anjomlari bilan ta'minlash;

- ta'lim oluvchilarda individual qobiliyati va sog'lig'i holatini hisobga olgan holda jismoniy tarbiya va sport ko'nikmalarini shakllantirish;

- o'quv mashg'ulotlari paytida jismoniy tarbiya tadbirlarini amalga oshirish;

- ta'lim oluvchilarning jismoniy tarbiyasi tashkil etilishi ustidan tibbiy nazorat olib borish;

- ota-onalarda yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarda bolalarining sog'ligi va ularning jismoniy tarbiyasiga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish;

- bolalar va yoshlarning jismoniy tayyorgarligini hamda jismoniy rivojlanishini har yili monitoring qilish;

- ta'lim oluvchilar ishtirokida sport tadbirlarini, shu jumladan, xalq ta'limi tizimining ta'lim muassasalari o'quvchilari («Umid nihollari»), o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari («Barkamol avlod») hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari («Universiada») ishtirokida uch bosqichli sport musobaqalari tashkil etilishi va o'tkazilishiga ko'maklashish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 3 iyundagi PQ-3031-sonli qarorining maqsadi - O'zbekiston Respublikasi hududida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish, aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish, mamlakatimizda bu borada yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanish natijadorligini oshirishdan iborat. Quyidagilar Dasturning asosiy yo'nalishlari etib belgilansin: Jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, ona vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarning aniqlanishi, ta'lim dasturining mazmun-mohiyati va uni amalga oshirish jarayoni to'g'risida keng axborot-tushuntirish ishlarini olib borish. Dasturning moliyalashtirish manbalari etib quyidagilar belgilanadi:

- O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi huzuridagi Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari;

- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Ta'lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari;

- O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar, Toshkent shahar

h.k.) bo'yicha takliflari va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashga doir barcha masalalar hal etilishi ta'minlasin;

- sport ta'lim muassasalari va majmualari ixtiyoridagi yer maydonlarini (ochiq va yopiq turdagi sport inshootlarini) tasarruf etish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari asosida amalga oshirilishiga qat'iy rioya qilinsin.

Mazkur qaror bilan O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish dasturi tasdiqlanib, unga muvofiq keng ko'lamli, aniq maqsadli ishlar amalga oshirilishi ko'zda tutilgan. Jumladan, dasturga muvofiq:

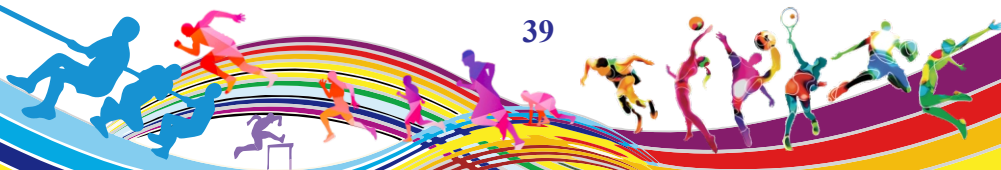
- jismoniy tarbiya va sport sohasini tashkil etish va boshqarish tizimini rivojlantirishga yo'naltirilgan qonunchilikni yanada takomillashtirish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, zamonaviy sport komplekslarini qurish, ularni zamonaviy sport uskunalari va anjomlari bilan jihozlash, mazkur sohada xususiy sektorni rivojlantirish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash hamda malakasini oshirish muassasalarini ilmiy-uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, sport maktablarini yuqori malakali murabbiylar va tibbiyot xodimlari bilan ta'minlash;

- ta'lim muassasalari o'quvchi va talabalari, aholining keng qatlamlari o'rtasida sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya, ommaviy sport ishlarini tashkil etish, kompleks sport musobaqalarini o'tkazish, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish hamda ularni maqsadli tayyorlash kabi yo'nalishlarda kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

Dastur ijrosi doirasida sport turlari bo'yicha Respublika oliy sport mahorati maktablari va bolalar-o'smirlar sport maktablarining shtatlar jadvaliga «Sportchi» lavozimini joriy etilishi O'zbekiston milliy terma jamoalari a'zolarini moddiy qo'llab-quvvatlash tizimini yanada mustahkamlashga yo'naltirilgan muhim qadam vazifasini o'taydi. Dasturda, shuningdek, ta'lim muassasalari sport inshootlarida darsdan so'ng o'quvchi va talabalarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish uchun sport to'garaklari hamda sport klublari faoliyatini tizimli tashkil etish va boshqarishni yo'lga qo'yish maqsadida sport turlariga ixtisoslashtirilgan bolalar-o'smirlar sport

maktablarida hamda bolalar-o'smirlar sport maktablarida «Sport to'garagi va seleksiya bo'yicha trener» lavozimini kiritish belgilangan. Mazkur lavozimni joriy etish orqali ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan sport to'garaklari bilan qo'shimcha ravishda minglab o'quvchi va talabalarni qamrab olishga erishiladi hamda ularga sport bilan muntazam ravishda shug'ullanishlariga qulay imkoniyatlar yaratiladi.

Bundan tashqari, dasturda jismoniy tarbiya va sportga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari hamda sport klublari faoliyatini olimpiya, milliy va boshqa sport turlari kesimida reyting baholash tizimini joriy etish belgilangani ularning –faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, Turizm va sport vazirligi tomonidan «Jismoniy tarbiya va sport alochisi» ko'krak nishonining tasis etilishi esa soha fidoyilari mehnatini yanada munosib rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Dasturga ko'ra, o'quvchi va talaba-yoshlar o'rtasida o'tkaziladigan uch bosqichdan iborat «Umid nihollari», «Barkamol avlod» va «Universiada» sport o'yinlari dasturlarini sportning ommaviy turlari hisobiga kengaytirish, nufuzini oshirish va musobaqa g'oliblarini munosib rag'batlantirish tizimini tubdan takomillashtirish nazarda tutilgan. Qaror chora-tadbirlarining amalga oshirilishi pirovardida xalqaro musobaqalarda sportchilarimiz yutuqlari salmog'ini oshirishga xizmat qilishi shubhasizdir.

Qarorda o'z yechimini topgan muhim masalalardan yana biri — hududiy ko'p tarmoqli tibbiyot markazlarida sport tibbiyoti bo'limlarining tashkil etilishi va ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash belgilab qo'yilganidir. Dastur doirasida rejalashtirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun 2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish maqsadida jami 995,2 milliard so'mdan ziyod mablag' sarflanishi nazarda tutilgan bo'lib, shundan 706,2 milliard so'mdan ortiq qismi ushbu yillarda jami 167 ta sport inshooti, jumladan, 90 ta sport majmuasi hamda 77 ta suzish havzasini qurish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash hamda jihozlash va qayta jihozlashga yo'naltiriladi.

Qaror va dastur doirasida belgilangan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi jismoniy tarbiya va ommaviy sportning jamiyat hayotidagi rolini yanada kuchaytirish, aholining barcha qatlami orasida sog'lom turmush

tarzini shakllantirish, yoshlarga o'z qobiliyat va iste'dodlarini ro'yobga chiqarishlari uchun barcha shart-sharoitni yaratish orqali ularni ommaviy tarzda sportga, sog'lom turmush tarziga oshno qilish, qolaversa, nufuzli xalqaro maydonlarda Vatan bayrog'ini baland ko'tarib kelayotgan mashhur sportchilar saflarini tobora kengaytirishga xizmat qiladi.

3.2. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarining huquqiy asoslari.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"¹³PF-5368-sonli Farmonida O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport Vazirligining asosiy vazifalari quyidagilar etib belgilangan:

- Jismoniy tarbiya va sport sohasida aholining keng qatlamlarini sport bilan shug'ullanishga va sog'lom turmush tarzini yuritishga jalb etish, jismonan sog'lom o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash, sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirish, oliy sport mahorati sohasida mamlakatimizning xalqaro sport maydonida munosib ishtirokini ta'minlashga qaratilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

- mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya va sport jamiyatlari, ta'lim muassasalari, jamoat tashkilotlari bilan birgalikda aholi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishni ommalashtirish borasida keng ko'lamli ishlarni tashkillashtirish;

- bolalarni sport bilan muntazam ravishda shug'ullanishga jalb etish, bolalar sport ta'limi sifatini oshirish, barcha hududlarda, ayniqsa, qishloq va chekka hududlarda bolalar sport inshootlari tarmog'ini yanada kengaytirish orqali bolalar sportini yanada rivojlantirish;

- jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlari, inshootlari va inshootlarining ommaviy sport, bolalar sporti va professional sport yo'nalishlari bo'yicha moddiy-texnika bazasini rivojlantirish hamda mustahkamlash, ulardan maksimal darajada va samarali foydalanishni

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida Farmoni. Toshkent sh., 2018-yil 5-mart, PF-5368-son

ta'minlash, sport asbob-uskunalari hamda inventarlarining mamlakatimizda ishlab chiqarilishini tashkil etish va kengaytirish bo'yicha takliflar tayyorlashda qatnashish.

Quyidagilar ommaviy sportni rivojlantirish va iste'dodli yoshlarni saralash (seleksiya) sohasida ta'lim muassasalarining ustuvor yo'nalishlari etib belgilansin: maktabgacha ta'lim muassasalarida — boshlang'ich gimnastika va harakatli o'yinlar bo'yicha mashg'ulotlar olib borish orqali jismoniy rivojlantirish hamda salomatlikni mustahkamlash uchun tarbiyalanuvchilarda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga qiziqishni shakllantirish; umumta'lim maktablari o'quvchilar orasidan jismoniy tarbiya o'qituvchilarini jalb qilgan holda iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) hamda bolalar va o'smirlar sport maktablari sport zaxirasini shakllantirish maqsadida keyinchalik mintaqaviy sport musobaqalarida ishtirok etish uchun darsdan tashqari sport to'garaklari va seksiyalari mashg'ulotlarini tashkil etish (haftasiga kamida 4 soatdan); o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarida — o'quvchilar orasidan jismoniy tarbiya o'qituvchilari va sport turi bo'yicha trenerlarni jalb qilgan holda iste'dodli yoshlarni saralash va ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablari sport zaxirasini shakllantirish maqsadida, keyinchalik mintaqaviy hamda respublika sport musobaqalarida ishtirok etish uchun olimpiya va milliy sport turlari bo'yicha sinfdan tashqari sport to'garaklari hamda seksiyalari mashg'ulotlarini tashkil etish (haftasiga kamida 6 soatdan); oliy ta'lim muassasalarida — iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari hamda respublika oliy sport mahorati maktablari sport zaxirasini shakllantirish maqsadida, keyinchalik respublika va xalqaro sport musobaqalarida olimpiya va milliy sport turlari bo'yicha talabalar sport klublari hamda jamoalarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

Muayyan tartib asosida tuman (shahar) sport va ommaviy-jismoniy tarbiya tadbirlarining yagona kalendar rejaları tegishli tuman (shahar) hokimlari tomonidan tasdiqlanadi; umumta'lim maktablari, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi hamda oliy ta'lim muassasalari o'quvchi va talabalari o'rtasida o'tkaziladigan sport va ommaviy-jismoniy tarbiya tadbirlarining ishtirokchilarini kiyim-kechak bilan ta'minlashni moliyalashtirish tegishliligi sport jamiyatlari hisobidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2018 yil 20 sentyabr kuni jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishda ishtirok etdi. Mazkur yig'ilishda vazirliklar, idora va tashkilotlarga jismoniy tarbiya va sport sohasini yanada rivojlantirish bo'yicha istiqboldagi muhim vazifalari belgilab berildi.

Aholi, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug'ullanirish ishlarini yaxshi yo'lga qo'yish, darsdan tashqari vaqtlarda ta'lim muassasalaridagi sport inshootlaridan barcha yoshdagi aholining foydalanishini tashkil etish, bundan tashqari, joylardagi bo'sh turgan xususiy inshootlar negizida aholini ommaviy sportga jalb qilish uchun imtiyozli xizmat ko'rsatuvchi sport markazlarini tashkil etish lozim. Shu bois Turizm va sport vazirligi Yoshlar kengashi, tegishli vazirliklar bilan birgalikda ta'lim muassasalaridagi sport inshootlari hamda bo'sh turgan inshootlarda sport seksiyalarini ochish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlarni ko'rish kerak. Tuman, shahar, viloyat va respublika miqiyosida sport musobaqalari sonini keskin ko'paytirish, g'olib va sovrindorlarni Yoshlar kengashi mablag'lari hisobidan pullik mukofotlar bilan rag'batlantirish belgilandi.

Aholining turli qatlamlarini sportga keng jalb qilish uchun "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlarini musobaqa tarzida o'tkazish hamda g'oliblarni uch darajadagi ko'krak nishonlari bilan taqdirlanishi ko'zda tutilgan. Korxonalar, ta'lim muassasalari, istirohat bog'larida ommaviy badantarbiya va gimnastika mashg'ulotlarini o'tkazilishining inson salomatligi uchun foydaliligini targ'ib qilish maqsadida doimiy ko'rsatuv va ijtimoiy-rolklar tayyorlab, televideniya orqali namoyish etish kerak. Mamlakatda sportni ommalashtirish bo'yicha besh yillik milliy konsepsiya ishlab chiqish zaruriyati bor.

Aholini jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanib, sog'lom turmush kechirishga jalb etish, shu orqali kasalliklarning oldini olib, odamlarning umrini uzaytirish konsepsiyaning asosiy yo'nalishi va natijasi bo'lishi kerak,— degan edilar Prezidentimiz M.Mirziyoyev.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini qanday huquqiy asoslari mavjud?
2. Ommaviy sport harakatining milliy konsepsiyasi nimalarni o'z ichiga oladi?
3. Ommaviy sport tadbirlarini hozirgi kunda qanday ahamiyati bor ?
4. Jismoniy kamolot nima?
5. Sport va ko'ngilochar tadbirlarning shakllanishi va rivojlanishidagi asosiy tarixiy bosqichlari nimadan iborat?
6. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini qanday huquqiy asoslari mavjud?

4-MODUL. OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI O'TKAZISH NIZOMI.

4.1. “Soglom avlod uchun” ordeni - Prezident farmoni.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining dastlabki davridan bolalar jismoniy tarbiyasiga va bolalar sportiga katta e’tibor berilmoqda: “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi¹⁴ I-qonun (1992 yil), “Sog‘lom avlod uchun” ordeni (1993 yil)- Prezident farmoni, “O‘zbekiston Respublikasida futbolni rivojlantirish” (1995 yil)- Vazirlar Mahkamasining qarori va shu kabilar jismoniy tarbiya va sport mutaxassislariga kuch-quvvat, iroda, intilish beradi.

Davlat direktiv hujjatlarini amalga oshirish uchun soha mutaxassislariga bor shijoati bilan, o‘quvchilarning salomatligini mustahkamlash yo‘llarini izlab, bolajonlarda jismoniy tarbiya va sportga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish, ularni sog‘lom, jismonan baquvvat qilib kamolga yetkazish mas’uliyati tushadi.

Jismoniy tayyorgarlik va “Salomatlik” poydevorini eng kichik yoshdan qurishni boshlash kerak. Bu yoshdagi bolalarda harakat ko‘nikmalarini shakllanishi shiddatli bo‘ladi. Ularning bo‘yi va muskul kuchlari ortadi, harakat koordinatsiyalari yaxshilanadi. Harakat amplitudiyasini, tezligini, yo‘nalishini, ritmi va ifodaliligini ajrata bilish ko‘nikmasi takomillashadi, harakatni tahlil qilish qobiliyati ma’lum fazalarga ajratilgan holda rivojlanadi.

O‘z-o‘zini nazorat etish va o‘zining hamda o‘rtoqlarining harakatlarini

¹⁴ “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida” gi Qonun – 1992 y. 14 yanvarda 513-XII - sonli Qonuni b-n tasdiqlangan. Yangi tahriri 2000 y. 26 mayda 76-II- sonli Qonuni b-n tasdiqlangan. 27 – moddadan iborat. Ohirgi tahriri 2015 yil 4 sentyabrda tasdiqlangan. 8 bob 47 moddadan iborat. Qonun jismoniy tarbiya va sport sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplarini, Davlat va jamoat tashkilotlarini sohadagi vakolatlarini belgilab beradi. .

baholash qobiliyatlari rivojlanadi. Bola harakat natijalarini bajarish sifatiga bog'liqligini tushunadi, yaxshi natijalarga erishish uchun harakat qiladi. Boshlang'ich ta'limda bolalar faoliyatining asosiy bo'limlaridan birini jismoniy tarbiya bo'yicha olib boriladigan ishlar tashkil etadi. Bu ish o'qituvchilar tomonidan hamda shifokor, musiqa rahbarlari, mutaxassislar va boshqalar qatnashgan holda maxsus dastur bo'yicha amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiyaning maqsadi bolalarni har tomonlama garmonik rivojlangan, jismonan baquvvat, hayotga, mehnatga, Vatanni himoya qilishga tayyor qilib kamolga yetkazishdir.

Maktab yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash vazifalari O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya tizimining maqsad va vazifalaridan kelib chiqib 3-ta asosiy guruhlariga bo'linadi: a) sog'lomlashtirish; b) ta'lim; v) tarbiyaviy. Bolaning sog'ligini aks ettiruvchi ko'rsatgichlaridan biri tana bo'limlari o'zaro nisbatining to'g'riligidir: yoshi o'sishi bilan og'irligi, bo'yi va ko'krak qafasining aylanasi o'zgarishi lozim. Oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportga katta e'tibor berilishi tufayli bolalar uchun hamma shart-sharoitlar yaratilmoqda: sport majmuasi, alohida stadionlar, sport zallar, suv havzalari, tennis maydonchalari, sport anjomlari, uskunalar va boshqalar.

Shunday imkoniyatlardan yetarli foydalanmaslik natijasida ba'zi maktab yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligining pastligini, dastur talablariga yetarlicha javob bera olmasligi kuzatiladi. Eng kichik yoshdan boshlab harakatsizlik oshib bormoqda. Buning asosiy sababi maktabgacha tarbiya muassasalarida ham, boshlang'ich sinflarda ham jismoniy tarbiya masalalari yuqori darajaga ko'tarilmaganligidir.

Bog'cha tarbiyachilari hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bu masala bo'yicha nazariy va amaliy bilimi yetarli darajada emas. Jismoniy tarbiyaning hamma shakllari amalga oshirilmaydi, bajarilsa ham yetarli darajada emas. Jismoniy tarbiya mashg'ulotidan tashqari muntazam kun tartibidagi sog'lomlashtirish tadbirlari qat'iy tartibda olib borilishi lozim.

2. Ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish nizomi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi PQ-3583-son «O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligini

tashkil etish to'g'risida»¹⁵ qaroriga muvofiq ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish Nizomi umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilaridan iborat sport jamoalari o'rtasida (sport turlari bo'yicha) ushbu muassasalar, tuman(shahar)lar, viloyatlar va respublika darajasida ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish tartibini belgilaydi.

Mazkur Nizomda quyidagi asosiy tushunchalar keltiriladi:

- ommaviy sport tadbirlari — 100 va undan ko'p kishilarning ishtirokida sport musobaqalarini, o'quv-mashq jarayonini va sportchilar ishtirokida sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha boshqa tadbirlar (xalq sayillari, festivallar, milliy namoyishlar va o'yinlar, ko'rik-tanlovlar, ko'rgazmali chiqishlar)ni o'tkazish maqsadida sport inshootlarida tashkil qilinadigan fuqarolarning birgalikda qatnashishlari;

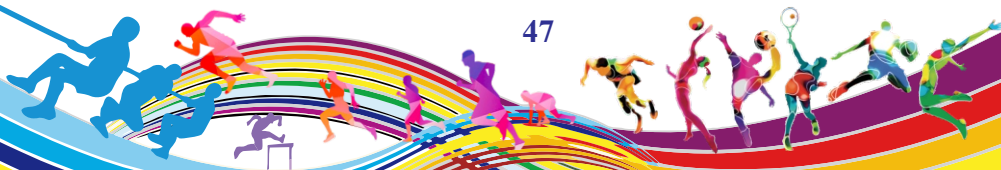
- sport jamoalari — ommaviy sport tadbirlarida qatnashayotgan umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey va professional ta'lim muassasalari o'quvchilaridan iborat turli yosh guruhlariga tegishli sportchilar, trenerlar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, tibbiyot mutaxassislari va boshqa mutaxassislardan iborat ommaviy sport tadbirlariga tayyorlanish va ularda O'zbekiston Respublikasining hududida qatnashish maqsadida tashkil etiladigan jamoalar;

- ommaviy sport tadbiri tashkilotchilari — o'z tashabbusi bilan sport tadbiri o'tkazayotgan va (yoki) bunday tadbirni tayyorlash hamda o'tkazishni tashkiliy, moliyaviy va moddiy jihatdan ta'minlashni amalga oshirayotgan yuridik yoki jismoniy shaxs(lar);

- ommaviy sport tadbiri ishtirokchilari — ommaviy sport tadbirlari tashkilotchilari, sport jamoalari, sportchilar va boshqa shaxslar, shuningdek, tomoshabinlar;

- sport inshooti — sport tadbirlari va ommaviy sport tadbirlarini, sport turlari bo'yicha o'quv-mashq mashg'ulotlari va o'quv-mashq yig'inlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan norma va talablarga javob beradigan hamda tegishli pasportga ega bo'lgan yopiq yoki ochiq

¹⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori **.O'zbekiston respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligini tashkil etish to'g'risida** O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-son Farmoni Toshkent sh.,2018-yil 5-mart, PQ-3583-son

tipdagi ixtisoslashtirilgan inshoot.

Ommaviy sport tadbirlari O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (bundan buyon matnda tegishli vazirliklar deb yuritiladi) va ularning hududiy bo'linmalari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil 29 iyuldagi 205-son qarori bilan tasdiqlangan Ommaviy tadbirlarni o'tkazish talablariga muvofiq tegishli ruxsatnoma olinganidan so'ng boshqa manfaatdor tashkilotlar bilan hamkorlikda tashkil etilishi ta'kidlandi.

Ommaviy sport tadbirlari tegishli sport federatsiyalari (uyushmalari) tomonidan tasdiqlangan musobaqa qoidalariga asosan umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey va professional ta'lim muassasalari o'quvchilari o'rtasida o'tkazilishi belgilab qo'yildi. Ommaviy sport tadbirlari jarayonlari video tasvirga tushirilishi lozim. Ommaviy sport tadbirlarini fototasvirga tushirish, audio va videoyozuvini amalga oshirish, shuningdek, ommaviy axborot vositalarida translyatsiya qilish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshirilishi mazkur nizomda belgilab qo'yildi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Ommaviy sport tadbirlari qanday tartibda o'tqaziladi?
2. Ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish nizomi mazmunida nimalar belgilangan?
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Ommaviy tadbirlarni o'tkazish talablariga tegishli qaror nechanchi yilda qabul qilingan?
4. Ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish nizomi borasida qanday tushunchaga egasiz?

5 -MODUL. OMMAVIY SPORT-SOG'LOMLASHTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH PREDMETINING MAQSAD VA VAZIFASI HAMDA UMUMIY TUSHUNCHALARI TO'G'RSIDA.

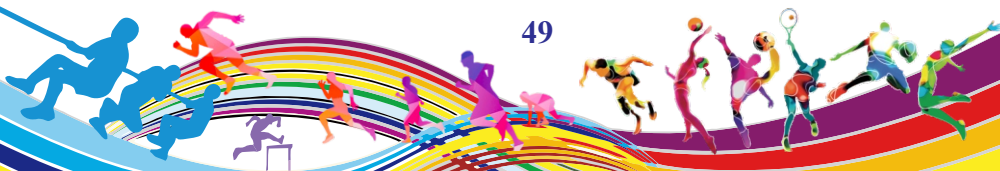

5.1. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini inson organizmiga ta'sir etuvchi mexanizmlari.

Jismoniy tarbiya yo'nalishi inson organizmining yoshga xos (maktabgacha, kichik, o'rta, katta) jismoniy rivojlanishiga, ya'ni ontogenezning o'zgarib turuvchi davrlariga mos ravishda izchil o'zgartirish majburiyatini qo'yadi. Jismoniy tarbiya jarayoni yoshga xos yetilish davrigacha shug'ullanuvchilar organizmiga umumiy jismoniy ta'sir qilishni nazarda tutishi kerak.

Bu harakat ko'nikmalari va malakalarining keng doirasini shakllantirishda va har tomonlama jismoniy rivojlanishda o'z ifodasini topadi. Maktab davrida bu tamoyil jismoniy sifatlarni tarbiyalashda insonning u yoki bu jismoniy sifatlari rivojlanishi uchun eng qulay imkoniyatlar paydo bo'ladigan sezgi zonalarini e'tiborga olishni taqozo etadi. O'smirlilik va birinchi yetuklik yoshi (taxminan 35 yoshgacha) organizmning funksional imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish uchun qulay imkoniyatlarni ochib beradi.

Ko'pchilik uchun jismoniy tarbiya yo'nalishi uzaytirilgan umumiy jismoniy tayyorgarlik shaklida bo'ladi. O'smirlilik yoshi uchun sport bilan faol shug'ullanish hamda uning asosida yuksak natijalarga erishish xosdir. Ikkinchi yetuklik yoshida funksional imkoniyatlarning barqarorlashuvi davrida jismoniy tarbiya yo'nalishi erishilgan yaxshi ish qobiliyatini, erishilgan jismoniy tayyorgarlik darajasini saqlab turish sifatida qatnashadi. Ancha kechroq davrlarda (ayollar - 55 yoshdan, erkaklar - 60 yoshdan) jismoniy tarbiya turli xil salbiy omillarning inson sog'lig'iga ta'sir qilishiga qarshilik ko'rsatishga yordam beradi. Jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish xususiyatiga ega bo'ladi.

Umuman aytish mumkinki, jismoniy tarbiya yo'nalishlarining yoshga mosligi tamoyili jismoniy mashqlar bilan ko'p yillik shug'ullanishlar jarayoni jismoniy tarbiyadan foydalanishda muhim hisoblanadi. Ko'rib chiqilgan tamoyillar yaxlit jismoniy tarbiya jarayonining turli xil qonuniyatlari va tomonlarini aks ettiradi. Ular bir-birini to'ldiruvchi va o'zaro bog'langan printsiplial metodik qoidalar yig'indisini emas, balki birligini tashkil etadi. Biron-bir tamoyildan chekinish jismoniy tarbiyaning butun murakkab jarayoni buzilishiga va o'qituvchi hamda o'quvchining katta mehnati deyarli samarasiz bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

O'quvchilarning jismoniy rivojlanish darajasi ularning yoshi va jinsiga bog'liqdir. Chunonchi, 8-9 yoshli o'g'il bolalar tanasining og'irligi va bo'yining uzunligi qizlardan bir muncha farq qiladi. 11 yoshda o'g'il bolalarda jismoniy rivojlanishning eng kam jadalligi kuzatiladi. O'g'il bolalarda jinsiy yetilish boshlanishi bilan (12 yosh) bo'yning o'sishi yiliga 6-10 sm ga yetadi. Gavda og'irligi 4,0 kg, ko'krak qafasining aylanasi esa 3-5 sm dan o'sadi, 12 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan davrda gavda vazni o'rtacha 25 kg dan 45 kg ga yetib, jadal rivojlanish ro'y beradi. Shunday qilib, o'smirlar va yoshlarning notekis jismoniy rivojlanish davri boshlanadi. Gavda vazni, bo'yi va ko'krak qafasi aylanasining o'sishi tengsiz qarama-qarshiliklarda namoyon bo'ladi. Barcha yoshdagi guruhlarda vaznning o'sishi ko'krak qafasining o'sishidan ko'ra ancha yuqori. O'g'il bolalarda mushaklarning ko'ndalang o'lchamlari va og'irligining o'sishidan gavda uzunligini oshishi ustunroq. Mushaklar og'irligining tana og'irligiga nisbati 15 yoshda taxminan 33 foizga yetadi, 17-18 yoshda esa 44 foizni tashkil qiladi.

Qizlarning jinsi yetilishi davrida yigitlarga nisbatan organizmda aniq o'zgarishlar ko'proq kuzatiladi. U o'rtacha 1-2 yil ilgari pubertat sakrash ko'rinishida: gavda o'lchamlarining (bo'y, ko'krak kengligi) jadal o'sishi bilan boshlanadi. Ammo bu o'zgarish notekis ro'y beradi: 10-12 yoshda gavda uzunligining o'sish ustunligi kuzatiladi, 13 yoshda esa vaznning o'sishi yaxshilanadi. Tibbiy kuzatishlar shundan dalolat beradiki, hayz ko'rish davrida jismoniy faollik pasayadi, 80 foiz hollarda yolg'izlikka intilish namoyon bo'ladi, 60 foiz qizlarda o'ziga bo'lgan ishonch pasayadi, 47 foizda mashg'ulotlarga qiziqish susayadi. Bularning hammasini jismoniy

tarbiya o'qituvchisi darslar o'tkazish amaliyotida, mashg'ulotlar, o'yinlar va musobaqalarda e'tiborga olishi kerak. O'quvchilarda nafas olish va yurak-qon tomir tizimlarining hali to'la rivojlanmaganligi mushaklar faoliyatiga ta'sir qiladi.

Chunonchi, maksimal kislorod iste'moli (MKI) yugurish vaqtida 7-9 yoshli bolalarda 55-57sm 3kg, 12-13 yoshlilarda – 56-58sm 3kg, 14-17 yoshlilarda – 59sm 3kg, 18-19 yoshlilarda – 61,6sm 3kg ni tashkil etadi. Kichik va o'rta yoshdagi o'quvchilar qonida kislorodning yetishmasligi o'zgarishsiz bo'lishi tufayli mashg'ulotlar joyi va vositalarni tanlash vaqtida ularni hisobga olish juda muhim.

Bu yoshdagi bolalarda, energiyadan foydalanish koeffitsienti past va ularning umumiy energetik sarfi kattalarnikidan ancha yuqori. Ruhshunoslarning fikricha, kichik maktab yoshida bola atrofdegilar orasida o'zining o'rni anglay boshlaydi va unda faoliyatga intilish vujudga keladi. Bu nafaqat uning o'zi uchun muhim, balki boshqa odamlar uchun ham zarur. O'smirlilik yoshida o'z-o'zini namoyish qilish va o'zligini tasdiqlashga ehtiyoj tug'iladi. O'smirlarning o'ziga xos belgisi musobaqaga intilish, o'zining jismoniy qobiliyatini namoyish qilishdan iboratdir.

O'smirlar har doim ham o'zining kuchini obyektiv baholay olishmaydi, ko'pincha o'zlariga ortiqcha baho beradilar. Katta yoshdagi maktab o'quvchilariga jamiyatda jamoaning a'zosi sifatida o'zining o'rni aniqlash ehtiyoji xosdir. Ular uchun gavdaning tashqi ko'rinishi (qaddi-qomati) muhim. Yigitlar kuchli va yaxshi rivojlangan mushaklarga ega bo'lishga intiladilar.

5.2. Inson kapitali va uning elementlarini rivojlantirishda jismoniy tarbiya, ommaviy sportning o'rni va ahamiyati.

Maktab yoshi inson hayotining katta va juda muhim davrini qamrab oladi. Kichik, o'rta va katta yoshdagi maktab bolalari, yigitlar va qizlar jismoniy imkoniyatlari bo'yicha bir-biridan farq qiladi. Bu, ayniqsa, jismoniy sifatlarning notekis o'sishida ko'zga tashlanadi. Qizlarni chiroyli gavda, xipcha bel va boshqa omillar jalb qiladi. O'qituvchi ularni mustaqil jismoniy mashg'ulotlarga jalb qilishda bu intilishlardan foydalanishi kerak.

Maktab yoshida tezkorlik sakrab-sakrab, sensitiv o'sishning ikki davri

orqali o'tadi: birinchisi davri - 8-10 yoshda; ikkinchisi 13-15 yoshda. 15-17 yoshda yugurishning tezkorlik darajasi hatto bir muncha pasayishi, masofadan o'tish tezligi esa o'sishi mumkin. Bu faqat qadamlar uzunligi va oyoqlar kuchining ko'payishi hisobiga yuz beradi. Bunday tabiiy qonuniyat aynan o'sha yoshga mos uslublar va vositalarni tanlashni talab qiladi. Mushak kuchi bola organizmi rivojlanishining ilgarilab borishi bilan oshadi, ammo bu to'g'ri chiziqli o'sish bo'lmaydi.

Sust o'sish davrlari nihoyatda jadal o'sish ko'rsatkichlari bilan almashinib turadi. Sensitiv davrda qizlar va bolalardagi rivojlanish, odatdagidek, bir-biriga mos kelmaydi. Qizlarda mushak kuchining sakrab-sakrab o'sishi 10 dan 13 yoshgacha davrda kuzatiladi. 14 yoshda ularda kuchning tabiiy o'sishi sekinlashadi, 14-16 yoshlar o'rtasida esa hatto pasayishi mumkin. 17 yoshda qizlarda kuch ko'rsatkichlari yana bir oz ortadi.

O'g'il bolalarda 8 dan 15 yoshgacha kuchning ravon o'sishi ro'y beradi. 15 dan 17 yoshgacha esa barcha mushak guruhlarining mutlaq kuch ko'rsatkichlari keskin sakraydi, 18 yoshda mushak kuchining jadal o'sishi ancha pasayadi, ba'zida esa batamom to'xtaydi ham. Ko'pchilik mushaklarning nisbiy kuchi (bir kilogramm og'irlikka) 13-14 yoshdayoq kattalar darajasiga yaqinlashadi, bu dalil jismoniy tarbiya amaliyoti uchun qiziqarlidir.

Aynan shuning uchun bolalarda jismoniy mashqlarning hal qiluvchi omili mutlaq emas, balki nisbiy kuchdir. Shunga qaramasdan, jinsiy yetilish davrining oxirida mushaklar o'zining funksional xususiyatlari bo'yicha katta odamning mushaklaridan kam farq qiladi, kuchning maksimal ko'rsatkichlariga faqat 16-20 yoshda erishiladi. Bu katta miqdordagi harakatlantiruvchi birliklarni tez safarbar qilish qobiliyati va koordinatsiyaning yaxshilanishi bilan, uzoq muddatli statik taranglashish va qisqarish qobiliyatlarining o'sishi bilan, mushaklar og'irligining ancha ortishi bilan bog'liq.

Chaqqonlik (yoki koordinatsion qobiliyat) sifatini tarbiyalashga 7 dan 12-13 yoshgacha eng ko'p darajada e'tibor beriladi. Lekin koordinatsiyaga ega passiv o'smirlar yuqori koordinatsiyali chaqqon tengqurlaridan farq qiladi. Bolalarda to'qimalarning qayishqoqligi yuqori darajada bo'lganligi tufayli egiluvchanlik yetarlicha muvaffaqiyatli ravishda rivojlanadi. O'qituvchining

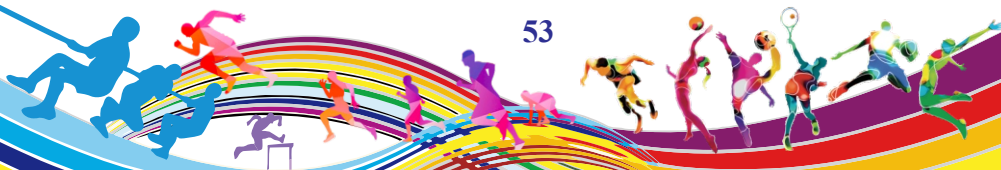
vazifasi bolalarning egiluvchanligini optimal ko'rsatkichlargacha olib borib, yoshiga qarab pasayishiga yo'l bermay, bu sifatning rivojlanishini boshqarishdan iborat.

Demak, uy vazifasi sifatida ko'p topshiriqlar berish, keyin esa ulardagi o'zgarishlarni santimetr yoki graduslarda o'lchab nazorat qilish mumkin. Ma'lumotlarga qaraganda, chidamlilik qizlarda 8 yoshdan 13 yoshgacha, ayniqsa, 11-13 yoshda tez rivojlanadi, 14 yoshdan keyin esa ko'rsatkichlar pasaya boradi. Chidamlilikning o'sishi eng ko'p sakrash mashqlarida kuzatiladi. Funktsional imkoniyatlarning bunchalik katta o'sishi keyingi yillarda ko'zga tashlanmaydi. O'g'il bolalarda chidamlilik ko'rsatkichlarining o'sishi 9 yoshdan 17 yoshgacha qayd etiladi. Chidamlilikning ahamiyatli o'sishi tufayli gavdaning jadal o'sishi vaqti-vaqti bilan pasayib turadi.

Chidamlilik ko'rsatkichlari rivojlanishining eng sezilarli davri 11-14 va 17 yoshlardir, 14 yoshda eng yuqori darajaga ko'tariladi. Maktab yoshidagi bolalar organizmi ikkita muhim xususiyatga ega, ularni bilish maktab o'qituvchisiga jismoniy sifatlarni tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli yechish imkonini beradi. Birinchidan, bu davrda yuklama va mashqlarning samaradorlik darajasi juda yuqori. Taxminan 17-18 yoshgacha jismoniy sifatlarning ko'rsatkichlari berilayotgan yuklamaga to'g'ri nisbatda o'sadi. Chunki 18 yoshdan keyin foydali harakat koeffitsienti pasayadi, o'sha samarani olish uchun nihoyatda katta zo'r berish talab qilinadi.

Ikkinchidan, bu yoshda bir sifatning rivojlanish diapazoni boshqalarining rivojlanishiga ko'maklashadi. Binobarin, mashg'ulotlarni olib borishda jismoniy mashqlar jismoniy sifatlarni tarbiyalashga majmuali yondashish uchun qulay sharoitlar yaratadi. Ilmiylik vazifalari boshlang'ich ta'lim yoshida harakat ko'nikma va malakalarini egallash, shuningdek, chiniqish, shaxsiy gigiyena, harakat tartibi to'g'risida, inson salomatligi uchun jismoniy mashqlar ahamiyati haqidagi bilimlarni egallash bilan bog'langan.

Bu yoshda vujudga kelgan shartli aloqalar tizimi ancha mustahkamligi bilan farq qiladi va kelajak hayotda harakat sifatlariga ta'sir ko'rsatadi. Harakat ko'nikma va malakalarning tashkil topishi bilan bog'liq davrda jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun bu qulaylikni qo'ldan chiqarib yubormaslik muhim. Chunki ularning oqibatini tuzatish uchun nihoyatda ko'p kuch va ko'p vaqt sarflashga to'g'ri keladi, chunonchi, 7-9 yoshda

suzish texnikasini o'rgatish 17-19 yoshdagiga qaraganda ancha oson bo'ladi. Bolalarni harakatlarga o'rgatish davomida muayyan harakat tajribasi to'planadi. Bu uddalay bilish va mahoratlarni egallashning murakkab jarayonini ancha yengillashtiradi.

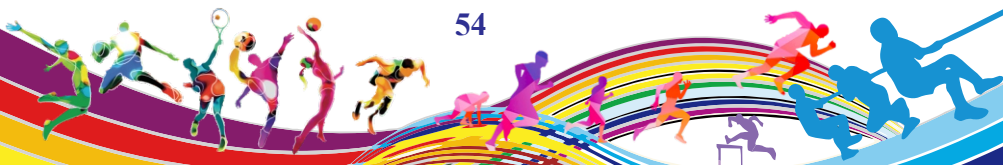
Sog'lomlashtirish vazifalari bolalar organizmining tabiiy ravishda rivojlanishiga ko'maklashadi, uning funksional imkoniyatlari o'sishini ta'minlaydi. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, bu tezkorlik va chaqqonlik sifatlariga tegishlidir, chunki quyi sinflarda o'rgatish aynan shu sifatlarning jadal rivojlanishi uchun eng qulay bo'lgan davr hisoblanadi.

Chidamlilikni rivojlantirishda asosiy vazifa bolalar organizmining aerob imkoniyatlarini oshirishga ko'maklashish va shu asosda umumiy chidamlilikni ta'minlashdan iboratdir. Kuchni rivojlantirish vazifasi, eng avvalo, gavnani shakllantirish va rivojlantirish, qoloq mushak guruhlarini mustahkamlash bilan bog'langan. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida egiluvchanlikni yoshga muvofiq ravishda, to'qimalar qayishqoqligining kamayishi va mushaklar massasining oshishi ko'rsatkichlari pasaymasligi uchun, optimal chegaralarda saqlab turish kerak.

O'yinlar, jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish axloqiy tarbiya vazifalarini yechish uchunsharoit yaratadi. Muayyan qoidalar mavjudligiga qaramasdan, o'yinda har doim har xil vaziyatlar paydo bo'ladi, ular misolida "bunisi yaxshi, bunisi yomonligi" ni ko'rsatish mumkin. Jismoniy tarbiya va sportga qiziqish uyg'otish vazifasiga boshlang'ich ta'limda e'tibor qaratish kerak. Chunki bolalikda o'rganilgan odat juda mustahkamdir. Bolalarda jismoniy mashqlarga doimiy qiziqishni faqat ularga quvonch olib kelgan mashg'ulotlardagina orttirish mumkin.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishning axloqiy jihatlari nimada?
2. Inson kapitali va uning elementlarini rivojlantirishda jismoniy tarbiyaning roli?
3. Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya oldida turgan muhim vazifalar nimalardan iborat?
4. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini inson organizmiga ta'siri qanday?

Ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish

5. Jismoniy tarbiya fanining asosiy vazifasi nimadan iborat?
6. Chidamlilik ko'rsatkichlari rivojlanishining eng sezilarli davri necha yoshga to'g'ri keladi?

6-MODUL. MAMLAKATDA OMMAVIY SPORT- SOG'LOMLASHTIRISH ISHLARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN CHORA-TADBIRLAR

6.1. Uzlusiz ta'limda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini tashkiliy - boshqaruv asoslari.

Jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab o'linishini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Respublika vakillarining Olimpiya o'yinlari, jahon chempionatlari, Osiyo o'yinlari va xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishayotgani, dunyoda O'zbekistonning obro'-e'tibori va sport salohiyati yanada oshayotgani, mamlakat hududlarida jahon andozalariga mos muhtasham sport inshootlari barpo etilayotgani, o'quvchi va talaba yoshlar o'rtasida uch bosqichdan iborat sport o'yinlari ommalashib borayotgani e'tiborlidir. Shu bilan birga, mamlakatning barcha hududlarida ommaviy sportning inson va oila hayotidagi muhim ahamiyati, uning jismoniy va ma'naviy sog'lomlikning asosi ekanini targ'ib-tashviq qilish, hayotga katta umid bilan kirib kelayotgan yoshlarni zararli odatlardan asrash, ularga o'z qobiliyat va iste'dodlarini ro'yobga chiqarishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish hamda maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish borasida muhim va dolzarb vazifalar turibdi.

O'zbekiston Respublikasi hududlarida jismoniy tarbiya va ommaviy

sportni yanada rivojlantirish, aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish, mamlakatda bu borada yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanish natijadorligini oshirish maqsadida:

1. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishda quyidagilar Dasturning asosiy yo'nalishlari etib belgilangan:

- jismoniy tarbiya va sport sohasini tashkil etish va boshqarish tizimini rivojlantirishga yo'naltirilgan qonunchilikni yanada takomillashtirish;

- jismoniy tarbiya va sport sohasining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, zamonaviy sport komplekslarini qurish, ularni zamonaviy sport uskunalari va anjomlari bilan jihozlash, mazkur sohada xususiy sektorni rivojlantirish;

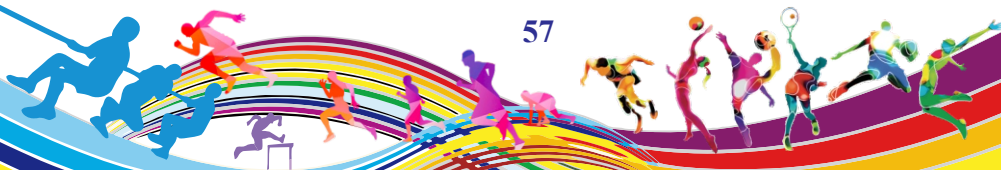
- jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va malakasini oshirish muassasalarini ilmiy-uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda sport maktablarini yuqori malakali murabbiylar va tibbiyot xodimlari bilan ta'minlash;

- ta'lim muassasalari o'quvchi va talabalari, aholining keng qatlamlari o'rtasida sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya, ommaviy sport ishlarini tashkil etish, kompleks sport musobaqalarini o'tkazish, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish va ularni maqsadli tayyorlash;

- ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'ining imkoniyatlaridan faol foydalangan holda, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, Dasturning mazmun-mohiyati hamda uni amalga oshirish jarayoni to'g'risida keng axborot-tushuntirish ishlarini olib borish.

2. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish dasturi bajarilishini muvofiqlashtiruvchi respublika komissiyasi tarkibi etib quyidagilar:

Dasturda nazarda tutilgan barcha chora-tadbirlarni to'liq amalga oshirilishi yuzasidan mas'ul vazirliklar, idoralar va mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatini muvofiqlashtirish; belgilangan muddatda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlarda Dastur ijrosini ta'minlash bo'yicha hududiy ishchi guruhlar tashkil etilishini ta'minlash; belgilangan muddatda Qoraqalpog'iston

Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, Toshkent shahar, tuman hokimliklari tomonidan ushbu qaror va dasturdan kelib chiqqan holda hududiy dasturlarni ishlab chiqilishini ta'minlash; belgilangan muddatda yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, ularni maqsadli tayyorlashishlarini tizimli tashkillashtirish va nazorat qilish tartibini ishlab chiqish va tasdiqlash. Respublika komissiyasi tomonidan amalga oshirilgan ishlarning natijalari hisobotini tinglash muntazam ravishda hukumatning yarim yillik majlislarida muhokama qilib borilishi belgilangan.

3. Dasturning moliyalashtirish manbalari etib quyidagilar belgilangan:

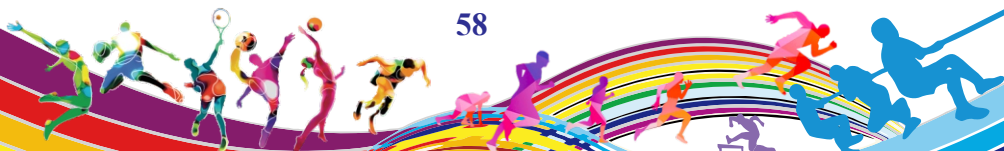
O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi huzuridagi Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari;

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari ta'lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari; O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari;

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar, Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, jamg'armalar, sport federatsiyalari (uyushmalari), klublari, xorijiy investorlar, jismoniy tarbiya va sport jamiyatlari mablag'lari, yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik xayriyalari; qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar.

4. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimliklari aholi, o'quvchi va talabalarni sport musobaqalariga, respublika sport tadbirlariga yuborish uchun mablag'lar Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasida nazarda tutilgan mablag'lar doirasida asoslangan hisob-kitoblarga muvofiq ajratilishini ta'minlagan.

5. O'zbekiston Respublikasi Qurilish vazirligi: sport inshootlarini yangidan qurish, rekonstruksiya qilish va mukammal ta'mirlashishlari bo'yicha loyiha-smeta hujjatlarini belgilangan tartibda davlat ekspertizasidan o'tkazilishini ta'minlashi; Dasturni amalga oshirish doirasida bajariladigan loyihaviy va qurilish-montaj ishlari sifati, shaharsozlik normalari va qoidalariga rioya etilishi ustidan davlat arxitektura-qurilish nazoratini o'rnatishi hamda buyurtmachi va pudratchi tashkilotlar tomonidan tuzilgan shartnomalar shartlari bajarilishi yuzasidan tizimli monitoring olib borilishi

belgilangan.

6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi va Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi tomonidan bildirilgan hududiy ko'p tarmoqli tibbiyot markazlarida sport tibbiyoti bo'limlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash to'g'risidagi takliflar ma'qullangan.

7. O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligiga:

Dastur va uning asosida ishlab chiqilgan hududiy dasturlarda belgilangan barcha chora-tadbirlarni ijrosini o'z muddatida sifatli amalga oshirilishi yuzasidan tegishli vazirliklar va idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlari va hududiy ishchi guruhlarga tashkiliy-uslubiy yordam ko'rsatish;

O'zbekiston terma jamoalari sportchilarining o'quv-mashg'ulot yig'inlari, jahon birinchiliklari, Osiyo o'yinlari va chempionatlari, xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etishlarini ta'minlash maqsadida musobaqalar yakunlarida erishilgan natijalarni chuqur tahlil qilish va tizimli monitoringini olib borish; yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, jismoniy tarbiya va sportga ixtisoslashgan sport maktablariga, ta'lim muassasalari va sport klublariga iqtidorli sportchilarni qabul qilish jarayonlarining shaffofligi va xolisligini ta'minlash yuzasidan doimiy ravishda ta'sirchan choralar ko'rish hamda har chorak yakunlari bo'yicha qo'mitaning majlislarida tanqidiy-tahliliy muhokamadan o'tkazish vazifalari yuklangan.

8. Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, Toshkent shahar hokimliklariga esa sport inshootlarining yil davomida uzluksiz faoliyat yuritishini ta'minlash, ulardan samarali foydalanish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ehtiyojga ko'ra sport inshootlarini muqobil energiya manbalari bilan jihozlash choralari ko'rishi, tegishli hududda sport federatsiyalariga (uyushmalariga) biriktiriladigan homiy tashkilotlarning amaliy yordam berish turlari (bino va inshootlardan bepul foydalanish, mablag'lar hamda sport anjomlari bilan ta'minlash va h.k.) bo'yicha takliflari va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashga doir barcha masalalar hal etilishini ta'minlashi yuklatilgan.

9. O'zbekiston Milliy axborot agentligi, O'zbekiston Milliy teleradio kompaniyasi, O'zbekiston matbuot va axborot agentligi, O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini

rivojlantirish vazirligi Dasturning mazmun-mohiyati hamda uning doirasida tashkillashtiriladigan tadbirlarni ommaviy axborot vositalarida, shu jumladan, internet tarmog'i orqali aholi orasida muntazam va keng yoritilishini ta'minlashi belgilangan.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Mamlakatda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini rivojlantirishga qaratilgan ishlar doirasiga nimalar kiradi ?
2. Uzluksiz ta'lim sohasi necha bosqichga bo'linadi?
3. Uzluksiz ta'limda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini tashkiliy va boshqaruv asoslari nimalardan iborat ?
4. Inson kapitali va uning elementlarini rivojlantirishda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni o'rni qanday?
5. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini boshqaruv asoslari nimalardan iborat?

7-MODUL. OMMAVIY SPORT – SOGLOMLASHTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

7.1. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun sport va sog'lomlashtirish tadbirlarining maqsadi va vazifalari, vositalari va muammolari.

7.2. Sog'lomlashtirish jismoniy mashg'ulotlarda qo'yiladigan pedagogik -gigienik talablar.

7.3. Sog'lomlashtirish mashg'ulotlari yo'nalishlari (gigiyenik, sog'lomlashtiruvchi, tiklovchi, umumtayyorgarlik, amaliy - kasbiy).

7.4. Ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlari.

7.5. Sog'lomlashtirish jismoniy mashqlarni amaliy kasbga yo'naltirilgan tamoyili (jismoniy tarbiyaning mehnat va harbiy amaliyot bilan bog'liqlik tamoyili)

O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»da oliy va o'rta - maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanadi hamda bakalavriat va magistratura bosqichiga ega.

Bakalavriat – mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'limdir.

Bakalavrlik dasturi tugallangandan so'ng bitiruvchilarga bakalavr darajasi berilib, diplom topshiriladi.

Jismoniy tarbiya va jismoniy madaniyat yo'nalishi zaruriy mazmuni va bakalavrlarning tayyorgarlik darajasiga talablar:

Dunyoqarashi, xarakterida tizimli bilimlarga ega bo'lishi, gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar asoslarini, joriy davlat siyosatining dolzarb masalalarini bilishi va jarayonlarini mustaqil tahlil qila olishi, Vatan tarixini bilishi, ma'naviy, milliy, umuminsoniy qadriyatlar masalalarida o'z fikrini

bayon qilish, tabiat va jamiyat rivojlanishi haqidagi bilimlarni egallashi va o'z kasb faoliyatida foydalana bilishi, insonning boshqa insonga, jamiyatga, atrof-muhitga munosabatini bilishi va uni kasb faoliyatida hisobga olishi, sog'lom hayot tarzini yuritishi, o'z-o'zini chiniqtirishi, raqobatbardosh umumkasbiy tayyorgarlikka ega bo'lishi, yangi bilimlarni mustaqil egallay bilishi, o'z ustida ishlashi va o'z mehnatini ilmiy asosda tashkil qila olishi lozim.

O'zbekiston davlat ta'lim standartida bakalavr tayyorgarligi bo'yicha o'tiladigan har bir fan bloklari bo'yicha bilim va malakalarga talablar belgilangan, shuningdek, ta'lim dasturining mazmuni va tuzilmasi asosida o'quv yili davomida o'tiladigan blok fanlariga o'quv soatlari ajratilgan va uning mazmuni belgilab berilgan. Masalan: kasbga oid fanlar, jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi bo'yicha davlat ta'lim talablari asosida talabalarni o'rganishi zarur bo'lgan bilim hajmi fanda mavzular bo'yicha berilgan.

Magistratura – aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida ta'lim muddati kamida 2 yil davom etadigan oliy ta'limdir. 2 bosqichli oliy ta'lim tizimini tashkil etish va rivojlantirish uchun quyidagilarni: Davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish, professor–o'qituvchi kadrlarni tayyorlash, chet el yetakchi o'quv va ilmiy markazlarida kadrlarni tayyorlash, oliy o'quv muassasalariga o'zgartirishlar kiritish, yangi pedagogik va axborot texnologiyatlarni joriy qilishni amalga oshirish kerak.

Universitet va institutlarning jismoniy madaniyat fakultetlarining vazifasi – xalq ta'limi tizimida pedagogik faoliyat qilish uchun raqobatga bardosh bera oladigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir.

Jismoniy madaniyat o'qituvchisining kasbiy tayyorgarlik malakasidan kelib chiqqan holda mutaxassis yuqori kasbiy tayyorgarlik darajaga ega bo'lishi, fuqarolik va yuqori axloqiy sifatlarga ega bo'lishi, topshirilgan vazifaga ijodiy yondashish va javobgarlikni sezishi kerak.

Talabalarining jismoniy tarbiyasi bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchisini tayyorlashda asosiy va ko'p qirrali bo'limdir. U mutaxassisning nazariy va amaliy o'quv tarbiya jarayonida pedagogik malakalarni amalga

oshirishni ta'minlaydi.

Jismoniy tayyorgarlik sport pedagogik fanlaridan amaliy mashg'ulotlarda, sport pedagogik takomillashtirish guruhlarida, o'qishdan tashqari tadbirlar shaklida amalga oshiriladi.

Jismoniy madaniyat fakultetining o'quv rejasi sport pedagogik fanlar maktab dasturidagi jismoniy mashqlarning turlarini hisobga olgan holda tuzilgan.

Sport pedagogik fanlarining dastur materiallarini o'zlashtirib olish jarayonida harakat malakalarini va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishni shakllantirish umumta'lim maktablarida qo'llaniladigan jismoniy tarbiya shakllarini o'tkazish uchun talabalarda bilimlarni o'zlashtirish, kasbiy pedagogik malakalarni shakllantirish orqali olib boriladi.

Egallangan bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmalarini va aniq pedagogik vazifalarni yechishdagi malakalarni pedagogik ma'lumotning bosqichlarida jismoniy madaniyat o'qituvchisi, pedagog–tarbiyachi rovida sinovdan o'tkaziladi.

Jismoniy madaniyat o'qituvchisining jismoniy tayyorgarlik darajasi kasbiy faoliyati davomida pasayishi aniqlangan. Birinchi besh yillik ish davomida tezkorlik va tezlik – kuchlilik tayyorgarligi pasayadi. 6-10 yilgacha ish davomida kuchlilik tayyorgarligi, 11-16 yil ish davomida tezkorlik, tezlik - kuchlilik, 16 yildan keyin barcha sifatlar darajasi kamayadi.

Bu talabalarda jismoniy tayyorgarlikning pasayish davrlarida metodik usullar bilan o'rnini to'ldirishni, qayta shakllantirishni talab qiladi. Bu jarayon jismoniy tayyorgarlikning zaruriy darajada mustaqil saqlab turish qobiliyatlarini talab qiladi.

7.2. Sog'lomlashtirish jismoniy mashg'ulotlariga qo'yiladigan pedagogik -gigiyenik talablar.

Pedagogika yo'nalashida tahsil olayotgan talabalarga me'yoriy talablar kundan kunga oshib bormoqda. O'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirish – ularning tarbiyaviy ishlardagi mahoratini, bolalar faoliyatini tashkil qilish, bolalar ishiga rahbarlik qilish, ular bilan shaxsiy ishlashida ko'rinadi.

O'qituvchi tayyorgarligining pedagogik takomillashuvi asosiy kasbiy

yo'nalishga bog'liq va u kasbga shaxsni qat'iy qiziqishini shakllantiradi va zarur sifatlarni rivojlantiradi.

Kasbiy yo'naltirishga o'rgatish – o'qituvchini maktabdagi ish xususiatlarini qat'iy hisobga olinishini talab qiladi. U talabalar jamoasida tarbiyaviy ishlarni va talabalarining jamoat – pedagogik faoliyatini aniqlaydi.

Pedagogika instituti talabalarini jismoniy (shaxsiy takomillashtirish), jismoniy tarbiya sohasidagi o'qituvchilarni kasb yo'nalishiga tayyorgarligi kelgusida ularni shakllantirish jarayoni uchun tarbiya haqida maxsus bilimlarni va harakat malakalarini aniq egallab olishini taqozo etadi. Shunga asosan, pedagogika instituti talabalarini jismoniy tarbiya jarayonidagi ayrim holatlarda jismoniy tarbiya o'qituvchisi vazifasini bajarishga yordam beradigan metodik tayyorgarlikni ham o'zlashtirishi zarur.

Jismoniy tarbiyaning kasbga yo'nalishlari bo'yicha ishlarning mazmuni o'quv yilida maxsus ishlab chiqilgan o'quv dasturida belgilangan. Jismoniy tarbiyada kasbiy tayyorgarlik mazmuni o'qituvchilarning barcha mutaxassisligiga zarur bo'lgan, jismoniy tarbiya talabalarining to'la amalga oshishi uchun jismoniy tarbiya malaka va ma'lumotlar hajmini ko'zda tutadi.

Nazariy ma'lumotlar hajmi quyidagicha: jismoniy tarbiyaning mazmuni, shakllari, tashkil qilish asoslari, metodlari, tibbiy nazorat va boshqalar;

Malakalarni egallash hajmi quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- a) o'quvchilarning jismoniy mashqlar mashg'ulotiga muntazam jalb qilish bo'yicha tadbirlarni ishlab chiqish malakalarini o'zlashtirish;
- b) maktabda umumiy tarbiyaviy ishlar tizimida jismoniy madaniyat tadbirlarini rejalashtirish;
- v) jismoniy vositalarni tanlay bilish;
- g) ertalabki gigiyenik gimnastika, gigiyenik talablarni, harakatli o'yinlarni kundalik turmushga singdirish.

I. Tashkilotchilik malakalari

Jismoniy madaniyat ishlari rejasi bo'yicha sinf faollarini ishini tashkil qilish va pedagogik vazifalardan kelib chiqib jismoniy madaniyat vositalarini qo'llash, o'quv kun tartibidada jismoniy tarbiya tadbirlarini tashkillashtirish va sinfdan tashqari ishlarga o'quvchilar, ota-onalarni jalb qilish malakalarini egallash.

II. Kommunikativ malakalar.

O'quvchilar bilan muomala qila bilish, mustaqil jismoniy mashqlar mashg'ulotida tashabbuskorlikni rivojlantirish, jamoani tashkil qilish uchun jismoniy tarbiya vositalarini qo'llash, jismoniy madaniyatni o'quvchilar, ota – onalar orasida targ'ibot qilish malakalarini egallash.

III. Gnostik (bilim) malakalari

O'quvchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini nazariy bilimlarga tayanib tahlil qila bilish, o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish vositalarini qo'llay bilish malakalarini egallash.

Bulardan tashqari, pedagogika oliygohlari bitiruvchilarining shaxsiy jismoniy tayyorgarligini saqlab turish va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan sifatlarini tarbiyalash uchun kundalik turmushda jismoniy tarbiya vositalarini qo'llay bilish malakalarini egallashi kerak.

Yuqorida ko'rsatilgan bilim va malakalarni sport takomillashtirish guruhlarida, sport to'garaklarida mustahkamlash mumkin (hakamlik qilish, jamoatchi murabbiy sifatida va boshqalar). Jismoniy tarbiya bo'yicha kasbiy yo'nalishdagi talabalar fakulteti turlari bo'yicha aniqlanadi. Masalan: maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasi «Bolalar bog'chasida jismoniy tarbiya dasturi» bo'yicha olib boriladi.

Pedagogika institutlarida talabalarning kasbiy – pedagogik jismoniy tayyorgarligi.

O'qituvchilar kasbiy tayyorgarligi bolalar bilan jismoniy tarbiyani kichik shakllarini o'tkazish uchun zarur bo'lgan harakat ko'nikma va malakalarni egallab olishi shartdir. Bunday shakllarga quydagilar kiradi: Ertalabgi gigiyenik gimnastika, jismoniy madaniyat daqiqalari, harakat o'yinlari, sayohat, sayr qilish va boshqa har xil sport tadbirlari.

Talabalar pedagogik amaliyot jarayonida maktabda har xil ish faoliyati bilan tanishadilar. Misalan: sinf rahbarini vazifasini bajarish, tashkilotchilik ishlari .

Shunga asosan talabalarning kasbiy-pedagogik jismoniy tayyorgarligida tubandagi vazifalar yechiladi:

1. Yosh avlodga ta'lim berish va tarbiyalashning umumiy tizimida jismoniy tarbiyaning ahamiyatini ochib berish;
2. O'qituvchilarni vosita, metodlar va jismoniy tarbiyasining har

xil shakllaridan to'g'ri foydalanishga o'rgatish. Buning uchun sog'ligini mustahkamlash, chiniqtirish, to'g'ri qad- qomatni shakllantirishga, jismoniy sifatlarni tarbiyalashga ko'maklashish, jismoniy mashqlarga muntazam qiziqtirish uchun ta'sir qilish.

Jismoniy tarbiya bo'yicha talabalarning kasbiy yo'nalishi fakultet yo'nalishlari asosida aniqlanadi.

Boshlangich ta'lim metodikasi fakultetlarida talabalarning mashg'ulot mazmuni va shakli jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi dasturida belgilangan.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Pedagogika institutlarida talabalarning kasbiy – pedagogik jismoniy tayyorgarligi nimalarga asoslanadi?

2. Sog'lomlashtirish jismoniy mashg'ulotlarida qo'yiladigan pedagogik -gigiyenik talablar nimalardan iborat?

3. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" mazmuni haqida qanday ma'lumotlarga ega bo'ldingiz?

4. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini rivojlanish bosqichlarini aytib bering?.

5. Sog'lomlashtirish jismoniy mashg'ulotlariga qanday gigiyenik talablar qo'yiladi?

6. Sog'lomlashtirish mashg'ulotlarining qanday yo'nalishlari mavjud?

8- MODUL. DARSDAN TASHQARI SPORT – SOG'LOMLASHTIRISH ISHLARINING ASOSIY YO'NALISHLARI

8.1.Sport-sog'lomlashtirish ishlarining mazmuni va metodikasi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi "Davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 542-sonli Qarorining mazmuni va mohiyati Qarorning maqsadi- o'quvchi yoshlar va talabalarning jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanish tizimini takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalar zahirasini shakllantirish, shuningdek, sportchilarni tibbiy ta'minlash ishlarini tashkil etish.

Qarorning 3-bandida. Quyidagilar sport klublarining asosiy vazifalari etib belgilangan:

- o'quvchilar va talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish, ularning muntazam ravishda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar yaratish;

- o'quvchilar va talabalar o'rtasida sport turlari bo'yicha jamoalar tashkil etish, ular o'rtasida turli sport musobaqalari va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini, xususan, "maktab ligasi", "talabalar ligasi" tashkil etish orqali iste'dodli yosh sportchilarni aniqlash;

- umumta'lim maktablarida-o'quvchilar orasidan jismoniy tarbiya o'qituvchilarini jalb qilgan holda iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) hamda bolalar va o'smirlar sport maktablari sport zaxirasini shakllantirish, sport musobaqalarida ishtirok etish uchun sport to'garaklari bo'yicha haftasiga kamida 4 soatdan sinfdan tashqari sport to'garaklari mashg'ulotlarini tashkil etish;

- jismoniy tarbiya va sport jarayoniga mashg'ulotlar o'tkazish uchun malakali trenerlar va mutaxassislarni jalb etish, shuningdek, ilg'or tajribani joriy qilish.

Qarorning 5-bandida qo'yidagilar sport klublarining moliyalashtirish manbalari etib belgilangan:

Sport jamiyatning byudjetidan tashqari mablag'lari (umumta'lim maktablari huzurida tashkil qilingan sport klublari uchun) ;

Assotsatsiya mablag'lari (o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim muassasalari huzurida tashkil qilingan sport klublari uchun);

Yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik xayriyalari;

Xorijiy va xalqaro tashkilotlar hamda homiylik davlat grantlari;

Qonun hujjatlarida ta'qiqlanmagan boshqa manbalar. Yurtimizda sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, millat genofondini asrash, oilada, jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sport turida yuqori natija ko'rsata oladigan qobiliyatli, iste'dodli sportchilarni qidirib topish, sport turlarini rivojlantirish hamda ularning ommaviylikini oshirish, iqtidorli sportchilarni saralash va yuqori malakali murabbiylarni tayyorlash, sport inshootlari quvvatidan to'liq va samarali foydalanishni yo'lga qo'yishdan iboratdir.

Shuningdek, Oliy ta'lim muassasalarida respublikamiz hududlarida barpo etilgan barcha sport inshootlari quvvatidan to'liq va samarali foydalanishni yo'lga qo'yish, jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini ommalashtirish, ta'lim muassasalarida talabalarni sog'lomlashtirish va muntazam sport bilan shug'ullanishlari uchun sport seksiyalarini tashkil etish, talabalarining darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlari uchun oliy ta'lim muassasalari sport zallarida ular bilan o'tkaziladigan sport tadbirlari va musobaqalar ko'lamini kengaytirish, qolaversa, ommaviy sportni umumxalq harakatiga aylantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirishda oliy ta'lim muassasalarida "Sog'lomlashtirish" sport klubi faoliyatini yo'lga qo'yish orqali amalga oshiriladi. Talabalarni sport tayyorgarligi, ularni respublika va xalqaro musobaqalarga tayyorlashlari oliy va umumta'lim muassasalarida tashkil etilgan sport klublari orqali yo'lga qo'yiladi.

Oliy ta'lim muassasalari qoshida "Talaba" sport klublari (keyingi o'rinlarda "Talaba" sport klubi deb yuritiladi) ni tuzish orqali talaba-yoshlarning darsdan tashqari ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini yanada takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari

zaxirasini shakllantirish, oliy ta'lim muassasalarining pedagog va boshqa xodimlarini sportga jalb qilish, shuningdek, sport klublari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, faollashtirishga hamda uning moddiy-texnik bazasini tubdan takomillashtirishga qaratiladi.

Ushbu "Talaba" sport klubini tuzish va faoliyat olib borishida quyidagi asosiy tushunchalar qo'llanilgan:

- sport klubi –bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek, ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, sport musobaqasi va tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish, talaba-yoshlarning darsdan tashqari ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish ishlarini yanada takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari zaxirasini shakllantirishga ko'maklashuvchi a'zolik asosida tuzilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkiloti;

- nodavlat notijorat tashkiloti–jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foyda) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini-o'zi boshqarish tashkilotidir;

- **ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari**–aholini jismoniy-tarbiya mashg'ulotlariga jalb etishga va aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar;

- **sport musobaqasi**–sportchilar o'rtasida yoki sportchilar jamoalari o'rtasida har xil sport turlari (sport ditsiplinalari-sport tartib-intizomi) bo'yicha musobaqaning eng yaxshi ishtirokchisini aniqlash maqsadida jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining tashkilotchisi tomonidan tasdiqlangan nizom (reglament) bo'yicha o'tkaziladigan bellashuv.

8.2.Musobaqalar o'tkazish Nizomi

Sport inshooti–sport tadbirlari va ommaviy sport tadbirlarini, sport turlari bo'yicha o'quv-mashq mashg'ulotlari, o'quv-mashq yig'inlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan normativ talablarga javob beradigan hamda tegishli pasportga ega bo'lgan yopiq yoki ochiq tipdagi ixtisoslashtirilgan inshoot.

1.6. Sport klubi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi hududida amalga oshiradi.

8.3.O'quv muassasa sport kengashi.

Sport klubining maqsad va vazifalari.

II. O'quv muassasa sport kengashi. Sport klubining maqsad va vazifalari.

2.1. **Sport klubining asosiy maqsadi:** Oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlari, professor-o'qituvchilari, magistrantlari, ilmiy xodim-izlanuvchilari, ishchi-xizmatchilar va pedagog murabbiylarini ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlariga jalb qilish orqali ularning salomatligini mustahkamlash, bo'sh vaqtlarni mazmunli o'tkazish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, talabalar va o'quvchi-yoshlarni sport musobaqalarga keng jalb etish; - talabalar va o'quvchi-yoshlar o'rtasida Xalqaro olimpiada qadriyatlarini hamda umuminsoniy qadriyatlarni, insonparvarlik, adolatparvarlik, halollik va halol sport kurashini ulug'lash, hurmat qilish hissini tarbiyalash; - sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, sport mashg'ulotlari va musobaqalarni o'tkazish orqali OITS va giyohvandlikka qarshi kurash, shuningdek, chekish va spirtli ichimliklari iste'mol qilish kabi turli zararli illatlarni oldini olish.

Sport klubining vazifalari va faoliyat sohasi quyidagilardan iborat:

- oliy ta'lim muassasasi tizimidagi sport seksiyalari va sport to'garaklaridagi mashg'ulotlar jadvalini ma'qullashtirishga ko'maklashish, har bir sport turlari, eng avvalo, sportning Olimpiya va milliy turlari bo'yicha yangi qo'shimcha seksiya va guruhlar tashkil etish hisobiga yoshlarni, shu jumladan, qizlarni sport bilan shug'ullanishga yanada kengroq jalb etish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlari o'rtasida iste'dodli yosh sportchilarni aniqlash, yuksak mahoratli sportchilar zaxirasini tayyorlash va sport turlarini rivojlantirish ishlarini olib borish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlar o'rtasida turli sport musobaqalar, tadbirlarini o'tkazish orqali seleksiya ishlarini doimiy tarzda yo'lga qo'yilishini hamda yuqori mahoratli sportchilarni tanlab olinishini ta'minlashga ko'maklashish; - sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini targ'ib qilish;

- yuksak mahoratli sportchilar zaxirasini tayyorlash barobarida sport turlari bo'yicha tashkilotlar, sport turlari bo'yicha federatsiyalar bilan

hamkorlikda iqtidorli o'quvchi sportchilar uchun o'quv-mashg'ulot yig'inlarini tashkil etish;

- sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini hamda yuqori natijalarga erishgan yosh sportchi va trenerlarning yutuqlarini talaba va o'quvchilar o'rtasida targ'ib qilish maqsadida davra suhbatlari, seminarlar hamda master-klasslarni uyushtirish;

- oliy ta'lim muassasalarida tizimli ravishda Respublikaning yetakchi sportchilari, Olimpiya va Osiyo o'yinlari, Jahon chempionatlari va boshqa xalqaro musobaqalar chempionlari hamda sovrindorlari ishtirokida ko'rgazmali mahorat saboqlari o'tkazilishini tashkil etish;

-sport klubi o'z faoliyatini rivojlantirish bo'yicha dastur va loyihalarni ro'yobga chiqarish uchun sarmoyador va homiylar bilan hamkorlik qilish;

- O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi ko'magida "Universiada" sport musobaqalarini o'tkazish orqali talaba yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ular o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish;

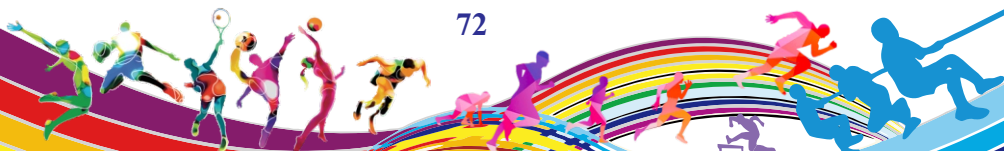
- "Universiada" sport musobaqalarining quyi bosqichlarini sifatli o'tishini ta'minlash maqsadida taqvim rejalarini ishlab chiqish hamda musobaqalarni yuqori saviyada tashkil etish va o'tkazish;

- oliy ta'lim muassasalarida sport sohasidagi o'sish darajasini monitoringini olib borishni yo'lga qo'yish;

- oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yuqori sport natijalariga erishgan sportchi va murabbiylarni sport klubi tomonidan rag'batlantirish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba yoshlari orasidan sport turlari bo'yicha Respublika terma jamoalari uchun asosiy va zaxira tarkibiga malakali sportchilarni tayyorlash hamda turli darajadagi musobaqalarda ishtirok etishini ta'minlash;

- sport klubi tomonidan sport turlari bo'yicha O'zbekiston milliy terma jamoa a'zolari hisoblangan talaba-yoshlarni zaruriy anjom, jihoz, sport kiyimi (epikirovka), tibbiy-biologik, farmakalogik, farmatsevtik va boshqa taqiqlanmagan tiklash vositalari bilan ta'minlashni amalga oshirish shart-sharoitlarini yaratish; Sport klubi O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi bilan ta'qiqlanmagan va mazkur Nizom maqsad va vazifalariga zid bo'lmagan faoliyatni amalga oshirish bo'yicha ishlarni olib borishi

mumkin.

O‘z-o‘zini sinovdan o‘tkazish uchun savollar:

1. “Universiada” sport musobaqalarini sog‘lom turmush tarzini shakllantirishdagi ahamiyati nimadan iborat?
2. “Universiada” sport musobaqasi birinchi marta qayerda va nechanchi yili o‘tqazilgan?
3. Sport klubining vazifalari va faoliyat sohasi nimalardan iborat?
4. “Talaba” sport klubining umumiy qoidalari nimalardan iborat?

9- MODUL. OMMAVIY SPORT – SOG‘LOMLASHTIRISH MUSOBAQALARI TIZIMI

9.1. Uzlüksiz sport harakati umumo‘zbek tizimi.

Milliy modelning eng asosiy tarkibiy qismi O‘zbekiston o‘quvchi-yoshlarining uch bo‘g‘inli uzluksiz sport musobaqalari tizimi bo‘lib, u o‘z sibi kelayotgan yosh avlod qalbida sportga muhabbat tuyg‘ularini kamol toptirish, ularning jismoniy qobiliyatlarini namoyish etish, sport bilan shug‘ullanish uchun zamonaviy talablar darajasidagi shart-sharoitlarni yaratish orqali ommaviy sportni rivojlantirishni nazarda tutadi.

Bu tizim o‘quvchi yoshlarni sportga ommaviy jalb qilishda uzviylik va doimiylik, maqsadlilik va samaradorlik tamoyillariga asoslanib, quyidagi natijalarga erishishni ta‘minlaydi:

- sog‘lom turmush tamoyillarini yoshlarning qalbi va ongiga singdirish hamda kundalik ehtiyojiga aylantirishga yo‘naltirilgan tegishli tuzilma va boshqaruv mexanizmini yaratish, ular orqali hududlarda ommaviy sport harakatlarini shakllantirish;

- “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablari doirasida o‘quvchi-yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga uzluksiz jalb qila oladigan yagona milliy model sifatida, umumiy o‘rta ta‘lim, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalari o‘quvchilari hamda oliy o‘quv yurtlari talabalarining jismoniy tarbiya va sportga bo‘lgan havas va intilishini, qobiliyatini aniqlash va ro‘yobga chiqarish, o‘zlari tanlagan sport turlari bo‘yicha muntazam shug‘ullanishini ta‘minlash. Boshlang‘ich davrda tizim tarkibidagi «Umid nihollari» har yili, «Barkamol avlod» bellashuvlari toq yillarda va «Universiada» musobaqalari juft yillarda o‘tkazilishi maqsadga muvofiq deb belgilandi.

Tashkiliy jihatdan qator qiyinchilik va muammolarga qaramasdan musobaqalarni o‘tkazish shunday belgilanadiki, ta‘lim tizimidagi o‘quvchi yoshlarni qisqa muddatda uzluksiz sport harakatiga jalb etish va mazkur musobaqalar orqali joylarda ommaviy sport turlarini rivojlantirish, maktab, litsey, kollej, oliy o‘quv yurtlari, shuningdek, tuman, viloyat sport bazalarini talab darajasida tashkil etish, jihozlash va sport mutaxassislarining ishlarini yanada faollashtirish ko‘zda tutildi.

Tizim musobaqalari ilk bor 1999-yilda mamlakat universitetlari jamoalari o'rtasida sportning yengil atletika va o'yin turlari bo'yicha o'tkazildi. Tajriba tarzida o'tkazilgan bu musobaqada tizimning barcha tashkiliy va boshqaruv jihatlarini amalda har tomonlama ko'rib, uning ishlash mexanizmlari o'rganildi.

Modelni mamlakat darajasida keng joriy qilishdan oldin, avvalgi yillarda o'tkazilgan o'quvchi va talabalar o'rtasidagi barcha musobaqalarning tashkiliy va boshqaruv mexanizmlari hamda universitetlararo sport bellashuvlarida talabalarning ko'rsatgan natijalari tahlil qilinib, tegishli xulosalar asosida uzluksiz ta'limdagi sport harakatining uch bo'g'inli sport musobaqalarini tashkil etish, o'tkazish va olov yoqish ritualini boshqarish tartibi, uning boshqaruv tizimiga xos tashkiliy mexanizm hamda mezonlari ishlab chiqildi.

Tizim musobaqalarining final bosqichlariga tayyorgarlik ko'rish, ularni joylarda hokimliklar, davlat va jamoa tashkilotlari ishtirokida o'tkazish bilan bog'liq boshqaruv va amaliy masalalarni tezkorlik bilan hal qilish hamda muvofiqlashtirish maqsadida respublika darajasida tashkiliy qo'mita tuzilishi belgilandi. Bundan tashqari, tashkiliy qo'mitaning sport musobaqalarini o'tkazish to'g'risidagi topshiriqlarini ta'lim tizimidagi barcha o'quv muassasalarida o'z vaqtida bajarilishini ta'minlash uchun joylarda ishchi guruhlarining tashkil etilishi maqsadga muvofiq deb topildi.

Amaliy ishlarni operativ darajada hal qilish maqsadida tashkiliy qo'mitaga hakamlar hay'atining tarkibi, belgilangan sport turlari bo'yicha va musobaqalar final bosqichlarini o'tkazish to'g'risidagi jadvallar va 1-2-bosqich musobaqalarining hisobotini hamda sport turlari bo'yicha musobaqalar qoidasi, ularni o'tkazish to'g'risidagi shartlarni tasdiqlash huquqi berildi. Mazkur tizimning birinchi Respublika final musobaqalari «Universiada» o'yinlaridan boshlanishi har tomonlama o'rganildi. Musobaqalarda o'ynaladigan ettita sport turini belgilashda milliy va olimpiya o'yinlari dasturidan o'rin olgan sport turlariga alohida e'tibor qilinib, o'quvchi-yoshlarning mazkur sport turlariga bo'lgan qiziqishlarini oshirish va ularni bu o'yinlarga keng jalb etishga ahamiyat berildi.

Tizim musobaqalarining aynan uchinchi bo'g'indan joriy qilinishidan maqsad, ikkinchi-o'rta maxsus, kasb-hunar va birinchi-umumiy o'rta ta'lim

bo'g'inida respublika final musobaqalarini o'tkazgunga qadar o'quvchilarni bosqich o'yinlari orqali ommaviy sport harakatiga keltirib olish, ularning sport turlariga bo'lgan qobiliyati, ko'nikma hamda mahoratini uzluksiz bellashuvlar orqali rivojlantirib olish edi.

9.2. Tizim sport musobaqalarining tashkiliy tamoyillari va o'tkazish tartiblari.

Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida o'qiydigan o'quvchi yoshlarni qisqa muddatda respublika miqyosida uzluksiz sport harakatiga jalb etish maqsadida «Umid nihollari» sport musobaqalarini har yili, «Barkamol avlod» o'yinlarini toq yillarda, «Universiada» musobaqalarini esa juft yillarda may va iyun oylarida final bosqichi sifatida o'tkazish tartibi asoslanib, joriy etila boshlandi. Musobaqalarni uchinchi bo'g'indan ikkinchisiga va undan birinchisiga ketma-ketlikda izchil o'tkazilishi mazkur modelning boshqaruv mexanizmlarini amalda bosqichma bosqich sinovdan o'tkazish imkonini berdi.

Chunki tizimning uchinchi bo'g'ini barcha bosqich musobaqalarida faqat 100 mingdan ziyod talaba ishtirok etishi, uning millionlab o'quvchilarni qamrab oladigan ikkinchi va birinchi bo'g'inlaridan ko'ra boshqaruv va tashkiliy mexanizmlarini bu bo'g'inda amalda qo'llab ko'rish hamda zarur hollarda ularga tezkorlik bilan o'zgartirishlar kiritish imkoniyatini berdi.

Modelning ikkinchi bo'g'ini – «Barkamol avlod» sport musobaqalarida tashkiliy va boshqaruv mexanizmlari yanada takomillashtirilib, millionlab o'quvchilarni qamrab oladigan eng asosiy bo'g'in – «Umid nihollari» o'yinlari uchun mustahkam zamin yaratildi. Tizimni joriy etishdagi boshlang'ich davrda «Umid nihollari» sport musobaqalarining final bosqichini har yili o'tkazish maqsadga muvofiqligi asoslanib, ushbu tartib belgilandi.

Bunday tartib orqali umumiy o'rta ta'limdagi olti milliondan ortiq jismoniy tarbiya va sportga qiziqishi va ko'nikmasi bo'lmagan o'g'il-qizlarni qisqa vaqtda, sport turlaridan o'tkaziladigan bosqich musobaqalariga jalb etish hamda uzluksiz musobaqalar, ommaviy sport bilan qamrab olish, tajriba va mahorati bo'lganlarni keyingi bosqichga olib chiqib, bellashtirish imkoni tug'ildi.

Shu tariqa 2000 yilda «Universiada» o'yinlari final bosqichini o'tkazish

bilan bog'liq barcha me'yoriy hujjatlar va ularni amalga oshirishga doir ko'rsatmalar hamda tegishli qoidalar belgilangan tamoyillar asosida yaratildi. Musobaqa o'tadigan joylarda yil davomida barcha tashkiliy ishlar jahon andozalari darajasiga yetkazilganidan keyin musobaqalarga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish respublika tashkiliy qo'mitasining qarori bilan "Universiada" belashuvlari Namangan viloyatida o'tkazildi.

Musobaqalarda mamlakatning 61 ta oliy ta'lim muassasalaridan faqat 42 tasi qatnasha oldi, lekin ular ham belgilangan 7 ta sport turining barchasida talabalar ishtirokini ta'minlay olmadi. Musobaqa dasturiga kiritilgan sportning yengil atletika, o'yin turlari talabalar orasida rivoj topmagani sababli 15 oliy o'quv muassasasi sportning yengil atletika, 30 tasi voleybol, 28 tasi basketbol, 26 tasi futbol, 28 tasi shaxmat, 27 tasi stol tennisi, 27 tasi katta tennis, 29 tasi kurash turlarida qatnasha olmadilar. Belgilangan tartib asosida tizimning ikkinchi bo'g'ini o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilarining "Barkamol avlod" sport musobaqalari finali 2001-yilda sportning 9 turi bo'yicha Jizzax viloyatida o'tkazildi. 2000-2001 yillar davomida tizimning birinchi va asosiy bo'g'ini – "Umid nihollari" musobaqalari finaliga juda katta tayyorgarlik ko'rib, 2002- yilda Farg'ona viloyatida muvaffaqiyatli o'tkazildi. Mazkur tizim musobaqalari doirasida 9672 ta umumiy o'rta ta'lim maktabi, 860 ta akademik-litsey va kasb-hunar kolleji hamda oliy o'quv yurtlarining olti milliondan ortiq o'quvchi va talaba yoshlari bosqich o'yinlarida ishtirok etib, Namangan, Jizzax va Farg'ona viloyatlarida o'tkazilgan final musobaqalarida 6977 sportchi belgilangan sport turlari bo'yicha o'zaro bellashdi. O'quvchi va talabalarning final musobaqalarida ko'rsatgan natijalaridan ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport ishlariga yetarli darajada e'tibor berilmasligi oqibatida aksariyat yoshlar jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanmayotganliklari, joylarda esa mazkur sohaga bo'lgan munosabat yuzakiligi namoyon bo'ldi.

Barcha bo'g'inlarning final musobaqalarida birinchi o'rinni egallagan Toshkent shahri, ikkinchi va yettinchi o'rinni egallagan Namangan, Buxoro, Farg'ona, Andijon, Samarqand, Toshkent viloyati jamoalarining sportchilari yengil atletika, suzish, sport o'yinlari va boshqa sportning murakkab turlari bo'yicha ko'rsatgan natijalari kichik razryadli sportchilar normativi talabi darajasida yoki undan ham past bo'ldi. Xorazm,

Qoraqalpog'iston, Navoiy, Qashqadaryo, Jizzax, Surxondaryo, Sirdaryo viloyati jamoalarining sportchilari yengil atletika, suzish, stol tennisi va boshqa sport turlaridan musobaqada ishtirok eta oldi va oxirgi o'rinlardan joy egalladi.

Tizim musobaqalarining natijalari orqali Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri ta'lim, sport muassasalari hamda joylardagi jismoniy tarbiya va sportdagi mavjud kamchiliklarning sabablari tahlil qilinib, quyidagi xulosalar olindi:

– joylarda o'quvchi yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga jalb qilishishlari dasturiy asosda emas, balki yuzaki, mavsumiy tadbirlar sifatida olib borilayotgani;

– jismoniy tarbiya va sportning normativ bazasining asosi bo'lgan "Barchinoy va "Alpomish" kompleks normativi joylarda yuzaki joriy qilingani;

– sportning faqat yakka kurash turlarini rivojlantirish, olimpiya va milliy sport turlariga yetarli ahamiyat qilinmagani;

– jismoniy tarbiya va sport darsliklarining zamon talabi darajasida yaratilmagani, o'g'il va qiz bolalarning yoshiga ko'ra o'yin va sport turlari belgilanmagani;

– ta'lim muassasalarining 5-9-sinflarida jismoniy tarbiya va sport o'qituvchilarining yetishmasligi, boshlang'ich 1 - 4-sinflarning ustozlarida jismoniy tarbiyadan dars berish ko'nikmalari yo'qligi, yuqori sinf o'qituvchilarining professional darajasi talabga javob bermasligi;

– maktab va uning tashqarisidagi sport va sog'lomlashtirish ishlarining qonaqarsiz tashkil etilgani;

– ta'lim tizimida yoshlarning sportga bo'lgan qiziqishi va ko'nikmalarini shakllantirish yuzasidan tegishli amaliy ishlar olib borilmasligi;

– maktablardagi mavjud sport bazalari ahvolidagi yomonligi, sport jihozlarning yetishmasligi, formal ravishda ochilgan sport sho'balarning samarasizligi;

– o'quv muassasalaridagi jismoniy tarbiya darslarining aniq maqsadga qaratilmagani, bosqich musobaqalari nomigagina o'tkazilayotgani;

– bolalar va o'smirlar sport maktablarining ta'lim yo'nalishlari ratsional belgilanmagani, ularda tayyorlanayotgan sportchilar mahorati

talab darajasida emasligi;

– ta'lim tizimida mehnat qilayotgan jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining mehnat samaradorligi talab darajasida emasligi;

– olimpiya sport turlarini joylarda ommaviy rivojlantirish orqali yosh iqtidorli sportchilarni saralash, ularni tuman, viloyat musobaqalarida mahoratini oshirib, katta shijoat bilan mamlakat sharafi uchun bellasha oladigan darajada tarbiyalash ishlari yaxshi yo'lga qo'yilmagani;

– hakamlar malakasini sport federatsiyalari bilan birgalikda oshirish tashkil etilmagani, ular yetarli tajribaga ega emasligi;

– joylarda asosiy e'tiborni yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni tayyorlashga emas, balki hakamlarning baholashdagi kamchiliklaridan foydalanib, yengil g'alabaga erishishga qaratilishi kuzatildi.

Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, joylarda sportni ayniqsa, bolalar sportining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yanada rivojlantirish maqsadida mamlakat rahbarining tashabbusi bilan O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi tuzildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ushbu Jamg'arma homiylik kengashining raisi etib saylandi. Jamg'armaning faoliyati joylarda bolalar sportining moddiy bazasini shakllantirish, qishloq va shaharlarda zamonaviy bolalar sport majmualarini barpo etish, sport uskunalari va anjomlari bilan jihozlash hamda ulardan samarali foydalanishni ta'minlash uchun zarur moliyaviy va moddiy mablag'larni tashkillashtirishga qaratildi.

9.3. Tizim musobaqalarini tashkiliy va boshqaruv tuzilmalarini takomillashtirish to'g'risida.

Mamlakatda joriy qilingan jahonda yagona, uch bo'g'inli yangi tizim jismoniy tarbiya va sportni ta'lim muassasalarida ommaviy rivojlantirish hamda yuqori malakali sportchilarni tayyorlashda katta burilish bo'ldi.

Mazkur tizim ta'lim muassasalarida ommaviy sportni yuqori pog'onalarga ko'tarishga turtki bo'lib:

– joylardagi tarqoq, o'zaro bog'liq bo'lmagan va aniq maqsadga qaratilmagan musobaqalarni tartibga keltirdi;

– ta'lim tizimidagi o'quvchi va talabalarning sport jamiyatlarini tashkil etilishiga hamda joylarda yildan-yilga mavqeyi tushib ketayotgan sportning

suzish, yengil va og'ir atletika kabi turlarini rivojlantirishga sabab bo'ldi;

- bo'g'in bosqichlari o'yinlarida sport turlari bo'yicha iqtidorli sportchilarning ma'lumotlar banki shakllantirildi, sportning nafis turi badiiy gimnastika musobaqalar dasturiga kiritildi va viloyatlarda keng rivojlantirildi;

- Namangan, Jizzax, Farg'ona, Buxoro, Xorazm Andijon va Toshkent viloyatlarida hamda ularning 30 dan ortiq tumanlarida markaziy stadionlar, o'quvchi-talabalar yotoqxonalari va boshqa inshootlar jahon andozalariga mos ravishda qaytadan ta'mirlandi yoki qayta qurildi;

- umumiy o'rta, o'rta maxus, oliy o'quv yurtlarida voleybol, basketbol, qo'l to'pi va boshqa sport turlaridan yuqori malakali sportchilar yetishib chiqishiga va ularning oliy liga musobaqalarida jamoa bo'lib qatnashishiga hamda mamlakat miqyosida mazkur sport turlaridan musobaqalarning qaytadan tiklanishiga, super ligalarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi;

- mamlakat sport federatsiyalari va oliy sport mahorati maktablarining mutaxassislarini o'quvchi yoshlarning sport musobaqalariga jalb qilinishi, yurtimizda bosh hakamlar va hakamlar hay'atlarining shakllanishiga omil bo'ldi;

- viloyat hokimliklari va tegishli ta'lim vazirliklari hamda sport tashkilotlarining o'quvchi-yoshlarni sportga keng jalb qilish borasidagi harakatlarini birlashtirdi. Jismoniy tarbiya va sportni ta'lim bosqichlarida maqsadli rivojlantirish, sportning moddiy texnika bazasini talab darajasida qayta tiklash, yangi yangi sport majmualarini qurish va musobaqalarning yangi davrasi aylanib kelgunga qadar ularning uzluksiz ishlab turishi va yanada rivojlanishiga asos bo'ldi.

Tizim musobaqalarini mamlakatda jismoniy tarbiya va sport harakatini faollashishiga ko'rsatgan ijobiy ta'siri orqali erishilgan natijalar bilan birgalikda, joylarda quyi-birlamchi bosqich o'yinlariga o'quvchi-yoshlarni ommaviy ravishda jalb qilishda kamchilik va nuqsonlar bo'ldi. Ayniqsa, viloyat sport tashkilotchilarining tizim musobaqalarini asosiy maqsad va mohiyatiga yetmaganligi sababli joylarda barcha harakat «Umid nihollari», «Barkamol avlod» va «Universiada» sport musobaqalarining final bosqichida o'rin egallashga qaratildi. Masalaga bunday bir tomonlama yondashuv natijasida millionlab o'quvchi-yoshlar sport harakatiga ommaviy ravishda

jalb qilinmasdan, chetda qolib ketdi.

Bosqich musobaqalarida kamchiliklarning quyidagi sabablari qayd etildi:

– musobaqalarda qatnashadigan o'g'il-qizlar «Barchinoy» va «Alpomish» kompleks test me'yorlarini topshirmasligi, topshirganlari ham talabga javob bermasligi;

– umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy o'quv muassasasi darajasidagi eng asosiy, sinf va guruhlararo bosqich musobaqalarini o'tkazish muddatining ikki oy (sentyabr-oktyabr) davomida belgilanishi;

– sinflar va guruhlararo musobaqalarni yil davomida uzluksiz o'tkazmaslik va ularni monitoring qilish mexanizmi ishlab chiqilmagani;

– har bitta o'quv maskanida musobaqalar nizomida belgilangan sport turlarini rivojlantirish dasturi ishlab chiqilmagani;

– tuman darajasida barcha BO'SM, MBO'SM va ROZKlar mutaxassislaridan tashkil topgan o'quv muassasalarida sport turlarini rivojlantirishga qaratilgan markaziy sport klubi shakllantirilmagani.

Mazkur tizim musobaqalarini yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2003-yil 3-iyunda «O'quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to'g'risida»¹⁶ 244-sonli qarorini qabul qildi. Qarorga binoan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida»gi farmonida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, yoshlarda sportga bo'lgan havas va intilishni, jamiyatimizda sog'lom turmush tarzi tamoyillarini yanada kuchaytirish, mamlakatimizda o'quvchi va talabalarni sport mashg'ulotlariga uzluksiz jalb qilishga qaratilgan sport musobaqalari tizimini Kadrlar tayyorlash milliy modeli dasturiga muvofiq tashkil qilish hamda uning samarali ishlashini ta'minlash bo'yicha vazifalar belgilandi.

¹⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining O'quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to'g'risida”gi Qarori. 2003-yil 3-iyun.

lexuz sharhi: Mazkur qaror O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 25-oktabrdagi 864-sonli “O'quvchi va talaba yoshlar o'rtasida o'tkaziladigan respublika sport musobaqalari tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida”gi qaroriga asosan o'z kuchini yo'qotgan.

Qarorda o'quvchi va talaba-yoshlarning «Umid nihollari», «Barkamol avlod» va «Universiada» sport musobaqalarining respublika finalini hududlarda o'tkazish e'jasi belgilandi. Rejaga binoan, final musobaqalari 2004- yildan boshlab uch yilda bir marotaba o'tkazilib, birinchi davra 2011-yilda yakunlanadi, ikkinchi davra esa 2012-yildan boshlanadi. Respublika final musobaqalarining uch yilda bir marotaba o'tkazilishi barcha bo'g'in musobaqa bosqichlarining tartibini ushbu davrga moslashni va ularni yangidan ishlab chiqishni talab qildi.

«Umid nihollari» sport musobaqalari bo'g'ini mazkur tizimning eng asosiy bosqichi bo'lgani uchun, dastlab uning harakat modeli tuzilmasini shakllantirishga kirishildi. Uch yil davomida bosqichma-bosqich bo'g'in musobaqalarida 6,5 milliondan ortiq o'quvchi yoshlarning uzluksiz ishtirok etishi tartibini tuzishda oldingi yillarda o'tkazilgan tizim musobaqalarining xulosalari asos sifatida olindi.

Musobaqalar tamoyillari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi homiylik kengashining yig'ilishlarida bergan ko'rsatmalari asosida shakllantirildi:

1. Mamlakat o'quvchi-yoshlarining barchasini o'quv yili davomida ommaviy ravishda sport harakatiga keltirilishi va mazkur harakat orqali, har bir bosqich pog'onasiga mos ravishda yuqori mahoratli sportchilar yetishib chiqishini ta'minlanishi;

2. Tizim musobaqalarining final o'yinlarigacha o'tkaziladigan bosqich o'yinlari bir-biriga mantiqiy bog'langan bo'lishi;

3. Musobaqalarning birinchi bosqich o'yinlari yoshlarni sport harakatiga keltira oladigan asos bo'lib, ularda yetarlicha ko'nikma va biron bir sport turiga qiziqish hosil bo'lishiga erishish;

4. O'quvchilarni ommaviy harakat bosqichida ko'rsatgan qobiliyati va mahoratiga qarab ikkinchi, keyingi bosqichlarga yo'naltirish;

5. O'quvchi-yoshlarni maktab, litsey va kollej, oliy ta'lim muassasalarida hamda undan tashqari o'tadigan sport musobaqalariga ommaviy ravishda jalb qilinishi, sport turlari bo'yicha sinflararo, guruhlararo bellashuvlarni yil davomida uzluksiz o'tkazilishining me'yoriy asosda ta'minlanishi;

6. Yengil atletika, suzish va boshqa sport turlariga barcha o'quvchilarni musobaqalar orqali uzluksiz jalb qilinishi, ular orasidan iste'dodli bolalarni

saralash va sport seksiyalariga hamda maktablariga jalb etilishi;

7. Har bir bosqich musobaqalari o'zining Nizomi asosida o'tkazilishi, o'quvchilarning musobaqalarda ko'rsatayotgan natijalarini jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tomonidan monitoring qilinishi;

8. Musobaqalar mamlakat darajasida birinchi yildan boshlab kompleks ravishda, joylarda bosqich o'yinlari finalini esa, ta'tilda o'tkazilishi;

9. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy tarbiya va harakatli sport bellashuvlarida uzluksiz qatnashishini ta'minlash orqali ularda kurashda g'alabaga intilish fazilatlarining shakllanishi;

10. Uch yil davomida bosqich musobaqalarini o'tkazish tuzilmasini belgilashda, asosan, yoshlarning ommaviy ravishda sport harakatiga qamrab olinishi. Tuzilma ichidagi o'zaro bellashuvlar tartibining kompleks musobaqalar asosida belgilanishi;

11. Bosqich o'yinlarida kuchli va sport mahorati yuqori bo'lgan jamoalarning sovrinli pog'onalariga chiqishlari va hududlarning eng kuchli jamoalari bilan uchrashuvlarini tashkil etish. Bunday tartib sport bellashuvlarida mahorati yetarli darajada bo'lmagan jamoalarning kuchlilarga teng bo'lishga harakat qilishi uchun turtki bo'lishi va hakamlarni musobaqalarni obyektiv ravishda o'tkazishlari, «tasodifiy» holatlarning cheklanishi. «Umid nihollari», «Barkamol avlod» va «Universiada» musobaqalarining bosqichlarini uch yil davomida belgilangan tamoyillar asosida, tashkiliy va boshqaruv mexanizmlarini joriy qilish tartibi va modelini shakllantirishda oldingi yillarda o'tkazilgan musobaqalarning salbiy va ijobiy natijalarini har tomonlama chuqur tahlil etib, oqilona ish tutish muvaffaqiyatlar omili bo'ladi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. «Barkamol avlod» sport-sog'lomlashtirish musobaqasi nechanchi yildan boshlab o'tqazilib kelinadi?

2. Sport musobaqalarini tashkiliy tamoyillari va uni o'tkazish qanday tartibda amalga oshiriladi?

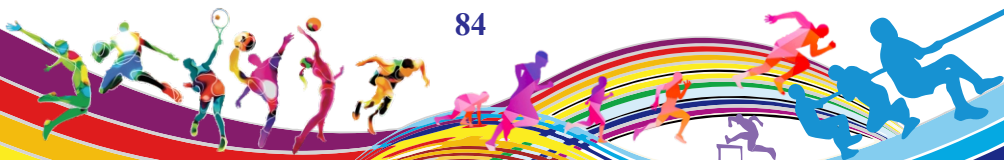
3. «Umid nihollari» sport-sog'lomlashtirish musobaqasi nechanchi yildan boshlab o'tqazilib kelinadi?

4. Musobaqalarni o'tqazish nizomi haqida aytib bering.

5. Uch bosqichli musobaqa faoliyati haqida gapiring.

6. Tizim musobaqalari nima?

10- MODUL: OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA VA OMMAVIY TADBIRLARNI TASHKIL ETISH SIFATINI OSHIRISHDA SPORT KLUBLARINING O'RNI VA AHAMIYATI

10.1. Sport klublarining o'rni va ahamiyati. Sport klubi Nizomi.

Yurtimizda sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, millat genofondini asrash, oilada, jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sport turida yuqori natija ko'rsata oladigan qobiliyatli, iste'dodli sportchilarni qidirib topish, sport turlarini rivojlantirish hamda ularning ommaviyligini oshirish, iqtidorli sportchilarni saralash va yuqori malakali murabbiylarni tayyorlash, sport inshootlari quvvatidan to'liq va samarali foydalanishni yo'lga qo'yishdan iboratdir.

Shuningdek, Oliy ta'lim muassasalarida respublikamiz hududlarida barpo etilgan barcha sport inshootlari quvvatidan to'liq va samarali foydalanishni yo'lga qo'yish, jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini ommalashtirish, ta'lim muassasalarida talabalarni sog'lomlashtirish va muntazam sport bilan shug'ullanishlari uchun sport seksiyalarini tashkil etish, talabalarining darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlari uchun oliy ta'lim muassasalari sport zallarida ular bilan o'tkaziladigan sport tadbirlari va musobaqalar ko'lamini kengaytirish, qolaversa, ommaviy sportni umumxalq harakatiga aylantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirish oliy ta'lim muassasalarida "Sog'lomlashtirish" Sport klubi faoliyatini yo'lga qo'yish orqali amalga oshiriladi. Talabalarni sport tayyorgarligi va ularni respublika va xalqaro musobaqalarga tayyorlash ishlari oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilgan sport klublari orqali amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim muassasalari qoshida "Talaba" sport klublari (keyingi o'rinlarda "Talaba" sport klubi deb yuritiladi)ni tuzish orqali talaba-yoshlarning darsdan tashqari ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini yanada takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari zaxirasini shakllantirish, oliy ta'lim muassasalarining pedagog va boshqa xodimlarini sportga jalb qilish, shuningdek, Sport klublari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, faollashtirishga hamda uning moddiy-texnik bazasini tubdan takomillashtirishga qaratiladi.

Ushbu "Talaba" sport klubini tuzish va faoliyat olib borishda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llanilgan: sport klubi–bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek, ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, sport musobaqasi va tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish, talaba-yoshlarning darsdan tashqari ommaviy jismoniy tarbiya va sport –sog'lomlashtirish ishlarini yanada takomillashtirish, iste'dodli yoshlarni saralab olish (seleksiya) va sport turlari bo'yicha milliy terma jamoalari zaxirasini shakllantirishga ko'maklashuvchi a'zolik asosida tuzilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkiloti;

Nodavlat notijorat tashkiloti – jismoniy yoki yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foйда) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotidir;

Ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari–aholini jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga jalb etishga va aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar;

Sport musobaqasi–sportchilar o'rtasida yoki sportchilar jamoalari o'rtasida har xil sport turlari (sport distsiplinalari) bo'yicha musobaqaning eng yaxshi ishtirokchisini aniqlash maqsadida jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining tashkilotchisi tomonidan tasdiqlangan nizom (reglament) bo'yicha o'tkaziladigan bellashuv;

Sport inshooti–sport tadbirlari va ommaviy sport tadbirlarini, sport turlari bo'yicha o'quv-mashq mashg'ulotlari va o'quv-mashq yig'inlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan norma va talablarga

javob beradigan hamda tegishli pasportga ega bo'lgan yopiq yoki ochiq tipdagi ixtisoslashtirilgan inshoot;

Sport tadbirlari – sport musobaqalarini, o'quv-mashq jarayonini va sportchilar ishtirokida sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha boshqa tadbirlarni o'z ichiga oladigan tadbirlar; sport federatsiya, jamiyat, assotsiatsiya (uyushmasi) – bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek, sport tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish hamda sportchilarni – O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari a'zolarini sportning tegishli turi bo'yicha tayyorlash uchun a'zolik asosida tashkil etilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkiloti.

10.2. Sport klubiga a'zolik badallarini shakllantirish, homiylik va boshqa turdagi mablag'lardan foydalanish tartibi to'g'risida

Nizom,

Nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyati

I. "Talaba" sport klubining umumiy qoidalari.

1.1. Mazkur Nizom "Ta'lim to'g'risida", "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi, "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq sport klubini tuzish, uning maqomi, faoliyat olib borishi va moliyalashtirish tartibini belgilaydi.

1.2. Sport klubi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, Qarorlari va Farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarorlari va Farmoyishlariga, nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatlarini tartibga soluvchi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga va mazkur Nizomga hamda boshqa qonun hujjatlariga, shuningdek, o'z Nizomiga amal qiladi

1.3. Sport klubi yuridik shaxs hisoblanadi, o'z nizomiga, bank muassasalarida hisob raqamlariga, belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tgan o'z nomi ko'rsatilgan muhr va shtamplarga hamda o'z faoliyatida zarur bo'lgan atributika va rekvizitlarga ega bo'lish huquqiga ega.

1.4. Sport klubi bayroq, emblema, vimpel va boshqa ramziy belgilarga ega bo'lishi mumkin. Sport klubining ramziy belgilari davlat ramziy

belgilariga o'xshamasligi kerak. Sport klubining ramziy belgilari Nizomga muvofiq uning rahbar organi tomonidan tasdiqlanadi hamda davlat ro'yxatidan o'tkaziladi.

1.5. Sport klubiga nom yoki maqom berish va ta'sis hujjatlari tasdiqlash tegishligi bo'yicha O'zbekiston talabalar sporti assotsiatsiyasi tomonidan amalga oshiriladi.

1.6. Sport klubi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi hududida amalga oshiradi.

II. Sport klubining maqsad va vazifalari

2.1. Sport klubining asosiy maqsadi:

Oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlari, professor-o'qituvchilari, magistrantlari, ilmiy xodim-izlanuvchilari, ishchi-xizmatchilar va pedagog murabbiylarini ommaviy jismoniy tarbiya va sport-sog'lomlashtirish tadbirlariga jalb qilish orqali ularning salomatligini mustahkamlash, ularning bo'sh vaqtlarni mazmunli o'tkazish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, talabalar va o'quvchi-yoshlarni sport musobaqalarga keng jalb etish;

- talabalar va o'quvchi-yoshlar o'rtasida Xalqaro olimpiada qadriyatlarini hamda umuminsoniy qadriyatlarni, insonparvarlik, adolatparvarlik, halollik va halol sport kurashini ulug'lash, hurmat qilish hissini tarbiyalash;

- sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, sport mashg'ulotlari va musobaqalarni o'tkazish orqali OITS va giyohvandlikka qarshi kurash, shuningdek, chekish va spirtli ichimliklar iste'mol qilish kabi turli zararli illatlarni oldini olish. Sport klubining vazifalari va faoliyat sohasi quyidagilardan iborat:

- oliy ta'lim muassasasi tizimidagi sport seksiyalari va sport to'garaklaridagi mashg'ulotlar jadvaliga ko'maklashish, har xil sport turlari, eng avvalo, sportning Olimpiya va milliy turlari bo'yicha yangi qo'shimcha seksiya va guruhlar tashkil etish hisobiga yoshlarni, shu jumladan, qizlarni sport bilan shug'ullanishiga yanada kengroq jalb etish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlari o'rtasida iste'dodli yosh sportchilarni aniqlash, yuksak mahoratli sportchilar zaxirasini tayyorlash va sport turlarini rivojlantirish ishlarini olib borish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba-yoshlar o'rtasida turli sport musobaqalari, tadbirlarini o'tkazish orqali seleksiya ishlarini doimiy tarzda

yo'lga qo'yilishini hamda yuqori mahoratli sportchilarni tanlab olinishini ta'minlashga ko'maklashish;

- sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini targ'ib qilish;

- yuksak mahoratli sportchilar zaxirasini tayyorlash barobarida sport turlari bo'yicha tashkilotlar, sport turlari bo'yicha federatsiyalar bilan hamkorlikda iqtidorli o'quvchi sportchilar uchun o'quv-mashg'ulot yig'inlarini tashkil etish;

- sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini hamda yuqori natijalarga erishgan yosh sportchi va trenerlarning yutuqlarini talaba va o'quvchilar o'rtasida targ'ib qilish maqsadida davra suhbatlari, seminarlar hamda master-klasslarni uyushtirish;

- oliy ta'lim muassasalarida tizimli ravishda Respublikaning yetakchi sportchilari, Olimpiya va Osiyo o'yinlari, Jahon chempionatlari va boshqa xalqaro musobaqalar chempionlari hamda sovrindorlari ishtirokida ko'rgazmali mahorat saboqlari o'tkazilishini tashkil etish;

- sport klubi o'z faoliyatini rivojlantirish bo'yicha dastur va loyihalarni ro'yobga chiqarish uchun sarmoyador va homiylar bilan hamkorlik qilish;

- O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi ko'magida "Universiada" sport musobaqalarini o'tkazish orqali talaba yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ular o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish;

- "Universiada" sport musobaqalarining quyi bosqichlarini sifatli o'tishini ta'minlash maqsadida taqvim rejalarini ishlab chiqish hamda musobaqalarni yuqori saviyada tashkil etish va o'tkazish;

- oliy ta'lim muassasalarida sport sohasidagi o'sish darajasini monitoringini olib borishni yo'lga qo'yish;

- oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yuqori sport natijalariga erishgan sportchi va murabbiylarni sport klubi tomonidan rag'batlantirish;

- oliy ta'lim muassasalari talaba yoshlari orasidan sport turlari bo'yicha Respublika terma jamoalari uchun asosiy va zaxira tarkibiga malakali sportchilarni tayyorlash hamda turli darajadagi musobaqalarda ishtirok etishini ta'minlash;

- sport klubi tomonidan sport turlari bo'yicha O'zbekiston milliy terma jamoa a'zolari hisoblangan talaba-yoshlarni zaruriy anjom, jihoz, sport

kiyimi (epikirovka), tibbiy-biologik, farmakalogik, farmatsevtik va boshqa taqiqlanmagan tiklash vositalari bilan ta'minlashni amalga oshirishda shart-sharoitlarni yaratish;

Sport klubi O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi bilan taqiqlanmagan va mazkur nizom maqsad va vazifalariga zid bo'lmagan faoliyatni amalga oshirish bo'yicha ishlarni olib borishi mumkin.

III. Sport klubining huquq va majburiyatlari

3.1. Sport klubi quyidagi huquqlarga ega:

- o'z a'zolarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini ifodalash hamda himoya qilish;

- ijtimoiy hayotning sport-sog'lomlashtirish masalalariga doir tashabbuslar bilan chiqish, bu xususda davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga takliflar kiritish;

- ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlari, o'quv-mashg'ulot yig'inlarini, sport bayramlari, spartakiadalar, festivallar, sport musobaqalarida ishtirok etish va o'tkazish;

- "Universiada" sport musobaqalarining barcha bosqichlarini o'tkazish va tashkil etishda ishtirok etish;

- davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining jismoniy tarbiya va sportga oid qaror loyahasini ishlab chiqishda qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda ishtirok etish;

- o'z faoliyati to'g'risida axborot tarqatish va belgilangan tartibda ommaviy axborot vositalarini ta'sis etish va tegishli ruxsatnoma yoki litsenziya asosida matbaa va nashirlik faoliyatini amalga oshirish;

- o'z faoliyatiga taalluqli masalalar yuzasidan yig'ilishlar, konferensiyalar va boshqa tadbirlar o'tkazadi;

- qonun hujjatlariga muvofiq o'z nizom maqsadlariga mos keladigan doiralarda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish;

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda soliqlar, yig'imlar hamda byudjetga va byudjetdan tashqari fondlarga boshqa to'lovlar to'lashda belgilangan imtiyozlardan foydalanadi;

- sport klubi a'zosi bo'lib O'zbekiston terma jamoasi tarkibiga kirgan sportchilar va ularning trenerlariga homiylik faoliyatini amalga oshirish, o'zaro kelishuvga ko'ra ularning foto tasvirlaridan reklama maqsadlarida

foydalanish;

- sport klubi O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa huquqlarga ham ega.

Sport klubining majburiyatlari:

- O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, mutaxassislar tomonidan tasdiqlangan Nizomlar, yo'riqnomalar va mazkur Nizom talablariga rioya etish va o'z mol-mulki va mablag'laridan foydalanish to'g'risidagi axborot bilan tanishish erkinligini ta'minlash;

- qonun hujjatlari va ta'sis hujjatlariga rioya etish;

- ro'yxatdan o'tkazuvchi organga Sport klubi o'tkazayotgan tadbirlarga va Sport klubi faoliyati bilan tanishish uchun erkin kirish imkonini berish;

- o'z faoliyatining natijalari hisobotini yuritish;

- ro'yxatdan o'tkazuvchi, soliq va statistika organlariga o'z faoliyati to'g'risida hisobotlar taqdim etish;

- ro'yxatdan o'tkazuvchi organ vakillariga Sport klubi faoliyati bilan Nizom maqsadlariga erishish hamda O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga rioya qilinishi yuzasidan tanishishlariga ko'maklashish;

- litsenziya talab qilinadigan faoliyat turi bilan tegishli litsenziya olgandan so'ng shug'ullanish; Sport klubi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa majburiyatlarga ham ega bo'ladi.

IV. Sport klubi a'zolarining huquq va majburiyatlari

4.1. Sport klubiga ushbu Nizomni tan olgan, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, davlat ta'limi muassasalari o'quvchi va talabalari hamda Sport klubi faoliyatiga xayrixohlar a'zo bo'lishlari mumkin

Barcha a'zolarining huquq va manfaatlari teng ravishda himoya qilinadi.

4.2. Sport klubiga a'zolari qabul qilish yakka tartibda va jamoaviy tartibda amalga oshiriladi. Sport klubiga yakka tartibda a'zo bo'lganda jismoniy shaxslarning arizalari asosida, jamoaviy tartibda a'zo bo'lganda esa jamoa yig'ilishi qarori asosida amalga oshiriladi.

Davlat ta'limi muassasalari o'quvchi va talabalari Sport klubining jamoaviy a'zolari bo'lishlari mumkin.

- yakka va jamoaviy tartibda a'zolikka qabul qilish arizasi sport klubi raisi nomiga yoziladi va sport klubining jamoa kengashi yig'ilishida ko'rib

chiqiladi;

- sport klubi a'zolari Sport klubi faoliyati to'g'risida yolg'on ma'lumotlarni tarqatishi, a'zolar o'rtasida nizo va majorolar chiqarishi, Sport klubi obro'sini tushiradigan ma'lumotlar, shu jumladan, ommaviy axborot vositalari (internet) orqali tarqatish ma'n etiladi;

4.3. sport klubi a'zorigiga qabul qilish va undan ixtiyoriy ravishda chiqarish mutaxassislar tomonidan tasdiqlangan nizomga muvofiq tartibga solinadi.

4.4. Sport klubi a'zolari teng huquqli bo'lib, ularning huquqlari quyidagilardan iborat:

- sport klubi faoliyati to'g'risida ma'lumotlar olishi;
- o'z xohishiga ko'ra Sport klubi a'zorigiga kirishi;
- sport klubining rahbar organlarini saylash va ularga saylanish;
- sport klubi tomonidan o'tkazilayotgan tadbirlarda qatnashish;
- sport klubi faoliyatini yaxshilash bo'yicha rahbar organiga takliflar kiritish;

-O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonuni hamda muassislar tomonidan tasdiqlangan normativ-huquqiy hujjatlarida belgilangan boshqa huquqlarga ega bo'lishi mumkin.

- o'z xohishiga ko'ra Sport klubi a'zorigidan chiqishi.

4.5. Sport klubi a'zolarining majburiyatlari quyidagilardan iborat:

- sport klubining normativ-huquqiy hujjatlarida va ushbu Nizomda belgilangan talablarga amal qilish hamda olgan majburiyatlarni bajarish;
- nodavlat va notijorat tashkilotlariga oid qonun hujjatlari talablariga amal qilishi;

- sport klubi mol-mulkiga zarar yetkazmaslik ;

- sport klubining boshlang'ich tashkilotlari tomonidan tashkil etilgan sport seksiyalari va to'garaklariga muntazam qatnashib borish;

- sport klubi faoliyatini rivojlanishiga har tomonlama ko'maklashish;
- sport klubi tomonidan o'tkaziladigan ko'rgazmalar, turli tadbirlarda faol ishtirok etish;

- sport klubi a'zolari orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda faollik ko'rsatish;

- sport klubining a'zolik badallarini o'z vaqtida to'lab borish.

4.6. Sport klubi Nizomining 4-5-bandida qayd qilingan majburiyatlarni qo'pol ravishda buzgan a'zolar belgilangan tartibda sport klubining umumiy yig'ilish qaroriga asosan sport klubi a'zolidan chiqarilishi mumkin.

V. Sport klubining tuzilmasi va rahbar organlari

5.1. Sport klubi mutasaddilari qarori asosida ta'xis hujjatlariga muvofiq tashkil etiladi. O'zbekiston talabalar sporti assotsiatsiyasi hamda Oliy ta'lim muassasasi, mos ravishda, sport klubi muassislari hisoblanadi.

5.3. Sport klubi rahbarini lavozimga tayinlash va ozod qilish sport klubini ta'xis (konferensiyasi) yoki umumiy yig'ilishi ishtirokchilarining ovoz berish yo'li bilan amalga oshiriladi. Sport klubi rahbarligiga jamoatchilik asosida davlat ta'lim muassasasi rahbarini (direktor, rektor) saylash tavsiya qilinadi.

5.4. Sport klubi faoliyatini nazorat qilish hamda samaradorligini oshirish va a'zolik badallarini shakllantirishga sport klubi tuzilgan Oliy ta'lim muassasasi rahbari bevosita javobgardir.

5.5. Sport klubi tuziladigan Oliy ta'lim muassasasida ta'lim olayotgan talaba - yoshlar hamda faoliyat ko'rsatayotgan pedagog va boshqa xodimlarning ta'xis (konferensiyasi) yoki umumiy yig'ilishi qaroriga asosan ta'lim muassasasi qoshida sport klubi tuziladi.

5.6. Sport klubi O'zbekiston talabalar sporti Assotsiatsiyasi tomonidan tasdiqlangan namunaviy nizom asosida faoliyat yuritadi.

5.7. Sport klubida sport to'garagi ishlari sport klubi tashkil etilgan Oliy ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari (yo'riqchilari) tomonidan olib boriladi. Sport to'garagi ishlarini samarali tashkil etgan Oliy ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari (yo'riqchilari) sport klubi rahbari tomonidan moddiy rag'batlantirilishi mumkin.

5.8. Oliy ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari (yo'riqchilari)ning yillik ish rejalari, sport to'garagi ishlari, sport tadbirlari hamda o'quvchi va talabalar bilan ishlashni ko'zda tutgan bo'lishi zarur.

5.9. Sport klubi tomonidan ommaviy sport tadbirlar taqvim rejasi o'quv yili uchun ishlab chiqiladi. Sport klubining ommaviy sport tadbirlari taqvim rejasi mutaxassislar tomonidan kelishilgan holda tasdiqlanadi.

VI. Sport klubining mol-mulki va ularni shakllantirish manbalari

6.1. Sport klublarining mol-mulklari quyidagilar hisobiga shakllantiriladi:
- a'zolik badallari;

- yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy ravishda bergan homiylik va boshqa turdagi mablag'lari va mulklari;

- nizomga asosan seminarlar, ma'ruzalar, ko'rgazmalar va boshqa tadbirlarni o'tkazishdan tushgan mablag'lar;

- sport klubi tarkibida tuzilgan tadbirkorlik subyektlari faoliyatlaridan tushadigan daromadlar;

- yuridik va jismoniy shaxslarning xayriya ehsonlari, xorijiy va xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlarning grantlari;

- qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar.

6.2. Sport klubining a'zolik badallari miqdorini belgilash, sarflash hamda homiylik va boshqa turdagi mablag'larni shakllantirish mutaxassislar tomonidan tasdiqlangan nizom bilan tartibga solinadi.

- talaba yoshlar orasida yetim, chin yetim, nogironlar, shu bilan birga nafaqadagi shaxslar a'zolik badallari to'lashdan ozod etiladi.

- a'zolik badallari tushumi, homiylik va xarajatlar, shuningdek, boshqa turdagi moliyaviy munosabatlar mutaxassislar tomonidan tasdiqlangan nizom asosida tartibga solinadi.

VII. Sport klubining hisob va hisoboti

7.1. Sport klubi O'zbekiston Respublikasi amaldagi qonunchiligi asosida o'z faoliyati natijalarining moliyaviy hisobini amalga oshiradi, statistik hisobot olib boradi va hisobotni ishonchligini ta'minlaydi.

7.2. Sport klubi belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazuvchi, soliq va statistika organlari hamda qonun hujjatlarida belgilangan boshqa organlarga hisobotlar taqdim etadi.

VIII. Sport klubining nizomiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish tartibi

8.1. Sport klubi nizomiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish muassis tashkilotlarning yig'ilishi qarori bilan amalga oshiriladi.

8.2. Nizomga kiritilgan har qanday o'zgartirish va qo'shimchalar O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida nazarda tutilgan tartibda qayta ro'yxatdan o'tkazilgandan so'ng yuridik kuchga ega bo'ladi.

IX. Sport klubining faoliyatini qayta tashkil etish va tugatish tartibi

9.1. Sport klubini qayta tashkil etish mutaxassislar qaroriga binoan

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

9.2. Sport klubi faoliyatini to'xtatib qo'yish sud qaroriga asosan yoki qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Sport klubini tugatish mutaxassislar qaroriga binoan yoki sud tartibida amalga oshiriladi.

9.3. Sport klubini tugatish to'g'risida qaror qabul qilgan organ ro'yxatdan o'tkazuvchi organ bilan kelishgan holda tugatish komissiyasini tayinlaydi.

9.4. Sport klubini tugatish qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi.

9.5. Kreditorlarning talablari qondirilgandan keyin qolgan mol-mulk mazkur nizomda ko'rsatilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirish uchun yo'naltiriladi.

9.6. Sport klubi faoliyatida kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizolar muzokaralar yo'li bilan hal etiladi. Nizolarni muzokaralar yo'li bilan hal etishning imkoni bo'lmasa, qonunda belgilangan tartibda sud organlari tomonidan hal qilinadi.

9.7. Sport klubi ta'sis hujjatlarida o'z ifodasini topmagan masalalar O'zbekiston Respublikasining tegishli qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Sport klubining a'zolik badallari miqdori qanday tartibda belgilanadi?
2. Sport klubining huquq va majburiyatlari nimalardan iborat?
3. Nodavlat notijorat tashkilotlariga qaysi tashkilotlar kiradi?
4. Sport klublarining o'rni va ahamiyati nimadan iborat?

11- Modul: Jismoniy tarbiya bo'yicha pedagogning kasbiy faoliyatida ommaviy –sport tadbirlarini tashkil etish kursi bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalar.

11.1. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishi tizimida ommaviy-sport tadbirlarini tashkil qilish.

11.2. Jismoniy tarbiya bo'yicha pedagogning kasbiy faoliyatida ommaviy-sport tadbirlarini tashkil qilish kursi bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalari.

11.3. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishi tizimidagi sport o'yinlari. Asosiy tushunchalar.

Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy reabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'ligini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish va trenerlar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjud.

Mamlakatda yuksak madaniyatga ega bo'lgan, har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida, aholining jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka, bilimlarini oshirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlarni belgilash, iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya) jarayoniga innovatsion shakllar va usullarni joriy etish maqsadida, davlatimiz rahbariyati tomonidan quyidagilar jismoniy tarbiya va sport tizimini isloh qilishning 2025-yilgacha asosiy yo'nalishlari etib belgilab berildi:

- jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanayotgan aholining umumiy sonini 30 foizgacha, sport tashkiloti va muassasalarida shug'ullanayotgan yoshlarning umumiy sonini 20 foizgacha oshirish;
- davlat sport ta'limi muassasalarida trener va mutaxassislarining sifat tarkibi, xususan, oliy ma'lumotli xodimlar sonini bosqichma-bosqich

80 foizgacha yetkazish;

- joylarda yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya)ning samarali va shaffof to'rt bosqichli-tashkilot-tuman (shahar)-hudud-respublika tizimini ishlab chiqish va joriy etish;

O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi tizimidagi sport maktablari o'quvchi-sportchilari o'rtasida «Bolalar sport o'yinlari»ni o'tkazish orqali iqtidorli bolalarni aniqlash va yoshlar terma jamoalariga zaxira yaratish hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida «Talabalar sport o'yinlari»ni tashkil etish natijasida talabalarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish;

- aholining keng qatlamlari, jumladan, umumta'lim maktabi o'quvchilari, professional va oliy ta'lim muassasalari o'quvchi va talabalari o'rtasida jismoniy tarbiyani ommalashtirish, ular orasida iqtidorlilarini aniqlash maqsadida «Umumta'lim maktab sporti» festivali, «Jismoniy tayyorgarligi rivojlangan muassasa» ko'rik-tanlovini bosqichma-bosqich (tuman, shahar, hudud, respublika) o'tkazish tizimini ishlab chiqish va jismoniy tayyorgarlik darajasi rivojlangan eng yaxshi umumta'lim maktabi, professional va oliy ta'lim muassasasi nominatsiyasini joriy etish;

- 2020 yildan boshlab sport sohasida «Tashkent Marathon» xalqaro marafoni, «Save Aral» xalqaro ekomarafoni, avtoralli va motokross sport musobaqalarini tizimli o'tkazish orqali sport turizmini rivojlantirish; aholining barcha qatlamlari o'rtasida «Jismoniy tayyorgarlik darajasi» sinovlarini o'tkazishni joriy etish; sport turlari bo'yicha terma jamoalar sportchilari uchun ilmiy-kompleks laboratoriyalar tashkil etish, tayyorgarlik jarayoniga ilg'or innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda sport sohasida samarali tibbiy va farmakologik ta'minotni yo'lga qo'yish;

- sport turlari bo'yicha 18 yoshgacha bo'lgan hududiy terma jamoa a'zolarini hududiy bolalar ko'p tarmoqli tibbiyot markazlarining o'smirlar bo'limlarida va undan katta yoshdagi hududiy terma jamoa a'zolarini tuman (shahar) ko'p tarmoqli markaziy poliklinikalarida muntazam ravishda chuqurlashtirilgan tibbiy ko'rikdan o'tkazib borish mexanizmini joriy etish;

- 2020 yil 1 fevraldan boshlab bosqichma-bosqich olimpiya sport turlari bo'yicha respublika sport musobaqalarida doping-test namunalarini olish tizimini joriy etish; qishki Olimpiya sport turlari infratuzilmasini

yaratish, ushbu sport turlarini ommalashtirish orqali professional sportchilarni tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish;

- O'zbekiston sport delegatsiyalarini nufuzli sport musobaqalariga tizimli tayyorlash bo'yicha Toshkent viloyati, Bo'stonliq tumanida Olimpiya tayyorgarlik markazini tashkil etish; xorijlik sportchi va muxlislarni keng jalb qilish hamda sport infratuzilmasidan samarali foydalanish maqsadida «xospitaliti xizmatlari»ni yo'lga qo'yish, «Sport Visa» qo'shimcha (elektron bo'lgan) kirish vizasini joriy etish; sport sohasida xususiy sektor ishtirokini oshirish, shu jumladan, sport tashkilotlarida davlat ulushini kamaytirish bo'yicha zarur choralar belgilash; sport lotereyalarini tashkil etish orqali sportni qo'shimcha moliyalashtirish tizimini kengaytirish;

- huquqni muhofaza qilish organlari va Qurolli Kuchlar tizimidagi ta'lim muassasalari, jumladan, «Temurbeklar maktabi» o'quvchi-talabalari uchun «Armiya o'yinlari» dasturiga kiritilgan sport turlari bo'yicha fakultativ mashg'ulotlar va to'garaklar faoliyatini yo'lga qo'yish;

- jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, sport inshootlari va muassasalarining boshqaruv tizimiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, jumladan, «Sport.uz» axborot tizimi orqali sport inshootlarining telekommunikatsiya tarmoqlariga ulanishini ta'minlash; milliy sport turlarini rivojlantirish va Osiyo va Olimpiya o'yinlari dasturlariga kiritish bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish vazifalari qo'yildi.

11.2. “Jismoniy tarbiya bo'yicha pedagogning kasbiy faoliyatida ommaviy-sport tadbirlarini tashkil qilish” kursi bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalar.

Kontsepsiyada nazarda tutilgan maqsadli ko'rsatkichlar va asosiy yo'nalishlar har yili O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligining asoslangan hisob-kitoblariga asosan, shuningdek, ushbu tadbirlarni moliyalashtirish uchun ajratilgan byudjet mablag'lari doirasida Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan «Yo'l xaritasi» orqali bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Sohani rivojiga qaratilgan aniq tartib o'rnatilishi ta'kidlandiki, unga muvofiq: 1) har yili 1- noyabrga qadar kelgusi yil uchun sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining respublika kalendar rejasi

sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar) taqdimnomasi asosida O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tomonidan shakllantiriladi va Vazirlar Mahkamasiga tasdiqlash uchun kiritiladi;

2) respublika kalendar rejasida belgilangan xarajatlar tarkibida O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar (uyushmalar)ning faoliyati bilan bog'liq xarajatlar, shuningdek, sportchilarni sug'urtalash xarajatlari nazarda tutiladi;

3) tasdiqlangan respublika kalendar rejasiga asosan hududiy hamda tuman (shahar) sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejaları tegishli ravishda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, Toshkent shahar va tuman (shahar) hokimliklari tomonidan har yili 1- dekabrqa qadar tasdiqlanadi;

4) sportchi yoshlarni saralash va katta sportga iqtidorli sportchilarni tanlab olish (seleksiya), sport zaxirasini shakllantirish tizimini yo'lga qo'yish, yoshlar orasida sportni ommalashtirishda yuqori natijalarga erishish maqsadida hududlarning o'ziga xos xususiyatlari, aholining qiziqishi va xohish-istaklaridan kelib chiqib, umumta'lim maktablari, oliy ta'lim muassasalari kamida bittadan ustuvor, istiqboldagi, rivojlanayotgan, shu jumladan, milliy sport turlariga ixtisoslashtiriladi;

5) ichki ishlar organlari profilaktika (katta) inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo'yicha yordamchilari birlashtirilgan hududlarda, shu jumladan, mahalla fuqarolar yig'inlarida aholini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga jalb etish bo'yicha mas'ul etib belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligining vazirlik markaziy apparati tuzilmasidagi jismoniy tarbiya va sport sohasida monitoring boshqarmasi negizida Ichki audit va moliyaviy nazorat boshqarmasini tashkil etish hamda sport pasportini rasmiylashtirish va berish uchun yig'imni pul to'lovi amalga oshirilayotgan kundagi bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida belgilash, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi va Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda ta'lim muassasalarining sport inshootlarini, ularda rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash bo'yicha investitsiya majburiyatini olgan holda, o'quv mashg'ulotlaridan bo'sh vaqtda tadbirkorlik subyektlariga foydalanishga berish tasdiqlandi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda sport lotereyalarini tashkil etish va yuridik shaxslar tomonidan sport lotereyalarini o'tkazishdan olingan daromadning 10 foizigacha bo'lgan qismini byudjetdan tashqari «Sport» maxsus hisob raqami mablag'larini shakllantirishning qo'shimcha manbasi etib belgilash to'g'risidagi takliflari ma'qullangan.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Turizm va sport vazirligining tuman va shahar bo'limlari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, tizimdagi sport maktablari va kollejlari o'quv sinf va laboratoriya xonalari hamda yotoqxonalarini jihozlash uchun Jismoniy tarbiya va sport vazirligining byudjetdan tashqari «Sport» maxsus hisob raqamiga 2020 yilda O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining qo'shimcha manbalari hisobidan 50 milliard so'm mablag' ajratgan.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. O'zbekiston sport delegatsiyalarini nufuzli sport musobaqalariga tizimli tayyorlash qanday tartibda olib boriladi?
2. Oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida «Talabalar sport o'yinlari»ni tashkil etishning ahamiyati nimada?
3. Olimpiya sport turlari infratuzilmasini yaratish, ushbu sport turlarini ommalashtirish orqali professional sportchilarni tayyorlash tizimini yo'lga qo'yishning ahamiyati nimada?
4. Musobaqalar qanday tartibda tashkillashtiriladi?
5. Hozirgi kunda sport klublarining ahamiyati nimadan iborat?
6. Sport klubiga a'zolik badallari qanday shakllantiriladi?
7. Boshlang'ich tashkilot faoliyati haqida fikringiz qanday?
8. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishi tizimida ommaviy-sport tadbirlarini tashkil qilishning ahamiyati nimada?

12-Modul. Umumta'lim maktablarida ommaviy sport va sog'lomlashtirish ishlarining pedagogik ahamiyati.

1.1. Mustaqillik yillarida jismoniy madaniyat va sportga qaratilgan e'tibor

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish, millat genofondini yanada sog'lomlashtirish, barkamol avlodni tarbiyalash borasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning ahamiyati davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri deb belgilangan. Qisqa muddatda bu sohada olib borilgan keng ko'lamli amaliy harakatlar o'z samarasini bera boshladi.

Ma'lumki, mamlakatimiz sporti 1991- yilgacha sobiq Ittifoq bo'yicha amal qilingan hukmron tizimning bir qismi bo'lib, yurtimiz bu masalada xalqaro maydonga mustaqil chiqish va o'z imkoniyatlarini namoyon etish huquqiga ega bo'lmagan. Mamlakatimiz sanoqli sportchilarigina Olimpiya o'yinlari, Yevropa, jahon miqyosidagi nufuzli musobaqalarda qatnasha olardi. Asosiy e'tibor mahalliy aholi o'rtasida malakali sportchilar tayyorlash, jismoniy tarbiyani ommalashtirishga emas, balki boshqa respublikalardan tayyor sportchilarni taklif qilib, xo'jako'rsinga muayyan natijalar olishga qaratilar edi. Shu bois respublikaning faqat markaziy shaharlarida birmuncha ishlar qilinib, chekka hududlarida sportni rivojlantirishga yetarli ahamiyat berilmadi. 1991- yilgacha O'zbekistonda jahon andozalari talablariga javob beradigan birorta ham yirik sport inshooti bunyod etilmagan, hatto Toshkent shahrida ushbu talablarga mos sport majmuasi bo'lmaganligi bu fikrni yaqqol tasdiqlaydi.

Mustaqillikka qadar O'zbekiston xalqaro sport jamoatchiligi uchun qariyb yopiq edi. Futbol va tennis bo'yicha o'smirlar o'rtasida sobiq sotsialistik davlatlar sportchilari ishtirokida o'tkazilgan turnirlarni hisobga olmaganda, mamlakatimizda boshqa xalqaro musobaqalar deyarli o'tkazilmadi.

Mustabid siyosat jismoniy tarbiya va sport sohasida ham o'z asoratlarini qoldirdi, bular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1.O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport ishlari markaziy respublikalarga nisbatan past darajada yo'lga qo'yildi, sport harakatiga yetarli aholi ommaviy ravishda jalb qilinmadi, ular orasidan yuqori malakali

sportchilarni tayyorlash borasida esa, aniq va maqsadli ishlar olib borilmadi, oqibatda aksariyat yoshlarning jismonan sog'lomligi talab darajasida bo'lmay, ular orasidan katta sportga sanoqli sportchilar chiqa oldilar;

2. Sport tarmoqlarini rivojlantirish, sport inshootlarini qurish, umuman, sportning moddiy-texnikaviy bazasini kengaytirish va moliyalashtirish ishlari faqat markaz roziligi bilan, cheklangan tarzda amalga oshirildi.

3. Soha uchun oliy va o'rta ma'lumotli kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilgan bo'lsada, musobaqalarda milliy sportchi kadrlar turli sun'iy to'siq va saralashlardan o'tishga majbur edi. Milliy kadrlarni tayyorlash va mahalliy sportchilar iqtidorini ro'yobga chiqarishdagi bunday noxolis siyosat asorati mustaqillikning birinchi yillarida ko'pchilik sportchi va murabbiylarning boshqa joylarga ketib qolishiga sabab bo'ldi .

4. O'zbekiston sportiga adolatsiz munosabat tufayli juda ko'p sportchilarimiz Yevropa, Jahon va Olimpiya musobaqalarida ishtirok etish imkoniyatidan mahrum etildi;

5. O'zbekiston sportchilarining jahon miqiyosiga mustaqil chiqa olmaganligi mazkur sohaning zamon talablariga mos ravishda rivojlanib borishiga ham katta to'sqinlik qildi.

O'zbekistonda mavjud muammolarni bartaraf qilish maqsadida Mustaqillikning birinchi kunlaridanoq mamlakat rahbarining tashabbusi bilan jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga qaratilgan tegishli qonunlar, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari bosqichma-bosqich qabul qilinib, ular joriy etildi.

Qisqa muddatda:

- jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning tashkiliy asoslari takomillashtirildi;

- O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar tashkil qilindi;

- jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, ommaviy-sport ishlari va sportning milliy turlari rivojlantirildi; jismoniy tarbiya va sport sohasini mablag' bilan ta'minlash tizimi takomillashtirildi, nodavlat sektor rivojlantirildi;

- jismoniy tarbiya va sportning moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi; milliy ta'lim dasturiga binoan jismoniy tarbiya va sport sohasiga kadrlarni tayyorlash va qayta o'qitilishlari amalga oshirilmoqda.

1992-yil 21 -yanvarda mamlakatda sohani rivojlantirishning huquqiy asosi «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi.

Respublikada jismoniy tarbiya va sportni boshqaruv tizimini muvofiqlashtirish maqsadida, Qo'mitaga sport sohasida davlat siyosatini amalga oshiruvchi, o'z vakolati doirasida vazirliklar, idoralar, Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ), sport turlari bo'yicha milliy federatsiyalar hamda mulkchilik shakllari va idoraviy bo'ysunishdan qat'iy nazar, turli tashkilotlar ustidan nazorat qiluvchi organ maqomi berildi.

Sport sohasida o'quvchilarning iste'dodlarini namoyon etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan «O'zbekiston o'quvchi-yoshlarini rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»¹⁷gi Prezident Farmoni va Vazirlar Mahkamasining qarori muhim ahamiyatga ega bo'ldi. 1993 yildan iqtidorli yosh sportchilar O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti va jismoniy tarbiya fakultetlariga imtiyozli ravishda o'qishga kirish huquqiga ega bo'ldilar.

Yurtni bitta maqsad atrofida birlashtira oladigan, xalqning g'urur va tuyg'usini oshiradigan, yoshlarni o'ziga jalb qila oladigan sportning ommaviy o'yin turi-futbolni yanada rivojlantirish maqsadida 1993 yilda qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasida futbolni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» va 1995 yilda «O'zbekistonda futbolni rivojlantirishning tashkiliy asoslari va tamoyillarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilindi. Natijada mamlakatimizda sportni keng miqyosda ommaviy ravishda rivojlantirish harakatlari jonlanib, respublikamizning barcha o'quv muassasalarida futbol maydonchalari tashkil etildi, Qoraqolpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri markazlaridagi barcha stadionlar qayta ta'mirlandi, joylardagi futbol maydonlari xalqaro standartlar darajasida rekonstruksiya qilindi, barcha viloyatlarda futbol maktab- internatlari tashkil etildi va tegishli mutaxassis kadrlar bilan to'ldirildi hamda katta futbolni professional klublar tizimiga o'tkazilishiga asos bo'ldi.

Mamlakat sportchilari Olimpiya o'yinlarida ilk marotaba mustaqil jamoa sifatida Amerikaning Atlanta shahrida 1996-yilda ishtirok etdilar.

¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston iqtidorli yoshlarini taqdirlash va moddiy rag'batlantirish to'g'risida" Qarori. Toshkent sh., 2008-yil 13-oktabr, 226-son

O'zbekiston hukumati sportchilarimizni xalqaro musobaqalar, Olimpiya, Osiyo o'yinlarida muvaffaqiyatli qatnashishlari uchun barcha sharoitlarni yaratib bermoqda. Mustabid tuzum davrida, O'zbekistonda yozgi Olimpiya o'yinlarida atigi 40 nafar sportchi ishtirok etgan bo'lsa, mustaqillikdan keyin birgina AQShning Atlanta shahrida bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlarida mamlakatimizning 76 nafar sportchisi qatnashib, dzyudochi Armen Bogdasarov kumush, bokschi Karim To'laganov bronza medallarini qo'lga kiritdilar. 1994-yilda Lillixamerda o'tkazilgan qishki Olimpiya o'yinlarida Liina Cheryazova oltin medalga sazovor bo'ldi.

2000-yilda Avstraliyaning Sidney shahrida o'tgan Olimpiya o'yinlarida esa, 77 nafar sportchimiz Vatanimiz sharafini himoya qilib, bokschilardan Muhammadqodir Abdullayev oltin, Rustam Saidov bronza, erkin kurashchi Artur Taymazov kumush medallar sohibi bo'ldilar.

Qisqa davrda sport sohasida amalga oshirilgan ishlar ko'lami, O'zbekistonning bu boradagi tajribasi jahonda e'tirof etilib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga hamda Xalqaro olimpiya harakatiga qo'shgan katta hissasi uchun 1996 yilda Xalqaro Olimpiya qo'mitasining oliy mukofoti – Oltin Olimpiya ordeni bilan taqdirlandi. O'zbekiston Prezidentining tashabbusi bilan 1996 yilda Toshkent shahrida «Olimpiya shon-shuhrati» muzeyi tashkil etilib, muzeyning ochilish marosimida Xalqaro Olimpiya qo'mitasining Prezidenti X.A.Samaranch qatnashdi.

Respublika Prezidentining tashabbusi tufayli sportning o'yin turlari bilan birgalikda, taraqqiy etgan davlatlardagina rivoj topgan katta tennis mamlakatimizning barcha hududlarida ommaviy ravishda, tez sur'atlar bilan o'sdi. Bir necha yilda jahon andozalari talablariga javob beradigan tennis saroylari va kortlari Qoraqolpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlarida bunyod etildi, ular negizida turli darajadagi xalqaro musobaqalar o'tkazilib kelinmoqda.

1994 yildan Toshkentda ATR tasnifidan joy olgan «Prezident Kubogi» xalqaro turniri, «Toshkent Open» xalqaro ayollar turniri, shuningdek, Farg'ona, Samarqand, Guliston, Buxoro, Qarshi va boshqa shaharlarda «Chelenjer», «Fyuchers» va «Satellit» turkumidagi xalqaro tennis turnirlari o'tkazilib kelinmoqda. 1997 yilda mamlakatimizda tennisni nirivojlantirish va uni

qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus jamg'arma tashkil etildi. Mamlakat aholisi o'rtasida tennisni targ'ib etish va jalb qilish, shug'ullanuvchilarga tegishli sharoitlar yaratish maqsadida «O'zbekiston Respublikasida tennisni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari»¹⁸ to'g'risida Vazirlar Mahkamasi qarori qabul qilindi (1998 yil). Qarorga muvofiq, viloyatlarda tennis federatsiyalari, klublari tashkil etildi, ushbu sport turi yuqori bosqichga olib chiqildi.

Olimpiya o'yinlari dasturidan o'rin olgan sport turlarini mamlakatda rivojlantirish bilan birga, milliy sport turi «Kurash»ni jahon sport arenalarga olib chiqish borasida mislsiz ishlar amalga oshirildi. O'zbek milliy sporti – kurashni yanada rivojlantirish, uning xalqaro maydonda mustahkam o'rin egallashi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 1999 yilda «Xalqaro Kurash Assosiasiyasini qo'llab-quvvatlash to'g'risida»gi farmonni imzoladi. Unga ko'ra, yurtimizda Xalqaro kurashni rivojlantirish jamg'armasi tuzildi. Xalqaro kurash assotsatsiyasi hamda Xalqaro kurash akademiyasiga davlat tomonidan huquqiy va amaliy jihatdan katta e'tibor ko'rsatildi. Mamlakat birinchi Prezidenti I.Karimov Xalqaro Kurash Assosiasiyasining faxriy prezidenti etib saylandi.

O'zbekistonning sport sohasida erishgan eng katta yutuqlaridan biri milliy kurashning dunyo miqiyosiga chiqishi bilan bog'liqdir. Jahonning 76 mamlakatida kurash federatsiyalari tuzildi. Bu milliy sport turi bo'yicha dastlabki Osiyo, Yevropa, Afrika qit'alararo jahon chempionatlari o'tkazilmoqdi.

Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni kompleks rivojlantirish maqsadida «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Vazirlar Mahkamasining qarori 1999-yilda qabul qilindi. Qarorga binoan, «O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish Davlat dasturi konsepsiyasi» tasdiqlanib, uning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilar qabul qilindi:

1. Jismoniy tarbiya va sportni tashkil etish va boshqarish tizimini takomillashtirish;

2. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, ommaviy-sport ishlari va sportning milliy turlarini rivojlantirish;

¹⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasida tennisni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» qarori. Toshkent sh., 1998-yil 11-sentabr, 392-son

3. Jismoniy tarbiya hamda sportni ilmiy-uslubiy va tibbiy ta'minlash;
4. Jismoniy tarbiya va sport tizimi imkoniyatlarini rivojlantirish;
5. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish;
6. Jismoniy tarbiya va sport sohasida mablag' bilan ta'minlash tizimini takomillashtirish, nodavlat sektorini rivojlantirish.

2000 yilda Dastur tadbirlari asosida «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonunning yangi tahriri Oliy Majlis sessiyasida qabul qilindi. Toshkent shahrida boksni, milliy sport turlarini rivojlantirish, Shahrisabzda kurashni rivojlantirish respublika markazlari tashkil etildi. Aholining jismoniy tayyorgarlik va salomatlik darajasini belgilab beradigan «Alpomish» va «Barchinoy» testlari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi. Mamlakatimizdagi barcha sport inshootlari ro'yxatdan o'tkazildi. Viloyat markazlarida olimpiya zaxiralari kollejlari ishga tushira boshlandi.

O'zbekistonda sportchi va murabbiylar mehnatini ma'naviy va moddiy rag'batlantirishga katta e'tibor berilib, «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustasi» va «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sportchi» faxriy unvonlari ta'sis etildi (1992 yil). Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan Olimpiya o'yinlari va jahon chempionatlarida sovrinli o'rinlarni egalagan sportchilarga beriladigan «O'zbekiston iftixori» faxriy unvoni (1998 yil) ta'sis etildi.

O'zbekiston sportchilari nufuzli xalqaro musobaqalarda qatnashib, barcha qiymatdagi medallarni qo'lga kiritdilar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari bilan Norvegiyaning Lillixamer, AQShning Atlanta, Avstraliyaning Sidney shaharlarida bo'lib o'tgan Olimpiya va Osiyo o'yinlarida hamda jahon chempionatlarida muvaffaqiyatli qatnashgan respublika sportchilari va ularning ustozlari davlat mukofotlari bilan taqdirlandilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan Olimpiya o'yinlarida, jahon chempionatlarida yuqori natijalarga erishgan mamlakat sportchilarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash yuzasidan qator chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Jumladan, Olimpiya o'yinlarida birinchi o'rinni egallagan sportchiga 100 ming, ikkinchi o'rin uchun 50 ming va uchinchi o'rin uchun 25 ming AQSH dollari miqdorida mukofotlar belgilandi. Mamlakat terma jamoa a'zolariga jahonning nufuzli musobaqalariga

sifatli tayyorgarlik ko'rish maqsadida istalgan sport inshootlaridan bepul foydalanish huquqi, zarur shart-sharoitlar yaratib berildi. Ana shunday imkoniyatlar O'zbekiston sportchilarining Sidney va Afina Olimpiadalarida muvaffaqiyatli qatnashishini ta'minladi.

Mamlakatda yosh avlodning jismoniy va ma'naviy barkamolligini ta'minlash, sog'lom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni rivojlantirish, joylarda bolalar sportining moddiy bazasini yaratish, aholi yashaydigan joylarda zamonaviy bolalar sport komplekslari tarmog'ini barpo etish hamda sport uskunalari va jihozlari bilan ta'minlanishini yanada faollashtirish maqsadida, 2002-yilda «O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi» tuzildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Jamg'arma homiylik kengashining raisi etib saylandi. Qoraqolpog'iston Respublikasi Jo'qori Kengesh raisi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari mintaqaviy filiallar homiylik kengashlarining raislari etib tayinlandilar.

Sport mashg'ulotlariga o'quvchilarni ommaviy ravishda, uzluksiz jalb qilishni tashkil etish maqsadida, 2003 yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to'g'risida»gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror asosida mamlakatda umumta'lim maktablari, akademik lisey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari hamda oliy ta'lim muassasalari talabalarining «Umid nihollari», «Barkamol avlod», «Universiada» musobaqalarining hududlarda respublika final bosqichlarini o'tkazish rejasi belgilandi.

Bolalar sport tovarlari turlarini ko'paytirish hamda mintaqalar, maktabgacha bolalar muassasalari, maktablar, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan «Bolalar sportini targ'ib qilish va bolalar uchun sport tovarlari ishlab chiqarish turlarini kengaytrish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» Vazirlar Mahkamasining (2003-yil) qarori qabul qilinib, uning asosida mamlakatda sport kiyimlari va anjomlarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Jismoniy tarbiya va sportni ommaviy axborot vositalari orqali keng targ'ib qilish, uning mohiyatini mamlakat aholisiga keng yetkazish maqsadida, Vazirlar Mahkamasining 2003-yilda «Ommaviy sport targ'ibotini yanada kuchaytirish chora tadbirlari to'g'risida»gi qarori qabul qilinib, unga binoan,

O'zbekiston televideniyesida maxsus «Sport» kanali tashkil etildi.

Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga doir qonun, farmon va qarorlar bu sohaning tez sur'atlar bilan taraqqiy etishiga, xalqaro maydonda O'zbekiston nufuzi va obro'sining oshishiga, qolaversa, aholining, ayniqsa, o'quvchi-yoshlarning sportga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga olib keldi. Mamlakatda sog'lomlashtirish ishlari barcha ijtimoiy va ishlab chiqarish soha muassasalarida jonlandi, boshlang'ich sport jamoalarining ishlari faollasha boshladi.

Mamlakatda faoliyat yuritayotgan 504 ta bolalar va o'smirlar sport maktablari va ixtisoslashgan bolalar va o'smirlar olimpiya zaxiralari maktablari, 11 ta olimpiya o'rinbosarlari bilim yurti hamda 8 ta Respublika oliy sport mahorati maktabida yuqori malakali, iste'dodli sportchilar tayyorlanmoqda. Malakali sportchilarni tayyorlash bilan birga, ommaviy sportni rivojlantirishda sport jamoalari, federatsiyalar va boshlang'ich sport jamoalari tomonidan sezilarli ishlar amalga oshirildi. 1991-yilda yurtimizda 52 sport turi mavjud bo'lsa, 2000 –yilga kelib ularning soni 70 taga yetdi. Bugungi kunda amalda bo'lgan 70 ta sport turidan 25tadan ortig'i barcha hududlarda keng rivoj topib, ularni ommalashtirish uchun tegishli sharoitlar yaratilmoqda. Mazkur ishlar evaziga sport bilan shug'ullanayotganlarning soni yildan-yilga ortib bormoqda.

Futbol, tennis, kurash, voleybol, basketbol, gandbol, yengil atletika bilan shug'ullanuvchilar soni yildan-yilga tez sur'atlar bilan, ayniqsa, yoshlar orasida, ommaviylashib bormoqda. Jumladan, 2003 -yilda futbol bilan shug'ullanuvchilarning soni 1992-yildagiga nisbatan 172 foizni tashkil etgan bo'lsa, kurash bilan shug'ullanuvchilar esa 4,6 barobarga ko'paygan. Ta'kidlash joizki, barcha hududlarda ana shunday o'sish holati kuzatilmoqda.

Joylarda sport turlarining jadal rivojlanishi shug'ullanuvchilar sonining muntazam oshishiga va aholini ommaviy tarzda qamrab oladigan turli musobaqalarning tashkil etilishiga zamin yaratmoqda. Bu musobaqalar orqali o'quvchi-yoshlar, nogironlar, ishchi va xizmatchilar, barcha ijtimoiy qatlamga mansub aholi vakillari sportga jalb qilindi. Har yili umumta'lim maktabi, kasb-hunar kolleji, akademik litsey o'quvchilari, talabalar, ishchi va xizmatchilar, huquq-targ'ibot, mudofaa xodimlari o'rtasida basketbol va voleybol bo'yicha «Kamolot kubogi», milliy sport o'yinlari musobaqalari,

harbiy xizmatga chaqirilgan yoshlar o'rtasida «Shunqorlar» harbiy sport musobaqalari, nogironlar o'rtasida «Jasorat-iroda g'alaba» musobaqalari, shuningdek, ayollar, qishloq xotin-qizlari spartakiadalari va boshqalar muntazam o'tkazib kelinayapti.

2000- yildan boshlab uzluksiz sport musobaqalari tizimi asosida talabalar o'rtasida «Universiada», o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimida «Barkamol avlod» va o'quvchilarning «Umid nihollari» sport musobaqalari o'tkazila boshlandi.

1.1. Bolalar va o'smirlar sportini rivojlantirish masalalari.

Yosh avlodni sport bilan shug'ullanishi, sog'lom turmush tarziga amal qilishi, ma'naviy va jismoniy kamolotga intilishi, Vatanga mehr-muhabbat, o'z yurti bilan g'ururlanishi ruhida tarbiyalasnishlari asosiy yo'nalish sifatida belgilandi. O'zbekistonda bolalar ommaviy sportini rivojlantirishni ta'minlash maqsadida joylarda sport muassasalarining barpo etilishi, yangi sport turlaridan to'garaklar faoliyatining yo'lga qo'yilishi, ularni tegishli jihozlar bilan ta'minlanishi, sport bilan shug'ullanayotgan bolalar va o'smirlar sonining yildan yilga ortib borishiga asos bo'lmoqda.

Mamlakat birinchi Prezidenti boshchiligida «O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi» homiylik kengashi o'z faoliyatini joylarda bolalar jismoniy tarbiya va sportining moddiy bazasini shakllantirish, aholi manzilgohlarida zamonaviy bolalar sport komplekslari tarmog'ini barpo etishdan boshladi. Bolalar sportini har tomonlama rivojlantirish maqsadida, mamlakat va hududlar miqyosida sport bilan shug'ullanayotgan bolalar va o'smirlar soni aniqlanib, ilmiy va tibbiy asoslar hamda hududlarning tabiiy sharoitlari hisobga olingan holda istiqbolli sport turlari rivojlantirila boshlandi. Jamg'arma orqali sport inshooti qurilishi va ta'mirlanishi yo'lga qo'yildi. Respublikada tibbiy va ilmiy asoslangan 2,8 mingdan ortiq sport to'garaklari tashkil qilinib, ularga 85 mingdan ortiq bolalar jalb qilindi.

Bolalar ommaviy sport mahorati bo'g'inidagi tadbirlar, ommaviy razryadlar ko'rsatkichidan ikkinchi-sportning yuqori mahorati bo'g'iniga, o'smir-yoshlar sporti orqali tayyorlanadigan 1-chi razryadli, sport ustasi nomzodi va sport ustasi darajasiga chiqish imkoniyatlarini yaratdi. Mamlakatda ommaviy va yuqori sport tizimi doirasidagi Bolalar va o'smirlar

Bobur Mirzo, Pahlavon Mahmud xotiralariga bag'ishlangan xalqaro turnirlar o'tkazib kelinmoqda. O'zbek kurashining yangi qoidalari, yangi kiyimi tasdiqlanib. 1992 -yilda Janubiy Koreyada, 1993-yilda Kanadada, 1994 -yilda Yaponiyada, 1995- yilda Hindistonda, 1996-yilda Atlantada, 1998-yilda Monako va Moskvada o'tgan xalqaro turnirlar targ'ib qilinib, ilmiy tizimga asoslangan tarzda dunyo miqyosiga olib chiqildi.

1998- yilda Xalqaro kurash assotsiatsiyasi tashkil etilib, 1999 - yilda Toshkent shahrida kurash bo'yicha birinchi, 2000- yilda Turkiyaning Antaliya shahrida ikkinchi, 2001-yilda Vengriyaning Budapesht shahrida uchinchi, 2002- yilda esa Jahon chempionatlari o'tkazildi.

Shu bilan birga, belbog'li kurash, turon yakka kurashi, ko'pkari-uloq kabi milliy sport turlari ham xalqaro sport maydonlarida munosib o'rin egallay boshladi. Mazkur sport turlari bo'yicha ham xalqaro musobaqalar tashkil etilmoqda.

Toshkent shahrida Milliy sport turlarini rivojlantirish markazi tashkil etilgani bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirish imkonini bermoqda.

Uzoq tarixga ega bo'lgan milliy kurashimiz umuminsoniy qadriyatlarini o'zida aks ettirishi, usullarining boyligi bilan qisqa vaqt ichida ko'pgina mamlakatlar sport jamoatchiligi e'tiborini tortdi. Mamlakatimiz Prezidenti va sport faollari sa'y-harakati tufayli xalqaro miqyosda tobora ommalashib borayotgan sportning bu turi yaqin kelajakda Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilishi, shubhasiz.

1.3. Katta sport

O'zbekiston sportchilari eng yirik xalqaro musobaqalarda – Olimpiyada va Osiyo o'yinlarida, jahon va Osiyo chempionatlarida mustaqil davlat vakili sifatida qatnashishdek ulkan va mas'liyatli sharafga muayassar bo'ldi.

Mamlakat sportchilari xalqaro sport maydonlarida mustaqil O'zbekiston bayrog'I ostida ilk bor 1992-yilda Barselonada o'tkazilgan Olimpiadada qatnashdilar. O'sha yilning o'zidayoq 17 nafar vakilimiz 3 ta oltin, 2 ta kumush va 1 ta bronza medalni qo'lga kiritib, sport dunyosida katta imkoniyatlarga ega bo'lgan yangi davlatning salohiyatini namoyish etdilar. 1992 yilda Milanda bo'lib o'tgan Butunjahon shaxmat olimpiadasida O'zbekiston erkaklar terma jamoasi yuzdan ortiq mamlakat vakillarini ortda qoldirib, jahon chempioni G.Kasparov boshchiligidagi Rossiya terma

jamoasidan so'ng faxrli ikkinchi o'rinni egallagani kata voqea bo'lgan edi. 1991 yilgacha mamlakatimizdan faqat bitta xalqaro grossmeyster-Georgiy A'zamov yetishib chiqqan bo'lsa, o'n bir yillik mustaqillik davrida 10 nafar grossmeyster yetishib chiqdi. Shuningdek, o'smirlar o'rtasida Jahon chempioni degan sharafiga musharraf bo'lgan I.Hamroqulov, dunyo reytingida yuqori o'rinni egallab turgan 2004 -yil Tripolida o'tgan jahon chempionati g'olibi sifatida shaxmat tojini kiygan R.Qosimjonov kabi iste'dodli shaxmatchilar ham yetishib chiqdi.

O'zbekiston sportchilari yozgi va qishki Olimpiya, birinchi osiyo va Butunjahon o'smirlar o'yinlarida hamda eng yirik xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etib, birgina bokschilarimiz orasida 1 ta Olimpiyada chempioni, 3 ta Olimpiya o'yinlari sovrindori, 5 ta Osiyo o'yinlari g'olibi, 5 ta jahon chempionati sovrindori, 5 ta Osiyo o'yinlari g'olibi, 13 ta Osiyo chempioni, 3 ta jahon Kubogi g'olibi, 1 ta «Yaxshi niyat» o'yinlari g'olibi yetishib chiqqani ham bu fikrning tasdig'idir.

O'zbekistonda xalqaro sport tadbirlari Mustaqillikka qadar deyarli o'tkazilmagan bo'lsa, so'nggi yillarda respublika eng yirik xalqaro musobaqalarni yuksak tashkiliy darajada o'tkazishga qodir bo'lgan mamlakat sifatida shuhrat topdi. Zamonaviy sport inshootlarining bunyod etilishi diyorda eng yirik xalqaro musobaqalarni o'tkazish imkoniyatini bermoqda. 1995- yilda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimov tashabbusi bilan Toshkentda birinchi marta Markaziy Osiyo o'yinlari tashkil qilinib, musobaqalar Xalqaro Olimpiya qo'mitasi prezidenti X.A.Samaranch ishtirokida o'tkazildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Kubogi uchun 1994-yildan buyon an'anaviy ravishda o'tkazib kelinayotgan tennis bo'yicha xalqaro turnir 1999 va 2000- yillar yakunlariga ko'ra, Professional Tennischilar Assosiatseyasi (ATR) maqomi ostida o'tkazilgan 77 ta xalqaro turnirlar orasida tashkiliy jihatdan eng yaxshisi deb topildi.

1.4. Sport inshootlari

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportning moddiy-texnika bazasini rivojlantirish yuzasidan katta ishlar amalga oshirildi. Xususan, Toshkent, Namangan, Jizzax, Farg'ona, Buxoro, Xorazm, Andijon, Samarqand, Guliston va boshqa shaharlarda xalqaro standartlarga javob beradigan qator sport majmualari qurildi. Toshkent shahridagi «Jar», «Yunusobod», Milliy

bank, Namangan shahrida «Pahlavon», Jizzax shahridagi olimpiya zaxiralari kolleji sport majmualari shular jumlasidandir. 2000- yilga kelib mamlakatda sport inshootlari soni 7407 taga yetdi, yoki 1992 yildagiga nisbatan 19 foizga ko'paydi. Ularni bunyod etishda murakkab sport inshootlari-stadionlar, suzish havzalari, sport zallariga alohida e'tibor berilayapti. 2003- yildan 1991- yilga nisbatan stadionlar soni 177 taga yoki 96 foizga, sport zallari 1950 taga yoki 44 foizga, suzish havzalari 100 taga yoki 87 foizga oshdi. Bundan tashqari, futbol maydonlari soni 2114 taga - qariyb 4 barobarga ko'paydi. Asosiysi, yangidan barpo etilgan yoki rekonstruksiya yo'li bilan qayta tiklangan barcha sport- sog'lomlashtirish maskanlari zamonaviy loyihalar, sharqona uslubi va yuqori samaradorlik asosida tashkil etilayotgani, barcha sport turlari bo'yicha texnik malakalarni egallash imkonini beruvchi vositalar bilan jihozlanayotgani tahsinga loyiqdir.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bunday amaliy ishlar yaqin kelajakda yanada ko'proq natijalar berishi shubhasiz.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Mustaqillik yillarida jismoniy madaniyat va sportga qaratilgan e'tibor borasida fikringiz?

2. O'zbekistonda sportchi va murabbiylar mehnatini ma'naviy va moddiy rag'batlantirish tizimi qoniqarli darajada yo'lga qo'yilganmi?

3. O'zbekistonda katta sportni rivojlantirishning ahamiyatli tomonlari nimada?

4. Milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirish masalalari borasida fikringiz?

13-Modul. Darsdan tashqari ommaviy jismoniy va sport-sog'lomlashtirish ishlarining mazmuni va tashkillashtirish uslubi.

13.1. Ta'lim muasasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkillashtirish.

Ma'lumki, jismonan sog'lom, bilimli va ma'naviy yetuk insonni tarbiyalash masalalari jahon, ayniqsa, Sharq faylasuflari hamda mutafakkirlari tomonidan chuqur o'rganilgan. Chunonchi, Arastu, Farobiy, Ibn Sino, Ibn Rashid, Alisher Navoiy, Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro kabi ulug' allomalarning asarlari va nazariy ta'limotlari shular jumlasidandir.

Qolaversa, yurtimizda azaldan yoshlarni aqliy va jismoniy jihatdan uygun tarbiyalashning milliy an'ana va qadriyatlarimizga mos qoidalari, ularni amalga oshirishning sharqona uslub va shakllari bo'lgan.

Yosh avlodni ham jismoniy, ham aqliy jihatdan yetuk va komil etib tarbiyalash vazifasi qo'yilgan davrlarda ikki tarbiyaviy yo'nalishni uyg'un holda olib borish va samaradorligini ta'minlash bosh masala hisoblangan. Shu tufayli ajdodlarimiz o'z milliyligini, ma'naviy boyligini saqlabgina qolmasdan, ezgulik, taraqqiyot, ma'rifat, mustaqillik sari intilganlar. Millatimizga xos ana shunday obyektiv intilish, millatparvarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlar Cho'lpon, Behbudiy, A.Avloniy kabi buyuk mutafakkir hamda ma'rifatparvarlar hatti-harakatlari tufayli sayqal topib bordi, xalqimiz har qanday og'ir sharoitda ham sog'lom va yetuk farzandlar tarbiyalash ustuvor hisobladi.

Bu faollik nafaqat dehqonchilik, bog'dorchilik, chorvachilik, hunarmandchilikni, sanoat va qurilishni rivojlantirishda, balki jamiyat va oila hayotida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zaro uyg'unlashtirishda ham namoyon bo'lgan. Jismoniy va intellektual yetuk insonning faolligi, aql-zakovati, kuch-qudrati quyidaga yo'nalishlarda zarur va samaralidir: Birinchisi - haqiqatni bilish; ikkinchisi - Sobiq tuzum davrida siyosiy, mafkuraviy va ijtimoiy muhit yoshlarning jismonan sog'lom, har tomonlama komil inson bo'lib voyaga yetishlariga to'sqinlik qilardi. Qishloq hududlaridagi maktablarning moddiy-tehnika bazasi nochor bo'lgani, milliy sport o'yinlarining deyarli yo'qotilgani jismoniy tarbiya va sportning darajasiga, bu boradagi tarbiyaviy ishlar saviyasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgan kundan boshlab yoshlarning jismoniy-intellektual resurslarini shakllantirish va rivojlantirish uchun siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy va tashkiliy shart-sharoit yaratish imkoniyatlari ham paydo bo'ldi.

Mamlakatimiz ta'lim va sport tizimida islohotlarni uyg'un tarzda jismonan sog'lom, aqlli va bilimli yoshlarni tarbiyalash maqsadiga yo'naltirish bo'yicha kuppina amaliy ishlar qilinmoqda. Ishlab chiqarishda esa mehnat unumdorligini oshirish omili sifatida tabiiy resursdan olinadigan mahsulot hajmini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Eng muhimi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning barkamol avdodni tarbiyalash to'g'risidagi quyidagi fikrlari ijtimoiy tafakkurni ham o'zgartirmoqda: «Yana ming yildirki davlatlarning, xalqlarning taqdirini moddiy boylik emas, intellektual, ya'ni ma'naviy-ma'rifiy boylik hal qiladi. Bunday boylik ustuvor bo'lgan joyda moddiy boylikning o'zi oqib keladi»

Biz mazkur yo'nalishda insonning barkamollik darajasini sifat na miqdor jihatdan ko'rsatuvchi «jismoniy-intellektual resurs» degan tushunchani qabul qildik.

U, asosan, foydalanish mumkin bo'lgan boylik va imkoniyat, odamlarning turmush sharoitini yaxshilash uchun ishlatiladigan zaxira ma'nosida qo'llanilgan. «Intellekt» so'zi esa aql-idrok, zehn ma'nosini bildirib, kishilarning ma'naviy yetukligini ham ifoda etadi.

Shunga ko'ra, jismoniy va intellektual resurslarni bir-biridan ajratmagan holda, o'zaro uyg'unlikda rivojlantirish yoshlardagi yillar davomida shakllangan har ishga jismoniy-intellektual salohiyatdan yaratuvchanlik, salomatlik, barkamollik va go'zallik manbayi, mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotini, xalq-turmushi tobora yaxshilanib, Vatan xavfsizligini ta'minlash vositasi sifatida foydalanish imkonini beradi. XXI asrda qaysi davlat qudratli, qanday xalq kuchli bo'ladi?

Mamlakatimizda ijtimoiy faol fuqaro, mustaqil shaxs, barkamol inson tarbiyasi borasida amalga oshirilayotgan ishlar o'sib kelayotgan yosh fuqarolarning avvalo o'z haq-huquqini taniydigan va buning uchun kurasha oladigan, ikkinchidan, o'z kuchi va imkoniyatlariga (resurslariga) tayanadigan, uchinchidan, atrofda bo'layotgan voqea hodisalarga mustaqil

munosabat bildira oladigan, to'rtinchidan esa, mamlakat va xalq manfaatini shaxsiy manfaatidan yuqori qo'yadigan insonlar.

Bu talablarga to'liq javob bera oladigan komil insonlarni tarbiyalash uchun ularning jismoniy-intellektual salohiyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini oshirish lozim. Mazkur talab ommaviy sportni Kadrlar tayyorlash milliy modeli asosida bosqichma-bosqich keng rivojlantirish va amalga oshirib borishni taqozo qiladi.

Kadrlar tayyorlash milliy modeliga mos ravishda shakllantirilgan uzluksiz ommaviy sport harakati jismoniy-intellektual resurslarni vujudga keltiruvchi asosiy kuchlardan biri sifatida umumiy o'rta, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari hamda oliy o'quv yurtlari talabalarining jismoniy tarbiyaga bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlaydi.

13.2. Sport musobaqalarini tashkillashtirish tartibi.

Musobaqa – bu o'quv-tayyorlov (trenirovka) jarayonining tarkibiy qismidir. Trenirovka jarayonida odatda, sportchining yuqori sport natijalariga erishishiga yordam beradigan hamma sifatarni yuksak darajada namoyon qilish uchun sharoitlar yaratish imkoniyati yo'q.

Musobaqalarda har bir sportchi o'z raqibini yengishga intiladi va bu intilish sportchidan butun kuchni safarbar etishni talab qiladi. Bu nafaqat insonning funksional imkoniyatlarini namoyon qilishga imkon beradi, balki ularni shakllantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Musobaqalar quyidagi vazifalarni hal etishga yordam beradi:

- sport jamoasida o'quv-trenirovka ahvolini aniqlash;
- kurashchilar tayyorgarligi darajasini aniqlash;
- u yoki bu tayyorgarlik bosqichida o'quv-trenirovka ishiga yakun yasash;
- kurashni tarjiba qilishga va shug'ullanuvchilar sonini oshirishga yordam berish.

Kurash musobaqalarini o'tkazish xususiyatiga ko'ra ular quyidagicha bo'ladi:

- a) shaxsiy;
- b) jamoa;
- v) shaxsiy-jamoa;

g) toifalash.

Shaxsiy musobaqalarda ishtirokchilarning har bir vazn toifasida egallagan o'rinlari aniqlanadi; jamoa musobaqalarida jamoalar o'rnini aniqlanadi; shaxsiy-jamoa musobaqalarida bir vaqtda ishtirokchilar va jamoalarning egallagan o'rinlari aniqlanadi. Toifalash musobaqalari ishtirokchilarning egallagan o'rinlarini aniqlamasdan o'tkazilishi mumkin. Ishtirokchilar tomonidan ko'rsatilgan natijalar sport toifalariga muvofiq unvonlar hamda toifalarni (razryadlarni) berishda yoki tasdiqlashda hisobga olinadi.

Musobaqalarni o'tkazish usuliga ko'ra ular quyidagi turlarga bo'linadi;

a) aylanma usul;

b) chetlatish bilan aylanma usul;

v) aralash usul.

Musobaqalarni o'tkazish usullari xususiyatlari musobaqalar nizomida belgilab berilgan.

Tayyorgarlik musobaqalarining asosiy maqsadi-kurashchilarni musobaqa sharoitlariga moslashtirish, musobaqa faoliyatining oqilona texnik-taktik harakatlarini mustahkamlash, musobaqa tajribasini egallashdir.

Nazorat musobaqalarida sportchining imkoniyatlari tekshiriladi, uning tayyorgarlik darajasi, bosib o'tilgan tayyorgarlik bosqichi samaradorligi aniqlanadi. Ko'rsatilgan natijalar orasida kurashchilarning kelgusidagi tayyorgarlik dasturi ishlab chiqiladi.

Saralash musobaqalari natijalari bo'yicha asosiy musobaqalarning ishtirokchilari aniqlanadi.

Asosiy musobaqalarning bosh maqsadi g'alabaga erishish yoki imkoni boricha yuqori o'rinlarni egallashdan iborat.

Musobaqalarni tashkil qilish va o'tkazish uchun ikkinchi muhim hujjat – **bu musobaqa nizomidir.**

Musobaqa kalendar reja va kurash bo'yicha musobaqa qoidalari asosida tuziladi. Musobaqa nizomi quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

Musobaqa maqsadi va vazifalari.

Bu bo'limda musobaqa o'tkazayotgan tashkilotning o'z oldiga qo'yadigan asosiy maqsadi va vazifalari ochib beriladi:

- sport jamoalarida o'quv-trenirovka va tarbiyaviy ishlarning ahvolini

tekshirish;

- terma jamoa tarkibini to'ldirish maqsadida eng yaxshi kurashchilarni vazn toifalari bo'yicha saralab olish;

- sport tashkilotlari va sportchilar o'rtasida do'stlik aloqalarini mustahkamlash;

- aholi o'rtasida sport kurashini ommalashtirish va yoshlarni kurash bilan muntazam shug'ullanishga jalb qilish.

Musobaqalarni boshqarish.

Bo'limda musobaqalarni tayyorlash va o'tkazishga umumiy rahbarlikni amalga oshiradigan tashkilot, shuningdek, musobaqani o'tkazish aniq kimga yuklatilishi; musobaqalar joyini tayyorlash, sportchilar va hakamlarni kutib olish, joylashtirish, ovqatlantirish, ularga tibbiy xizmat ko'rsatish hamda madaniy tadbirlarni o'tkazish uchun kim javobgar bo'lishi ko'rsatiladi.

Ishtirokchilar va qatnashuvchi tashkilotlar. Bo'limda musobaqalarda qatnashish uchun qaysi tashkilotlar va ishtirokchilarning qanday yosh guruhlariga ruhsat berilishi, trenerlar va vakillarning son tarkibi ko'rsatiladi.

Musobaqalarni o'tkazish shartlari va tartibi.

Ushbu bo'limda musobaqalarni o'tkazish xususiyati va usullari ko'rsatiladi. Kunlar bo'yicha musobaqalar dasturi va turli vazn toifalaridagi bellashuvlar jadvali taklif qilinadi.

Shaxsiy, shaxsiy-jamoa va jamoa musobaqalarida sinov tizimi belgilanadi. Egallangan o'rinlar uchun ochkolarni berish jadvali tavsiya qilinadi.

Talabnomalarni berish muddatlari va tartibi.

Dastlabki talabnomalarni berish muddatlari, shuningdek, oxirgi talabnomalarni berishning aniq muddati belgilanadi va mandat komissiyasiga taqdim etish uchun zarur bo'lgan hujjatlar ro'yxati ko'rsatiladi.

Ishtirokchilar va hakamlarni qabul qilish shartlari.

Ushbu bo'limda sportchilarning kelish vaqti, joylashtirilishi, ovqatlanish tartibi, yetib kelish muddati aytib o'tiladi, shuningdek, moliyaviy xarajatlar kimning hisobidan bo'lishi ko'rsatiladi.

G'oliblarni taqdirlash.

Bu bo'limda mukofotlar sanab o'tiladi: musobaqa ishtirokchilari, jamoalar hamda ularni tayyorlagan trenerlar qaysi o'rin uchun hamda nima bilan taqdirlanishlari ko'rsatiladi. Mukofotlarning maxsus turlari

ko'rsatiladi, ya'ni eng yaxshi texnika uchun, g'alabaga bo'lgan irodasi uchun, ko'p marta g'alaba qozonganligi uchun.

Musobaqalar nizomlariga bo'lgan asosiy talablar quyidagilardan iborat: aniqlik, ravshanlik, muayyanlik va asosiy bandlarda tushunchalarning turli xilda talqin qilinmaslidi. Ushbu hujjat amaldagi qoidalarga asoslanib tuziladi va musobaqa o'tkazadigan tashkilot tomonidan tasdiqlanadi. Tasdiqlangandan so'ng u ishtirokchilar va hakamlar kollegiyasi uchun majburiy hisoblanadi.

Hakamlar kollegiyasi (hay'ati) tarkibi va hakamlarning majburiyatlari. Musobaqalarda xizmat ko'rsatish uchun hakamlar kollegiyasi kurash federatsiyasining hakamlar komissiyasi tomonidan tayinlanadi va musobaqa o'tkazayotgan sport tashkiloti tomonidan tasdiqlanadi. Hakamlar kollegiyasi bosh hakam, bosh kotib, gilam rahbari, arbitr, yon hakam, sekundomerchi-hakam, axborotchi-hakam, musobaqalar shifokoridan tashkil topadi.

Bosh hakam hakamlar kollegiyasiga rahbarlik qiladi, musobaqa o'tkazayotgan tashkilot va tegishli kurash federatsiyasi oldida musobaqalarning o'tkazilishiga javobgar bo'ladi.

Bosh hakam musobaqalar boshlanishidan oldin xonalar, jihozlar, asbob-anjomlar, zarur hujjatlarning yaroqliligini, ularning amaldagi qoidalarga muvofiqligini tekshirishi shart. Bosh hakam musobaqalar arafasida hakamlar kengashini o'tkazadi va hakamlar o'rtasidagi majburiyatlarni taqsimlaydi, ishtirokchilar vaznlarini aniqlash uchun komissiya tayinlaydi, shuningdek, gilamlar soniga qarab hakamlar brigadasini tuzadi.

Bosh hakam musobaqalar davomida musobaqalarning qoidalari va musobaqa nizomiga muvofiq ularning o'tkazilishini boshqarib boradi.

Ayrim hollarda, ya'ni agar musobaqalar boshlanishidan oldin musobaqa o'tkazish joyi, jihozlar yoki asbob-anjomlar yaroqsiz holatda bo'lsa, bosh hakam musobaqalarni bekor qilishi yoki noqulay meteorologik sharoitlarda yoki musobaqalarni o'tkazishga xalaqit beradigan boshqa qandaydir sabablarga ko'ra vaqtinchalik tanaffus berishi mumkin.

Bosh hakam musobaqalarning oxirgi kunida hakamlar, jamoa vakillari, trenerlarning yakuniy majlisini o'tkazadi, natijalarni tasdiqlaydi va hamma bajarilgan ishlarga baho qo'yadi.

Musobaqalarning bosh kotibi hakamlar kollegiyasi majlisi

bayonnomasini yozib boradi, qur'a tashlash marosimini o'tkazadi va aylana bo'ylab uchrashuvlar tartibini belgilaydi, musobaqalar jadvalini tuzib chiqadi, hamma hakamlik hujjatlarini to'ldirib boradi, arizalar va norozilik bildirishnomalarini qabul qiladi, ular ijrosi haqida bosh hakamga xabar beradi, musobaqalarning o'tkazilishi to'g'risida texnik hisobotni tayyorlaydi.

Gilam rahbarining vazifalari ustun bo'lib, u arbitr va yon hakam ishini muvofiqlashtirib turadi. U bellashuvning borishini diqqat bilan kuzatib turishi va musobaqalar qoidalariga muvofiq holda hakamlar hamda sportchilarni baholab borishi shart. Arbitr va yon hakam o'rtasida kelishmovchiliklar yuzaga kelgan taqdirda, u o'z qarorini chiqarishga haqlidir, lekin hech qachon u birinchi bo'lib o'z fikrini bildirmaydi, balki yon hakam va arbitr fikrini eshitadi. Agar arbitr va yon hakam sportchilarning harakat vaziyatlarini baholashda bir fikrda bo'lsalar, gilam rahbari hakamlar qaroriga aralashmaydi.

Arbitr bellashuvga bevosita hakamlik qilish paytida eng mas'uliyatli vazifani bajaradi. U bellashuvning borishini boshqaradi, kurashchilar harakatini baholaydi va bellashuvning musobaqalar qoidasiga muvofiq o'tishini kuzatib turadi. U bellashuv boshlanishi to'g'risida signal beradi, bellashuvni to'xtatadi va yakunlaydi, yon hakam yoki gilam rahbarining ma'qullashiga qarab, bellashuvni tik turishda yoki parterda davom ettirishni belgilaydi. Bellashuv paytida arbitr shunday joyda turishi kerakki, u turgan joydan kurashchilar harakatlari yoki amalga oshirayotgan usullarini aniq baholay olish mumkin bo'lishi lozim. U kurashchilarning butun gavda qismini ko'rib turishi, ularning harakatlari va tashlanishlari yo'nalishini oldindan ko'zlay bilishi, ularni to'g'ri baholashi hamda har qanday vaqtdan to'g'ri va xavfli harakatlarni oldini olishga tayyor turishi zarur.

Musobaqalarning ahamiyati.

Sport musobaqalari sportchilarning malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ular jismoniy, texnik, taktik, ruhiy, funksional tayyorgarliklarni aniqlashga va takomillashtirishga yordam beradi hamda qilinayotgan mehnatni natijasini ko'rsatadi.

To'g'ri va yaxshi tashkil qilingan musobaqalar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega, chunki musobaqalar faqat jismoniy sifatlargagina (kuchlilik, chidamlilik, tezkorlik va egiluvchanlik) emas, balki ruhiy-psixologik

sifatlarga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Musobaqa davrida sportchilarning tashkilotchilik, o'zini tuta bilishlik, jamoa maqsadini o'z maqsadidan yuqori qo'ya olishlik kabi yana bir qancha sifatlari ham takomillashadi.

Musobaqalarda qatnashuvchilar, avvalombor, tajriba almashadilar, trenerlar esa yangi trenirovka usullarini sinovdan o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, sport musobaqalari sport turlarini targ'ib qilishning eng yaxshi va hammabop shakllaridan hisoblanadi.

Mamlakatimizda musobaqalar o'tkazilishi tufayligina sport o'yinlaridan basketbol, voleybol, futbol, gandbol, tennis va boshqalar ommalashdi. Demak, musobaqasiz sportning bo'lishi mumkin emas.

Musobaqalarning turlari.

Musobaqalar qo'yilgan vazifalargagina qarab: birinchiliklar yoki chempionatlar, kubok musobaqalari, qisqartirilgan, baravarlashtirilgan, klassifikatsiya(tasniflash) va saralash musobaqalari, match va o'rtoqlik uchrashuvlar kabi turlarga bo'linadi.

Birinchiliklar yoki chempionatlar eng katta musobaqalardan bo'lib, ularda kollektiv, tuman, shahar, respublika chempioni degan faxriy unvon beriladi. Ular yilda bir marta o'tkaziladi. Birinchilik g'oliblari oltin, kumush va bronza medallari bilan mukofotlanadilar.

Kubok musobaqalari "yutqazgan chiqib ketish" prinsipida o'tkaziladi. Bu musobaqalar ko'p vaqt talab qilmaydi va ko'p qatnashuvchilarni jalb qilish imkonini beradi.

Qatnashuvchilarning tayyorgarligi har xil bo'lganligi uchun kuchliroq jamoalarning uchrashuvlarini oxirgi bosqichlarga mo'ljallash kerak.

Qisqartirilgan musobaqalar (blits turnirlar)da ko'p jamoalar qatnashganlari holda bir kunda o'tkaziladi. Buning uchun o'yin vaqti 30 minutgacha qisqartiriladi. Bunday musobaqalar mavsumning ochilishiga yoki bayramlarga bag'ishlab o'tkaziladi.

Baravarlashtirilgan musobaqalar tayyorgarligi har xil bo'lgan jamoalar orasida o'tkaziladi. Jamoalarning qiziqishini saqlab qolish uchun kuchsizroq jamoaga oldindan yoki uchrashuv tamom bo'lgandan so'ng qo'shimcha ochkolar beriladi.

Klassifikatsiya (tasniflash) musobaqalari jamoalarning (o'yinchilarning) tayyorgarligini aniqlash, sport klassifikatsiyasining razryad (toifa pog'onalari)

talablarini bajarish maqsadida o'tkaziladi.

Saralash musobaqalari tayyorgarligi eng yaxshi jamoalarni (o'yinchilarni) aniqlab, keyingi yirik musobaqalarda qatnashtirish uchun o'tkaziladi.

Match uchrashuvlari musobaqalar kalendarida ko'zda tutilgan va an'anaviy hisoblanadi. Uchrashuvlarda ikki va undan ortiq jamoalar qatnashishi mumkin.

Musobaqalarning bunday turlari alohida shaharlar, viloyatlar hamda chet davlatlar orasida do'stlik munosabatlarining rivojlanishiga yordam beradi.

O'rtoqlik uchrashuvlari bo'lajak musobaqalarga va sport trenirovkasining ba'zi bir bo'limlari bo'yicha tayyorgarlikni aniqlash maqsadida ayrim jamoalar o'rtasida o'tkaziladi.

Musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi hamda sistemasi(tizimi).

Musobaqalarni yuqori saviyada o'tkazish ularni tayyorlash darajasi qanday bo'lganligiga bevosita bog'liqdir.

Tayyorgarlik ishlariga hujjatlarni tayyorlash (ishlab chiqish), musobaqa o'tkaziladigan joylarni tayyorlash, qatnashuvchi jamoalar bilan ish olib borish va shu kabilar kiradi.

Har bir musobaqaga tayyorgarlik unga nizom tuzish bilan boshlanadi. Nizom musobaqa o'tkazishda asosiy hujjat bo'lib hisoblanadi. U yoki bu tashkilot nizomni oldindan aniq bilishi, unga o'quv-trenirovka ishlarini to'g'ri rejalashtirishiga yordam beradi. Shuning uchun Nizomni o'z vaqtida qatnashuvchi tashkilotlarga oldindan yuborishlari o'ta zarur.

Nizom musobaqani o'tkazuvchi sport tashkiloti tomonidan tuziladi, hamda quyidagilarni ifodalaydi:

O'rtoqlik uchrashuvlari bo'lajak musobaqalarga va sport trenirovkasining ba'zi bir bo'limlari bo'yicha tayyorgarlikni aniqlash maqsadida ayrim jamoalar o'rtasida o'tkaziladi.

Musobaqalarni tayyorlash, uning nizomi hamda tizimi.

Musobaqalarni yuqori saviyada o'tkazish ularni tayyorlash darajasi qanday bo'lganligiga bevosita bog'liqdir.

Tayyorgarlik ishlariga hujjatlarni (ishlab chiqish) va musobaqa

o'tkaziladigan joylarni tayyorlash, qatnashuvchi jamoalar bilan ish olib borish va shu kabilar kiradi.

Har bir musobaqaga tayyorgarlik unga nizom tuzish bilan boshlanadi. Nizom musobaqa o'tkazishda asosiy hujjat bo'lib hisoblanadi. U yoki bu tashkilot nizomni oldindan aniq bilishi, unga o'quv-trenirovka ishlarini to'g'ri rejalashtirishiga yordam beradi. Shuning uchun Nizomni o'z vaqtida qatnashuvchi tashkilotlarga oldindan yuborishlari zarur.

Sport musobaqalari tizimi.

Sport musobaqalari o'ziga xos faoliyat bo'lib raqiblarning harakatini tartibga solishda katta rol o'ynaydi, ularning ayrim qobiliyatlarini obyektiv ravishda solishtirib ko'rishga va jismoniy sifatlarni yuqori darajada namoyon bo'lishini, musobaqa davomida harakatlanishni yuqori darajada ta'minlashga imkoniyat yaratadi.

Sport hozirgi ko'rinishda bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1).Sport musobaqalari raqobat darajasini ketma-ket yutuqlarga bo'lgan talablarini ortib borishi hamda sport musobaqalarining tizimiga asoslanib tashkil etiladi .

2) Musobaqalar bevosita bajariladigan harakatlarning, boshqarilish sharoitlari va yutuqlarning baholash usullarini tenglashtirish hisobiga amalga oshiriladi. Bu tenglashtirish musobaqa o'tkazishning umumiy me'yorlari sifatida muayyan qoidalar bilan mustahkamlanadi.

3).Musobaqalashuvchilarni hatti-harakatlari raqobat tamoyillariga muvofiq tartibga solinadi.

Sportchi tanlab olgan turdagi ko'rsatkichlarni, individual holda o'z imkoniyatlariga qarab namoyish qiladi.

Bu natijalar yo jismoniy g'alabani yoki raqibni yutish (ballarda, gollarda, ochkolarda va h.k.) natijasini yaxshilash uchun vaqt birligida, masofada, og'irlikda belgilanishi mumkin.

Sport natijalari har doim ko'p omilli hodisadir (bu esa ko'pgina sababarga bog'liq). Jamiyatdagi sport natijalari taraqqiyotga ta'sir etuvchi omillar bo'lib hisoblanadi.

1).Sportchining individual talanti va yuqori natijaga tayyorgarlik darajasi.

2).Sportga tayyorgarlik tizimining samaradorligi, uni mazmuniga, tahlil

etilishiga va material – texnik tomondan ta'minlanganligiga.

3). Sport harakatining kengligiga va uni rivojlanishining umumiy ijtimoiy sharoitlariga bog'liq.

Sport musobaqalarining xususiyatlarini o'rganish sport sohasidagi mutaxassislarni qiziqtirib kelgan va hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Birinchidan, musobaqa sportni asosiy mazmunini tashkil etadi.

Ikkinchidan, sport musobaqalari, sport mashg'ulotidan genetik va bo'ysunishi bo'yicha "kattadir". Ma'lumki, inson ma'naviyati va madaniyati rivojlanishida yakka-yakka kurash va sport turlari o'rtasida o'yinlar dastlab tashkil topgan. Keyinchalik esa ularning shakllari, uslublari va elementlari tashkil topa boshlagandan keyin tayyorgarlik ko'rish yo'llari aniqlana boshlanadi.

Uchinchidan, sport musobaqalari sportchining jismoniy taktik-texnik imkoniyatlarini, zaxiralarini va sport jamoasini imkoniyatlarini aniqlashda "Poligon"(ko'pburchak) bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham, faqat musobaqa vaqtida psixologik qarshiliklarni yengish uchun raqobatchilik hosil qilinib, sportchini musobaqa faoliyatini psixologik strukturasi aniqlanadi.

Musobaqa faoliyati – bu tartiblashtirilgan raqobat bo'lib, o'z qobiliyatini obyektiv(xolisona) ravishda solishtirish va maksimal darajada natija ko'rsatilishini ta'minlash hamda tartibga solishdir. Bu bir qancha maxsus xususiyatlarga ega:

1. Musobaqa tizimida raqobatni oshib borish darajasiga qarab, yutuqqa bo'lgan talabga nisbatan (dastlabki va ofitsial musobaqalarda) faoliyati tashkil qilinadi.

2. Musobaqa o'tkaziladigan vositalarni amalga kiritishda sportchining faoliyati, ma'lum qoidalar musobaqani umumme'yorlari bilan mustahkamlaydi.

3. Musobaqalashuvchilarni xulqi va o'zini tutish tartibiga ham bog'liq.

Sport musobaqalari - his-hayajon holatidagi ko'rinishda bo'lib hozirgi kunda 100 dan ortiq sport turi bo'yicha musobaqa o'tkaziladi. Har qaysi sport turi musobaqa o'tkazish uchun o'zining metodik xususiyati, qatnashish sharti, o'tkazish qoidasi, g'oliblarni aniqlash va boshqa talabarga egadir.

Musobaqa qisman sportchini tayyorlash tizimiga kiradi. Chunki

musobaqani faqat shaxsiy sport tayyorgarligiga ega bo'lmagan ijtimoiy vazifalarni hisobga olgan (targ'ibot, ko'rgazmalilik va b.q.) holda ham tashkil qilish mumkin.

Sport musobaqasi - o'yin shaklida raqobat qilish shakli bo'lib, jismoniy tayyorgarligi, harakat malakasi va mashqlarni bajarish san'ati yoki o'ylash va taffakur qilishni rivojlantirishni aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

13.3. O'zbekistonda jismoniy tarbiya tizimining rivojlanishi.

Bahosiz dori-darmonlardan biri - bu jismoniy mashqlardir. Buni Abu Ali Ibn Sino birinchi bo'lib ilmiy asoslab "Badantarbiya bilan muntazam shug'ullanib borgan odamga, dori-darmonga zaruriyat qolmaydi"- degan.

Yuqorida qayd etilgan talab va vazifalarni amalga oshirish o'qituvchilar zimmasiga tushadi. Agarda boshlang'ich sinflarda - 1-sinfdan boshlab jismoniy tarbiya darslarini mutaxassis o'tkazayotgan bo'lsa bolalarning jismoniy tayyorgarlik holati yaxshi bo'ladi. Aksincha, jismoniy tarbiya mutaxassisligiga ega bo'lmagan boshlang'ich sinf o'qituvchilari jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini olib borsalar, amaliyot ko'rsatishicha, o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligi juda past bo'ladi.

Kollejni bitirgan boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu fan bo'yicha yetarli bilimiga ega bo'la olmaydi. Shu bois ham, ular o'tkazayotgan jismoniy tarbiya darslarining sifati zamon talabiga javob bera olmaydi. Natijada o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligi ham past bo'ladi. Bu yoshdagi o'quvchilarni oltin yosh deyiladi. Chunki shu yoshda ular murakkab harakatlarni yengil o'zlashtira oladigan yosh davri bo'ladi. Shuning uchun ko'p sport turlari bo'yicha bolalarni 5-7 yoshdan sport maktablariga qabul qiladi.

Ikkinchi tomondan, "Salomatlik"ning asosiy omili jismoniy tayyorgarlikdir.

Bu masala bo'yicha amaliyot katta tajribaga ega. Ular turli mashqlarni bajarish natijalarini yaxshilash, harakat, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, harakat texnikasini o'rgatish sifatini ko'tarish va jismoniy harakat sifatlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan.

Hamma davr pedagoglarining ko'rsatib o'tishicha o'yin bolalarda shodlik, quvonch, tabbassuni ta'minlaydi, bolaning ko'nglini shakllanishiga, ruhiyatiga ijobiy ta'sir etadi, bolalar jismoniy kuchini va qobiliyatlarini

rivojlantiradi.

Umuman olganda, o'yin o'g'il va qiz bolalarni nima uchun o'ziga tortadi. Eng avvalo, o'yin holatini har doim o'zgartirib turish va harakat jarayonining o'zini qiziqiligi bilan, tasodifiy holatlardan mustaqil chiqib ketish, o'z kuchini, o'z tezkorligini, chidamliligini ko'rsatish, o'rtoqlari bilan hamkorlikda bo'lishni maqsad qilib qo'yish bolalarning qiziqishlariga sabab bo'ladi. Hatto o'tkaziladigan harakatli o'yinni nomini o'zi bolalarda ijobiy tabassum, kayfiyat, yoqimli xayajonlanishni olib kelishga ko'maklashadi. Harakatli o'yinlar nafaqat kichkintoy bolalarga, balki kattalarga ham juda yoqadi. Ular ham sevinch bilan o'ynaydilar. Shuning uchun ham, O'zbekiston pedagogikasida bolalar o'yinini rivojlantirishga katta ahamiyat berilgan. Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiya dasturiga kiritilgan bo'lib, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida keng o'rin egallaydi, o'tkaziladi va bolalar kun tartibiga kiritiladi. Harakatli o'yinlar bo'yicha musobaqa o'yini "Quvnoq startlar" ni juda yaxshi bilamiz.

Respublikamiz bolalar pedagogikasida o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash uchun o'yin bolaning aqliy va jismoniy jihatdan har tomonlama armonik rivojlanishiga ko'maklashadi.

Qanday o'yinlar maktabda o'tkazilishi lozim, qanday o'yinlarni musobaqalarga kiritish mumkin. Ko'p o'yinlar uchun murakkab tayyorgarlik talab etilmaydi va bolalar uchun tanish bo'lib, ular uchun sport inshootlari yoki sport buyumlari ham zarur emas. Shu bilan birgalikda, ishtirok etuvchi bolalar bir-birining kuch-quvvat, iroda, chaqqonlik va boshqa fazilatlarini yaxshi biladilar.

O'g'il bolalar ko'pincha kuch, tezkorlik va chaqqonlikni ko'rsata oladigan o'yinlarni sevadilar, qizlar esa arqonchalar va kichik ko'ptok bilan o'ynaladigan o'yinlarni yoqtiradilar. Lekin bu o'yinlarda ham chaqqonlik, tezkorlik, chidamlilik va boshqa fazilatlarini ko'rsatish mumkin.

"Ta'lim tizimini isloh qilish vazifalari muvaffaqiyatli hal etilsa, ijtimoiy-siyosiy iqlim keskin o'zgaradi, odamlar ongida demokratik qadriyatlar qaror topadi. Inson jamiyatdigi o'rnini ongli ravishda o'zi belgilaydi" (Islom Karimov).

Jismoniy tarbiya dasturlarining nazariy bilim asoslari qismida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha nazariy bilimlarni shakllantirish masalasiga

kam e'tibor qaratilgan, deyarli yoritilmagan desa ham bo'ladi. Ayniqsa, o'quvchilar mustaqil o'rganish, mustaqil jismoniy sifatlarni rivojlantirish, mustaqil jismoniy mashqlarni o'tkazish, mustaqil harakatli o'yinlarni tashkil qilish, jismoniy mashqlarni kelib chiqishi, organizmga jismoniy ta'siri, olimpiya o'yinlari haqida sport maydon o'lchamlari, jismoniy sifatlarni tarbiyalash yo'llari kabilar nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lishlari lozim.

Umumta'lim maktablari sharoitida o'quvchilar harakat tartibini to'g'ri tashkil qilish asosida o'quvchilar salomatligi va ishchanligining yaxshilanishi hamda mustahkamlanishi amalga oshiriladi, bu esa maktab, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning o'quvchilarni har kuni jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishini ta'minlaydi va isloh talablariga javob beradi.

13.4. Kun tartibida o'tkaziladigan sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil qilish va o'tkazish metodikasi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik davrida bolalar jismoniy tarbiyasiga va bolalar sportiga katta e'tibor berilmoqda: "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonun, "Sog'lom avlod uchun" – Prezident farmoni, "O'zbekiston Respublikasida futbolni rivojlantirish"- vazirlar mahkamasining qarori va shu kabilar biz - jismoniy tarbiya va sport mutaxassislariga kuch-quvvat, iroda, intilish beradi.

Biz davlatimiz direktiv hujjatlarini amalga oshirish uchun dili-jonimiz bilan nazariy va amaliy bilimlarni yuqori darajada berishga intilamiz, o'quvchilarning salomatligini mustahkamlash yo'llarini qidiramiz, bolajonlarda jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, ularni sog'lom, jismonan baquvvat qilib kamolga yetkazish bizning burchimiz ekanini dildan his qilamiz. Jismoniy tayyorgarlik va "Salomatlik" poydevorini qurishni eng kichik yoshdan boshlash kerak. Bu yoshdagi bolalarda harakat, ko'nikma va malakalarning shakllanishi shiddatli bo'ladi. Ularning bo'yi va muskul kuchlari ortadi, harakat koordinatsiyalari yaxshilanadi. Harakat amplitudiyasini, tezligini, yo'nalishini, ritmini va ifodaliligini ajrata bilish ko'nikmasi takomillashadi, harakatni tahlil qilish qobiliyati ma'lum fazalarga ajratilgan holda rivojlanadi. O'z-o'zini nazorat etish va o'zining hamda o'rtog'larining harakatlarini baholash qobiliyatlari rivojlanadi. Bola harakat

natijalarini bajarish sifatiga bog'liqligini tushunadi, yaxshi natijalarga erishish uchun harakat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim maktablarida bolalar faoliyatining asosiy bo'limlaridan birini jismoniy tarbiya bo'yicha olib boriladigan ishlar tashkil etadi. Bu ish o'qituvchilar tomonidan hamda shifokor va boshqa mutaxassislar (musiqa rahbarlari va boshqalar) qatnashgan holda maxsus dastur bo'yicha amalga oshirildi.

Maktab yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash vazifalari O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya tizimining maqsad va vazifalaridan kelib chiqib 3-ta asosiy:

- a) sog'lomlashtirish,
- b) ta'limiy,
- v) tarbiyaviy guruhlariga bo'linadi.

Bola sog'lomligini ko'rsatgichlaridan biri - tana bo'limlari o'zaro nisbatining to'g'riligidir: yosh o'sishi bilan og'irligi, bo'yi va ko'krak qafasining aylanasi propotsional o'zgarishi lozim.

Oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportga katta e'tibor berilishi tufayli bolalar uchun hamma shart-sharoitlar yaratilmoqda: sport majmuasi, alohida stadionlar, sport zallar, havzalar, tennis maydonchalari, sport anjomlari va uskunalar. Shunday bo'lsa ham, olib borilgan ilmiy- tadqiqot ishlarining tahlili maktab yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligining pastligini, dastur talablariga yetarlicha javob bera olmasligini ta'kidlaydi. Eng kichik yoshdan boshlab harakatsizlik oshib bormoqda. Buning asosiy sababi maktabgacha tarbiya muassasalarida, boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiyaga jiddiy e'tibor qaratilmaganligidir. Bog'cha tarbiyachilari hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bu masala bo'yicha nazariy va amaliy bilimi yetarli darajada emas. Jismoniy tarbiyaning hamma shakllari amalga oshirilmaydi, bajarilsa-da, yetarli darajada emas. Jismoniy tarbiya mashg'ulotidan tashqari, kun tartibidagi sog'lomlashtirish tadbirlari muntazam, qat'iy tartibda olib borilishi lozim.

13.5. Maktab kun tartibida sog'lomlashtirish tadbirlari

Birinchi navbatda mashg'ulotgacha o'tkaziladigan gimnastika, katta tanaffuslarda o'tkaziladigan o'yinlar, umumta'lim darslarida o'tkaziladigan

“Quvnoq daqiqalar” mustaqil jismoniy mashqlarga kiradi va kuni uzaytirilgan guruhlarining sport soatlarini tashkil etadi. Bular, albatta, bolalarda harakat faolligini nisbatan oshiradi. Ta’lim muassasalari kun tartibida olib boriladigan jismoniy tarbiya ishlariga: “Mashg’ulotgacha gimnastika”, ya’ni 1- dars boshlanishdan oldin o’tkaziladigan gimnastika, umumta’lim dars jarayonida olib boriladigan “Quvnoq daqiqalar”, “Uzaytirilgan tanaffuslarda o’tkaziladigan harakatli o’yinlar”, kuni uzaytirilgan guruhlardagi “Sport soatlari” kiradi.

Mashg’ulotgacha gimnastika – har kuni birinchi dars boshlanishidan oldin o’tkaziladigan jismoniy mashqlardir. Ma’lumki, maktabga bolalarning ba’zi birlari oldinroq kelsa, boshqalari gimnastika boshlanish paytiga yetib keladilar. O’quvchilarning ba’zi birlari maktabga kelgunga qadar o’ynab, yugurishlarga ulgurgan bo’lsa, ba’zilari kechikmaslik uchun shoshilib kelishadi, ayrimlari shoshilmasdan, lanj holatda keladilar va hali uyquda bo’ladilar.

Demak, dars boshlanishidan oldin hamma o’quvchilarning holati, diqqati har xil bo’ladi. Shuning uchun “Mashg’ulotgacha gimnastika”ni o’tkazishdan maqsad hamma bolalar diqqatini aqliy mehnatga (darsga) jalb etishdir, ya’ni birini tinchlantirish bo’lsa, boshqasini esa uyg’otishdir. Ana shuning uchun o’tkaziladigan mashg’ulotgacha gimnastika ayni muddaodir. Maxsus tanlab olingan mashqlar bolalarni tinchitadi, ulardagi hayajonlanish holatini bosadi, bolalarni tetiklashtiradi.

Mashg’ulotgacha gimnastika mashqlar kompleksini tuzishda o’quvchilar kiyimini iflos qilmaslikni hisobga olish kerak, chunki ular maktab formasida mashq bajaradilar. Tanlangan mashqlar tanish va oddiy bo’lishi kerak.

Mashg’ulotgacha o’tkaziladigan gimnastikaning har bir majmuasi:

- muskul va yurak – tomir tizimiga har tomonlama ta’sir qilishi;
- o’quvchilarning qaddi –qomatiga ijobiy ta’sir ko’rsatishi;
- jismoniy yuklanishning uzviyligi;
- mashqlarning o’quvchilarga tanish bo’lishi va yengil bajarilishi;
- emotsional holatni oshirishi;
- o’tkazish joyining talabga javob berishini taqozo etadi.

Darsdan oldin bajariladigan mashg’ulotgacha gimnastikaning ahamiyati va uning qiymati juda katta. Bu bolalarning dars materiallarini to’g’ri va

yaxshi o'zlashtirishga imkoniyat yaratadi, o'quvchilarni emotsional holatini, kayfiyatini ko'taradi. Shuning uchun har bir shahar, tuman va qishloq maktablarida darsdan oldin bajariladigan mashg'ulotgacha gimnastikani tashkil qilish hamda o'tkazish shart.

Maktab, akademik litsey, kasb-hunar kollej ma'muriyati va jismoniy tarbiya o'qituvchilari bu tadbirlarni yaxshilab yo'lga qo'yish uchun o'qituvchilar jamoasi, o'quvchilar faoli va ota-onalar bilan birgalikda tayyorgarlik ishini olib borishi kerak.

Bunday ishlar o'quvchilar hayotiga kirib borish uchun uni har bir ta'lim muassasasi pedagogik jamoasida jiddiyroq muhokama qilib chiqish kerak va direktor buyrug'iga binoan bu tadbirni muntazam tashkil qilish va o'tkazish lozim, chunki bu holda o'quvchilarning intizomi yaxshilanib, muhim tadbirga butun pedagogik jamoasi safarbar qilinadi.

Respublikamizning iqlim sharoitini hisobga olib, muassasa maydonchasiga qum – shag'al yotqizib shibbalash va atrofiga daraxtlar o'tkazilsa, yoki yomg'irdan saqlaydigan va issiq kunlarda salqinlik beradigan soyabonlar bo'lsa juda yaxshidir.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi darsdan oldin o'tkaziladigan gimnastika mashqlarini samarali olib borish uchun eng faol sportchi o'quvchilardan o'ziga yordamchilar tayyorlashi lozim.

Mashg'ulotgacha gimnastika mashqlarini o'tkazuvchilarni tayyorlashdagi eng yaxshi usul seminar o'tkazishdir. Seminarda quyidagi shartlarga amal qilish kerak:

1. Har bir yoshdagi o'quvchilarning jamoatchi instruktorlari bilan mashqlar majmuasini alohida-alohida o'rganish;
2. Har bir mashqni nomini aytib, uning qanday bajarilishini o'quvchilarga ko'rsatish, ularga mashqni bajarib ko'rishni taklif qilish, mashqning ta'sirini tushuntirib, bajarishda yo'l qo'yiladigan xatolarni eslatib o'tish;
3. Instruktorlar (o'qituvchilar) hamma mashqlarni belgilangan tartibda bajartirib, har bir harakat va holatlarni to'xtab-to'xtab, aniq ijro etish;
4. Harakatlarni aniq bajara olmagan o'quvchilarga shu harakatni puxta o'rganib olgunlariga qadar harakatlarni takrorlash;
5. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi va sinf rahbarlari dars jarayonida

mashqlar majmuasini o'rgatayotgan paytlarida o'quvchilarni jamoatchi instruktorlik talablarini to'g'ri bajarishlariga ko'maklashishi lozim.

O'quvchilarga mashqlar majmuasi jismoniy tarbiya darslarida o'rgatiladi. Shuningdek, bu majmua chiroyli yozilib, ko'zga ko'rinarli joyga osib qo'yilishi lozim. O'quvchilar bu majmuani uyda o'zlari mustaqil ravishda takrorlaydilar.

Ko'pchilik maktablarning tajribasiga asosan, o'quvchilarda darsdan oldin o'tkaziladigan gimnastikaga havas uyg'otish uchun sinflararo musobaqa tashkil etilib, maxsus salomatlik burchagini tuzish, unga natijalarni yozib borish shart. Buning uchun eng faol o'quvchilardan hakamlar tanlanib, ular har bir sinfning mashqlarni bajarishi, xulqi, faolliklarini baholaydilar. O'quvchilarning uyushqoqligi ko'p jihatdan ular bilan olib borilgan tayyorgarlik ishlariga bog'liq bo'ladi.

Tanlab olingan mashqlar majmuasini bajarish uchun har bir sinfga maydonda alohida doimiy joyni ajratib qo'yish lozim. Gimnastika mashqlari musiqa bilan o'tkazilsa, yanada yaxshi bo'ladi. Darsdan oldin o'tkaziladigan "Mashg'ulotgacha gimnastika" mashqlari majmuasi boshlang'ich sinflarda 7-8 daqiqa davom etadi. Har bir mashqlar majmuasi o'quvchilar bilan bir hafta davomida bajarilishi mumkin. O'quvchilarda mashqlarni bajarishga bo'lgan havasni oshirish maqsadida har 2-3 kundan keyin mashqlar majmuasining biror qismini o'zgartirib turish lozim.

Jismoniy mashqlar majmuasini jismoniy tarbiya o'qituvchisining o'zi ishlab chiqadi. Keyinchalik esa bu ishni jismoniy tarbiya o'qituvchisining nazorat ostida jamoatchi instruktor yoki sportchi- tashabbuskor, iqtidorli o'quvchilarga topshirish mumkin. Jismoniy mashqlar majmuasini asosiy muskullarga ta'sir etadigan qilib tuzilishi maqsadga muvofiqdir.

Darsdan oldin o'tkaziladigan gimnastikaning asosiy mazmunini buyumlarsiz olib boriladigan oddiy umumrivojlantiruvchi mashqlar tashkil qiladi. Hamma o'quvchilarni bir maydonga joylashtirish imkoniga ega bo'lgan muassasalar hamma yoshdagi o'quvchilar bilan bir joyda o'tkazadilar. Agar bunday imkoniyatlar yo'q bo'lsa, unda guruhlarga bo'linib imkoniyati bor joylarda har guruh bilan alohida o'tkaziladi. Shu jumladan, boshlang'ich sinflar bilan: 1- sinflar, 2 -sinflar, 3- sinflar, 4- sinflar alohida juftlangan holda o'tishlari mumkin. Iloji bo'lsa 1-2- sinf o'quvchilari va

3-4- sinf o'quvchilari uchun alohida olib boriladi yoki 1-4 -sinf o'quvchilari bilan bir joyda o'tkaziladi. Agarda pedagogik va metodik nuqtayi nazardan hamda gigiyenik va sanitariyaga rioya qilgan holda to'g'ri tashkil qilib o'tkazilsa, hammasi o'quvishiga faqat ijobiy ta'sir etadi. Lekin bu tadbir yil davomida muntazam- uzluksiz olib borilishi shart.

Bu unitilmaydigan zarur sog'lomlashtirish tadbiridir. Bunga katta mas'uliyat va e'tibor bilan qarash lozim, chunki umumta'lim darslarida, ayniqsa, birinchi soatda materiallarni o'zlashtirishga ko'maklashadi.

Mashqlarni tanlashda bolalarni yoshi, jinsi hisobga olinadi. Masalan, oyoqlarni oldinga ko'tarish mashqida qiz bolalar sport formasida bo'lmaganligi tufayli bajarishga uyaladilar yoki qo'llarga tayanib yotgan holda qo'llarini bukib -yozish mashqlari. Bu mashqlarni bajarishga toza va chiroyli kiyimlari iflos bo'lishi mumkin.

Mashg'ulotgacha gimnastika turgan joyida yurish, nafas olish va qomatga to'g'ri rivojlantiruvchi mashqlardan, shu jumladan, nisbatan organizmga ham ta'sir etadigan mashqlardan iborat bo'ladi.

13.6. Quvnoq daqiqalar.

Bolalar tomonidan aqliy va jismoniy topshiriqlarning har jihatdan to'g'ri bajarilishi ularni charchashdan saqlaydi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari buni hamisha nazar-e'tiborda tutishlari lozim. Chunki 7 yoshdagi bolalar o'zlarining anatomik-fiziologik xususiyatlariga ko'ra tez o'sadilar. Ularda muskullar tizimi hali bo'sh va notekis rivojlangan holda bo'lib, yirik muskullar (quyi qismlar va yelka kamari), kichik muskullarga (masalan, panja muskullariga) qaraganda tezroq rivojlanadi.

Bu yoshdagi bolalarni, ayniqsa, gavdaning ko'p vaqt bir vaziyatda bo'lishi yoki bir xil harakatlarni bajarish tez charchashga olib keladi. Bolalarning ayrim vaqtlar harakatsiz o'tirishi organizmning quyi qismlarida, qorinda qon yurishmay qolishiga, bosh miyaning esa qon bilan to'la ta'minlanmasligiga sabab bo'ladi. Bu esa o'z navbatida nerv hujayralarining hayotiy faoliyatiga shikast yetkazadi va natijada bolaning diqqati ham beqarorlashadi. Bundan tashqari, bola ko'p vaqt bir joyda qimirlamay o'tirganda, uning beli toliqadi, ruchkani ko'p vaqt qo'lda tutganidan barmoqlari qotib qoladi. Oqibatda bola charchaydi, uning ish qobiliyati susayadi. U tez-tez darsdan chalg'iydigan,

diqqatsiz va parishonxotir bo'lib qoladi, o'quv materiallarini o'zlashtira olmaydi. Aqliy va jismoniy yuklanishni mohirona almashtirib turish quyi sinf o'quvchilarining ish faoliyatida muhim rol tutadi.

Quvnoq daqiqalar – bu umumta'lim darslari jarayonida o'tkaziladigan jismoniy mashqlardir. To'g'ri va o'z vaqtida o'tkazilgan quvnoq daqiqalar bolalarning charchog'ini yo'qotadi, ularning diqqati va faolligini, o'quv materiallarini o'zlashtirish saviyasini oshiradi. Bolalar organizmiga ijobiy ta'siri ham kuchayadi.

Olimlarning ko'rsatishicha, birinchi sinf o'quvchilari 15-20 daqiqa davomida diqqat bilan o'tirishilari mumkin ekan. 35 daqiqali mashg'ulotdan keyin ularda ish qobiliyati keskin susayadi. Dars paytida ko'rish va eshitish organlari, tana, ayniqsa, orqa kurak qismi muskullari (chunki bu qism uzoq vaqt statik holatda bo'ladi), qo'l barmoqlari ko'proq jismoniy yuklanishni oladi.

Charchashning boshlang'ich holatida markaziy asab tizimini qo'zg'atuvchi jarayonida o'quvchilar hulqi tez o'zgaradi: o'quv faoliyatidan chetlashadilar, o'quvchining tushuntirishini e'tiborsizlik bilan tinglaydilar, gaplashadilar, o'rinlaridan turib yuradilar va h.k.

Mana shunday holatda 2-3 ta jismoniy mashqlarni to'g'ri tanlash va o'quvchilar bilan bajarish charchashni bartaraf etadi, ularning ishlash qobiliyatini oshiradi.

Quvnoq daqiqalar oddiy, murakkab koordinatsiyani talab etmaydigan 2-3 ta yoki 4 ta mashqlar majmuasidan iborat bo'lib, ular qo'llar, tana, bosh, oyoq uchun mo'ljallangandir. Muskullarning katta qismini qamrab oladigan va statik kuchlanishni yo'qatadigan, nafas olishni faollashtiradigan, qon va limfa aylanishlarini kuchaytiradigan mashqlar majmuasi tanlab olinadi va ishlab chiqiladi.

Quvnoq daqiqalarni hamma darslarda o'tkazish zarur. O'quv faoliyatining turiga qarab mashqlar o'tirgan yoki turgan holda bajariladi. 1-2 daqiqa davom etadigan 3-4 ta mashqning har biri 3-4 marta takrorlanadi. Bu mashqlar majmuasini tanlash va tuzilishi quyidagicha bo'lishi mumkin: 1-mashq qo'llarni harakatlantiradigan holda turlicha dastlabki holatdan cho'zilish, kerishish, to'g'ri qomat his qilish mumkin;

2-mashq tanani o'ngga, chapga burish, oldinga va orqaga engashish;

3-mashq oyoqlarni bukish va to'g'rilash, oyoqlarni bukib ko'tarish, partada o'tirgan holatda turish va dastlabki holatga qaytish;

4-mashq esa tinchlantiruvchi va oddiy mashqlardir. Mashqlar aniq, to'g'ri, chiroyli, nafas olish ritmiga mos bajarilishi zarur.

Umumta'lim darslari jarayonida quvnoq daqiqalar o'tkazish bo'yicha amaliyot bir qancha boy tajribalarga ega. Uni o'tkazish metodikasi ham turlichadir.

Tajribalar ko'rsatishicha, quvnoq daqiqalarni darsga zarar yetkazmasdan o'tkazish mumkin ekan. Masalan, 15-20 daqiqa davomida o'quvchilar o'tilgan materiallarni takrorlash, uy vazifasini tekshirish bilan mashg'ul bo'ladilar, so'ngra o'qituvchi dastlabki yangi mavzuni boshlaydi. Bu oldindan kelishilgan bo'yicha quvnoq daqiqani o'tkazish uchun signaldir, ya'ni o'qituvchi doskaga yangi mavzuni yozishni boshlashi bilan oldindan tayyorlangan navbatchi bola sinf oldida turib 3-4 ta o'rganilgan mashqlarni hamma bilan birga bajaradi.

Ikkinchi guruh o'qituvchilar tajribasi bo'yicha, ayrim she'r va ashulalar ohangiga mos ravishda bolalarning qo'li, oyoq, bosh va tanalarini harakatlantiradilar. Bunda o'qituvchi bolalarning charchaganini sezib oldindan tanish bo'lgan she'r yoki ashulaning nomini aytadi, hamma bolalar jo'r bo'lishib, turli harakatlar bilan shu she'r yoki ashulani ayta boshlashadi.

Uchinchi guruh o'qituvchilarining tajribalari esa musiqa ohanglari ostida o'tkazishni avzal ko'radilar. Bu raqs elementlari, ritmik gimnastika mashqlaridan iborat bo'ladi.

Oxirgi yillarda televizor orqali quvnoq daqiqalarni o'tkazishning yangi - yangi metodlari ko'rsatib borilmoqda, bundan o'qituvchilar ijobiy foydalanishlari mumkin.

13.7. Katta tanaffuslarda o'yinlar o'tkazish.

O'quvchilar maktabda 2-3 soat aqliy ishlardan so'ng charchaydilar. Ularning diqqat - e'tibori va o'zlashtirish qobiliyati susayadi. Shuning uchun o'rta umumta'lim maktablari jismoniy tarbiya dasturida katta tanaffuslarda faol dam olishning zarurligi ko'rsatilgan. Bunday uzaytirilgan tanaffusdan foydalanib bolalar o'zicha har xil dam oladilar: bir guruh o'quvchilar ulgurmagan ishlarni yozib o'tiradilar, ikkinchilari esa qiziqarli badiiy kitob

o'qib o'tiradilar, uchinchi guruh o'quvchilari juft-juft bo'lib yoki 3-4 kishi bo'lib gaplashib yuradilar, nihoyatda to'rtinchilari tengdoshlari bilan turli harakatli o'yinlarda ishtirok etadilar. Olib borilgan pedagogik kuzatishlar ko'rsatishicha, eng yaxshi dam olish shakli to'rtinchi guruh o'quvchilarida bo'lib chiqdi. Faol harakat dam olishdir. Shu boisdan katta tanaffuslarda faol dam olishni taklif qilish va o'tkazish shart, deb jismoniy tarbiya dasturiga kiritilgan.

Katta tanaffuslarda harakatli o'yinlarni va jismoniy mashqlarni o'tkazishni direktor (tashkilotchi) – o'rinbosarlari boshqarib boradilar. Bunday tanaffuslarni tashkil qilish va o'tkazish bevosita jismoniy tarbiya o'qituvchisiga, sinf rahbarlariga, kamolot jamg'armasiga, jamoatchi instruktorlarga va maktab ota-onalar qo'mitasi zimmasiga yuklanadi.

Uzaytirilgan tanaffuslarda harakatli o'yinlarni va jismoniy mashqlarni o'tkazish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun quyidagilarni amalga oshirishga yordam beradi:

- Harakat faolligini oshirishga;
- mazmunli va faol dam olish va hordiq chiqarishni tashkil etishga;
- butun organizm tonusini va ish qobiliyatini tezroq tiklanishini

ta'minlashga;

- Jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanish ko'nikmalarini shakllantirishga.

O'yinlarni va jismoniy mashqlarni quyi sinf o'quvchilari organizmini, psixologik-fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'tkazish zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari harakatli o'yinlarni mustaqil tashkil etish uchun yetarlicha tajribaga ega emaslar, shuning uchun sinf rahbarlari jamoatchi tashkilotchining roli birinchi darajada bo'lishi kerak. Katta tanaffuslarda o'tkaziladigan harakatli o'yinlarga to'p, arqoncha bilan mashqlar, tirmashib chiqish va oshib o'tish, raqs elementlari, ritmik gimnastika, rolikli konkida uchish, quvnoq konkurslar va attraksion o'yinlari kiradi. Sport mashqlarini va o'yinlarini o'tkazadigan maktab faoli haftasiga bir marta yangi o'yinlar, mashqlar, ularni o'tkazish xususiyatlarini muhokama qilish uchun yig'iladilar. Bunday yig'ilishlar seminar mashg'uloti sifatida olib boriladi. Bu mashg'ulotni jismoniy tarbiya o'qituvchisi o'tkazadi, ularning vazifasi o'yinlar va boshqa mashqlarni o'tkazishni va tashkil etilishini nazorat qilish

borishdir. Bolalarning katta tanaffuslarda o'tkaziladigan o'yinlarga bo'lgan qiziqishlari samaradorligi ko'p jihatdan sport qurollari va jihozlarining turiga bog'liq bo'ladi.

Bular: bayroqchalar, lattali koptokchalar, barerlar, arqonchalar, gardishlar, gimnastik tayoqchalar, turli to'plardir. Ko'pgina jihozlarni o'quvchilarning o'zlari, ota-onalari yoki yuqori sinf o'quvchilari yordamida yasashlari mumkin. Harakatli o'yinlar o'tkaziladigan tanaffus dars emasligi, u o'quvchilar uchun faol dam olish vositasi ekanligini aslo unutmaslik kerak.

Katta tanaffuslarda harakatli o'yinlar va jismoniy mashqlar o'tkazilishning ahamiyatini bolalarga muntazam tushuntirib borish lozim. Katta tanaffuslarda bolalar mustaqil o'zlari guruh-guruh bo'lib o'ynashga va turli mashqlarni mustaqil bajarib, faol dam olishga o'rganishlari kerak.

Misol tariqasida katta tanaffuslarda o'tkaziladigan harakatli va jismoniy mashqlarni keltiramiz: "Biz sportchimiz" deb ataladi bu o'yin. O'qituvchining "Stadionga" yugur!" signali bo'yicha bolalar butun maydon bo'ylab yengil yuguradilar. "To'xta!" signali bo'yicha esa bolalar biror bir sportchini turish holatini ko'rsatgan tarzda to'xtaydilar, bu bilan sportning qaysi turi unga ko'proq yoqishini aniqlash mumkin. Shu paytda o'qituvchining topshirig'iga ko'ra bir bola "Sportchilarga" qarab turadi va kim birinchi qimirlaganni aniqlaydi. Qimirlagan o'quvchi chetga chiqadi va o'yin takrorlanadi.

"Mergan bo'l" harakatli o'yini. Bolalar 2-3 guruhga bo'linib, doira hosil qilib turadilar. Doira o'rtasida 4-6 m masofada cho'qmar qo'yiladi. O'qituvchi har bir doirada turgan bittadan o'quvchiga to'p berib signali bo'yicha koptok bilan cho'qmarni urib yiqitishga ruxsat beradi. Ko'proq cho'qmar yiqitgan guruh g'olib hisoblanadi. Bolalarning tayyorgarligiga muvofiq ravishda koptokni dumalatish yoki otish hamda masofani uzoqlashtirish, yaqinlashtirish mumkin. Bu katta tanaffuslardagi o'yinlardan bir lavhadir.

Arqoncha bilan bajariladigan o'yin va mashqlar keyingi paytlarda borgan sari keng qo'llanmoqda. Arqoncha faqat bolalar uchun o'yingina bo'lib qolmay, balki eng zarur sport qurollaridan biri hamdir.

Uzunligi 2 m va 4-5 mli arqonchalarda bajariladigan sakrashlardan namunalar keltiramiz:

1-mashq. Bolalarni har biriga bittadan arqoncha beriladi. Bolalar

ixtiyoriy yo'nalishda maydon bo'ylab harakatlanadilar. Arqonchani bosh ustidan olib har tomonga aylantirib, bir va ikki oyoqda sakraydilar.

2-mashq. Bolalar juft-juft bo'lib, bir-biriga qarab turadilar. Har juft bolada bittadan arqon. Turgan joyda arqonchani aylantirib birgalikda sakrashadi. Ixtiyoriy arqonni aylantirishni almashib turishadi.

3-mashq. O'quvchilar doira yasab turadilar. Doira o'rtasida turgan boshlovchi arqonni soat ko'rsatkichi yo'nalishi bo'ylab yer ustidan aylantiradi. Qolgan bolalar arqon ustidan sakraydilar. Boshlovchini almashtirib turish lozim.

4-mashq. Ikki o'quvchi arqonni ikki uchidan ushlab soat strelkasi bo'ylab aylantiradilar. Qolgan bolalar 4-5 marta sakrab o'tadilar. Arqon aylantiruvchilarni almashtirib turish lozim.

5-mashq. Aylanayotgan uzun arqon tagidan kalta arqoncha bilan sakrab o'tish.

6-mashq. Aylanayotgan uzun arqon tagidan yugurib o'tish. Bunda arqon aylanishiga qarab yuguruvchi harakat qiladi, avval qiyalab yugurgan bo'lsa, keyin to'gridan yugurib kelib 170-180 sm.li yo'lakdan o'tadi.

Cherta o'yinlari. Maktab maydonida bolalarning xohishiga ko'ra, turli shakllardagi "chertalar" chiziladi. O'yin davomida bolalar o'zlarini erkin turishlari, bir qatorda tartibni ham saqlab turishlari kerak. Bolalarning hammasini cherta o'yinida ishtirok etishini majbur etish kerak emas, lekin hamma bolalarning ochiq havoda bo'lishlari shart. Chiziq o'yinining turlari juda ko'p.

Ikkinchi sinfdan boshlab maydonchalarda uzaytirilgan tanaffuslarni nostandart buyumlar yordamida o'tkazish mumkin. Mashqlar majmuasini mavjud bo'lgan qurollarga mos ravishda tanlash kerak.

13.8. Bolalar bilan olib boriladigan sport ishlarining pedagogik asoslari.

O'zbekiston jismoniy tarbiya tizimida sport o'quvchilarning har tomonlama jismoniy tarbiyasining asosiy vosita va metodlari sifatida qaraladi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tarbiyasida ham sport katta o'rinni egallaydi. Sport jismoniy tarbiya vositasi sifatida

bolalarning sog'ligini mustahkamlash uchun katta imkoniyatlarga egadir. To'g'ri tashkil etilgan sport mashg'ulotlari markaziy nerv tizimini (MNT) takomillashtirishga, o'pka, yurak tomiri tizimining ishlarini yaxshilashga, muskul hajmining, qon tarkibining, modda almashuvining yaxshilanishiga imkon yaratadi.

Sport bilan shug'ullanish jarayonida tarbiyaviy masalalarning bir qatorini, eng avvalo, ijobiy -axloqiy va irodalilikni tarbiyalashni hal etish uchun sharoitlar yaratiladi.

Ilmiy kuzatishlar, amaliy tajribalar shu narsani ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarni umumta'lim fanlari bo'yicha o'zlashtirishni yaxshilashga imkon beradi, bolalarni mehnatga o'rgatadi, irodali xarakterni tarbiyalaydi, axloq, madaniyati, intizomini oshiradi va karakterining boshqa ijobiy tomonlarini tarbiyalaydi.

Bolalik davrida sport bilan o'z vaqtida shug'ullanish sport ustalari o'rinbosarlarini yetishtirishga imkon beradi. Bularning hammasi o'quvchilarni sportni - jismoniy tarbiyani almashtirib bo'lmaydigan vositasi bo'lib qolishiga olib keladi.

Maktab yoshidagi bolalar jismoniy tarbiyasi sport elementlarining bolalar o'quv mashg'ulotlarida, maktabdan tashqari va kundalik hayotida o'z o'rnini egallaydi. Bu mashg'ulotlar: a) ayrim sport turlarining sport texnikasini egallashda; b) bolalarni uzoq vaqt bir tizimda mashg'ulot talab etmaydigan oddiy sport musobaqalarida qatnashishga olib keladi.

Sport elementlari maktab dasturiga kiritilgan. Bolalar darsda gimnastika mashqlarining, yengil atletikaning, voleybol, basketbol, qo'l to'pi, badiiy gimnastika, milliy kurash, suzishning texnik asoslarini o'rganadilar. O'quv normalarini topshirish sport musobaqalari shaklida o'tkaziladi. Umumiy olganda, jismoniy mashqlarni bajarishning ixtiyoriy ko'rinishiga (ertalabki gigienik gimnastika, quvnoq daqiqa va boshqalar) musobaqa elementlarining kiritilishi mashg'ulotning qiziqarli (emotsional) o'tishiga ko'maklashadi, mashqlarni yaxshiroq sifatli bajarilishiga imkon yaratiladi.

Musobaqalar, mashq texnikasini o'rganish guruh va jamoalar yig'ilishlarida, sog'lomlashtirish kunlari, maktabda jismoniy tarbiya bayramlarini o'tkazishda bo'lishi mumkin.

Maktabdan tashqari musobaqalarda, turar joylarda, mahallalarda,

parklarda eng yaxshi yuguruvchilar, balandlikka sakrovchilar, iring'ituvchilar, suzuvchilar musobaqasi keng o'tkaziladi.

Bolalar bilan olib boriladigan sport ishlarini 2 yo'nalishga ajratish mumkin: 1) sport elementlarining jismoniy tarbiyada qo'llanilishi – sportga bo'lgan qiziqish va yaqinlashishni dastlabki bosqichidir; 2) sportning ayrim turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan mashg'ulotlar.

Sportning ixtisoslashtirilgan mashg'ulotlari yuqori malakali yosh sportchilarni, ommaviy sport ishlari tashkilotchilarini, sport bo'yicha jamoatchi hakam, instruktorlarni(o'qituvchilarni) tayyorlashga qaratilgan.

13.9. Sport musobaqalari, bayramlarni tashkil qilish va o'tkazish qoidalari.

Jismoniy tarbiya jamiyat tarixining barcha bosqichlarida xalq madaniyatining tarkibiy va muhim qismi bo'lib kelgan. Xususan, unga O'zbekiston hududida yashayotgan xalqlar ma'naviy va jismoniy barkamollik mezoni sifatida qarashgan. Jismoniy tarbiya va harbiy san'at XIV-XV asrlarda ham ancha rivoj topgan. Amir Temur olib borgan siyosat jamiyatning hamma sohalarida bo'lgani kabi jismoniy tarbiya mohiyatini yuqori bosqichga ko'targan. Temuriylar davrida harbiylarni jismonan tarbiyalashga alohida e'tibor berilgan. Kurash, kamondan otish, ot sporti o'yinlari bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan.

“O'zbekiston Respublikasida bolalar sportini rivojlantirish” to'g'risidagi qarori, hamda “Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ish” hamda “Maktabgacha tarbiya va bolalar sporti” fakultetlarida qo'shimcha ikkinchi mutaxassislikning kiritilishi (boshlang'ich sinf o'qituvchisi va jismoniy tarbiya o'qituvchisi), bolalar sportiga e'tibor qaratildi. Jismoniy tayyorgarlik, musobaqalarda qatnashish ko'nikma va malakalarini shakllantirishni eng kichik - bog'cha yoshidan boshlash kerak. Afsuski, bog'chalarda bunga yetarlicha e'tibor berilmaydi.

Bog'chalarda qanday sport musobaqalarini o'tkazish mumkin va unga qanday tayyorgarlik ko'rish kerak? Nimalarni e'tiborga va hisobga olish lozim?

Tuman va shahar birinchiligida: futbol, 10-20 m. ga tez yugurish, estafetalar, velosipedda yurish, sport konkurslari, quvnoq startlar, 4x10

m. makkisimon yugurish va turli musobaqalar dasturga kiritilgan. Shu musobaqalarda yuqoridan

(tuman, shahar, respublika) kelgan musobaqalar kalendariga ko'ra o'qituvchilar, tarbiyachilar o'z tayyorgarligini boshlaydilar.

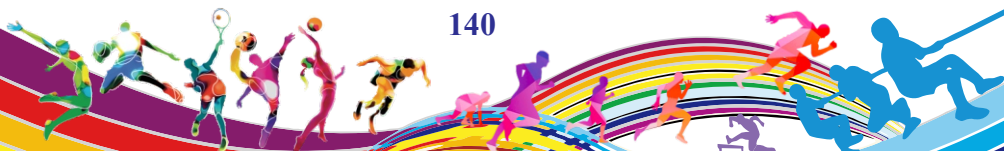
Bunday tayyorgarlik jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida, kun tartibida o'tkaziladigan jismoniy tarbiya jarayonida olib boriladi, o'yinlar orqali musobaqaga oid harakatlar hisobida o'tkaziladi. Masalan, "Estafeta o'yini" yoki "Kim uzoqqa sakraydi?", "Eng mergan", "Mokisimon yugurish" va boshqalar.

3-4 yoshdagi bolalar uch g'ildirakli velosipedda uchishni juda yoqtiradilar, 5 yoshdan yuqori bolalarga ikki g'ildirakli velosipedda uchishni o'rgatish mumkin. Velosipedda uchishning .qiyamati shundaki, bola ko'p vaqt ochiq havoda bo'ladi, muskullari, ayniqsa, oyoq muskullarini mustahkamlaydi. Bulardan tashqari, velosiped bolaning muvozanat saqlash qobiliyatini rivojlantiradi, koordinatsion qobiliyatlari, jasurlik va dovyuraklik fazilatlarini tarbiyalaydi.

Bog'cha bolalariga va boshlang'ich sinf o'quvchilariga sayr qilish ham yoqadi. Sayrda bolalarda tabiatga, atrof-muhitga qiziqish oshib boradi, organizm chiniqtiriladi, qiziquvchanligi rivojlanadi. Bunday sayrlar 3-4 yoshli bolalarda 15- 20 daqiqa davom etadi, 5-6 yoshli bolalar kattaroq masofani charchamay bosib o'tadilar va 30-40 daqiqagacha davom ettiradilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari esa 60-90 daqiqagacha masofani bosib o'tadilar.

Xalq ta'limi tizimini takomillashtirish masalalari, pedagog kadrlarni tayyorlash, tarbiyalash va o'qitish-o'rgatish metodlari davlat ahamiyatidagi masala bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Chunki u Milliy davlat dasturining vazifalarini bajarishga yo'naltirilgan, hamda shaxsni har tomonlama garmonik rivojlantirishiga qaratilgan.

Hozirgi texnikaning rivojlanishi islohotlar o'zgarishi, zamon talabiga binoan har bir odam o'z bilimlarini mustaqil boyitishga ega bo'lishlari kerak. Bunday ko'nikma, malakalarni eng kichik yoshdan boshlash lozim. Shu boisdan kichikintoy bolalarning salomatligi, jismoniy tayyorgarligi, o'qishga bo'lgan ehtiyoji, uning dunyoqarashi va boshqalar bog'cha tarbiyachilarining ish mahoratiga bog'liqdir. Shulardan biri bolalar kun

tartibini har xil harakatlar bilan boyitish. Masalan, maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim muassasalarida sport bayramlarini o'tkazish, bolalarda jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanishi, sport bilan oshno bo'lishi do'stlashish harakat -faoliyatini oshiradi. Maqsad ham shulardan iborat. Lekin bu maqsadni amalga oshirish uchun sport bayramlarini tashkil qilish, uni samaradorligini oshirish va o'tkazishga katta tayyorgarlik kerak.

Misol tariqasida, (bog'chada) maktabda sport bayramini tashkil qilish va o'tkazish to'g'risida tajriba asosida bayon etiladi. Eng avvalo, har bir o'tkaziladigan sport tadbirlari rejaga kiritilgan bo'lishi kerak, reja pedagogik kengashda tasdiqlanadi, so'ng olib boriladigan sport bayramiga ssenariy yoziladi. Ssenariy ham pedagogik kengashda muhokama qilinadi va tasdiqlanadi. Bu bayramga tayyorgarlik ko'ruvchi guruh tuziladi. Chunki o'tkazilayotgan sport bayramining samaradorlik ta'sirini oshirish maqsadida bolalarning safda yurish turlari (chiziqlar bo'ylab yurish, o'rtadan 2-3-4 tadan bo'lib yurish, diagonal bo'ylab yurish, 2 tomondan diagonal bo'ylab qarama-qarshi yurish, hosil qilib yurish va h.k.), yurish turlarini ko'rsatish (oyoq uchlarida, tovonlarda, kaftni ichki va tashqi tomonlarida yurish, askarcha yurish, katta qadam tashlab yurish, oyoqlarni chalkashtirib yurish, tizzalarni baland ko'tarib yurish va h.k.).

Bolalarning jismoniy tayyorgarligini, hamda mashg'ulotlarda o'tilgan materiallarni o'zlashtirgan holatini aniqlash va nazorat qilish maqsadida yakkama-yakka bellashuv tarzda yugurishlar, estafetalar, sakrashlar, to'plar bilan mashqlar bajarish, turli o'yinlarni o'rganish va bajarish. Shular qatorida aralash mashqlarni ham musobaqa tarzda bajarish lozim.

Bunday tayyorgarliklar tuzilgan ssenariy-reja asosida olib boriladi. Ushbu bayramlarni o'tkazishda hakamlar xizmatini ham yoddan chiqarmaslik kerak va ularni tayyorlash lozim. Hakamlar sifatida tarbiyachilar, o'quvchilar va ota-onalarni jalb qilish mumkin.

Sport bayramlari musiqasiz o'tmaydi. Shuning uchun eng kichik bolalarga tanish va yoqimli musiqalarni tanlash kerak. Bulardan keyin sport bayramlarida qo'llaniladigan sport uskunalari, inshootlarni tayyorlash lozim. Ular rangba-rang bo'lishi bolalar kayfiyatini, qiziqishini, emotsional holatini oshiradi. So'ng sport bayramini o'tish joyini bezatish va ular sanitariya-gigiyena talabalariga javob berishi kerak.

Sport bayramlariga ota-onalarni taklif qilish lozim. Yuqorida qayd etilgan tayyorgarliklar ko'p vaqt talab qiladi.

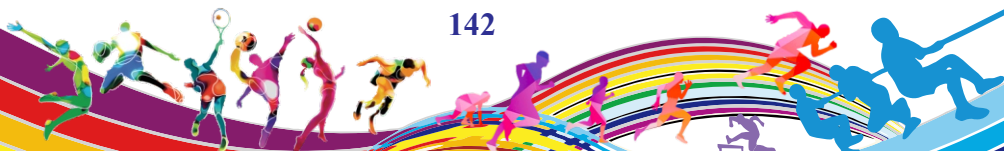
Tashkil qilish qonun-qoidalari. Har xil bayramlar, shu jumladan, sport bayramlari ham bolalar hayotida mustahkam o'rin egallagan. Bu bayramni bolalar yuqori darajali kayfiyat bilan kutadilar va unda ishtirok etadilar. Ma'lumki, har bir bayram jismoniy mashqlar va sport musobaqalarisiz yoki sportchilarsiz o'tmaydi. Albatta sportchilar ham ishtirok etadilar. Ommaviy sport chiqishlari bayram sanalariga to'g'ri keladi. Masalan, xotin-qizlar bayrami, askarlar kuni, Navro'z bayrami, O'zbekiston Respublikasining mustaqillik kuni va shu kabilar. Ushbu bayramlarda gimnastika chiqishlari an'anaga aylangan. Jismoniy tarbiya va sport bayramlarini maktabgacha tarbiya muassasalaridan boshlab, boshlang'ich sinflarda o'tkazish katta ahamiyatga ega: targ'ibot qilish hamda sport bayramlari orqali bolalarni ommaviy jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishga jalb qilish va ularga qiziqish uyg'otish masalalarini hal qiladi.

Sport bayramlarini tashkil qilish va o'tkazish murakkab masalalardan biri. Uni tashkil qilish bog'cha mudirining qarori asosida tashkiliy qo'mita tuziladi. Unga mudira muovuni, metodi yoki katta pedagog (rais), jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassis-tarbiyachisi, boshqa tarbiyachilar, ota-onalar qo'mita a'zolari va boshqalar. Tashkiliy qo'mita ish rejasini tuzadi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi, o'tkazish joyini va vaqtini belgilaydi.

Tayyorgarlik ko'rish jarayonida ota-onalarni, sponsor tashkilotlardan yoki sport maktablaridan yordamchilarni so'rash mumkin. Bajariladigan har bir ishda mas'uliyat bilan qarash kerak.

Eng asosiy vazifalardan biri - bu bayramli chiqishlar dasturi, jismoniy mashqlar majmuasini tuzish, har bitta guruh bilan chiqish mashqlarini o'rganish, ayrim sport elementlarini o'rganish, raqs mashqlarini tanlash va o'rganish, repititsiya o'tkazish, chiqishlarni musiqaviy bezatish, sport anjomlari, uskunalari (to'plar, gardishlar, gimnastik tayoqchalar, sharlar, arqonchalar) va sport formalarini ta'minlash hamda emblemalar tanlash. Bulardan tashqari, sport bayramini o'tkazish joyini bayramona bezatish, har xil ko'rgazmalar bilan boyitish, foto mantajlar va hakoza.

Tashkiliy qo'mita o'z ishini sport bayramini o'tkazish to'grisidagi muhokama bilan yakunlaydi.

Sport bayramini muvaffaqiyatli o'tishi dasturni aniq tushunarli va tayyorlanishiga bog'liq. Dasturni ishlab chiqilishi bayramning g'oyasi, mavzusi va mazmunidan kelib chiqishi lozim. Shu jumladan, bog'chaning moddiy tamonlarini, ishtirok etuvchilarning jismoniy va sport tayyorgarligi, sport tadbirining katta–kichikligi, o'tkazish joyi va vaqtlarini hisobga olish zarur.

Sport bayrami dasturini shunday tuzish kerakki, hamma chiqishlar bir-biri bilan bog'langan bo'lishi kerak, orada uzilish bo'lmasligi, takror hamda zerkarli bo'lmasligi lozim, har xil yurishlar, saf mashqlari, gimnastika, akrobatika, turli bellashuvlar, ashula va raqs mashqlari, savol- javoblar va shu kabilar dasturga kiritilgan bo'lishi lozim. Shular qatorida mashqlarni va chiqishlarni juda ko'paytirib yuborish yaxshi natijaga olib kelmaydi, bolalarda qiziqish, tabassum pasayadi.

Gimnastik chiqishlarni, mashqlarni, kombinatsiyalarni yoshiga to'g'ri, tayyorgarligiga nisbatan tanlash katta ahamiyatga ega.

Sport musobaqa yoki bayramlarni yutug'i ko'pincha musiqani to'g'ri tanlashga, mashq mazmunini ochib beradigan, uni xarakteri va shakllariga javob beradigan bo'lishi kerak. Musiqa nafaqat sport bayramini to'laqonli o'tishiga, balki har hil chiqishlarga, turli mashqlarni samarali bajarishda ta'sir ko'rsatadi. Musiqa ijro etuvchilarga va taklif qilingan mehmonlarga yoqimli bo'lishi uchun bolalarga va kattalarga tanish bo'lgan musiqani, melodiyani(ohangni) tanlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar:

1. Musobaqalarni tashkil etishdan maqsad nima?
2. Sport musobaqalarining o'tkazilishini tartibga soluvchi asosiy hujjatlarni ko'rsatib, ularga tavsif bering?
3. Sport musobaqalarining kalendar rejasi mazmuni va ushbu hujjat ahamiyatini yoritib bering.
4. Musobaqalarning har xil turlarini sanab bering va tavsiflang.
5. Musobaqa nizomining asosiy bulimlarini ayting va ularning mohiyatini tushuntirib bering.
6. Hakamlar kollegiyasi tarkibi haqida ma'lumot bering?

14-Modul. Sport o'yinlarida rejalashtirish (dasturlashtirish) va nazorat qilish –boshqarish funksiyasi sifatida

14.1. Sport mashg'ulotining tarkibiy qismlarini rejalashtirish va dasturlash.

Sportni takomillashtirish boshqaruv tizimida murabbiy va sportchi o'rtasidagi bevosita aloqani aks ettiruvchi yakuniy qism-rejalashtirish yoki dasturlash, shuningdek, o'quv jarayonining reja-dasturini amalga oshirishdir.

Sport mashg'ulotini rejalashtirish, sport mahoratini oshirish uchun kutilgan tendensiyani, ma'lum bir sportchiga yoki jamoaga nisbatan murabbiyning ma'lum bir ta'lim konsepsiyasini miqdoriy jihatdan aks ettiruvchi musobaqalarda tayyorgarlik va ishtirok etishning asosiy vositalarini o'z vaqtida taqsimlash bo'yicha aniq o'quv hujjatlarini oldindan bilish asosida tushunilishi kerak. Bu ibratli, mezo va mikrosikllarda ta'lim tuzilmasining tavsifini, ushbu tuzilmalar va yuklarning turli tarkibiy qismlari, ta'lim vositalarining tarkibi, individual start taqvimini o'rtasidagi muayyan aloqalarni aniqlashni o'z ichiga oladi.

Sport mashg'ulotlarini dasturlash yuqori darajadagi rejalashtirishdir. Yu.V. Verxoshanskiy (1985) ma'lumotlariga ko'ra, uni amalga oshirish uchun o'quv jarayonini qurish strategiyasini, mazmunini va shaklini oldindan aniqlash kerak. Bu dastur-maqсадli yondashuv, shuningdek, ma'lum bir ta'lim shaklining ta'sirini oldindan bilish va sportchining o'ziga xos shartlari va haqiqiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda optimal variantni tanlash qobiliyatiga asoslangan bo'lishi kerak.

Boshqacha qilib aytganda, dasturiy ta'minot standartlashtirilgan o'quv dasturlari banklarini tashkil etishni, shuningdek, turli xil o'quv davrlarini tuzish, yozish va modellashtirish asosida maxsus rejalashtirish tartib-qoidalarini amalga oshirish uchun maqsadli vazifalar va standart algoritmlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Sport mashg'ulotlarini rejalashtirish va dasturlash o'z-o'zidan qarama-qarshilikka ega: belgilangan vaqt oralig'i qanchalik uzoq bo'lsa, bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari qanday bo'lishi kerakligini oldindan bilish shunchalik qiyin bo'ladi. Shuning uchun, uzoq vaqt davomida reja-dastur dogma emas, balki faqat harakatga ko'rsatma bo'lishi kerak. Bugungi

kunda o'quv jarayonini to'liq dasturlash, odatda, faqat nisbatan qisqa vaqt bosqichlari bilan bog'liq.

Ushbu qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun sport mashg'ulotlari nazariyasida turli darajadagi rejalashtirishni qo'llash taklif etiladi, ular turli darajadagi aniqlik bilan mavjuddir: istiqbolli (4-12 yil), yillik, joriy va operativ.

Tayyorgarlik jarayoni qanchalik uzoq bo'lsa, rejalashtirishning tafsilotlari shunchalik ochiqlanadi.

Sport mahoratini oshirish jarayonini rejalashtirish (dasturlash) uchun ilmiy-uslubiy shart-sharoitlar va quyidagi bilimlarga ega bo'lish kerak:

- ko'p yillik faoliyat tizimini va yillik sikllarni yaratish uchun - inson tanasining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari va sport formasi rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, muayyan mushak faoliyatiga uzoq muddatli moslashishning o'ziga xos xususiyatlari;

- individual bosqichlarni (mezocycles) qurish uchun-sportchining faoliyat dinamikasidagi asosiy tendensiyalar, ularning mazmuni, hajmi, intensivligi va o'zaro almashinishiga qarab o'zlashtirilgan o'quv yuklari bilan bog'liq;

- mikrotsikllarni qurish uchun – turli o'lchamdagi va ustun yo'nalishdagi yuklarning eng yaqin va keyingi ta'limiy ta'sirini birlashtirishning tegishli shakllari haqida.

14.2. Ta'lim rejasini tuzish.

Ta'lim rejasini tuzish modeli va tartibi (umumiy ta'limni rejalashtirish)

Ta'limni rejalashtirish - bu ta'limni tashkil etish, shu jumladan, ularni boshqarish va tartibga solish (Carl, 2003) shakl bo'yicha. Ushbu jihatlar boshqaruv omillaridan (ta'limni rejalashtirish va o'tkazish, shuningdek, ta'lim natijalari va musobaqalar natijalari) va o'qitish tartibi (ma'lumotlarni nazorat qilish va baholash usullari) bilan bog'liq bo'lgan omillardan iborat sxema shaklida ko'rsatilgan. Bundan tashqari, mashg'ulotning mazmuni va usullarini aniqlashni o'z ichiga olgan tor ma'nodagi ta'limni rejalashtirish ham mavjud.

Yuqori sport natijalariga erishish uchun mashq rejasini tuzishda ko'plab omillarni hisobga olish kerak. Misol uchun, vaqtinchalik parametrlarga

muvofiq, ta'lim rejalari uzoq muddatli (ko'p yillik), o'rta muddatli (muayyan o'quv davrlariga taalluqli) yoki qisqa muddatli (bir hafta davomida cho'zilgan va shu hafta davomidagi darslar) bo'lishi mumkin.

14.3. Ta'limni rejalashtirish va amalga oshirish

Treningni tor ma'noda rejalashtirish, birinchi navbatda, vazifalar, kontent, tashkil etish va o'qitish usullari (Carl, 2003) deb tushuniladi.

* Ta'lim maqsadlariga kelsak, bu yerda ushbu mashqda qanday sport natijalariga erishish kerakligi, yoki boshqacha qilib aytganda, jismoniy ishlash jarayonining alohida tarkibiy qismlarini ishlab chiqish haqida ehtiyotkorlik bilan o'ylash kerak. Shu bilan birga, o'quv yilining hajmi va intensivligi to'g'risida qaror qabul qilinadi.

* Ta'lim mazmuni nafaqat jismoniy mashqlar, balki tegishli tadbirlar (masalan, fizioterapiya) yoki ta'limning kognitiv jihatlari (masalan, psixologik ta'lim shakllari) ham tushuniladi.

* Treningni tashkil etish o'quv guruhlari tarkibi, mashg'ulotlar joyi, treninglar va musobaqalarni kuzatish, shuningdek, tegishli hujjatlarda o'qitish jarayonini aks ettirish bilan bog'liq masalalarni o'z ichiga oladi.

O'quv mashg'ulotlarining tarkibi va tartibini aniqlash, mashg'ulot yukini dozalash, muayyan ta'lim vositalarini qo'llash, shuningdek, obyektiv qayta aloqa usullarini o'qitishda foydalanish ta'lim usulini belgilovchi muhim omillardir.

Ta'lim rejasini tuzish jarayonida barcha fikr-mulohazalar, oxir-oqibat, uni amalga oshirish jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiradi. Bunday jarayonlarda (ta'lim rejasini to'liq bajarish bilan), shuningdek, musobaqalarda rejalashtirilgan natijalarni haqiqatda erishilgan natijalar bilan taqqoslash imkonini beradigan nazorat usullari qo'llaniladi.

Treningni va uning natijalarini baholash ta'lim rejasini va tartibini (umumiy rejalashtirish) tuzishning ajralmas qismidir. Bu imkon qadar ishonchli nazorat va tahlil usullari asosida amalga oshiriladi va uning samaradorligini (Starischka, 2003-b) rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan sportchiga ta'lim va uning ta'sirini aniqlash va baholash imkonini beradi. Treningni nazorat qilish har bir sport uchun quyidagi ikki jihatni o'z ichiga oladi:

1. Sportchining shaxsiy qobiliyatlarini u ishtirok etgan raqobat natijalari yoki diagnostika usullari bilan olingan ma'lumotlar asosida hisobga olish. Raqobat natijalarini tahlil qilishda jismoniy xususiyatlarga qo'shimcha ravishda (yukni ko'tarish, otish masofasi, poyga vaqti va boshqalar) raqobatning muntazam kuzatuvlari ma'lumotlarini ham hisobga olish kerak.

2. Tegishli hujjatlarda ta'lim jarayonini aks ettirish, aslida, amalga oshirilgan ta'lim ma'lumotlarini va ushbu treninglarni amalga oshirilgan umumiy shartlarning tavsifini (masalan, tibbiy jihatlar yoki iqlim omillarining ta'siri) o'z ichiga olishi kerak.

Turli sport turlari bo'yicha jamoaning samaradorligini o'lchashga harakat qiladigan nazorat usullari muayyan ahamiyatga ega. Nazorat qilish jarayonida olingan ma'lumotlarga asoslangan ta'sirlarni baholash ta'limni rejalashtirishning turli jihatlarini, shu jumladan, ularning mazmuni va usullarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish uchun boshlang'ich nuqta bo'lishi kerak. Bu yerda ta'riflangan asosiy g'oyalar, umumiy boshqaruv va o'qitish tartibi zamonaviy fitness klublarining dasturlarida ham mavjud.

Xarakterli xususiyatlar – mijoz bilan kelishilgan holda individual ta'lim vazifalarini aniqlash, shuningdek, fitness klubiga muntazam tashrif buyurishdan oldin tez-tez o'tkaziladigan fitness testlaridir. Xuddi shu tarzda, tegishli hujjatda tashrifning chastotasi, jismoniy mashqlar qayd etiladi, o'quv mashg'uloti o'tkaziladi, bu esa ko'p oylar yoki yillar davomida takroriy testlar bilan birga, masalan, sport mashg'ulotlarining erishilgan darajasiga mos ravishda mashq yukining intensivligini ta'minlashga imkon beradi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Ta'lim sohasida reja tuzishda nimalarga ahamiyat berish lozim?
2. Sport o'yinlarida rejalashtirish (dasturlashtirish) va nazorat qilish - boshqarish funksiyasi nimadan iborat?

15-Modul. Stadiondagi ommaviy sport tadbirlarining o'ziga xos ifodali vositalari

15.1. Stadionda sport-badiiy chiqishlar

Badiiy san'atning har qanday janrini boshqarish, umuman olganda, boshqaruvga xos bo'lgan barcha narsalarni o'z ichiga olgan yagona asosga ega. Shu bilan birga, har bir janr ishlab chiqarish, texnologiya, metodika va umuman taqdimotni tayyorlash va o'tkazishning tashkiliy asoslarida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu, masalan, teatr yoki teatr rejissura, balet yoki balet rejissura, sirk yoki sirk rejissura va rejissura sport va badiiy chiqishlar yoki sport direktori va badiiy san'at janrlari uchun amal qiladi.

Direktorning taqdimotlari va fikrlari mavzusi bu yerda tomoshabinga qisqacha miqyosi, ramzlar va umumlashma obrazlar bilan to'la tasvirlar yordamida keltiriladi.

Stadiondagi sport va badiiy ko'rgazma ommaviy tadbirlar hisoblanadi. Ular ishtirokchilarning katta guruhlari ishtirokida alohida ommaviy epizodlardan, shuningdek, sport san'atining guruh va yakkaxon raqamlaridan tashkil topgan bo'lib, mantiqiy ravishda taqdimotning yagona tarkibiga bog'langan bo'ladi.

Aholining ko'p qismi ommaviy sport haqida yetarlicha tasavvurga ega emas. Bunday katta massa, albatta, bu janrning o'ziga xos xususiyatlariga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi, ular orasida quyidagilar mavjud:

a) ommaviy taqdimot qahramoni.

Ommaviy sport va badiiy g'oyalarning xususiyatini tushunish uchun stadion maydonida yuzlab ishtirokchilarning harakatlarini kuzataylik. Stadion maydonida ular o'rnashdi. Chuqur va diagonal old tomondan ishtirokchilarning mukammal tengligi bilan to'rtburchak shaklida juda aniq naqsh paydo bo'ldi. Musiqa tovushi eshitiladi va ishtirokchilar mashq qilishni boshlaydilar. Dastlab, barcha e'tiborimiz ishtirokchilarga qaratilgan. Biz ularni alohida-alohida ko'rib chiqamiz, ularning ba'zilar maxsus kiyim yoki kostyumda bo'lib, aniq tafsilotlarni ko'rib chiqamiz. Bu yerda ular qo'llarini bir-biriga ko'tarib, keyin yuqoriga ko'tarishdi, har bir kishi bir vaqtning o'zida o'tirdi, tashqariga chiqdi va hokazo.

Biz alohida ishtirokchilarni ko'rib chiqamiz. Bizning oldimizda

ularning butun massasi bir butun sifatida qayta tiklandi. **Birinchi**dan, **biz yuqoriga ko'tarilishi, keyin pastga tushishi, keyin markazga torayib, keyin kengayishi, gullar maydonini, bug'doyni, keyin esa dengizni buzayotganini eslatib turamiz.** Lekin bu yerda to'rtburchak qulab tushdi va bizning ko'z oldimizda yangi rasm paydo bo'ldi. Biz maydonda yana qanday o'zgarish yuz berishini, keyin nima bo'lishini kutmoqdamiz.

Keling, ishtirokchilar qanday mashqlarni bajarayotganini eslashga harakat qilamiz. Buni qilish juda qiyin. Biroq, ishtirokchilarning butun massasi harakatlari bilan bog'liq bo'lgan hamma narsani tasavvur qilish mumkin. Ommaviy taqdimot ishtirokchilaridan faqat amalga oshirilgan mashqlarni bajarishni so'raymiz. Bir kishining qanday ishlashini ko'rib chiqsak, bu butunlay boshqa mashq. Bu bizni soddaligi va harakatlarning monotoniyasi bilan ajablantiradi. Stadionda bu mashqni ko'rganmisiz?, degan savol tug'iladi.

Bu misol juda aniq tarzda odamlar katta massasining mashq bajarish xususiyatlarini ko'rsatadi. Natijada, ommaviy sport va badiiy namoyishni ishlab chiqishda direktor uchun ishtirokchilarning bunday harakatlari alohida ahamiyat kasb etadi, bu esa ishtirokchilarning butun massasining pozitsiyasini va harakatini o'zgartirishga olib keladi. Tomoshabinlar uchun bu o'zgarishlar qanchalik ziddiyatli va kutilmagan bo'lsa, ular ko'proq ta'sir va qiziqishlarga sabab bo'ladi.

Jamoaviy obrazni yaratadigan ishtirokchilarning massasi ommaviy sport - badiiy g'oyalarning muhim xususiyati hisoblanadi. Bu xususiyat, bir tomondan, direktorning ishlab chiqarish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi, boshqa tomondan, ifodali vositalardan foydalanishda ijodiy izlanishlar talab qiladi, shuning uchun individual ishtirokchilarning harakatlari orqali taqdimot asosiy aktyorini aks ettiradi va dinamik ravishda namoyish etadi. Ishtirokchilarning massasi yangi aktyor, yani bir butun sifatida qabul qilinishi uchun ular tenglik va qurilish naqshini saqlab qolishda harakatlarda mukammal muvofiqlikka erishishlari kerak.

15.2. Ommaviy mashqlar

Ommaviy mashqlar bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi, lekin ko'plab ishtirokchilar qatnashadi. Ommaviy sport va badiiy g'oyalar amaliyotida

juda ko'p sonli shakl, rang, maqsad va boshqa xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladigan holatda sinovdan o'tkaziladi.

Mahsulotlar individual va alohida guruhga bo'linadi. Ular: tayoq, sharflar, bayroqlar, dumbbells, bulasiz, Hoops, to'playdi, kublar, carabiners, chiziq, va hokazo, va guruh uchun: qutblar, zinadan, jurnallar, gimnastika skameykalari, qalqon va boshqalar, ayniqsa, EF-fektnalar, masalan, gullar kvilinglariga, flama yoki soyabonlarga aylantirilgan pinlar; shessen, katta bayroqlar, namoyishlar va boshqalar va har doim juda ajoyib.

Dasturning mazmuni va tabiati bo'yicha: ommaviy mashqlar erkin, oqimli va piramida mashqlariga bo'linadi.

Bepul mashqlar maqsad yo'nalishi bo'yicha farqlanadi va ikki guruhga bo'linadi:

* to'g'ri bepul mashqlar yoki zaryadlash mashqlari;

* xarakterli yoki taqlid mashqlari.

Birinchi guruh mashqlari gimnastikadan olingan bo'lib, akrobatik elementlar bilan murakkab birikmalar: qo'llar, oyoqlar, tana, boshning oddiy harakatlaridan iborat. Odatda, ishtirokchilar ularni quvnoq musiqa ostida tez sur'atda bajaradilar. Ular musiqa ostida, ishtirokchilar tomonidan yoki biron-bir tovushsiz shiorlar ostida, lekin ma'lum bir sur'at va harakat ritmini saqlab qolish bilan amalga oshirilishi mumkin.

Zaryad qilish kabi mashqlarning bunday tabiati bir xil uslub bilan ochiq va yopiq binolarda bajarishga imkon beradi.

Yaxshisi, ushbu mashqlarni individual va guruh ijrosi bilan tomosha qiling. Bu yerda obyekt nafaqat bezak, balki ijrochilarning kuchini, qobiliyatini, yuqori mahorat darajasini to'liq ko'rsatishga imkon beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Ikkinchi guruhning mashqlari tematik. Ular semantik vazifaga qarab tanlangan va yaratilgan. Masalan, turli xil mehnat jarayonlarini, raqs harakatlarini yoki muayyan sport turlari uchun odatiy harakatlarni taqlid qiluvchi harakatlarni o'z ichiga oladi. Ishtirokchilar tomonidan foydalaniladigan mavzu boshqa ma'noga ega. Bu yerda uning tanlovi ommaviy chiqishning mavzusi va uning majoziy qaroriga bog'liq.

15.3. Oqim mashqlari

Ushbu turdagi ommaviy mashqlarning paydo bo'lishi ommaviy namoyishlarni tayyorlash amaliyoti bilan chambarchas bog'liq. Ular katta miqdordagi odamlar tomonidan harakatlarning o'ziga xos xususiyati tufayli o'z nomini oldilar. Eng ajoyibi yopiq inshootlardagi oqim mashqlaridir. Ular bir vaqtning o'zida chiziqlar, ustunlar va doiralarda amalga oshiriladi – shaxsiy boshlang'ich holatlar: tik turish, o'tirish, tizzalab yurish va boshqalar.

Oqim mashqlarida o'ng-chap qo'llar, qisman yoki butun tananing juda oddiy harakatlari, masalan, tekis yoki egilgan qo'llarni ko'tarish va tushirish, yumalash, o'tirishlar va h.k. Biroq bu harakatlar barcha ishtirokchilar tomonidan bir vaqtning o'zida amalga oshirilmaydi, chunki u erkin mashqlarda, ketma-ket, har bir keyingi ishtirokchining oqim harakati davomida bir oz kechikish bilan amalga oshiriladi. Oqimning momentumini yon tomonda yoki qurilish markazida turgan ishtirokchi tomonidan berilishi mumkin.

Agar ishtirokchilar ustunda birma-bir turishsa va yo'l boshchi ritmik tarzda (hisob bo'yicha) chapga va o'ngga burilishni boshlasa, guruhning orqa qismidagi qolganlarning hammasi uni takrorlash uchun bir oz kechikish bilan bo'ladi, keyin vint shaklidagi harakat hissi paydo bo'ladi. Ushbu oqim mashqlari “vida” deb ataladi.

Agar ishtirokchilar bir xil darajada tursalar va bir xil prinsipga ko'ra oldinga va orqaga burilishlar yoki chayqalishlar amalga oshirilsa, to'liq in harakat yaratiladi. Bunday oqim mashqlari “to'liq in” deb ataladi.

Turli kechalarda oqim mashqlarini bajarish juda oson. Ishtirokchilar, masalan, qo'llarini bir-birining yelkalariga qo'yishlari, tirsaklarga, tizzalarga va boshqalarga bog'lashlari mumkin.

Oqim mashqlari nafaqat ma'lum bir ustun, satr yoki doira ichida amalga oshirilishi mumkin. Oqimning taassurotlari ko'plab satrlar, ustunlar yoki konsentrik doiralarda tomonidan bir xil harakatlarni izchil bajarish orqali yaratilishi mumkin. Bunday holda, “g'azablangan dengiz”, “bug'doy”, “gullab-yashnayotgan gul”, “yorqin quyosh” va boshqalar kabi yorqin tasvirlarni yaratish mumkin.

Maxsus ko'rinishlarda oqim mashqlari juda samaralidir. Ommaviy chiqishlar tarixida “Belarus vaza”, “spiral”, “Kubok”, “yer shari - gul”,

“Kreml”, “fontan”, “paxta qutisi”, “fan”, “silindr” kabi konstruksiyalarni yaratishga taniqli rejissyorlar A.A.Gubanov va G.B.Rabil ulkan hissa qo‘shdilar.

“Belarus vaza” mutaxassislarining fikriga ko‘ra (rasm. 9a-9g.) va bugungi kunda eng mukammal va samarali dizayndir. U ko‘plab bayramlarda, jumladan, qizil maydonda Butunjahon paradlari, SSSR xalqlarining spartakiadasi, Moskvadagi Olimpiya o‘yinlari, yoshlar va talabalar Jahon festivallari, Yaxshi niyat o‘yinlari, chet elda mintaqaviy o‘yinlarda ishlatilgan. Ular yigirmadan ziyod mamlakatga kirib bordi va hamma joyda katta muvaffaqiyatlarga erishdi.

Ushbu muvaffaqiyatning siri ham strukturaning o‘ziga mos keladigan nisbatlarida, ham har bir sathida, ishtirokchilarning harakatlarida, erkinlik darajalari orasida yetarli darajada bo‘shliq bo‘lib, ularni to‘liq to‘ldirish sharti bilan yuzaga chiqadi. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, oqim mashqlarini bajaradigan” Belarus vaza “ ishtirokchilari turli xil harakatlarni amalga oshirishi va boshqa tuzilmalarga qaraganda ko‘proq amplitudada bo‘lishi mumkin, bu esa proyeksiyani sezilarli darajada oshiradi.

O‘z-o‘zini sinovdan o‘tkazish uchun savollar

1. Oqim mashqlari qaysilar?
2. Ommaviy mashqlar haqida qanday ma'lumotlarga ega bo‘ldingiz?
3. Stadiondagi ommaviy sport tadbirlarining o‘ziga xos ifodali vositalari nima?
4. Pedagogning kasbiy faoliyatida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish zarurati nimada?
5. Jismoniy tarbiya va sport sohasida sport inshooti qanday ahamiyatga ega?
6. Milliy sport turlari va xalq o‘yinlariga qaysi sport turlarini kiritish mumkin?
7. Bolalar va o‘smirlar sportini rivojlantirishda qanday muammolar mavjud?

16- Modul. Ommaviy sport tomoshalarini tayyorlash bo'yicha shtab.

16.1. Ommaviy sport va badiiy namoyishning tashkiliy tuzilmasi

Xodimlar ishida ishlab chiqarish jarayoniga mos keladigan uchta asosiy vakillik sub-tovar davri aniq ko'rsatilgan:

1. Tayyorgarlik davri.
2. Asosiy stadionni tayyorlash va taqdimot loyahasini tashkil etish.

Tayyorgarlik davri-eng uzoq vaqt va keng qamrovli ish. Bu vaqt oralig'ini buzish va rejani tasdiqlashdan boshlab, jarayonning mashq boshlanishiga qadar bo'lgan davrini o'z ichiga oladi. Tadbir doirasiga qarab, u 6 oydan 1,5 yilgacha davom etishi mumkin.

Misol uchun, Moskvada XXII Olimpiadaning ochilish va yopilish marosimlarini tayyorlashda tayyorgarlik davri 18 oy davom etgan bo'lsa, tayyorgarlik davri (asosiy stadionga chiqishdan oldin) - faqat 35 kun. Bosh shtab ishida uchinchilari davri - asosiy stadionni tayyorlash va o'yinlarni ochish bayramini tayyorlash bo'yicha tayyorgarlik ishlari 8 kun, yopilish bayrami - 6 kun bo'ldi. Shuni esda tutingki, ochilish marosimida 18 000 kishi ishtirok etgan bo'lsa, yopilish bayramida 13 000 kishi ishtirok etdi.

Taqdimot ishtirokchilari soni va umuman tadbir miqdori qanchalik kichik bo'lsa, uni tayyorlash uchun kamroq vaqt talab etiladi. Misol uchun, 8 ming nafarga yaqin kishi ishtirok etgan II Markaziy Osiyo o'yinlari (Qozog'iston, 1997 yil) ning ochilish marosimi 6 oy davomida, shu jumladan, uch bosqichda: ssenariy rejasini ishlab chiqish boshlanishidan bayramga qadar tayyorlandi.

Tayyorgarlik davrida shtab-kvartira ssenariy rejasini diqqat bilan o'rganib chiqadi va uning ilovalari, taqdimotni tayyorlash uchun xarajatlar smetasini tuzadi. Vakillar uni tasdiqlash uchun turli xil holatlardan o'tayotganda, xodimlar, rejissyorlar va ishlab chiqarish guruhlar vakillarni tayyorlash bo'yicha barcha dastlabki ishlarni bajaradilar, ya'ni epizodlar bo'yicha ishtirokchilar tanlovi boshlanadi; kostyumlar va poyafzallarning o'lchamlari ko'rsatiladi, barcha ishtirokchilar ro'yxatiga kiritiladi va taqdim etiladi.

Har bir ommaviy epizod ishtirokchilari va dasturdagi chiqishlar uchun kostyum eskizlari ishlab chiqiladi. Kostyumlar bo'yicha rassomlar tomonidan tayyorlangan eskizlar asosiy rassom, epizod rejissyori va bosh

direktor tomonidan tasdiqlanadi, keyin esa taqdimot markaziga o'tkaziladi.

Texnik vazifalar va eskizlar, chizmalar rassom-konstruktor va muhandis-konstruktorlar tomonidan tayyorlanadi.

Bosh shtab smetani tasdiqlash va moliyalashtirishni ochish bilan taqdimotni tayyorlashda oldindan rejalashtirilgan yo'nalishlarni to'g'ridan-to'g'ri bajarishga kirishadi. Avvalo, barcha masalalar hal etiladi, bu esa o'z vaqtida tayyorgarlik ishlarining boshlanishiga bog'liq. Bunga quyidagilar kiradi:

a) ijara shartnomalari tuzish va tayyorgarlik maydonini tayyorlash;

b) tayyorgarlik ishlarini bajarish uchun kerakli rekvizitlarni ishlab chiqarish (har bir ommaviy epizod ishtirokchilari tomonidan mashq qilish uchun obyektlar, uskunalar va inshootlar, fon bayroqlari, joylarni belgilash uchun tugmalar, bannerlar, shablonlar, bayroqlar va boshqalar);

s) fabrikalarda ishtirokchilar uchun o'quv kostyumlarini sotib olish yoki ishlab chiqarish;

d) eksperimental to'lovlarni tashkil etish (keng ko'lamli vakolatlarni tayyorlashda).

Bunday to'lovlar ikki xil: eksperimental to'lovlar va sinov eksperimental to'lovlar. Birinchidan, asosiy vazifa - yangi harakatlar, pozitsiyalar, ishtirokchilarni qayta qurish, muayyan mavzudagi mashqlarni ishlab chiqish va epizodning ommaviy chiqishini tuzishda ishtirokchilarning kontingentidir. Ikkinchisi 40-60 ishtirokchidan iborat guruhdagi rejissor o'z rejasini, musiqasini, mashqlarni bajarish mavzusini, ishtirokchilarning tayyorgarlik darajasiga muvofiqligini va boshqalarni tekshiradigan ommaviy chiqishning allaqachon ishlab chiqilgan tarkibini tekshirish uchun o'tkaziladi. Natijada, barcha mavjud kamchiliklar epizod ishtirokchilarining asosiy kontingenti bilan tayyorgarlik ishlari boshlanishidan oldin tuzatiladi. Eksperimental guruhga ushbu ommaviy epizodning tarkibiy qismlari bo'lgan barcha tashkilotlarning vakillari kirishi muhimdir. Tayyorgarlik jarayonida eksperimental guruhning ayrim a'zolaridan o'zlarining bo'linmalarida mashqlarni o'rganish va takomillashtirish bo'yicha o'qituvchilar sifatida foydalanish mumkin.

Direktor bilan birgalikda xodimlarning eng mashaqqatli ishi kostyumlarni tayyorlashdir. Individual qism, badiiy chiqishlar va guruhlar,

ommaviy taqdimot ishtirokchilari katta soni kiyim-kechak, poyabzal, bosh kiyimlari va ularning rangini tanlash turli toifadagi bir qator muammolar mavjudligini belgilaydi. Barcha buni tushunishi va oxir-oqibatda, hech kim hech narsani yo'qotmasligi uchun shtab har bir qism, har bir ko'rinish va taqdimot ishtirokchilari guruhi uchun alohida-alohida ishtirokchilarni jihozlash bo'yicha tasdiqlangan eskizlar uchun maxsus joy tayyorlaydi.

Har bir ishtirokchi uchun: familiyasi, ismi, otasining ismi, tashkiloti, lavozimi, shuningdek, kostyum, poyabzal, bosh kiyimining hajmi va boshqalar ko'rsatilgan barcha epizod ishtirokchilari ro'yxati oldindan tuziladi.

Ishtirokchilarni jihozlash bo'yicha barcha kerakli ma'lumotlarni to'plab, shtab-kvartiraga murojaat qilinadi, bu yerda har bir turdagi va hajmdagi mahsulotlarning umumiy bayonnomasiga muvofiq kiyim-kechak, kostyum, poyabzal, bosh kiyim va h.k. ishlab chiqarish uchun oldindan tuzilgan shartnoma bo'yicha ishlab chiqaruvchi korxonalariga har bir turdagi namunalarni ijro etish muddati va barcha buyurtmalarni topshirishning yakuniy muddati ko'rsatilgan holda jo'natiladi.

Ishtirokchilarning jihozlari uchun namunalar tayyorlash juda muhimdir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, butun buyurtmani ketma-ket bir vaqtning o'zida ishlatish juda xavflidir, chunki siz buyurtma qilingan narsalarni olmaysiz. Ishlab chiqaruvchilar ko'pincha o'z tashabbusi bilan ko'proq tikuv materiallaridan foydalanadilar yoki rangni, eskizni va boshqalarni o'zgartiradilar. Shuning uchun barcha jihozlar namunalarni olgan holda, bosh shtab va badiiy kengash taqdimot ishtirokchilarining kostyumlarini ko'rishni tashkil qiladi.

Ushbu tadbir, odatda, tantanali ravishda o'tkaziladi. Unga buyurtma berish uchun shtab-kvartirasi bilan shartnoma tuzgan barcha korxonalar va tashkilotlar raisi, rejissyorlik-ishlab chiqarish guruhi va direktorlari boshchiligidagi tashkiliy qo'mita a'zolari tashrif buyurishadi. Namoyish joyi, masalan, kelajakdagi bayram mavzusida bezatilgan Madaniyat uyining sahnasi bo'lishi mumkin. Modellarni namoyish etish uchun ishtirokchilar ishlab chiqarilgan namunalarning jinsi va hajmiga mos kelishi kerak.

16.2. Ommaviy sport va badiiy taqdimot shtab boshlig'ining asosiy vazifalari

Namoyish maxsus taqdimotchi rahbarligi ostida amalga oshiriladi. Dastlab, so'z kelgusi bayram, uning g'oyalari va ishtirokchilar kostyumlarining roli haqida qisqacha gapiradigan bosh direktor yoki bosh shtab boshlig'iga beriladi. Keyin orkestrning tovushlari ostida namoyishning barcha ishtirokchilari kostyumlarda sahnaga chiqadilar va taqdimot dasturi tomonidan belgilangan tartibda bir darajaga ko'tariladi. Taqdimotchi har bir epizod ishtirokchilarini jihozlashda ishtirok etganlarning e'tiborini tortadi, epizodda ishtirokchilar sonini, kostyumning narxini ko'rsatadi va namunalarni ishlab chiqaruvchi korxonalarni chaqiradi. Keyin u bosh rassomni sharh berishga taklif qilib, taqdimotning umumiy rang sxemasiga e'tibor beradi. Taqdimotning birinchi qismi ishlab chiqaruvchilarning bayramga rahbarlik qiluvchining savollariga javoblari bilan yakunlanadi, shundan so'ng, kostyumlarning barcha ishtirokchilari sahnadan chiqib ketishadi.

Ishtirokchilarning barcha jihozlari tomosha qilish oxirida har bir model uchun mavjud bayonnomalar asosida ishlab chiqaruvchilar uchun nuqsonli hujjatlar tuziladi. Agar ishlab chiqaruvchilarda hech qanday shikoyat bo'lmasa, ularga kiyim – kechak dasturiga muvofiq barcha sseriyalarni ishlab chiqarish uchun ruxsat beriladi. Namunalarni ishlab chiqarishda qo'pol qoida buzarliliklar va kamchiliklar bo'lsa, korxonalar shikoyatli hujjatlarda qayd etilgan barcha fikrlarni hisobga olgan holda yangi namunalarni ishlab chiqarish muddatini ko'rsatadi. Buyurtma barcha mijozlar talablariga javob beradigan bo'lsa ishlab chiqariladi.

Tayyorgarlik davrida xodimlarning keyingi juda muhim vazifasi- tayyor mahsulotni saqlashdir. Ko'p sonli kostyumlar, poyabzal va boshqa jihozlarni, shuningdek, turli rekvizitlarni hisobga olgan holda, omborlar, katta xonalarni ijara olishlari kerak. Omborlarda buyurtma berish, kostyum va rekvizitlarni tezda berish uchun har bir narsa epizodlar, badiiy chiqishlar va alohida guruhlar bo'yicha javonlarga osongina mos kelishi uchun qo'yiladi. Har bir epizodda, xonada, guruhda uskunalar hajmi kattalashtirilishi kerak. Liboslar, poyabzal, bosh kiyimlar va boshqalarning o'lchamlari aniq ko'rinishi kerak. Badiiy chiqishlar bo'yicha zaxira bir to'plamdan joy oladi, lekin

mahsulotning qolgan qismidan alohida-alohida ajralib turadi.

Bundan tashqari, shtab-kvartirada kostyumlarni va partiyalarning rasmiy rekvizitlarini maxsus tayyorlangan jadval asosida tashkil etish muammosini hal qilish kerak. Kun davomida uyushqoqlik bilan, shoshilmasdan, ishtirokchilar ikki qismdan ortiq bo'lmagan (birinchisi - tushgacha, ikkinchisi – tushdan keyin) kostyumlar va rekvizitlarni olishlari mumkin.

Odatda kostyumlar va dastlabki rekvizitlar taqdimot boshlanishidan 12-14 kun oldin ishtirokchilarga beriladi. Asosiysi, stadiongga kirishdan oldin barcha ishtirokchilar uchun kostyumlar tanlanadi. Agar kostyum yoki poyabzalni almashtirish kerak bo'lsa, unda bu ham xodimlar ruxsati bilan amalga oshiriladi. Ayirboshlash mavjud zaxiradan amalga oshiriladi. Kostyumdagi kichik kamchiliklar ishtirokchilar tomonidan bartaraf etilishi mumkin. Buning uchun bosh shtab har bir epizod ishtirokchilari uchun kichik ustaxonalar tashkil qilishi mumkin.

Birinci marta kiyim-kechak va rekvizitlar faqat umumiy mashqlarda qo'llaniladi. Shuning uchun, har bir epizodni o'tkazishdan oldin ishtirokchilarning marosim asbob-uskunalarini ko'rishni amalga oshiriladi.

Umumiy repetsitsiya va bayram namoyishi o'rtasidagi asosiy stadiondagi mashqlar necha kun tashkil etiladi. Bu umumiy tayyorgarlik bo'yicha komissiya tomonidan belgilangan muayyan kamchiliklarni bartaraf etish uchun amalga oshiriladi. Bundan tashqari, har bir ishtirokchiga o'z kostyumlarini, rekvizitlarini yana bir bor tekshirish va bayramona chiqishdan oldin dam olish imkoniyati beriladi. Stadionning shtab-kvartirasi va xodimlari shu kuni stadionni tayyorlaydilar, so'nggi kunni belgilash va bayramni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun zarur bo'lgan barcha narsalarni tekshiradilar.

Stadionda ommaviy sport va badiiy namoyishni tayyorlash tayyorgarlik davrida xodimlar va rejissyorlik-ishlab chiqarish guruhining ishi 10-bobda batafsil bayon etilgan. Unda tayyorgarlik ishlarini tashkil etish shakllari, tayyorgarlik maydonchalari va ularning jihozlarini tayyorlash, ishtirokchilarni tanlash va jamlash tartibi, rekvizitlar va konstruksiyalarni tayyorlash, tayyorgarlik ishlarini rejalashtirish masalalari muhokama qilinadi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Ommaviy sport va badiiy namoyishning tashkiliy tuzilmasi qanday darajalarni o'z ichiga oladi?
2. Taqdimot shtab-kvartirasi o'z ishlarida qo'llashi kerak bo'lgan asosiy hujjatlarni nomlarini ko'rsating?
3. Ommaviy sport va badiiy taqdimot shtab boshlig'ining asosiy vazifalari nimadan iborat?
4. Taqdimot tayyorlash ilk tayyorgarlik davrida xodimlar faoliyatining asosiy yo'nalishlari qanday?
5. Taqdimot ishtirokchilarining asbob-uskunalari namunalarni qanday va nima uchun ko'rish mumkin?
6. Taqdimot tayyorlash davrida xodimlarning asosiy yo'nalishlari qanday?
7. Ishtirokchilar yig'ilishlarda qanday ovqatlanishlari kerak?

17- Modul. Jismoniy madaniyatning bolalar va yoshlar hayotidagi o'rni.

17.1. Jismoniy madaniyatning - inson qobiliyatining jismoniy va intelektual rivojlantirishdagi o'rni

Jismoniy madaniyat - inson qobiliyatini jismoniy va intellektual rivojlantirish, uning motor faolligini takomillashtirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy tarbiya va jismoniy rivojlanish yo'li bilan ijtimoiy moslashuv maqsadida jamiyat tomonidan yaratilgan va foydalaniladigan me'yorlar va bilimlar to'plamidir. Har kuni mashq qilish yoki haftada 2-3 marta mashq qilish muhim. Har kuni takrorlangan mashqlar vaqt o'tishi bilan "odat" bo'lib qoladi.

Bugungi texnik taraqqiyot asrida, yuqori texnik yuk ostida aholi salomatligi darajasi pasaymoqda va motor faolligining kamligi tufayli jismoniy tarbiya va sportning o'rni tobora ortib bormoqda. Boy hissiy fon bolalarning salomatligi va farovonligini yetarlicha kamaytiradi, ularning ruhiga zarar yetkazadi. Shu munosabat bilan psixofizik holatni mustahkamlashning eng munosib usullari va uslublarini izlash, ushbu jarayonni optimallashtirish uchun psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, moslashuvning fiziologik va psixologik bahosini kamaytiradigan va sog'lom turmush tarzi uchun barqaror munosabatlarning shakllanishini ta'minlaydigan sog'lomlashtirish texnologiyalarini ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega.

Jismoniy tarbiya nafaqat bolalar bog'chasi va maktabda, balki universitetda ham muhim. Maktab o'quvchilari va talabalarni jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga jalb qilishning ahamiyati shundaki, bu vaqtda ma'lum bir sohada kelajakdagi mutaxassisning paydo bo'lishi boshlanadi. Jismoniy madaniyat nafaqat mahorat, nafaqat yaxshi sportchilar va mamlakat chempionlari bo'lishga, balki muvofiqlashtirish, chidamlilik, kuch-quvvat kabi tamoyillarni shakllantirishga imkon beradi. Inson ko'plab tashqi va ichki omillarga moyil bo'lib, ba'zan bu unga rejalashtirilgan narsalarni amalga oshirishga ruxsat bermaydi. Jismoniy tarbiya bizga sabr-toqat, charchoqqa qarshi turishda yordam beradi.

Bizningcha, yoshlarning jismoniy tarbiyasi birinchi navbatda qiziqish

bilan boshlanishi kerak. Har bir o'qituvchi darslarni o'tkazish uchun o'z uslubiga ega, ammo o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish va jismoniy tarbiya soatlarini yanada samarali va kerakli qilish o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari turli kasalliklarning oldini olishi mumkin, birinchi navbatda bular: gipertenziya va koronar yurak kasalligidir. Ko'pincha texnik mutaxassislar tomonidan kuzatilgan ushbu kasalliklar uzoq muddatli davolanishni talab qiladi. Lekin, afsuski, bu har doim ham tiklanishga olib kelmaydi. Ularning oldini olish juda katta ta'sir ko'rsatadi.

Jismoniy mashqlar jarayonida samaradorlik oshadi. Bu ma'lum bir vaqt ichida katta ishni bajarish uchun insonning ortib borayotgan qobiliyati bilan tasdiqlanadi. Mushaklarning dam olish holatida ishlash darajasining oshishi bilan yurak tezligi pasayadi. Bunday kishi ko'proq ishlay boshlaydi, lekin u kamroq charchaydi. Bugungi kunda turli kasalliklarga chalingan odamlar soni tobora ortib borayotganligi uchun jismoniy faoliyat va dam olish - sog'lomlashtirish juda muhim profilaktik ta'sirga egadir.

Har kuni inson uchun talablar ortib bormoqda va ba'zi odamlarning barcha zamonaviy tendentsiyalarni egallashlari juda qiyin kechmoqda. Bundan tashqari, bugungi oily ta'lim juda yuqori sog'liqni saqlash darajasini talab qiladi. Shu sababli, turmush tarzi xususiyatlarini, xususan, jismoniy faoliyatni hisobga olish va jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga ijobiy munosabat talaba- yoshlarning jismoniy tarbiyasini tashkil etishning muhim vositasidir. Talabalarning salomatligi va jismoniy ishlash darajasining pasayishi sezilarli psixo-emotsional stress, kun tartibining buzilishi va ovqatlanish oqibatidir. Bugungi kunda ta'lim mazmuni qabul qilinadigan barcha idrok me'yorlaridan oshib ketgani va talabaning bilimlar hajmini to'liq o'zlashtirishi qiyinligi, murakkabligiga hech kim shubha qilmaydi. Yoshlarning egallashi kerak bo'lgandan ortiq ommaviy axborotlar ularning ijodkorligi va sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Noto'g'ri turmush tarzi ichki organlar kasalliklari uchun genetik jihatdan aniqlangan endogen xavf omillarini namoyon qilish uchun dastlabki shartlarni yaratadi. Shuning uchun ularning rivojlanishiga hissa qo'shadigan ekzogen omillarning ta'sirini bartaraf etish yoki kamaytirish (irratsional ovqatlanish, chekish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, psixo-ijtimoiy stress) talabalarga ta'lim

berishning yetakchi yo'nalishlaridan biridir.

Jismoniy tarbiya yoshlarni tarbiyalashning umumiy ta'lim tizimiga kiradi, yosh avlodni har qanday jismoniy harakat orqali madaniyatga jalb qiladi, yoshlarning individualligini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, bu esa ba'zan jismoniy madaniyatning sog'lomlashtirish ta'siridan ham muhimdir.

“Sport”, “jismoniy madaniyat” so'zlari bilan aqlga kelgan birinchi narsa – bu yuk. Shubhasiz, jismoniy tarbiyalashning eng aniq vazifasi - tanani yaxshilash va odamlarda jismoniy fazilatlarni rivojlantirishdir. Sog'liqni saqlash vazifasi tananing shakllari va funksiyalarini uyg'un rivojlanishi, sog'likni mustahkamlash, tana kasalliklariga barqaror qarshilik ko'rsatishdir. Bundan tashqari, sport ham ta'lim funksiyasini bajaradi, ya'ni: insonlarda vosita fazilatlarini rivojlantirish (kuch, qobiliyat, chidamlilik, tezlik, moslashuvchanlik), shuningdek, kuchli irodali fazilatlarni rivojlantiradi. Lekin bu faqat tashqi tomondan. Har bir inson ushbu maqolni biladi: “sog'lom tanada-sog'lom ruh”. Lekin teskari aloqa inkor etilmaydi. Agar “jismoniy tarbiya” tushunchasi mavjud bo'lsa, demak, u nafaqat jismoniy mashqlar - sakrash, chopish, balki o'z-o'zidan kuchli, irodali fazilatlarni tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi. Sport ko'pincha jamoada ishlashni, jamoaga tegishli bo'lsa, o'ziga yoki boshqalarga nisbatan muayyan mas'uliyatga ega bo'lishni nazarda tutadi. Shunday qilib, bola jamoada ishlashni o'rganadi, barcha ijobiy va salbiy tomonlarni ko'radi, har bir kishi uchun foydali bo'lgan yechim topib, umumiy fikrga keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, oily o'quv yurtida ta'lim - bu shaxsning yakuniy shakllanish davri, shuningdek, kelajakda mutaxassislarni ularning mehnat faoliyati uchun tayyorlash davridir. Shunday qilib, jismoniy madaniyat jamoaga yordam beradi, umumiy til topishni o'rgatadi, shuningdek, ba'zan jamoaviy, umumiy muvaffaqiyatga erishish uchun o'z foydasini qurbon qilishga yo'naltiradi.

Shunday qilib, sog'liqni saqlash va mustahkamlashning asosiy vazifasi bo'lgan jismoniy madaniyat har bir inson hayotining ajralmas qismi bo'lishi kerak.

Bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri aholining katta qismi sog'lig'ining yomonlashuvidir. Yoshlarda salomatlik bilan bog'liq alohida noqulay vaziyat kuzatiladi. Bu turmush darajasining pasayishi, ekologik

sharoitlarning yomonlashuvi, tibbiy va ijtimoiy davlat dasturlarining qisqarishi bilan bog'liq. Agar ilgari maxsus tibbiy guruhda ishtirok etganlarning nisbati qoidadan ko'ra istisno bo'lsa, endi vaziyat keskin o'zgargan. Buning asosiy sababi – yoshlarda sog'lom turmush tarziga (HLS) ehtiyoj yo'qligi. Sog'likka eng muhim qadriyat sifatida munosabatda bo'lish, har bir shaxsning hayoti uchun valeologiya bo'yicha zarur bilimlarni berish – sog'lom turmush tarziga rioya qilishni o'rgatish – zamonaviy jismoniy tarbiya ta'limining ustuvor vazifasidir.

17.2. Yoshlarda sog'lom turmush tarzi

Axborotning tobora o'sib borayotgani, o'quv dasturlarining murakkabligi, turli jamoat topshiriqlari talaba-yoshlarning ta'lim ishlarini tobora jadallashtirmoqda. Ko'pincha bu vosita faollikning (gipodinamiya) pasayishiga olib keladi va psixikaga bo'lgan yukning bir vaqtning o'zida ko'payishi organizmga salbiy ta'sir ko'rsatadi, kelajakda ishlab chiqarish faoliyatini o'rganish va jismoniy tayyorgarlikni qiyinlashtiradi. Harakatlarning yetishmasligi tananing detrensiyasiga yordam beradi. Nosog'lom turmush tarzi ichki organlarning jiddiy surunkali kasalliklarining asosiy sabablaridan biridir. Shu bilan birga, aqliy qobiliyat yomonlashadi, markaziy asab tizimida salbiy o'zgarishlar yuz beradi, diqqat, fikrlash, xotira vazifalari kamayadi, hissiy barqarorlik zaiflashadi.

Bularning barchasi o'quvchilarning aksariyati jismoniy madaniyatga salbiy munosabatda bo'lishiga olib keladi. Talabalarni jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga jalb qilishning ahamiyati shundaki, bu vaqtda ma'lum bir sohada kelajakdagi mutaxassisning paydo bo'lishi boshlanadi. Jismoniy tarbiya bizga sabr-toqatli bo'lishga va charchoq qarshisida qarshilik ko'rsatishda yordam beradi. Jismoniy tarbiya – bu (ehtimol kundalik yoki haftasiga 2 marta, bu juda muhim emas) mashqlar majmuasini maqsadli bajarishdir. Muhim narsa shundaki, kundan-kunga takrorlangan bu mashqlar murakkablashadi, o'zgartiriladi, o'zimizdagi tizimni, muayyan fikrlash uslubini ishlab chiqishga, fikrlardan, harakatlardan ortiqchasini olib tashlashga imkon beradi. Har kuni inson uchun talablar ortib bormoqda va ba'zi odamlar, ba'zan, barcha zamonaviy tendentsiyalarni boshdan kechirish juda qiyin kechmoqda. Bundan tashqari, bugungi ta'lim juda yuqori

sog'liq darajasini talab qiladi. Shu sababli, turmush tarzi xususiyatlarini, xususan, jismoniy faoliyatni hisobga olish va jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga ijobiy munosabat talaba yoshlar uchun jismoniy tarbiya tashkil etilishning muhim elementidir. Talabalarning salomatligi va jismoniy ishlash darajasining pasayishi sezilarli psixo-emotsional stress, kun tartibining buzilishi va noto'g'ri ovqatlanishning oqibatidir.

O'quvchi yoshlarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishi bir-birini to'ldiradi va shaxsning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi. Talabalarning katta yoshdagi kishilar ijtimoiy, fuqarolik, ijtimoiy-siyosiy, kasbiy – mehnatini to'liq kompleksini faol o'zlashtirishi davri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy madaniyat nafaqat jismoniy, takomillashtirish va sog'lomlashtirish, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan yoshlarning ijtimoiy, mehnat va ijodiy faolligini tarbiyalash vositasidir. Xususan, ularning ijtimoiy-professional funksiyalarini bajarishi, asosan, jismoniy tayyorgarlik, sog'liqni saqlash holati kelajakdagi mutaxassislarning ishlash darajasiga bog'liq.

Ta'lim jarayonida yoshlar doimo sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerak. Shuni esda tutish kerakki, jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanish yoshlarning sog'ligini mustahkamlab, uzoq umrini ta'minlaydi. Gigiyenik me'yorlarga rioya qilish, talabalar jamoalarida yaxshi psixologik muhitni yaratish, ommaviy jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini rag'batlantirish, ish vaqtini to'g'ri tashkil etish — sog'lom turmush tarzi uchun zarur shart-sharoitlardir. Ta'lim muassasasida jismoniy tarbiya vazifalarini kompleks hal etish bitiruvchilarning yanada faol ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorligi, malakani egallashi, yangi mehnat kasbini egallash jarayoni qobiliyatini ta'minlaydi.

Jismoniy madaniyat talaba shaxsiyatining eng yaxshi xususiyatlarini namoyish etishga yordam beradi. Shu bilan birga, yuqori hissiy darajadagi eng muhim ijtimoiy ehtiyojlardan biri — odamlar bilan muloqot qilish amalga oshiriladi.

Sportning ijtimoiy hodisa sifatida afzalliklari yoshlar uchun jozibadorligi, uning "tili" har bir kishi uchun tushunarli va aniq, sog'liq uchun foydalari beqiyosligidir. O'quvchi yoshlarning ma'naviy qiyofasini shakllantirishda

jismoniy tarbiya sohasida alohida o'rinni ijobiy fazilatlarini hayotiy jarayonga o'tkazish egallaydi. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish jarayonida ijtimoiy ishlarga ongli va faol munosabat, demokratiya va oshkoralik tamoyillariga asoslangan faoliyatning ushbu muhim shakli uchun muayyan ko'nikmalar ishlab chiqiladi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Jismoniy madaniyat nima?
2. Yoshlarda sog'lom turmush tarzi haqidagi tushunchaga fikringiz?
3. Jismoniy madaniyatning bolalar va yoshlar hayotidagi o'rni nimalardan iborat?
4. Jismoniy madaniyat – inson qobiliyatini jismoniy va intellektual rivojlantirishdagi o'rni haqida fikringizni bildiring.
5. Ta'lim muasasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlari qanday tartibda tashkillashtiriladi?
6. Darsdan tashqari ommaviy- jismoniy va sport sog'lomlashtirish ishlarining mazmuni nimadan iborat?
7. Jismoniy-intellektual resurslar deganda nimani tushunasiz?
8. Ommaviy sport o'yinlarini samarali boshqarishning ahamiyatli tomoni nimada?

18-Modul. Sport va sport tadbirlari shakllari

18.1. Sport tadbirlari va jismoniy tarbiya tadbirlarining ahamiyati.

Sport musobaqalari va jismoniy tarbiya va sport tadbirlari jamiyatda jismoniy tarbiya va sportning yetakchi, eng yorqin va ko'zga ko'ringan shakli hisoblanadi. Shuning uchun sport musobaqalari va ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazish jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining asosiy faoliyat yo'nalishidir.

Milliy tajribaning umumlashtirilishi ommaviy sport va jismoniy tarbiya hamda sog'lomlashtirish tadbirlariga an'anaviy tarzda murojaat qilinishini ko'rsatadi:

* bolalar, oilalar, sport faxriylari, sayyohlik, tosh va suv safarlari uchun musobaqalar va jismoniy tarbiya tadbirlari;

* jismoniy tarbiya va sport bayramlari, masalan, shahar kuni," rus qishlarini kuzatish " va boshqalar;

* ayrim sport turlari bo'yicha ommaviy musobaqalar, o'zaro faoliyat, yugurish, o'rni, ko'pkurash;

*kompleks sport musobaqalari va spartakiadalar.

Ilmiy-uslubiy adabiyotlar va rasmiy hujjatlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, "ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlari" (FSM) atamasi bir-biridan farqli semantik ma'nolarga ega. Shuning uchun biz ushbu atamaning mazmunini aniqlashtirishga harakat qilamiz.

Bir qator mutaxassislar fikriga ko'ra, jismoniy tarbiya va sport musobaqasi - bu ularning yoshi, jinsi va tayyorgarligini hisobga olgan holda, ular uchun mavjud bo'lgan mashqlarda g'alaba qozonish uchun taxminan teng imkoniyatga ega bo'lgan raqobatbardosh o'yin faoliyati.

Ommaviy sport tadbirlari "tomoshabinlar ishtirokida o'tkaziladigan sport musobaqalari, ko'rgazmali chiqishlar va boshqa sport tadbirlari"ni o'z ichiga olgan. Ushbu ta'rifda sport tadbirining ommaviy ko'rsatkichlari ko'plab ishtirokchilar emas, balki tomoshabinlarning ishtiroki bilan bog'liq.

Ba'zi mutaxassislar yo'nalishga qarab barcha ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlari haqiqiy sport musobaqalariga, reklama-targ'ibot va o'quv-mashg'ulot tadbirlariga bo'linadi.

Sport turlari bo'yicha umume'tirof etilgan qoidalar asosida o'tkaziladigan sport musobaqalari. Ularda ishtirok etish uchun sport bo'limlari va jamoalarda, jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish guruhlarida yoki mustaqil ravishda musobaqalarda qatnashuvchilarga qarshi ko'rsatmalar mavjud bo'lmasa, ishtirok etishga ruxsat beriladi. Reklama-targ'ibot tadbirlari ko'rgazmali musobaqalar, tanlovlar, turnirlar va ochiq musobaqalar shaklida o'tkazilib, unda barcha xohlovchilar ishtirok etishlari mumkin.

Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish guruhlarida ta'lim-tarbiya tadbirlari o'tkazilmoqda. Bunga soddalashtirilgan qoidalar, mobil o'yinlar, turistik o'rni, "sog'liqni saqlash yo'lida" musobaqalar va boshqalar kiradi. Bunday tadbirlarni o'tkazishdan maqsad — sinflarni yanada hissiy qilish, mashg'ulotlarning jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish, mashg'ulotlar samaradorligini ko'tarishdir.

Ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlari aholining keng ommasini muntazam jismoniy mashqlar, sport va turizmga jalb etish, ularning jismoniy tayyorgarligi darajasini oshirish, foydali vosita malaka va ko'nikmalarini tarbiyalash, sog'lom turmush tarzini shakllantirishning samarali usuli sifatida qaraladi.

Sport musobaqalarining ta'riflari va turlarini batafsil ko'rib chiqing, chunki ular FCM ning asosiy turlaridan biri hisoblanadi.

Sport atamalarining izohli lug'ati - sport musobaqalarini faoliyatning tabiati, ko'lami, maqsadlari jihatidan farqli ravishda belgilaydi. Maxsus tashkil etilgan tadbirlar, ishtirokchilari qat'iy tartibga solingan shartlarda, raqobat davrida chempionat uchun kurashib, muayyan natijaga erishadilar, har qanday sport, sport intizomiga tayyorgarlik darajasini solishtiradilar.

Menejment nuqtayi nazaridan sport musobaqasi raqobatbardosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini amalga oshiradigan va aholining sport-ko'ngilochar ehtiyojlarini qondiradigan, pedagogik jihatdan tashkil etilgan, raqobatbardosh faoliyat turlaridan biri sifatida qaralishi kerak.

Tizimli yondashuv doirasida sport musobaqasi ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim bo'lib, uning asosiy tarkibiy elementlari, birinchi navbatda, raqobatbardosh sportchilar va jamoalarning pedagogik jihatdan tashkil etilgan raqobatbardosh faoliyati, ikkinchidan, tanlov tashkilotchilari faoliyati va nihoyat, tomoshabinlarning iste'mol jismoniy tarbiya va sport

faoliyati hisoblanadi. Uchinchidan, odamlar raqobatlashayotgan va sport musobaqasining estetik xususiyatlariga ta'sir ko'rsatadigan va shu asosda ularning ajoyib ehtiyojlarini qondiradigan ijtimoiy tadbirlardan biri bo'lib, ular jismoniy madaniyat bilimlari va taqdimotlarini shakllantiradi.

Sport musobaqasining yuqorida keltirilgan xarakteristikasidan batafsil va qo'shimcha ravishda quyidagi elementlarni ajratib ko'rsatish mumkin: musobaqalar mavzusi (sport yoki jismoniy mashqlar); hakamlar (raqiblarning joylarini aniqlash qoidalari, normalari, mezonlari va texnologiyasi); sportchilar — musobaqa ishtirokchilari; muxlislar va tomoshabinlar. Raqobat sportning ichki mohiyatini ommaviy ijtimoiy hodisa sifatida tashkil etadi. Shuning uchun sportning o'zi muayyan ma'noda raqobatning ishlashini ta'minlash uchun faoliyat sifatida qaralishi mumkin.

Sport musobaqalarining barcha xilma-xilligi quyidagi xususiyatlarga ko'ra tasniflanishi kerak: sport ta'lim tizimidagi maqsadlar va joylar, g'olibni aniqlash usuli; murakkablik; shkala va boshqa muhim xususiyatlar orasida sport musobaqalarini ularni o'tkazish maqsadlari bo'yicha tasniflash hisoblanadi. Shu asosda asosiy (asosiy), saralash, yetkazib berish, malaka va tayyorgarlik musobaqalarini ajratish mumkin. Sport musobaqalari tizimini tashkiliy-pedagogik tartibga solish vositalari - musobaqa qoidalari, kalendar rejasi va musobaqa nizomidir.

Sport musobaqasining ijtimoiy vazifalari. Sport musobaqasining funksiyalari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, insonning o'ziga xos jismoniy tarbiya va sport xizmatlariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. Sport musobaqasining funksiyalarini tahlil qilib, raqobatning asosiy mahsuloti – natija, band bo'lgan joy, g'alaba, rekord o'rnatdi va tegishli tomosha bilan bog'liq. Shu asosda, sport musobaqalarining Markaziy sport funksiyasi raqobatchi raqiblar – sportchilar va sport jamoalari o'rinlarining ierarxiyasini aniqlash hisoblanadi. Bu sportning o'ziga xos xususiyati tomonidan amalga oshiriladi:

- tanlovning har bir ishtirokchisi boshqa barcha ishtirokchilarga nisbatan baholanadigan va o'z shaxsiy reytingini olgan joylarning to'liq ierarxiyasini aniqlash;
- faqat musobaqa g'olibining ta'riflari, ya'ni faqat eng kuchli sportchilarni tanlash;

- sport natijasini aniqlash-bu avvalgi sport turidan ustun bo'lgan rekorddir.

Musobaqalarga nisbatan tashqi sport-ko'ngilochar, axloqiy-tartibga solish, hedonistik va rekreatsion funktsiyalarni qayd etish kerak.

Sport va ko'ngilochar funktsiya sport musobaqalariga kelgan turli fan guruhlarining sport-ma'rifiy ko'ngilochar ehtiyojlarini qondirishda namoyon bo'ladi.

Axloqiy va tartibga solish funktsiyasi raqobatlashayotganlarning turli xil axloqiy fazilatlarini raqobatbardosh faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi, shuningdek, muayyan ijtimoiy ahamiyatga ega axloqiy me'yorlarni ijtimoiy baholash amalga oshiriladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tomoshabinlar raqobatlashadigan sportchilarga nisbatan eng muhim axloqiy talab - adolatli sport kurashidir.

Sport musobaqalari hedonistik funktsiyani bajarish orqali odamlarning turli estetik ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi. Sport musobaqalarining yosh avlodga estetik ta'sirining asosiy omillari-sportchilarning chiroyli, mukammal jismoniy nisbatlarini, ularning harakatlarining yuqori madaniyatini, sevimli sportchilarning g'alabalari natijasida paydo bo'lgan quvonch va boshqalar.

Sport musobaqalari aholining o'yin-kulgi uchun dam olish vazifasini bajaradi, bu esa uning emotsional yo'qotish ehtiyojlarini qondirishga imkon beradi.

Musobaqaning o'ziga xos funktsiyalarini amalga oshirish usulini tanlash sport turining an'analari, musobaqaning maqsadi, ishtirokchilar soni, musobaqani o'tkazish uchun ajratilgan vaqt bilan belgilanadi va sport turi bo'yicha hakamlar qoidalariga muvofiq musobaqa to'g'risidagi Nizom bilan tasdiqlanadi.

18.2. Sport musobaqalarini o'tkazish tizimi

Sport musobaqalari va jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazishning eng keng tarqalgan tizimlari (usullari): ishtirokchilar va ishtirok etuvchi jamoalar natijalarini aniqlash, ishtirokchilar o'rindiqlarini bevosita aniqlash tizimi, dairesel tizim, drenaj tizimlari va aralash.

Natijalar reytingini baholash orqali tanlov ishtirokchilarning joylarini

bevosita aniqlash tizimi raqobatlashayotgan ishtirokchilarning natijalari metrik birliklar (yengil atletika, velosiped, konkida uchish va tosh, suzish va boshqalar) yoki mashqlarning yuqori sifatli va texnik jihatdan estetik bajarilishi uchun berilgan ballar miqdori (akrobatika, gimnastika, figurali uchish va boshqalar) bilan baholanadigan ko'plab sport turlari bo'yicha shaxsiy va shaxsan-jamoa musobaqalarini o'tkazishda qo'llaniladi. Tizimning ma'nosi - bir sport maydonidagi barcha ishtirokchilar tomonidan raqobat mashqlarini izchil yoki bir vaqtning o'zida bajarish, odatda, sudyalarning guruhining doimiy tarkibi bilan. Musobaqa ishtirokchilarining natijalarini baholash yo'li bilan bevosita aniqlash tizimi musobaqalarning ayrim bosqichlarida yakuniy guruhni shakllantirish uchun boshqa usullar (yugurish, suzish, velosiped, eshkak eshish va h.k. bo'yicha shaxsiy musobaqalarda) elementlaridan foydalanishni istisno etmaydi.

Dumaloq tizim har bir ishtirokchining (jamoaning) barcha a'zolari bilan ketma-ket uchrashuvlar prinsipiga asoslanadi va asosan sport o'yinlari va jang san'atlarida qo'llaniladi. Musobaqaning sezilarli davomiyligiga qaramasdan, dumaloq usul barcha ishtirokchilar va jamoalarning nisbiy kuchini to'liq va obyektiv ravishda aniqlash imkonini beradi.

Dumaloq tizimda ishtirokchi yoki jamoaning yakuniy joyi tanlovda to'plangan ballar soni bo'yicha aniqlanadi. O'yin sportlarda bir yoki bir nechta jamoalarda ballar tengligi bilan g'olibni aniqlash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- gol urilgan va o'tkazib yuborilgan to'p yoki shaybalar orasidagi farq;
- gol yoki shaybalarining soni;
- muayyan o'yin natijasi;
- qur'a tashlash.

Ko'pgina jamoalar bilan ularni guruhlariga bo'lish tavsiya etiladi. Keyin musobaqa natijalariga ko'ra turli guruhlarda bir xil o'rin egallagan jamoalar o'rtasida final o'yinlari o'tkaziladi.

Dairesel tizimda uchrashuvlar (o'yinlar) tartibi jamoalar yoki ishtirokchilar raqamlarini chizish bilan belgilanadi. Belgilangan raqamlar asosida uchrashuvlar taqvim tuziladi. Agar o'yin bir doirada o'tkazilsa," maydon egasi " birinchi navbatda juftlikda bo'lgan jamoa, ikkinchi o'yinda "maydon egasi" da ikkita o'yinda durang o'ynaganda, juftlikda ikkinchi

o'rinda turadigan jamoa bo'ladi.

Shuni yodda tutish kerakki, kuniga bir marta uchrashuv (o'yin) o'tkazilganda, dumaloq tizimda musobaqalar o'tkazish uchun zarur bo'lgan o'yin kunlari (turlar) soni, birlik uchun ishtirok etadigan jamoalar soni ham bu sondan kam bo'lsa va g'alati bo'lsa, unga mos keladi.

Chiqib ketish tizimi - bir yoki bir nechta mag'lubiyatdan keyin ishtirokchini yoki jamoani musobaqadan chiqarish tamoyiliga asoslanadi. Ushbu tizim ko'pincha "Olimpiya" yoki "kubok" deb ataladi, chunki u Olimpiya o'yinlarida va ko'plab kuboklarda qo'llaniladi. Uning asosiy afzalligi tanlovlarda ko'plab ishtirokchilarni kiritish va ularni qisqa vaqt ichida o'tkazish imkoniyatidir. Buyruqlar seriya raqami qur'a tashlash orqali aniqlanadi.

Chiqish tizimi bo'yicha musobaqalar o'tkazish uchun uchrashuvlar jadvallari tuziladi, unda jamoaning seriya raqami qur'a bilan belgilanadi. Agar ishtirok etuvchi buyruqlar soni ikkitadan ko'p bo'lsa, ya'ni 4, 8, 16, 32 va boshqalar. Birinchi raqam ikkinchi, uchinchi to'rtinchi, beshinchi - oltinchi va boshqalar bilan uchrashadi.

Barcha ishtirokchilar bir vaqtning o'zida tanlovga kirishadi. Birinchi tur (tur) g'oliblari bir-biri bilan yuqoridan pastgacha (jadvalga muvofiq ro'yxat bo'yicha) tartibda juft bo'lib uchrashadilar. Sakkiz ishtirokchining chorak finaliga aylangan doirasi; to'rt ishtirokchining uchrashuvlari doirasi-yarim final. Ikkinchidan, final deb ataladigan yakuniy doirada eng yaxshi ikki ishtirokchi bor. Final yutgan jamoa yoki ishtirokchi musobaqa g'olibiga aylanadi.

Musobaqaning aralash tizimi - ikkita tizimning bir tanlovida ketma - ket birlashishdan iborat: dumaloq va ejectionsiyon, unda musobaqaning birinchi bosqichi bir tizimda, ikkinchisi esa ikkinchisida o'tkaziladi. Ushbu tizim ko'plab ishtirokchilar bilan musobaqalar o'tkazishni osonlashtiradi, uchrashuvlar sonini va butun musobaqaning muddatlarini kamaytirish imkonini beradi.

Blitsturnirlar - (qisqa muddatli musobaqalar) - blitsturnir shaklidagi musobaqalar, ham jamoa, ham shaxsiy, odatda, sport bayramlarida, mavsumning ochilish va yopilish kunlari o'tkaziladi. Masalan, basketbol bo'yicha blitsturnir musobaqalarida uchrashuvlar 10 daqiqada, voleybolda

ikkita yarmidan iborat bo'lishi mumkin — bitta to'plamdan (8 yoki 10 hisobiga qadar), futbolda-15 daqiqada ikkita yarmidan va boshqalar.

O'tkazilgan tadbirning mavjudligi kontent, texnik murakkablik va masofalar uzunligi, ishlatiladigan qobiqlarning og'irligi, bajarilayotgan mashqlarning davomiyligi va intensivligi bo'yicha maxsus tanlov mashqlari bilan ta'minlanadi. Tanlov ishtirokchilarining turli kontingentlarining imkoniyatlarini tenglashtirish uchun handikaplar, foralar, tenglamalar va rag'batlantiruvchi fikrlar qo'llaniladi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirini o'tkazish tizimining aniq tanlovi uning maqsadlari va muddatlari, ishtirokchilar va ishtirok etuvchi jamoalar soni, ularning tayyorgarlik darajasi, sudyalarning qoidalari, sport inshootlari mavjudligi va boshqalar bilan bog'liq.

18.3. Musobaqalarni rejalashtirish, tayyorlash va o'tkazish

Sport musobaqalarini o'tkazish amaliyotini umumlashtirish, shuningdek, maxsus adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, musobaqalarni o'tkazishning zamonaviy tizimi quyidagi tamoyillar asosiga qurilmoqda.

Musobaqalar ierarxiyasi prinsipi turli darajadagi musobaqalarning bo'ysunishida ifodalanadi: asosiy sport jamoasi (sport klubi, sport maktabi, jismoniy tarbiya jamoasi va boshqalar) – tuman, shahar, viloyat, respublika. Shuning uchun, masalan, tuman sport musobaqalari taqvimini tuzib, uni yuqori sport tashkilotining taqvimiga o'tkazish muddatlari, sport turlari va kredit shakli bo'yicha muvofiqlashtirish kerak. Shuningdek, musobaqaning mavjud an'alarini hisobga olish tavsiya etiladi.

Jamoa tanlovi prinsipi nafaqat individual sportchilarni, balki jamoaning chiqishlari natijalari bo'yicha g'oliblarni aniqlashni o'z ichiga oladi.

Musobaqaning murakkabligi prinsipi dasturning bir nechta sport turlari bo'yicha musobaqalarni bir butun sifatida hududiy yoki idoraviy sport tashkiloti miqyosida o'z ichiga olganligi va jamoaviy testni taqdim etishi bilan namoyon bo'ladi. Kompleks musobaqalarning boshqaruv ta'siri bir xil miqyosdagi musobaqalarning ta'siri yig'indisidan kuchliroq, biroq alohida sport turlari bo'yicha o'tkaziladi.

Zamonaviy sport musobaqalarining o'ziga xos xususiyati, musobaqa bilan bir qatorda, muxlislar auditoriyasiga ta'sirini kuchaytirish va homiylar

uchun jozibadorlikni oshirishga yordam beradi. Sport musobaqalari tizimi jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning barcha darajalarida — asosiy sport guruhidan, butun Rossiya darajasidan boshlab faoliyat yuritadi. Shu bilan birga, barcha darajadagi musobaqalar – sport klubi chempionatidan Rossiya chempionatiga qadar ijtimoiy ahamiyatga ega va obro'lidir.

Eng yaxshi tajribalarni umumlashtirish, agar yuqori sport tashkiloti quyi tashkilot musobaqalarini miqdoriy tartibga solishni amalga oshirsa, sport musobaqasining boshqaruv usuli sifatida samaradorligi oshishini ko'rsatadi.

Muayyan sport turlari bo'yicha musobaqalar sonini rejalashtirayotganda, EUSC tomonidan belgilangan talablarni minimal miqdordagi musobaqalar uchun hisobga olish kerak, unda sportchi natijalarni ko'rsatishi kerak (yoki musobaqalarda ishtirok etishi kerak), bu unga tegishli sport turini yoki unvonini berish huquqini beradi.

Ushbu prinsiplarning barchasi sport musobaqalari va FSM ni rejalashtirish va amalga oshirishda e'tiborga olinishi kerak.

Sport taqvimini tuzish va musobaqalar. Sport musobaqalari va FSM bir nechta hujjatlar bilan tartibga solinadi. Ularning asosiy qismi sport musobaqalari qoidalari, sport musobaqalarining kalendar rejasi, raqobat to'g'risidagi Nizom, sport musobaqalarini o'tkazish qoidalari, sport musobaqalarini o'tkazish uchun bashoratdan iborat.

Sport tashkilotlarida musobaqalar taqvim rejasiga muvofiq o'tkaziladi. Musobaqaning kalendar rejasi (taqvimi) kelgusi davrda o'tkaziladigan sport tadbirlari va ularning turlari ro'yxatini tartibga soluvchi rejalashtirilgan hujjat bo'lib, ular o'tkaziladigan vaqt va joylarni, ishtirok etuvchi tashkilotlar, ishtirokchilar va sudyalarning tarkibini, shuningdek, ushbu musobaqalarni o'tkazishning taxminiy qiymatini belgilaydi.

Odatda, kalendar rejasi bir yil yoki mavsum uchun tuziladi va uchta bo'limni o'z ichiga oladi: 1) jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlari; 2) kompleks tadbirlar; 3) sport musobaqalari.

“Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlari” bo'limiga turli xil ommaviy musobaqalar, masalan, “quvnoqlik va salomatlik” spartakiadasi, “oilaviy startlar”, muzlik va baliq ovlash musobaqalari, “Sport oilasi” musobaqalari, yugurish kuni, chang'i kuni, suzuvchi kuni, muhim sanalarga bag'ishlangan musobaqalar va boshqalar kiradi.

“Kompleks chora-tadbirlar” bo‘limida yozgi va qishki sport turlari bo‘yicha spartakiadalar, tuman, shahar spartakiadalarida ishtirok etish ko‘zda tutilgan.

“Sport turlari bo‘yicha musobaqalar” bo‘limiga sport klubida yetishtiriladigan ayrim sport turlari bo‘yicha (alifbo bo‘yicha) musobaqalar, shu jumladan, korxonalar (maktab, tuman va boshqalar) mehnat jamoasining birinchiligi, do‘stona uchrashuvlar, Kubok o‘yinlari va boshqalar kiradi.

“Zaxiralar va tadbirlar nomi” ustunida kalendar rejasining bo‘limlari va ular bilan bog‘liq jismoniy tarbiya-sport tadbirlari (ularni o‘tkazish tartibi bo‘yicha) nomlari keltirilgan. “O‘tkazish muddati” ustunida tadbirlar o‘tkaziladigan sanalar, “o‘tkaziladigan joy” ustunida – rejalashtirilgan tadbirlarni o‘tkazish, rejalashtirilgan sport inshootlarining nomlari ko‘rsatiladi. “Ishtirokchilar” ustunida kim tadbirlarda ishtirok etishga ruxsat berilganligi ko‘rsatiladi (masalan, barcha xohlovchilar, sportchilar toifasidan kam emas, ustaxonalar jamoasi, maktab sinflari va boshqalar). “O‘tkazish uchun mas‘ul” ustunida mas‘ul tashkilot, uning tarkibiy bo‘linmalari (klub kengashi, federatsiya kengashi va boshqalar) yoki mas‘ul shaxslarning familiyasi (lavozimi) (terma jamoa murabbiylari, korxonalar ustaxonalari kengashlari raislari, bo‘limlar byurosi va boshqalar).

O‘z-o‘zini sinovdan o‘tkazish uchun savollar

1. Musobaqalarni rejalashtirish, tayyorlash va o‘tkazish haqida gapiring.
2. Yoshlarda sog‘lom turmush tarzi haqidagi tushunchaga fikringiz?
3. Sport musobaqalarini o‘tkazish tizimi haqida nimalarni bilasiz?
4. Jismoniy madaniyatning bolalar va yoshlar hayotidagi o‘rni nimalardan iborat?

19-Modul. Sport tadbirlarining rivojlanish uslubiy metodologiya dasturi

19.1. Sport tadbirlarining uslubiy metodologiyasi

Har qanday ta'lim muassasasi sharoitida (MYSM, universitet, texnik maktab, umumta'lim maktabi va boshqalar) sport va ko'ngilochar tadbirlar muhim o'rin tutadi. Ular o'quvchilarni FK va sportga jalb qilishning samarali usuli bo'lib, ularning jismoniy tayyorgarligi darajasini oshirishga, foydali vosita ko'nikmalarini oshirishga, FK va sportni yanada jiddiy o'rganishga qiziqish uyg'otishga yordam beradi.

Sport va ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- turnirlar, krosslar, marafonlar, sport o'yinlari bo'yicha turnirlar ishtirokchilari uchun sport va sog'lomlashtirish tadbirlari;
- sport bayramlari;
- sport-ajoyib kechalar va konsertlar;
- taniqli sportchilar bilan uchrashuvlar;
- yetakchi sportchilar va sport muassasalari vakillarining ko'rgazmali chiqishlari.

Bolalarning jismoniy tarbiya tizimida sport bayramlari va sog'liqni saqlash kunlari mustahkam o'rin egallaydi, ular o'zlarini bolalarning faol dam olishning eng maqbul va samarali shakli sifatida isbotladilar. Dam olish va bo'sh vaqtlarda bolalar turli xil vosita faoliyatida - mashqlar, harakat va sport o'yinlari, o'rni, raqs, diqqatga sazovor joylarga qiziqish uyg'otmoqda. Bolalar raqobat sharoitida yaxshi natijalarga erishishga intilib, katta hissiyot va qiziqishlarga ega bo'lib, jismonan yaxshilanmoqda. Tengdoshlar jamoasida mustaqillik va tashabbusning namoyon bo'lishi ilgari qo'lga kiritilgan vosita-ko'nikmalarini faol qo'llash, makonda qobiliyatlilik, tezlik, yo'nalish va boshqa foydali fazilatlar va qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bayramlarda ishtirok etish va ularga tayyorgarlik katta hissiy-estetik mamnuniyat keltiradi, bolalar va kattalarni umumiy quvonchli taassurotlar, tajribalar bilan birlashtiradi, uzoq vaqt davomida yorqin voqea sifatida xotirada qoladi. Do'stlar bilan birgalikda faoliyat, o'yinlar, dam olish joyining rangli dizayni, original kostyumlar, chiroyli ramzlar, musiqa

tovushi, bolalarning go'zallik va yaxshi ta'mga ega bo'lishiga ta'sir qiladi. Bularning barchasi ularning ijodkorligini rag'batlantiradi.

19.2. Sxema, sport bayramining vazifalari

Sport bayramlari dastur va tuzilishiga ko'ra juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Bu bayram mavzusini tanlashga, uning oldiga qo'yilgan vazifalarga bog'liq. Jismoniy madaniyat bayramlari "jismoniy tarbiya kuni" yoki "bolalarni himoya qilish kuni", "qish, yil boshi" va boshqalarga bag'ishlanishi mumkin., "Quyosh, havo va suv bizning eng yaxshi do'stlarimiz!" va boshq.

Ushbu bayramlarning sxemasi quyidagicha:

1. Ishtirokchilar paradida (guruhlarga sport formasida chiqish, qurilish va qayta qurish).

2. Guruhlarning ko'rgazmali chiqishlari (umumiy rivojlanish mashqlari, she'rlar, qo'shiqlar).

3. O'yinlar, diqqatga sazovor joylar.

4. Bayramning tashkiliy yakuni ("medallar", choy ichish, davolanish va h.k.).

Bayram 2 yoki undan ortiq jamoa o'z ramzi, shiori, kapitani bilan ishtirok etadigan sport musobaqasi shaklida qurilishi mumkin

Jismoniy tarbiya bayramlarining vazifalari:

- FK va sportni targ'ib qilish;

- turli sport turlari bilan shug'ullanishni xohlovchi shaxslarni aniqlashga ko'maklashish;

- jismoniy rivojlanish darajasini aniqlash;

- eng kuchli sportchilarni aniqlash;

- shaxsiyatning barkamol rivojlanishi;

- vatanparvarlik, axloqiy tarbiyalashga ko'maklashish;

- maktab ishini FV va S bo'yicha umumlashtirish.

Quyidagi printsiplarni bajarish sharti bilan muammolarni samarali hal qilish mumkin:

- tadbirni tashkil etishni uning vazifalariga muvofiqligi;

- maktab(ta'lim muassasasi) rejimini hisobga olgan holda, tadbirda vaqt va joy bo'yicha ishtirok etish imkoniyati;

- raqobat mashqlarining tayyorgarligi, jinsi va yoshi darajasiga mosligi

va muvofiqligi;

- musobaqa ishtirokchilari, hakamlar va tomoshabinlar xavfsizligi;
- tadbirni o'tkazishning ravshanligi va rang-barangligi, ochilish va yopilish marosimi, ishtirokchilar natijalarini xolisona aniqlash, natijalarni o'z vaqtida sarhisob qilish va ishtirokchilarni taqdirlash va h. k. dan iborat.

19.3. Tashkiliy-tayyorgarlik ishlari

Har qanday bayram tadbirini tashkil etish - bu juda ko'p mehnat talab qiladigan jarayon bo'lib, u muayyan moddiy xarajatlarni va tayyorgarlik uchun ko'p vaqtni talab qiladi. Tadbirni yuqori darajada o'tkazish uchun bayram tadbirining tashkilotchilari o'z vazifalarini juda mas'uliyatli tarzda qabul qilishlari va har bir narsani, eng so'nggi tafsilotlarga qadar oldindan o'ylashlari kerak.

Sport tadbirini tashkil etish va o'tkazishning to'rt bosqichi ajratiladi:

1. Tayyorgarlik.
2. Tashkiliy
3. O'tkazish bosqichi.
4. Oxirgi bosqich.

Har bir bosqichda ushbu turdagi ishlar uchun mas'ul bo'lgan mutaxassislar tomonidan turli tadbirlar amalga oshiriladi. Sport bayrami bosqichlarining umumiy soni, davomiyligi va mazmuni o'tkazilayotgan tadbir ko'lami va moddiy-texnik bazaning imkoniyatlariga bog'liq.

Mehmonlar soni va uning o'tkaziladigan joyidan qat'iy nazar, har qanday bayramni muvaffaqiyatli o'tkazishni ta'minlaydigan, tadbirni qanday tashkil qilish bo'yicha bir necha umumiy qoidalar mavjud. Keling, ushbu qoidalarning har biri haqida bir oz gaplashaylik.

19.4. Tadbirlarni tashkil qilish

Faol harakatlarga o'tishdan oldin, kelajakdagi tadbirning batafsil tashkiliy rejasini ishlab chiqish kerak. Ehtiyotkorlik bilan o'ylamasdan, daqiqali bo'yalgan skriptni qila olmaysiz. Ssenariyda tadbirning aniq boshlanish vaqti, davomiyligi, agar tantanali qism rejalashtirilgan bo'lsa, mehmonlar ro'yxati, ma'ruzachilarning chiqishlari tartibi va mavzularini oldindan tuzish va kelishib olishni unutmang.

Tashkiliy reja tuzilgandan va tasdiqlanganidan so'ng, dam olish joyini tanlashga o'tish vaqti keladi. Bu xona yoki sport zali, ochiq maydon (yozda ayniqsa yaxshi), jamoat parkidagi joy bo'lishi mumkin. Joy tanlansa, uning dizayni haqida o'ylang. Chodirlar, soyabonlar, shkaflar, gulchambarlar, balonlar, plastik mebellar – agar dam olish yozda ochiq havoda yoki zalning bezaklari, sahnalar bo'lsa.

Joy tanlansa va tadbirning boshlanish vaqti tasdiqlansa, bosmaxonaga buyurtma berish yoki qo'l bilan yozish, bayramga taklifnoma berish va barcha mehmonlarga yuborish kerak.

Biz tadbirni qanday qilib ajoyib qilish haqida o'ylashimiz kerak. Yoritish, maxsus effektlar, zarur musiqa dizayniga e'tibor bering, yaxshi rahbarni toping, kichik konsert qismini tashkil eting - o'zingizni yoki professional rassomlarni taklif qiling.

Yaqinlashib kelayotgan bayramning professional fotosurati va videolarini buyurtma qiling. Agar bayram katta bo'lsa, mahalliy jurnalistlarni matbuot va televideniya tatanali tadbirni yoritish uchun taklif qiling.

Dam olish, mehmonlarning xavfsizligi haqida o'ylab ko'ring. Agar tadbir ko'plab mehmonlar bilan rejalashtirilgan bo'lsa, bu masala bo'yicha xavfsizlik agentligi mutaxassislariga ishonish yaxshiroqdir.

Har qanday dam olish kuni shiftdan tushgan balonlar, konsertning barcha ishtirokchilari tomonidan ijro etilgan yakunlovchi qo'shiq yoki tungi osmonda ko'zni qamashtiradigan havo fişek bo'ladimi – o'zingiz uchun eng munosib variantni tanlang.

Endi siz tadbirni qanday tashkil qilishni bilasiz. Umid qilamizki, siz tashkil etadigan har qanday tadbir muvaffaqiyatli va ajoyib tarzda o'tkaziladi.

Sizga kerak bo'ladi:

Raqobat uchun joy;

Hakamlar hay'ati;

Shifokorlar;

Sport jihozlari;

Yordam guruhi;

Kino ekipaji.

3.Dastur va skriptni tuzish

Dasturni tuzishda dam olish g'oyasini (bayramga bag'ishlangan yoki

qanday shior ostida o'tadigan), muayyan sharoitlar (zal, maydon, qish, yoz), bolalarning jismoniy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini (ayniqsa, har bir guruh) hisobga olish kerak.

Dam olish dasturi 45-130 daqiqa bolalar (talabalar) yoshiga qarab, "qiziqarli start" 50 daqiqa bo'lishi mumkin. Bayram tantanali qism bilan boshlanadi: ishtirokchilarning chiqishi, qurilish, hisobot berish, direktor yoki taklif etilgan shaxslarning uy egasi tomonidan bolalarni salomlashish, bayroqni ko'tarish va yurish marosimi.

Tantanali qismdan keyin namoyishlar boshlanadi. Bu bayramning eng qiziqarli qismi bo'lib, bolalar o'zlarining jismoniy tayyorgarligi, harakatchanligi, harakatlarning uyg'unligini namoyish etadilar. Guruhlarning chiqishlari obyektlar (halqalar, tayoqlar, bayroqlar) orqali umumiy rivojlanish mashqlarining aniqligi va izchilligi bilan tomoshabinlarning haqiqiy qiziqishini uyg'otadi va ishtirokchilarning hissiy farovonligini oshiradi. Akrobatik yoki erkin mashqlar, jang san'atlari turlari va boshqalar bilan individual ishlashni o'z ichiga olishi mumkin.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Sport tadbirlarini rejalashtirish, tayyorlash va o'tkazish haqida gapiring.
2. Sport tadbirlarini tashkil qilishda nimalarga ahamiyat berish lozim?
3. Sport musobaqalarini o'tkazish tizimi haqida nimalarni bilasiz?
4. Sport tadbirlarini tashkil qilishning qaysi jihatiga ko'proq ahamiyat berish lozim?

20-Modul. Sport musobaqalarini tayyorlash va o'tkazish

20.1. Sport musobaqalarini o'tkazish

Sport musobaqalari - jismoniy tayyorgarlikni aniqlashga qaratilgan o'yin shaklidagi odamlar o'rtasida raqobatdir.

Sport musobaqalari uslubiy, pedagogik va ijtimoiy muammolarni hal qiladi. Sport musobaqalarida texnik, jismoniy, taktik, nazariy-ruhiy tayyorgarlik yaxshilanmoqda. Inson organizmida yuzaga keladigan siljishlar mashg'ulotlarga xos bo'lgan darajadan oshib ketadi.

Sport musobaqalari sportchilarda ta'lim olishning ortishi bilan o'lchovdir. Voliylik xususiyatlarini shakllantirishda sport katta ahamiyatga ega.

Sport musobaqalari yorqin-hissiy jihatdan namoyon bo'ladi, buning natijasida tomoshabin va sportchilarning zavqlari oshadi.

Sport musobaqalarining asosiy tashkiliy masalalari.

Trener – o'qituvchilar, jismoniy tarbiya va sport o'qituvchilari, sport hakami, tashkilotchilar, shifokorlar vazifalari - bularning barchasi faoliyatining tabiati bilan ajralib turadi.

Trener-o'qituvchilarning asosiy vazifasi-talabalarni tanlovga tayyorlashdir. Avvalo, yosh sportchilarga sport texnikasi va taktikasini, raqobatni o'rgatish kerak. Buning uchun turli darajadagi musobaqalarga talabalarni jalb qilish kerak.

Tashkiliy-uslubiy ishlar sport turlari bo'yicha taqvim rejasini tuzish bilan bog'liq. Ular raqobat turlarini, joyini, vaqtini ko'rsatadi. Musobaqalar turli darajada bo'lishi kerak.

Shuningdek, musobaqalar to'g'risidagi nizomlarni tuzish ham tashkiliy – uslubiy ishlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular quyidagicha ko'rsatiladi:

- sport musobaqasining nomi;
- vaqti;
- musobaqalar o'tkaziladigan joy;
- vazifalar;
- kun tartibi;
- dastur;
- ishtirokchilar tarkibi;

- g'oliblarni aniqlash tizimi;
- mukofotlash jarayoni.

Tanlovda ishtirok etish uchun siz oldindan, keyin esa kelganingizda murojaat qilishingiz mumkin.

Musobaqalarni o'tkazish uchun joyni tartibga solish, inventarizatsiya va jihozlarni qoidalarga muvofiq saqlash kerak.

Tanlovda shifokor yoki sog'liqni saqlash mutaxassisi bo'lishi kerak.

Hakamlar ushbu sport qoidalariga muvofiq harakat qilishlari lozim. Hakam murabbiylar tarkibidan, murabbiy tomonidan belgilanadi. Bosh hakam o'quvchilarning salomatligi uchun mas'uldir. Bosh hakam tanlov qoidalarini bilishi kerak.

Sport tadbirini o'tkazish va tashkil etish.

Tanlov tashkilotchilari tadbir shartlarini belgilaydilar, o'tkazish uchun mas'uldirlar, ularni boshqa vaqtga o'tkazishlari, to'xtatib turishlari, yakunlashlari va tasdiqlashlari mumkin.

Tashkilotchilar reklama, xizmat ko'rsatish va musobaqani o'tkazish uchun maxsus huquqlarga ega.

Sport tadbiri tashkilotchilari tadbirlarni har qanday usulda (gazeta, jurnal, televideniye va boshqalar) efirga uzatish orqali yoritish huquqiga ega.

Musobaqalarni o'tkazish va tashkil etish tasdiqlangan Nizomga muvofiq amalga oshiriladi.

Sport musobaqalarini tasdiqlash qoidalari Rossiya federatsiyasi subyektining ijro etuvchi organi tomonidan belgilanadi.

Sport musobaqalarini tasdiqlash qoidalari mahalliy hokimiyat organlari tomonidan belgilanadi.

Tashkilotchilar ko'plab shaxslar bo'lsa, unda vazifalar ular orasida taqsimlanadi.

Sport musobaqalari, turnirlar, tadbirlar ham o'quvchilarning jismoniy va axloqiy tarbiyasida muammolarni hal etadi, bu esa zamonaviy dunyoda ijtimoiy moslashtirilgan, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga imkon beradi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar.

1. Sport tadbirlarini tashkil qilishda nimalarga ahamiyat berish lozim?

Ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish

2. Sport tadbirlarini rejalashtirish, tayyorlash va o'tkazish haqida gapiring.
3. Sport tadbirlarini tashkil qilishning qaysi jihatiga ko'proq ahamiyat berish lozim?
4. Sport musobaqalarini o'tkazish tizimi haqida o'z fikringizni bildiring.

21-Modul. Sportchilar va murabbiylarning xavfsizligini ta'minlash

21.1. Sport tadbirlari uchun umumiy qoidalar

Musobaqalar va o'quv mashg'ulotlari xavf – xatarni yashiradigan keng qamrovli manbadir. Biroq, shaxsiy qoidalarni kuzatish va amalga oshirish, tegishli sport tajribasiga ega bo'lgan xavfsizlik texnikasi bu xavfni minimal darajada kamaytirishi mumkin.

Jamoat tartibi va jamoat xavfsizligini ta'minlash tanlovlarda ko'rsatmalar va tadbirlar rejasiga muvofiq amalga oshiriladi.

Qo'llanma jismoniy tarbiya va sport sohasidagi federal ijro etuvchi organ tomonidan tasdiqlangan namunaviy yo'riqnomaga asosan sport obyektlarining egalari (foydalanuvchilari) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, hududiy xavfsizlik organlari va Rossiya federatsiyasi ichki ishlar vazirligining hududiy organlari bilan tuman darajasida kelishilgan va sport obyektlarining egalari (foydalanuvchilari) tomonidan kamida 3 yilda bir marta tasdiqlangan.

Tadbir rejasini tanlov tashkilotchisi tomonidan sport obyektlarining egalari (foydalanuvchilari) bilan birgalikda, hududiy ichki ishlar organlari bilan kelishilgan holda, tadbirlarning namunaviy rejasiga muvofiq hamda musobaqalar boshlanishidan kamida 10 kun oldin o'tkazilgan musobaqalar to'g'risidagi Nizom (reglament) ni hisobga olgan holda ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Tanlovga tayyorgarlik ularni tashkil etuvchi tashkilot va bosh sudyalarning kengashi tomonidan oldindan amalga oshiriladi. Raqobat ko'lami qanchalik katta bo'lsa, ularni amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rish uchun shuncha vaqt kerak bo'ladi.

Ta'lim muassasasi ichidagi musobaqalarda ishtirok etishga davlat ta'lim standartlari bo'yicha o'rganilayotgan va muassasada majburiy bo'lmagan mashg'ulotlar davomida sport turlari bo'yicha 1-sinf dan boshlab ta'lim oluvchilar, o'quvchilarga ruxsat etiladi.

Umuman olganda, ishtirokchilarning yoshi Rossiya Sog'liqni saqlash vazirligi va jismoniy tarbiya va sport bo'yicha Davlat qo'mitasi tomonidan belgilangan alohida sport turlari bo'yicha senzura bilan belgilanadi.

Shifokorlar har qanday miqyosdagi musobaqalarda ishtirok etishlari kerak.

Tibbiy xizmat ko'rsatishni ta'minlash mahalliy, tibbiy-jismoniy tarbiya dispanserlari zimmasiga yuklanadi.

Sportchining tibbiy xulosalar bo'yicha sport musobaqalariga qabul qilish uchun asos sport tibbiyoti bo'yicha shifokor yoki shifokorning imzosi bilan sportchining familiyasi qarshisiga "qabul qilingan" belgisi bilan arizasi bo'lib, jismoniy tarbiya yoki sport tibbiyoti bo'yicha shifokor tomonidan tasdiqlangan va shaxsiy muhr bilan tasdiqlangan bo'lsa, tibbiy faoliyatni amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lib, tibbiy tashkilot muhri bilan tasdiqlanadi.

Sport musobaqalarida ishtirok etish, albatta, tegishli sport mashg'ulotidan oldin bo'lishi kerak. Jamoa tashkilotchilari ushbu shartga qat'iy rioya qilishlari kerak.

Musobaqalar, sport tadbirlari kalendarlari to'g'risidagi Nizom tasdiqdan o'tishi va ishtirok etuvchi ta'lim muassasalari e'tiboriga belgilangan tartibda yetkazilishi kerak.

Stadionlar, suzish havzalari, maydonlar va h.k. larni tashkil etuvchi korxonalar, tashkilotlar muassasalari, jamiyatlar rahbarlari va ma'muriyatlariga musobaqalar o'tkazish uchun sport anjomlari va uskunalari, sanitariya-gigiyena sharoitlarining raqobatga qo'yiladigan talablarga muvofiqligi uchun javobgarlik yuklatiladi.

Musobaqalarni tashkil etuvchi va o'tkazadigan mansabdor shaxslarga musobaqalarni o'tkazishdagi lavozimi va rolini hisobga olgan holda mehnat muhofazasi va hayotiy faoliyat xavfsizligi bo'yicha o'qitilishi kerak. Birinchi tibbiy yordam va yong'in xavfsizligi bo'yicha brifinglarda alohida e'tibor berilishi kerak (birinchi tibbiy yordam ko'rsatmasi va muassasa uchun amaldagi yong'in xavfsizligi bo'yicha ko'rsatmalar miqdori bo'yicha).

Sport musobaqalari o'tkazilayotganda yong'in va texnik xavfsizlik o'tkazish qoidalari, musobaqalarning muayyan shartlari bilan belgilanadigan sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilinishi zarur.

Sport musobaqalarini o'tkazayotgan shaxs musobaqada ishtirok etayotgan shaxslarning hayoti va salomatligini asrash uchun bevosita javobgar bo'ladi. Sportchilar harakatlari ustidan tibbiy nazorat yo'qligida

musobaqa davomida ishtirokchilar bilan sodir bo'lgan baxtsiz hodisalar uchun sudya shaxsan javobgar bo'ladi.

Sportchining tanlovda ishtirok etish jarayonida turli xil xavfli va zararli omillar ta'sir ko'rsatishi mumkin, ularning ro'yxati sportning o'ziga xos turiga bog'liq.

Umuman olganda, musobaqa davomida sportchiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan barcha omillar tasniflanishi mumkin:

to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiluvchi omillar (tushish, to'qnashuvlar, zarbalar);

bilvosita ta'sir mexanizmining omillari (sportchining o'ziga xos bo'lmagan, nomutanosib harakati);

birgalikda mexanizmning omillari (qo'shilishda burilish va undan keyin tushish);

sport axloqi bilan bog'liq omillar (intizom, jamoada axloqiy muhit, xulq-atvor qoidalariga rioya qilish va boshqalar).

Bellashuv ishtirokchilari nutqlar, o'yinlar davomida muayyan sport turi uchun belgilangan sport shaklidan foydalanishlari kerak.

Shaklsiz yoki standartga mos bo'lmagan shaklda musobaqalarda ishtirok etishga yo'l qo'yilmaydi.

21.2. Sport tadbirlari uchun umumiy qoidalar.

Musobaqalar va o'quv mashg'ulotlari xavf – xatarni yashiradigan keng qamrovli manbadir. Biroq, shaxsiy qoidalarni kuzatish va amalga oshirish, tegishli sport tajribasiga ega bo'lgan xavfsizlik texnikasi bu xavfni minimal darajada kamaytirishi mumkin.

Jamoat tartibi va jamoat xavfsizligini ta'minlash tanlovlarda ko'rsatmalar va tadbirlar rejasiga muvofiq amalga oshiriladi.

Qo'llanma jismoniy tarbiya va sport sohasidagi federal ijro etuvchi organ tomonidan tasdiqlangan namunaviy yo'riqnomaga asosan sport obyektlarining egalari (foydalanuvchilari) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, hududiy xavfsizlik organlari va Rossiya federatsiyasi ichki ishlar vazirligining hududiy organlari bilan tuman darajasida kelishilgan va sport obyektlarining egalari (foydalanuvchilari) tomonidan kamida 3 yilda bir marta tasdiqlangan.

Tadbir rejasi tanlov tashkilotchisi tomonidan sport obyektining egasi (foydalanuvchisi) bilan birgalikda, hududiy ichki ishlar organlari bilan kelishilgan holda, tadbirlarning namunaviy rejasiga muvofiq hamda musobaqalar boshlanishidan kamida 10 kun oldin o'tkazilgan musobaqalar to'g'risidagi Nizom (reglament) ni hisobga olgan holda ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Tanlovga tayyorgarlik ularni tashkil etuvchi tashkilot va bosh sudyalarning kengashi tomonidan oldindan amalga oshiriladi. Raqobat ko'lami qanchalik katta bo'lsa, ularni amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rish uchun shuncha vaqt kerak bo'ladi.

Sport musobaqalari o'tkazilayotganda yong'in va texnik xavfsizlik qoidalari, o'tkazish qoidalari, musobaqalarning muayyan shartlari bilan belgilanadigan sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish kerak.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Sport tadbirlarini rejalashtirishda xavfsizlikka e'tibor berish lozimmi?
2. Sport tadbirlarini tashkil qilish Nizomi qanday tartibda tuziladi?
3. Sport tadbirlarida ishtirok etadigan qatnashuvchilar qanday tanlanadi?
4. Sport tadbirlarini tashkil qilishda uning qaysi jihatlariga ko'proq ahamiyat berish lozim?

22-Modul. Sport - sog'lomlashtirish faoliyatini tashkil etish va o'tkazish

22.1. Ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish

Bugungi kunda ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda.

So'nggi paytlarda ommaviy jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, milliy bayram an'analarini qayta tiklashga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu sohada taniqli mutaxassis B. N. Petrova (2001) tomonidan belgilanadigan sport bayramlari va chiqishlari turli xil sport va madaniy tadbirlar majmuasini tashkil etuvchi ajoyib tadbirlarni tashkil etishning zamonaviy turlari hisoblanadi. Bu olimpiadalar, festivallar, sport paradlari, ko'rgazmali chiqishlar, bolalar sport bayramlari va oddiy sport musobaqalari kabi yirik tadbirlar bo'lishi mumkin.

Ma'lumki, musobaqalar va sport bayramlari ko'rgazmali tashviqotning ishonchli vositasi bo'lib, jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish va targ'ib qilishda katta ahamiyatga ega. Yaxshi tashkil etilgan va tantanali ravishda o'tkazilsa, ular uzoq vaqt davomida ishtirokchilar va tomoshabinlar xotirasida saqlanadi. Shu bilan birga, ishtirokchilar miqdori, shartlari jismoniy tarbiya sohasida mutaxassis tashkilot uchun o'ziga xos talablarni belgilaydi. Bu, birinchi navbatda, musobaqalarni ochish va yopish, ssenariy-rejissorlik rejasini ishlab chiqish, sport va sport-ko'ngilochar tadbirlarning ssenariy va kompozitsion-ishlab chiqarish rejasi, sport-ommaviy tadbirlarni tayyorlash bosqichlari mazmuni, ularni o'tkazish bilan bog'liq hujjatlarni ishlab chiqish usullari bilan bog'liq.

Sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish tartibini birlashtirish maqsadida, ushbu jarayonda imkon qadar ko'proq yosh sportchilar, murabbiylar, sport jamoatchiligi vakillari, Olimpiya chempionlari, taniqli sportchilar ishtirok etishi uchun ketma-ket harakatlar algoritmini ishlab chiqish kerak.

Yo'nalishga qarab, sport tadbirlari tashviqot, o'quv-trening va haqiqiy sport musobaqalari bo'lishi mumkin.

Targ'ibot-tashviqot tadbirlari muntazam ravishda jismoniy mashqlar

va sport bilan shug'ullanishni istagan har bir kishini jalb qilish maqsadiga ega. Ular ko'rgazmali, ochiq musobaqalar, tanlovlar shaklida o'tkaziladi, unda har bir kishi ishtirok etishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish guruhlarida ishtirok etayotgan sportchilar uchun o'quv-mashg'ulot tadbirlari o'tkaziladi. Bunday tadbirlarning vazifasi darslarni yanada samarali qilish, ularning ta'sirchanligini oshirish, yoshlarning jismoniy tarbiya darajasini ko'tarishga bo'lgan istagini rag'batlantirishdir. Ushbu turdagi musobaqalar soddalashtirilgan qoidalar, shuningdek, ochiq o'yinlar, o'rni bo'yicha musobaqalarni o'z ichiga oladi.

Sport musobaqalari yuqori sport natijalariga erishish maqsadida umumqabul qilingan qoidalar asosida sport turlari bo'yicha o'tkaziladi. Ularda jismoniy tarbiya va sport yo'nalishidagi qo'shimcha ta'lim muassasalarida muntazam ishtirok etayotgan o'quvchilarning ishtirok etishiga ruxsat etiladi.

Mavjud yordamchi vositalar, ko'rgazmali tashviqot, atributlar va moliyaviy imkoniyatlardan foydalangan holda ommaviy jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish, sport-ko'ngilochar tadbirlarni ochish va yopish, shuningdek, imkon qadar ko'proq o'quvchilar, sport jamoatchiligining ishtirokiga tomoshabinlarni jalb qilish, o'tkazilayotgan tadbir (musobaqa) ning muvaffaqiyati va namoyish etilishining garovidir.

22.2. Sport- ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda zamonaviy moddiy – texnika ta'minoti

Sport-ko'ngilochar tadbirlarni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun tashkilotchilar uch yo'nalishdagi masalalarni sifatli hal qilishlari kerak:

- * zamonaviy moddiy-texnika ta'minoti;
- * asosiy va qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini topish;
- * sport-ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va tayyorlashning yangi tizimi.

Zamonaviy moddiy – texnika ta'minoti zamonaviy stadionlar sport texnologiyasi va raqobat dasturlari o'zgarganligi sababli zamonaviy stadionlar, sport, ko'ngilochar, dam olish va qisman tijorat (ko'zoynak, savdo, ko'rgazma va h.k.) uchun me'moriy fikr va ilmiy qurilish texnologiyalari va ulardan universal foydalanish uchun eng so'nggi yutuqlardan foydalangan

holda doimiy ravishda modernizatsiya qilinishi kerakligini ko'rsatadi. Sport, aksincha, sport musobaqalari va sport tashkilotlarining atributlari bugungi kunda keng tarqalgan va sotib olinayotgan mahsulotga aylandi.

Stadionlar va sport-sog'lomlashtirish markazlari eng yirik sport va ko'ngilochar tadbirlar markazlari sifatida ustuvor ahamiyatga ega.

Bugungi kunda sport inshootlarini moliyalashtirish masalalari sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda katta rol o'ynaydi. Sport inshootlari rahbarlari o'rtasida o'tkazilgan so'rov sport bayramlarining muvaffaqiyati, birinchi navbatda, tadbirning ajoyib tomoniga (respondentlarning 62,3% javobiga) va kamroq darajada moliyalashtirilishga (14,2%) bog'liqligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, rahbarlar (41,2%) sport va ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazish uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini izlashga majbur bo'ldilar.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, sport homiyligida uchta komponent mavjud: sport reklamasi, jamoatchilik bilan aloqalar, tovarlar va xizmatlarni sotishga ko'maklashish. Homiy firmalar reklama (sportchi – mahsulot yoki xizmat) va tovarlar va xizmatlar Shuhrat darajasini oshirish uchun reklama tasvirini o'tkazish kabi asosiy maqsadlarga erishish.

Ichki sportda homiylik faoliyatini rivojlantirishning tendentsiyalari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

* sport bilan bevosita bog'liq bo'lgan (masalan, Adidas, Nike, Reebok) va sport bilan bog'liq bo'lmagan xorijiy kompaniyalarning homiylarini faol jalb qilish. Rossiya sportiga xorijiy firmalarning homiylik investitsiyalari hajmi bugungi kunda mahalliy tashkilotlarning shu kabi ko'rsatkichlaridan ancha yuqori;

* shaxsiy sport bilan bir qatorda, Avstriya, Germaniya, Gollandiya, Italiya, AQSh, Shveysariya, Yaponiya va boshqa davlatlarning xorijiy kompaniyalari bilan birgalikda sport homiysi rivojlanmoqda;

* homiylik faoliyatining asosiy subyektlari sifatida ishlab chiqarish vositalari va iste'mol vositalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar, shuningdek, vositachilik firmalari va kompaniyalari, banklar, sug'urta jamiyatlari va boshqalar.;

* homiylik yordami, birinchi navbatda, muayyan sport bilan bog'liq inshootlarni oladi. Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish

ommaviy tadbirlariga ham homiylik qilinmoqda.

Sport musobaqalari va sport-ko'ngilochar tadbirlarni tayyorlash va o'tkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu yerda sport va ko'ngilochar tadbirlarning (ko'pincha tashqaridan yollangan) va sport inshootlari xodimlari ishlab chiqarish guruhining o'zaro munosabatlariga e'tibor qaratish muhimdir.

Shartli ravishda sport inshootlari xodimlarini uch guruhga bo'lish mumkin.

Iqtisodiy- hal qiluvchi moliyaviy masalalar. Bunga buxgalteriya hisobi kiradi. Ushbu guruh voqea smetasini, ish haqi stavkalarini, sotilgan chiptalar uchun pul to'lashni, bu fetishidan olinadigan daromadni va boshqalarni tasdiqlaydi.

Texnik - tadbirni texnik qo'llab-quvvatlash bilan shug'ullanadi. Ushbu guruh quyidagilarni o'z ichiga oladi: bosh muhandis (umumiy tashkilot va muvofiqlashtirish masalalari bo'yicha mas'ul va o'z navbatida bosh energetik muhandis), bosh energiya (elektr energiyasini iste'mol qilish va energiya taqsimlash uchun mas'ul), ovozli muhandis (tadbirning ovozli ijrosi uchun mas'ul), yoritgich (yorug'lik dizayni uchun mas'ul), video muhandis (video ekranlarning ishlashi uchun mas'ul, arenada va sport inshootlari jadvali).

Xizmat - tadbirni tashkiliy qo'llab-quvvatlash uchun mas'ul va quyidagilarni o'z ichiga oladi: bosh ma'mur (muvofiqlashtirish, rassom va texnik xodimlarni joylashtirish, VIP-mehmonlar, maxsus texnikxonalar va h.k.), bosh shifokor (tibbiy nazorat va musobaqa yoki sport-ko'ngilochar tadbir davomida yordam uchun mas'ul), xavfsizlik xizmati boshlig'i (sportchilar va rassomlar, VIP-mehmonlar, tomoshabinlar va boshqalar uchun xavfsizlikni ta'minlash).

Jismoniy tarbiya - sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishning muhim qismi g'oliblarni tantanali ravishda, tantanali vaziyatda va tomoshabinlar ishtirokida taqdirlash marosimlari hisoblanadi. Har bir jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbir sog'liqni saqlash, yoshlik, go'zallik, jismoniy tarbiya va sport ishlari natijalarini ko'rish bayramidir. Shu bois, sport-ko'ngilochar tadbirni tayyorlash bosqichlarini diqqat bilan ko'rib chiqish muhimdir, ularning umumiy soni va mazmuni

moddiy-texnik bazaning imkoniyatlari va tadbirning miqyosiga bog'liq.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishning muhim qismi nima?
2. Xizmat-tadbirni tashkiliy qo'llab-quvvatlash uchun mas'ul kim ?
- 3 Sport- ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda zamonaviy moddiy – texnika ta'minot haqida gapiring.

23-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarning mazmuni

23.1. Sport-ommaviy tadbirlarning mazmuni va tashkil etilishi

Sport bayramlarini rejalashtirish maktabda jismoniy tarbiya bo'yicha dasturiy materiallarni hisobga olish, ya'ni orientatsiya(yo'nalishlarni), sport bayrami mavzusi, maktab dasturining tarkibiy qismlari va ularning o'tish davri (o'quv choragi) ning o'ziga xos xususiyatlariga asoslanadi.

O'yinlar va musobaqalar o'rtasida katta pauzalardan(tanaffuslardan) qochish, o'rni va boshqa vazifalar davomida navbatni uzoq kutish kerak. Musobaqaning ta'sirchanlik xususiyatini hisobga olgan holda, katta jismoniy zo'riqishlarni namoyon qilish zarurati, jarohatlarning oldini olishga alohida e'tibor berish lozim. Uning samaradorligi ishtirokchilarning ongiga, yaxshi intizomga, raqobatning yuqori tashkil etilishiga va dasturda o'yin materiallarini oqilona taqsimlashga, skriptlarga, yuklarning oqilona darajasiga bog'liq. O'yinlar, o'rni, inventarni o'z vaqtida tekshirish, ishtirokchilar va muxlislarning xavfsiz joylashtirilishiga ishonch hosil qilish, agar kerak bo'lsa, murakkab va xavfli mashqlarni bajarishda bolalarni sug'urta qilishni ta'minlash kerak.

Sport bayrami musobaqalarining hakamligi

Hakamlilik - sport bayramida ishtirok etishda uzoq vaqt eslab qolish va ijobiy iz qoldiruvchi muhim omildir. Bolalar yakuniy natijaga qiziqishada. Ularning ruhiyat zaif bo'lib, adolatsizlikka keskin munosabatda bo'lishadi, ko'pincha o'z jamoalarining mag'lubiyatini yoki shaxsiy qobiliyatsizligini og'riqli his qilishadi. Bularning barchasi bayram tashkilotchilarini, ayniqsa, o'z o'rni, o'yinlari, tanlovlari taqdirini diqqat bilan ko'rib chiquvchi qaror qabul qiladi. Hakamlar (hakamlar hay'ati) tarkibiga bolalar orasidan obro' - e'tiborga ega bo'lgan, o'rni va dasturining mohiyatini yaxshi biladigan kishilar kiritiladi. Odatda, bular sportchilar, o'qituvchilar, murabbiylar ham bo'lishi mumkin. Taklif etilgan shaxslar (harbiy harakatlar ishtirokchilari, mehnat faxriylari, ota-onalar qo'mitasi a'zolari) sud ishlariga jalb qilinishi mumkin. Hakamlar hay'ati sport bayrami bilan yaxshi tanish bo'lishi kerak, o'yin harakatlarini baholash mezonlarini bilishi lozim. Har bir jamoa yoki ishtirokchining natijalarini ssenariy davomida e'lon qilish, axborotning ko'rinishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

I - "basketbol" (aralash, turli yoshdagi) 5-9 sinfiga sayohat. 10-11

sinflar, C / va

IV - "basketbol elementlari bilan o'rni" (aralash) 1-3 sinf, C / va

V - "basketbol shou" (jamoat) 10-11- sinf, S / va

Gimnastika yo'nalishi bayramlari:

VII- va, yaxshi, bolalar " (jamoat) 5-9- sinf,

VI - "qiziqarli startlar" (aralash) 1-3 -sinf,

VIII - "Miss gimnastika" (shaxsiy) 9-11- sinf,

Unutilmas sanalar uchun bayramlar

IX - "Ota, Onam, men, sport, oilam" 1- yanvar (oila) 1 -3- sinf, X -
"oxirgi qahramon" 23 -fevral (shaxsiy) 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11- sinf,

XI- A, yaxshi, qizlar " 8 -mart (jamoat) 5-9- sinf, S / va

XII - " asrlar davomida yashash uchun harakat qilaman! "9-may (jamoat,
aralash) 1-3- sinf,

Qishki sport bayramlari:

- "Qishki Poteski" (guruh) 5-9- sinf, S / va

- "Sevimli ertaklarning sahifalarida" (aralash) 1-3 -sinf, N / va

Turistik yo'nalish bayramlari:

XV - "xazina qidirishda" (aralash) 5-9 -sinf, N / va

XVI - "yerdagi harbiy o'yinlar" (jamoat) 5-9, 10-11-
sinf, N/i,

Ishtirokchilar tarkibiga ko'ra sport bayramlarini tasniflash:

Guruh – ishtirokchilar soni cheklanmagan; jamoa-ishtirokchilar soni qat'iy belgilangan — aralash-jamoat o'g'il va qizlarni o'z ichiga oladi; turli yoshdagi – jamoa turli yoshdagi talabalarni o'z ichiga oladi; birlashtirilgan – aralash va turli yoshlarni birlashtiradi; oila – oila a'zolari jamoasi; shaxsiy — individual ishtirokchilar.

Sport bayramlari ssenariylari. (Tadbirlarni mazmunli ta'minlash.)

Quyidagi dastur-bayramlar skriptlari turli xil o'yinlardan (tanlovlardan) iborat. Ular ilgari aytib o'tilgan metodik talablarni inobatga olgan holda tuzilgan. Bu hikoya mazmunining yoshga mos kelishi bilan bog'liq o'yin materiallarining joylashuvi, uning darajalari, shuningdek, o'yinlarning xususiyatlarini hisobga olish, yoshi va jinsi aralash o'yin guruhlari. Quyida keltirilgan ssenariylar amalda sinovdan o'tkazildi. Ular sport bayramlarini tashkil etishga yordam beradi va osonlashtiradi. Tabiiyki, ssenariylar

dasturidan chetga chiqish, ularni boshqa o'yinlar va tanlovlar bilan to'ldirish, nihoyat, maktab jamoalari va jismoniy tarbiya o'qituvchilari ijodining samarasi bo'lgan butunlay yangi dasturlarni yaratish mumkin.

23.2. Sog'liqni saqlash kuniga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish bo'yicha uslubiy tavsiyalar.

Sog'liqni saqlash kuni sog'lom turmush tarzini jalb qilish va targ'ib qilish vositasidir. Ta'lim muassasasida sog'liqni saqlash kunini tayyorlash va o'tkazish kun davomida amalga oshiriladigan bir qator tadbirlarni nazarda tutadi.

Sog'liqni saqlash kunini o'tkazish uchun ta'lim muassasasi rahbariyati vakili, FK o'qituvchisi, valeologiya (biologiya) o'qituvchisi tarkibida tashkiliy qo'mita tashkil etiladi. Shu bilan birga, umumiy rahbariyat ta'lim muassasasi direktori tomonidan amalga oshiriladi, tashkiliy – uslubiy rahbarlik - tashkiliy qo'mita, vazifalarni tegishli ravishda taqsimlaydi.

Asosiy ko'rsatkich unda ishtirok etadigan ta'lim muassasasi o'quvchilarining (umumiy sonidan) foizini hisobga olish kerak. Sog'liqni saqlash samaradorligining qo'shimcha ko'rsatkichi tadbirlarning mazmuni va tashkil etilishi hisoblanadi.

Sog'liqni saqlash kunini o'tkazish uchun ta'lim muassasasida vaqt qoidalari, tadbir joylari, tadbirning tartibini hisobga olgan holda batafsil tadbirlar rejasini ishlab chiqiladi.

Ta'lim muassasasida sog'liqni saqlash kunini o'tkazish bo'yicha tashkiliy tadbirlar:

tashkiliy qo'mita a'zolari orasida vazifalarni taqsimlash;
sog'liqni saqlash kunining mazmuni va o'tkazilishi haqida ma'lumot tayyorlash (turli shakllarda);

tashkiliy qo'mita, sinf rahbarlari, fan o'qituvchilari, sinflar fizoriglari yig'ilishlarini o'tkazish;

sport musobaqalari, o'yinlar, estafetalar, tanlovlar, viktorinalarga xizmat ko'rsatadigan talabalar, o'qituvchilar, taklif etilgan hakamlar tanlovi;
taqdirlash uchun sertifikatlar, sovg'alar, esdalik sovg'alari tayyorlash;
taklif etilgan shaxslarning tarkibini aniqlash va ularni xabardor qilish;
FK tarixi, sport, sport haqida ma'lumot to'plashi kerak bo'lgan rahbarni

tayyorlash. Tadbir so'ngida talabalar tomonidan berilgan savollarga mutaxassislar tushunarli va ogohlikka da'vat etgan holda javob berdilar;

junkerlar, fotosuratchilar tomonidan materiallarni to'plash va yakuniy natijalarni tayyorlash uchun o'quvchilar orasidan tayyorlandi;

uskunalar, belgilar, uskunalar va axborot atributlarining mavjudligi va tayyorligini tekshirish (bandajlar, ramzlar va boshqalar);

ssenariy tadbirlari uchun musiqiy qo'shiqlarni tanlash;

ssenariy tadbirlari uchun joylarni ro'yxatdan o'tkazish;

tashkiliy qo'mita a'zolarining xabarlariga ko'ra, salomatlik kunini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish;

preamp: taklif etilganlar yig'ilishi, xizmat ko'rsatuvchi brigadalarning faoliyati (o'rnatish uchun mas'ul sudyalar va inventarizatsiyani tozalash), tanlov natijalarini jamlama bayonnomaga to'ldirish bo'yicha kotib, mukofot marosimi;

sog'liqni saqlash kuni kunlari bo'yicha hisobot tayyorlash (ishtirokchilar soni, o'tkaziladigan tadbirlar soni, ssenariy, o'tkazilgan tadbirlar bayonnomalari, fotosuratlar, devoriy gazetalari).

Tanlov va musobaqalarda g'olib har bir parallel sinfda to'plangan ballarning eng kam miqdori bo'yicha aniqlanadi. Shu bilan birga, birinchi o'rin - 1 ochko, ikkinchi o'rin - 2 ochko, uchinchi o'rin - 3 ochko. Yozuv quyidagi shaklga ega bo'lishi mumkin bo'lgan bayonnomada amalga oshiriladi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Xizmat - tadbirni tashkiliy qo'llab-quvvatlash uchun mas'ul kim ?
2. Sport- ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda zamonaviy moddiy – texnika ta'minot haqida gapiring.
3. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishning muhim qismi nima? .

24-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlar uchun o'ziga xos ekspressiv vositalar.

Materiallarni teatrlashtirish uchun uning mazmunini teatr vositalari bilan boyitish, ya'ni teatrning ikkita qonunidan foydalanish demakdir:

* Sahna harakatlarini tashkil etish (dramatik ziddiyatning aniq ko'rinishi). Harakatning rivojlanishi chiziq orqali amalga oshiriladi.

* Sahna ko'rinishining badiiy qiyofasini yaratish.

Direktorning teatrallashuvi-tasviriy ifodali va allegorik vositalar tizimi orqali skriptni badiiy- majoziy shaklda taqdim etishning ijodiy usuli.

Albatta, teatrlashtirilgan tadbir etnos va jamiyatning ma'naviy va badiiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. "Teatrlashtirish" deganimizda, biz san'at sohasiga tegishli bo'lgan hodisani, inson in'ikosining hissiy-majoziy sohasiga, badiiy ijodga yoki teatr san'atining ta'sirchan vositalaridan foydalangan holda uning elementlariga murojaat qilishni nazarda tutamiz. Biz "harakat" deganda, qarama-qarshiliklar uchun ya'ni qarama-qarshiliklar muayyan haqiqat rivojlanishini anglatadi va haqiqiy teatrlashtirilgan vakillik bir harakatni yaratishi uchun zarur bo'lgan, tabiiy dinamik va dialektik belgi orqali harakatlantiruvchi hisoblanadi.

Teatr tomoshasini boshqarishning eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u hayotning o'zi, badiiy jihatdan tushunilgan. Psixologik va pedagogik tayyorgarlik badiiy va ijodiy tayyorgarlik kabi muhimdir. Teatrlashtirilgan tadbirning xususiyatlari:

* Teatrlashtirilgan tadbir ssenariysi har doim hujjatli materialga (ssenariy muallifi e'tiborining hujjatli manbasiga) asoslangan.

* Teatrlashtirilgan harakat badiiy qahramonlar (belgilar) psixologiyasini yaratishni emas, balki haqiqiy (hujjatli) kuchlar faoliyat yuritadigan va rivojlanayotgan vaziyatlarning psixologiyasini yaratishni nazarda tutadi.

* Teatrlashtirilgan harakatlar ko'p funksiyali bo'lib, quyidagi vazifalarni hal qiladi: didaktik (nasihatsion), axborot (bilim), estetik, axloqiy, hedonistik (zavq olish) va kommunikativ.

* Teatrlashtirilgan harakat, odatda, bir martalik bo'lib, xuddi bitta nusxada mavjud.

* Teatrlashtirilgan tadbir mekansal va uslubiy shakllarning xilma-xilligi bilan ajralib turadi.

Teatrlashtirilgan tadbir har qanday sharoitda qo'llanilishi mumkin emas, faqat ushbu tadbirning tomoshabinlar tomonidan yaratilgan uslubivati, badiiy talqini bilan bog'liq bo'lgan bir yoki bir nechta voqea bilan bog'liq bo'lgan maxsus shartlardir. Teatrlashtirish funksiyalarining bunday ikkiligi odamlarning hayotidagi har qanday holatlari bilan bog'liq bo'lib, u muayyan hodisaning oddiy ma'nosini tushunish va unga nisbatan his-tuyg'ularni mustahkamlash uchun zarur bo'ladi. Bunday sharoitda teatr qonunlariga ko'ra ommaning faoliyatini tashkil etish uchun ramziy umumlashtiruvchi obrazni badiiy tushunish istagi kuchli bo'ladi. Shunday qilib, teatrlashtirish barcha darajalarda ishlatilishi mumkin bo'lgan madaniy va ma'rifiy ishlarning odatiy usuli sifatida emas, balki chuqur ijtimoiy – psixologik asosga ega bo'lgan va san'atga eng yaqin bo'lgan murakkab ijodiy usul sifatida namoyon bo'ladi.

Albatta, teatrlashtirishning o'ziga xos mavzusini ko'rish yetarli emas. Siz uni tashkil qilishingiz kerak. Bu yerda eng muhim vosita-bu teatrlashtirishning asosiy mohiyatini tashkil etuvchi tasavvur, bu voqea yoki voqea sodir bo'lishini namoyish etish imkonini beradi. Tasvir haqiqiy va yaqindan bog'liq bo'lgan badiiy teatrlashtirishning asosi bo'lib, ichki ssenariy mantiqni yaratishga va badiiy ifoda vositalarini tanlashga imkon beradi. Bu teatrlashtirish hayotini ta'minlaydigan, teatrlashtirilgan va teatr bo'lmagan ommaviy madaniy va ma'rifiy ishlarning shakllari o'rtasida suv havzasini yaratadigan tasvirdir.

Teatrlashtirilgan ommaviy namoyishlarning monumentalligi quyidagi tarkibiy qismlarni aniqlaydi (Sharoyev E. G., 2008)

- * tanlangan hodisaning miqyosi;
- * tarixiy va qahramonlik obrazlarini tanlash ko'lami;
- * aktyorlar o'yinida psixologik seanslarning yo'qligi;
- * yirik plastik harakat monumentallik imo-ishoralari;
- * misansen katta rasm;
- * monumentallik va sahna ko'rinishi;
- * tomoshabin bilan har bir epizodning assotsiativ" fikr ko'prigi";
- * o'tkir kontrastlar prinsipi (plastik, dizayn, musiqa, yorug'lik);
- * allegorik ifoda vositalaridan foydalanish (ramz, metafora, allegoriya, litota);

* eng yangi uskunalar va texnik effektlarni qo'llash.

Taqdimotda teatralizatsiyani qo'llash orqali rejissor ushbu texnikaning turini tanlash huquqiga ega. Teatrlashtirish turlarini sanab o'tish kerak:

* Kompilyatsiya qilingan yoki estrodiol ko'rinishni teatrlashtirish.

Ushbu turdagi tematik tanlov va tayyor badiiy tasvirlar va turli xil san'atlardan foydalanish, ularni sahna-rejissorlik texnikasi yoki harakati bilan o'zaro bog'lash kiradi.

* Asl ko'rinishni teatrlashtirish

Ushbu shaklda rejissyor ssenariy-rejissorlik rejasiga muvofiq yangi badiiy tasvirlarni yaratadi. Hujjat drammatizatsiyasiga asoslangan hujjatli janr skriptlarini ishlab chiqish uchun ishlatiladi. Hujjatli ketma-ketlik, agar haqiqatan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lsa, zamonaviy jurnalistik ovoz beradi. Asosiy talablar: dolzarblik va dolzarblik. Hujjatli va badiiy sintez nafaqat materiallarni tematik tanlashda, balki organik birlashuvda ham eng muhim prinsip – fikrning hissiy rivojlanishi bilan bog'liq bo'lishi kerak. Bu teatrlashtirishning eng qiyin turi.

Aralash turdagi teatrlashtirish.

Ushbu turdagi tayyor mahsulotni kompilyatsiya qilish va birinchi va ikkinchi turdagi teatrlashtirishning birlashuvi sifatida yangisini yaratish kiradi. U tematik tanlov prinsipi asosida qurilgan va ularni ketma-ket ssenariy-rejissyorlik harakati yordamida kompozitsiyaga qo'shib, muallifning asl qiyofasi va yechimini ushbu asosga olib keladi. Tayyor matnlar va raqamlarni kompilyatsiya qilish va tayyor matnlar va raqamlarni original yaratishni o'z ichiga oladi. Aralash turdagi teatrlashtirish tashkilotchi – direktorning majoziy fikrlashini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar ochadi.

Teatrlashtirishning barcha uch turi, birinchi navbatda, madaniy-ma'rifiy ishlarning mustaqil shakli sifatida yoki tashviqot-targ'ibot kompaniyasining ommaviy bayramining tarkibiy qismi, mafkuraviy ta'lim ishlarining boshqa kompleks tizimi sifatida faoliyat yuritadigan, teatrlashtirilgan tematik kechalar va ommaviy namoyishlarni tashkil qilish uchun ishlatiladi.

Ommaviy sport va badiiy g'oyalarning o'ziga xos ifodali vositalari va xususiyatlari.

Ajoyib san'atning har qanday janrining asosiy xususiyatlaridan biri uning janrini belgilaydigan va u mavjud bo'lmashligi mumkin bo'lgan o'ziga

xos ifodasidir. Biroq, bu direktorlarning boshqa ta'sirchan vositalardan foydalanishiga to'sqinlik qilmaydi. Misol uchun, musiqasiz ommaviy sport va badiiy tasvirni tasavvur qilish mumkin emas. Biroq, musiqa bu janrning o'ziga xos ifodasidir, faqat taassurotni kuchaytirishga yordam beradi, semantik akslarni taqdim etadi.

Ommaviy sport va badiiy g'oyalarda janrida o'ziga xos ifodali vositalarning paydo bo'lishi, birinchi navbatda, taqdimot qahramoni - ommaviy, sahna maydoni, shuningdek, sport va sport yo'nalishini rivojlantirish darajasiga bog'liq.

Stadiondagi ommaviy sport va badiiy namoyishlarning o'ziga xos ifoda vositalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

* Ommaviy mashqlar;

Ommaviy mashqlar bir vaqtning o'zida ko'plab ishtirokchilar tomonidan amalga oshiriladi. Ular elementsiz yoki narsalar bilan amalga oshiriladi. Ommaviy sport va badiiy g'oyalarda amaliyotida formada, rangda, maqsadli yo'nalishda va boshqa xususiyatlarda bir-biridan farq qiluvchi juda ko'p sonli narsalar sinovdan o'tkazildi.

Mahsulotlar individual (tayoq, sharflar, bayroqlar, dumbellar, Giri, bulava, Hoops, to'p, kublar, karbina, lenta) va guruhga (qutblar, zinadan, jurnallar, gimnastika skameyakalari, qalqon) bo'linadi. Bunday narsalar sizga juda ajoyib ishlarni qilish imkonini beradi.

Dasturning mazmuni va tabiati bo'yicha ommaviy mashqlar erkin, oqimli va piramidaga bo'linadi. Erkin mashqlar, o'z navbatida, ikki guruhga bo'linadi: aslida erkin mashqlar yoki zaryadlash mashqlari xarakterli va simulyatsiya mashqlari. Oqim mashqlari katta miqdordagi odamlar harakatlarining o'ziga xos xususiyati tufayli o'z nomini oldi. Ular turli xil boshlang'ich pozitsiyalarda satrlar, ustunlar va doiralarda amalga oshiriladi: tik turish, o'tirish, tizzalar, yolg'on va boshqalar. Ommaviy namoyishlarda Piramid mashqlari ikki, uch yoki undan ortiq ishtirokchilar tomonidan amalga oshiriladigan eng oddiy piramidalar seriyasidir.

Qurilish va qayta qurish;

Ommaviy sport va badiiy g'oyalarda binolar va qayta qurishning roli juda katta. Ular ishtirokchilarni tashkil qiladi, taqdimot tarkibining asosini tashkil qiladi va ishtirokchilar massasining imkoniyatlarini bir butun sifatida,

keng vaziyatli tarzda ochishga imkon beruvchi vositadir.

Qurilish stadion maydonida ishtirokchilarning o'zaro joylashishi. Turli tuzilmalar tizimning tabiati va rasmning mazmuni bilan farq qiladi. Qurilish tizimining tabiati ochiq va yopiq bo'lishi mumkin. Birinchisi, asosan, zaryadlash, piramida mashqlar, guruh mavzusi bilan mashq qilish, chiqish va parvarish qilish kabi ommaviy mashqlarda, ikkinchisi, asosan oqim mashqlarida, finalda, chiqishlarda va g'amxo'rlikda qo'llaniladi.

Qayta qurish-ishtirokchilarning bir qurilishdan ikkinchisiga harakatlanishi. Ular juda ta'sirchan, chunki ular odamlarning katta massasining harakatlari bilan bog'liq. Rangli qayta qurish har doim tomoshabinlar orasida, ayniqsa, yangi naqsh paydo bo'lgan paytda zavq keltiradi.

* Yakka va guruh, deb atalmish boltless raqamlari;

Zamonaviy ommaviy sport va badiiy g'oyalarning o'ziga xos xususiyati, ularning mazmunda yuqori to'yinganligi hisoblanadi. Ommaviy raqamlar bilan bir qatorda, ular orasida eng kuchli sportchilar tomonidan ijro etilgan turli sport xonalari va turli xil san'at turlari vakillarining raqamlari mavjud. Ular soxta raqamlar deb ataladi, chunki ularning ishlashi ishtirokchilarning katta massasi fonida sodir bo'ladi. Ular rejissor tomonidan bu massaga kiritilgan ko'rinadi. Ommaviy sport va badiiy g'oyalarda soxta xonalarning muvaffaqiyati nafaqat ularning mazmuni va ishlash sifatiga, balki ishtirokchilarning katta massasi fonida taqdim etilishiga bog'liq.

Sport xonalari orasida eng xarakterli: sport va badiiy gimnastika, akrobatlar, batutistlar, jangchilar (klassik turlar va sharqlar), bokschilar, qilichbozlar, otliqlar, turli konstruksiyalar va maxsus qobiqlarda chiqishlari va boshqalar. Ko'pincha ommaviy sport va badiiy chiqishlarda turli xil tarkib va xarakterdagi o'rniga ko'ra sayyohlar, o't o'chiruvchilar yoki bolalar, harbiylashtirilgan, kulgili va boshqalar holatlar kiradi.

Ichki sport xonalarini ishlab chiqarishda asosiy direktorlik vazifasi-bu ularning xizmat ko'rsatishining o'ziga xosligi, shuningdek, solistlarning yuqori sport mahoratini namoyish etishidir. Ta'kidlash joizki, san'atxonalaridan ommaviy sport va badiiy chiqishlarda xoreografik (raqs) xonalar, klassik balet ko'p ishlatiladi. Bu yerda, ma'lum bir raqamning rejissori tanlovi, qoida tariqasida, rejalashtirilgan epizodning tematik

qaroriga bog'liq bo'lib, sport va san'at sintezi orqali uning majoziy qarorini kuchaytiradi.

* Badiiy fon (jonli ekran).

Jonli ekranning rasmlari mozaik va chizilgan. Sovet rejissorlik maktabi uchun odatiy mozaik fon. Uning o'ziga xos xususiyati – mozaik bazaning tanlangan elementi (elementi) tomonidan taqdim etilgan har qanday rasmni ko'rsatishda dinamizm – foniy quti.

21-asrda texnologiyaning rivojlanishi elektr paneli, ekranlar yordamida badiiy fon yaratishga imkon beradi, bu esa ommaviy sport va badiiy namoyishni tashkil etishda direktorning ishini sezilarli darajada osonlashtiradi. Suratlar dinamik, yorqin va ularning ijrosiga ko'plab odamlar muhtoj emas.

Teatrlashtirish tamoyillari o'ziga xos barcha vositalarni bir butun sifatida birlashtirish uchun ishlatiladi. Teatrlashtirish-bayram tadbirini (hujjatli va badiiy) va tomoshabinlarni (og'zaki jismoniy va badiiy faollashtirishni) dramaturgiya y qonunlari asosida tashkil etish, bu esa bayramona vaziyatni amalga oshirishda jamoa ahamiyatiga psixologik ehtiyoj tug'diradi. Zamonaviy dam olish dasturlarida teatrlashtirish usulining mohiyati tasvirni ochadigan makon va vaqtdagi ohang ranglarining tovushlarini birlashtirib, turli xil variantlarda ularni skript qonunlariga muvofiq ishlatiladigan barcha komponentlarni birlashtiradigan va ularga bo'ysunadigan yagona "uchidan uchigacha harakat" orqali olib borishdir.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Badiiy fon nima? .
2. Sport tadbirlarida teatrlashtirilgan sahna ko'rinishlari qanchalik ahamiyatga ega?

25-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarni tashkil qilishda ishning asosiy bosqichlari va mazmuni.

25.1. Ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport- ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish

Ma'lumki, musobaqalar va sport bayramlari ko'rgazmali tashviqotning ishonchli vositasi bo'lib, jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish va targ'ib qilishda katta ahamiyatga ega. Yaxshi tashkil etilgan va tantanali ravishda o'tkazilgani uchun ular uzoq vaqt davomida ishtirokchilar va tomoshabinlar xotirasida saqlanadi.

Sport tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish tartibini birlashtirish maqsadida, ushbu jarayonda imkon qadar ko'proq yosh sportchilar, murabbiylar, sport jamoatchiligi vakillari, Olimpiya chempionlari, taniqli sportchilar ishtirok etishi uchun ketma-ket harakatlar algoritmini ishlab chiqish kerak.

Yo'nalishga qarab, sport tadbirlarini tashviqot, o'quv-trening va haqiqiy sport musobaqalariga bo'lish mumkin.

Targ'ibot-tashviqot tadbirlari muntazam ravishda jismoniy mashqlar va sport bilan shug'ullanishni istagan har bir kishini jalb qilish maqsadiga ega. Ular ko'rgazmali, ochiq musobaqalar, tanlovlar shaklida o'tkaziladi, unda har bir kishi ishtirok etishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish guruhlarida ishtirok etayotgan sportchilar uchun o'quv-mashg'ulot tadbirlari o'tkazilmoqda. Bunday tadbirlarning vazifasi darslarni yanada samarali qilish, ularning hissiyligini oshirish, yoshlarning jismoniy tarbiya darajasini oshirishga bo'lgan istagini rag'batlantirishdir. Ushbu turdagi musobaqalar soddalashtirilgan qoidalar, shuningdek, ochiq o'yinlar, o'rni bo'yicha musobaqalarni o'z ichiga oladi.

Sport musobaqalari yuqori sport natijalariga erishish maqsadida umumqabul qilingan qoidalar asosida sport turlari bo'yicha o'tkaziladi. Ularda jismoniy tarbiya va sport yo'nalishidagi qo'shimcha ta'lim muassasalarida muntazam ishtirok etayotgan o'quvchilar ishtirok etishga ruxsat etiladi.

Mavjud yordamchi vositalar, ko'rgazmali tashviqot, atributlar va moliyaviy imkoniyatlardan foydalangan holda ommaviy jismoniy tarbiya

va sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni ochish va yopish, shuningdek, imkon qadar ko'proq o'quvchilar, sport jamoatchiligining ishtirokiga tomoshabinlarni jalb qilish, o'tkazilayotgan tadbir (musobaqa) ning muvaffaqiyati va namoyish etilishining garovidir.

25.2. Sport-ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etishning asosiy yo'nalishlari

Sport-ko'ngilochar tadbirlarni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun tashkilotchilar uch yo'nalishdagi masalalarni sifatli hal qilishlari kerak:

Zamonaviy moddiy-texnika ta'minoti;

Asosiy va qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini topish;

Sport-ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va tayyorlashning yangi tizimi.

Zamonaviy moddiy – texnika ta'minoti zamonaviy stadionlar sport texnologiyasi va raqobat dasturlari o'zgarganligi sababli zamonaviy stadionlar sport, ko'ngilochar, dam olish va qisman tijorat (ko'zoynak, savdo, ko'rgazma va h.k.) uchun me'moriy fikr va ilmiy qurilish texnologiyalaridan universal foydalanish uchun eng so'nggi yutuqlardan foydalangan holda doimiy ravishda modernizatsiya qilinishi kerakligini ko'rsatadi. Sport musobaqalari va sport tashkilotlarining atributlari bugungi kunda keng tarqalgan va sotib olingan mahsulotga aylandi.

Stadionlar va sport-sog'lomlashtirish markazlari eng yirik sport va ko'ngilochar tadbirlar markazlari sifatida, eng yirik yaratilgan sport inshootlari sifatida ustuvor ahamiyatga ega.

Bugungi kunda sport inshootlarini moliyalashtirish masalalari sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda katta rol o'ynaydi. Sport inshootlari rahbarlari o'rtasida o'tkazilgan so'rov sport bayramlarining muvaffaqiyati, birinchi navbatda, tadbirning ajoyib tomoniga (respondentlarning 62,3% javobiga) va kamroq darajada moliyalashtirilishiga (14,2%) bog'liqligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, rahbarlar (41,2%) sport va ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazish uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini izlashga majbur bo'ldilar.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, sport homiyligida uchta komponent mavjud: sport reklamasi, jamoatchilik bilan aloqalar, tovarlar va xizmatlarni

sotishga ko'maklashish. Homiy firmalar vazifasi reklama (sportchi – mahsulot yoki xizmat) va tovarlar, xizmatlar, shuhrat darajasini oshirish uchun reklama tasvirni o'tkazish kabi asosiy maqsadlarga erishishdir.

Ichki sportda homiylik faoliyatini rivojlantirishning yuqori tendentsiyalari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

sport bilan bevosita bog'liq bo'lgan (masalan, Adidas, Nike, Reebok) va sport bilan bog'liq bo'lmagan xorijiy kompaniyalarning homiyliklarini faol jalb qilish. Rossiya sportiga xorijiy firmalarning homiylik investitsiyalari hajmi bugungi kunda mahalliy tashkilotlarning ko'rsatkichlaridan ancha yuqori; shaxsiy sport bilan bir qatorda, Avstriya, Germaniya, Gollandiya, Italiya, AQSH, Shveysariya, Yaponiya va boshqa davlatlarning xorijiy kompaniyalari ishtirokida homiylik rivojlanmoqda.;

homiylik faoliyatining asosiy subyektlari sifatida ishlab chiqarish vositalari va iste'mol vositalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar, shuningdek, vositachilik firmalari va kompaniyalari, banklar, sug'urta kompaniyalari va boshqalar kiradi;

homiylik yordami, birinchi navbatda, muayyan sport bilan bog'liq inshootlarni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ommaviy tadbirlari ham homiylik qilinmoqda.

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishning muhim qismi g'oliblarni tantanali ravishda, tantanali vaziyatda va tomoshabinlar ishtirokida taqdirlash marosimlari hisoblanadi. Har bir jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbir sog'liqni saqlash, yoshlik, go'zallik, jismoniy tarbiya va sport ishlari natijalarini ko'rish bayramidir. Shu bois, sport-ko'ngilochar tadbirlarini tayyorlash bosqichlarini diqqat bilan ko'rib chiqish muhim bo'lib, ularning umumiy soni va mazmuni moddiy-texnik bazaning imkoniyatlari va tadbirning miqyosiga bog'liq.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Sport-ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etishning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?

2. Sport va ko'ngilochar tadbirlarni tashkil qilishda ishning asosiy bosqichlari va mazmuni nimalardan iborat?

3. Ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish haqida gapiring ?

26-Modul. Animatsiya

26.1. Sport animatsiyasi

Sport animatsiyasi qalbida sog'lom turmush tarzi mavjud. Sport animatsiyasining asosiy funksiyalari salomatlikni saqlash va mustahkamlashdir. Sog'lom turmush tarzi inson ijtimoiy, professional va maishiy vazifalarni bajarishga hissa qo'shadigan barcha narsalarni birlashtiradi.

Sport animatsiyasi nafaqat muntazam ravishda sport bilan shug'ullanadigan odamlar, balki jinsi va yoshidan qat'iy nazar, bir yoki bir nechta sport o'yinlarida o'z qo'llarini sinab ko'rishni istagan boshqa barcha ishtirokchilar qatnashishlari mumkin bo'lgan dasturlarning keng tanlovini taqdim etadi. Animatsiya dasturlarini amalga oshirishda quyidagi jismoniy tarbiya maqsadlari bo'lishi kerak:

1. Garmonik jismoniy va funksional rivojlanish.
2. Asosiy vosita ko'nikmalarini takomillashtirish va chuqurlashtirish.
3. Jismoniy tarbiya masalalari bo'yicha bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish.

4. Muntazam vosita faoliyatida jismoniy tarbiyaning kundalik turmush tarzining ajralmas qismiga aylanishi uchun ko'nikmalarni mustahkamlash, sport manfaatlarini farqlash orqali jismoniy madaniyatga ijobiy munosabatni rivojlantirish va mustahkamlash.

5. Dunyoqarash nuqtayi nazarini mustahkamlash; vosita faoliyati, harakatlarning go'zalligi uchun tabii va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

6. Tananing qattiqlashishi, sog'lom turmush tarzi gigiyenik ko'nikmalarini mustahkamlash; sigaret chekish, giyohvand moddalarni iste'mol qilish va spirtli ichimliklarni ichish zararli ekanligini tushuntirish.

Maqsadli auditoriyani o'yin-kulgiga qaratilgan tadbirlar majmuasida alohida ahamiyatga ega bo'lgan barcha sport turlari, musobaqalar, tanlovlar beriladi.

Bu yerda insoniyat tomonidan yaratilgan barcha diqqatni jalb qiluvchi narsalar ishlatilishi mumkin. Bu esa ma'lum shartlar va uzoq vaqtdan beri tanish ma'lum qoidalarga ega bo'lgan barcha o'yinlarni; aloqa jarayonida yangi ishlab chiqilgan; dam olish maskanlaridan biri tomonidan taklif qilingan, zamonaviylashtirilgan, bu vaziyatga moslashtirilgan bo'ladi.

Dinamizm, raqobatning soatbay tabiati odamlarga erkinlik, ba'zi qobiliyatlar, iste'dodlarni namoyish etish imkonini beradi. Bundan tashqari, jamoaviy o'yinlar ham bir-biriga yaqinlashadi.

Natijada, raqobat muhitini yaratish – bir tomondan kollektivizm, o'zaro yordam, n boshqa tomondan, dam olishni tiklashga yordam beradi va bu animatorlar oldida turgan asosiy vazifadir.

Animatorlar yaqin atrofdagi sayyohlar e'tiborini o'yinga aylantiradigan va jarayonga jalb qiladigan qiziqish va hayajon muhitini yaratadilar. O'yinlarda animatorlar o'yinchilar, rahbarlar va hakamlar sifatida ishtirok etadilar. Ularning vazifasi qiziqishni kuchaytirish va o'yinni nazorat qilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishdir. O'yin davomida animator qoidalarni aniq belgilab beradi, uning uzluksizligini, xavfsizligini, boshlanishini va yakunini, majburiy natija va g'oliblarni e'lon qilish bilan ta'minlaydi.

Sport animatsiyasi tegishli logistika bazasini va o'qituvchilarni talab qiladi. Shunday qilib, ular psixologik va pedagogik ko'nikmalarga ega bo'lishlari va ishlashlari kerak bo'lgan odamlarning muayyan kontingentini boshqarish asoslari, yoshi, tarkibi, ta'lim, ijtimoiy mavqeyi yoki diniy e'tiqodlari bilan ajralib turadigan turli guruhlarda yetakchilik qilishlari, boshqalarning fikriga ta'sir qilishlari kerak. Bunday dasturlarni amalga oshirish uchun nafaqat psixologiya va pedagogika sohasida, balki tibbiyot, sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi, fiziologiya, gigiyena, sanologiya, klimatologiya, ekologiya va shunga o'xshash nazariy bilimlarga ega bo'lgan o'qituvchilar va animatorlar kerak.

Birgalikda, to'g'ri rejalashtirilgan sport musobaqasi nafaqat qiziqarli xarakteri bilan, balki inson uchun jismoniy tarbiya vazifasini ham bajaradi.

Ko'ngilochar sport o'yinlari, o'rni, musobaqalari bilan bir qatorda, sport va sog'lomlashtirish dasturlarini ham o'zichiga olishi mumkin:

1. Fitnes.
2. Sport zallariga tashrif.
3. To'p bilan o'yinlar (futbol / basketbol / voleybol).
4. Velosiped.
5. Tennis, badminton, Ping pong.
6. Okçuluk.

7. Bowling.
8. Suv sportlari.
9. Toqqa chiqish.

Hozirgi vaqtda jismoniy madaniyat odamlarning hayotiga tobora ko'proq kira boshladi. Dam olish vaqtida insonning jismoniy resurslarini rivojlantirish va mustahkamlash shaxsiy rivojlanishning ajralmas qismi hisoblanadi. Inson fiziologiyasini chuqur o'rganish sportga nazariy asoslarni kiritadi. Trening, inson tanasining umumiy hayotiy faoliyatiga engorganik tarzda mos keladigan holatda, insonga eng katta foyda keltiradigan shaklda ishlab chiqilgan. Nazariy jihatdan eng yaxshi tashkil etilgan jismoniy faoliyatga biriendi fitnessni kiritish mumkin.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Animatsiya haqida gapiring
2. Sport animatsiyasi nima?
3. Animatorlik sohasi haqida qanaqa qiziqarli ma'lumotlarni bilasiz?

27-Modul. Ta'lim bo'yicha tashkilotlarda sport tomoshalari

O'quv jarayonining asosiy shakllari - guruh va individual o'quv-mashg'ulot va nazariy mashg'ulotlar, individual rejalar bo'yicha ishlar, o'quv yig'inlari, sport musobaqalari va tadbirlarda ishtirok etish, o'qituvchi va sudyalarning amaliyoti, tibbiy-tiklash tadbirlari, test va nazoratdan iborat.

Olimpiya sport turlari bo'yicha sport tayyorgarligi dasturi quyidagi mazmun va shaklga ega bo'lishi kerak:

- sarlavha sahifasi;
- tushuntirish yozuvi;
- normativ qism;
- uslubiy qism;
- nazorat tizimi va sinov talablari;
- axborot ta'minoti ro'yxati;
- jismoniy tarbiya va sport tadbirlari rejasi.

Dasturning sarlavha sahifasida quyidagilar ko'rsatiladi: sport turi nomi; sport tayyorgarligini amalga oshiruvchi tashkilotning nomi; dasturning nomi; dastur asosida ishlab chiqilgan federal sport ta'lim standartining nomi; dasturni amalga oshirish muddati; dasturni tuzilgan yili.

Dasturning tushuntirish yozuvida sportning xususiyatlari, uning o'ziga xosligi va o'quv jarayonini tashkil etish prinsiplari, ko'p yillik ta'lim tizimining tuzilishi (bosqichlar, darajalar, intizom) ko'rsatilgan.

Dasturning normativ qismi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: sport tayyorgarligi bosqichlarining davomiyligi, sport tayyorgarligi bosqichlariga o'tish uchun shaxslarning minimal yoshi va Olimpiya sport turlari bo'yicha sport tayyorgarligi bosqichida sport tayyorgarligi o'tkaziladigan shaxslarning minimal soni; sport tayyorlash bosqichlarida sport turlari bo'yicha o'quv jarayoni hajmining nisbati; Olimpiya sport turlari bo'yicha raqobat faoliyatining rejalashtirilgan ko'rsatkichlari; sport bilan shug'ullanadigan shaxslarga tibbiy, yosh va psixofizik talablar; marginal ta'lim yuklari; raqobat faoliyatining minimal va cheklangan miqdori; uskunalar, sport anjomlari va uskunalari uchun talablar; tayyorgarlik guruhlarining miqdori va sifatli tarkibiga qo'yiladigan talablar; individual sport mashg'ulotlari hajmi; yillik siklning tuzilishi (davrlar, bosqichlar, mezosikllarning nomi va davomiyligi).

Dasturning uslubiy qismi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish bo'yicha tavsiyalar, shuningdek, o'quv mashg'ulotlari va musobaqalar sharoitida xavfsizlik talablari; ta'lim va raqobat yuklarining tavsiya etilgan miqdori; sport natijalarini rejalashtirish bo'yicha tavsiyalar; tibbiy-pedagogik, psixologik va biokimyoviy nazoratni tashkil etish va o'tkazish talablari; tayyorgarlikning har bir bosqichi amaliy mashg'ulotlari uchun o'quv; restorativ vositalardan foydalanish rejalari; dopingga qarshi tadbirlar rejalari; o'qituvchi va sudyalarning amaliyoti rejalari.

Dasturning nazorat qilish tizimi va test talablari quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: sport tayyorgarligidan o'tayotgan shaxslarni har bir bosqichdagi jismoniy sifat va jismoniy tayyorgarlikning yoshi va ta'sirini hisobga olgan holda tayyorlash mezonlarini Olimpiya sport turlari bo'yicha samaradorlikka aniqlashtirish; sport tayyorgarligining har bir bosqichida dasturni amalga oshirish natijalariga qo'yiladigan talablar, uning sport tayyorgarligining keyingi bosqichida bajarilishi; umumiy va maxsus jismoniy, sport-texnik va taktik tayyorgarlikni nazorat qilish turlari, nazorat sinovlari kompleksi va tayyorgarlik yillari va bosqichlari bo'yicha nazorat o'tkazish normativlari, nazoratni o'tkazish muddatlari; sport bilan shug'ullanayotgan shaxslarning umumiy, maxsus- jismoniy, texnik-taktik tayyorgarligini baholash uchun nazorat mashqlari komplekslari, test sinovlarini tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar, tibbiy-biologik tekshiruvni tashkil etish usullari.

Dasturning axborot ta'minoti ro'yxati quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: adabiy manbalar ro'yxati, audiovizual vositalar ro'yxati, sport tayyorgarligini amalga oshiruvchi shaxslar tomonidan ish uchun zarur bo'lgan Internet-resurslar ro'yxati va sport tayyorgarligi o'tayotgan shaxslar tomonidan sport tayyorgarligi o'tkazilishi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari rejasi Rossiya federatsiyasi subyekti, shahar tashkilotlari tomonidan mintaqaviy, Butunrossiya va xalqaro jismoniy tarbiya va sport tadbirlari, jismoniy tarbiya tadbirlari va sport tadbirlarining kalendar rejalari bo'yicha yagona kalendar rejasi asosida tashkil etilgan.

Talabalar FSSP tomonidan va testlar sinovidan o'tmasligi yoki kasbiy tayyorgarlik dasturlari bo'yicha o'qitish uchun bosqichlarga kiritilmasligi mumkin. Bunday holda, sport maktabida ushbu sport uchun qo'shimcha umumiy (kasbiy) dastur ishlab chiqilishi kerak.

Pre-professional dastur bosqichlar uchun ishlab chiqilishi mumkin: boshlang'ich tayyorgarlik, mashq qilish, sport mahoratini oshirish. Rossiya Federatsiyasi Sport vazirligining 2013 -yil 12 -sentyabrdagi 730-sonli buyrug'iga binoan barcha sport turlari 9 guruhga bo'linadi. Ushbu dasturdagi yillik reja kamida 52 hafta bo'lishi kerak, dastur tashkilotning mahalliy harakati bilan tasdiqlanadi.

Dastur quyidagi tuzilishga ega bo'lishi kerak: sarlavha sahifasi; tushuntirish xati; o'quv rejasi; uslubiy qism; nazorat tizimi va test talablari; axborotni qo'llab-quvvatlash ro'yxati.

Dasturning sarlavha sahifasida quyidagilar ko'rsatiladi: dasturning nomi; dasturni amalga oshiruvchi ta'lim tashkilotining nomi; dasturni amalga oshirish muddati; dasturning ishlab chiquvchisining familiyasi, ismi, otasining ismi (agar mavjud bo'lsa); dasturning kamida ikkita sharhlovchisi familiyasi, ismi, otasining ismi (agar mavjud bo'lsa); ta'lim muassasasi joylashgan turar-joy; dasturni tuzish yili.

Dasturning tushuntirish yozuvida tanlangan sportning xususiyatlari, ta'limni tashkil etishning o'ziga xosligi, ko'p yillik ta'lim tizimining tuzilishi (bosqichlar, davrlar), bolalarning minimal yoshi va guruhlardagi bolalarning minimal soni ko'rsatilgan.

Dasturning o'quv rejasi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: fan yo'nalishlari bo'yicha dasturni amalga oshirish davomiyligi va hajmi; tanlangan sport turlari bo'yicha kasbiy mahoratni oshirishga yordam beradigan boshqa sport turlari bo'yicha ko'nikmalar; ta'lim bo'limlari bo'yicha o'quv jarayoni hajmining nisbati, shu jumladan o'quvchilarning mustaqil ishi uchun ajratilgan vaqt, shu jumladan individual rejalar.

Dasturning uslubiy qismi quyidagilarni o'z ichiga oladi: mavzu yo'nalishlari, tayyorgarlik bosqichlari (davrlari) bo'yicha ishlarning mazmuni va metodikasi; dasturni amalga oshirish jarayonida xavfsizlik talablari; maksimal o'quv yuklarining hajmi.

Nazorat tizimi va dasturning test talablari quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: dasturni rivojlantirish natijalarini baholash uchun nazorat mashqlari komplekslari; o'quvchilarni attestatsiyadan o'tkazish uchun oraliq (har bir bosqichdan (davrdan) keyin) va yakuniy (dasturni o'zlashtirgandan so'ng) tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar; dasturni ishlab chiqish

natijalariga qo'yiladigan talablar, uning bajarilishi talabani keyinchalik sport o'quv dasturiga o'tkazish uchun asos yaratadi. Talabalarning oraliq va yakuniy attestatsiyasini o'tkazishda har bir mavzu bo'yicha dasturni ishlab chiqish natijalari hisobga olinadi. Oraliq va yakuniy attestatsiya shakli ta'lim muassasasi tomonidan belgilanadi.

Dasturning axborot ta'minoti ro'yxati quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: kamida 10 manbadan iborat adabiyotlar ro'yxati; tanlangan sport turi (intizom) xususiyatlarini hisobga olgan holda audiovizual vositalar ro'yxati; ta'lim jarayonida foydalanish uchun zarur bo'lgan Internet-resurs manbalar ro'yxati.

Dasturni amalga oshirish shartlari va o'qitish muddatlariga qo'yiladigan talablar. FGT dasturni amalga oshirish shartlariga quyidagi talablarni belgilaydi:

boshlang'ich tayyorgarlik bosqichi - 3 yilgacha;

o'quv bosqichi – asosiy tayyorgarlik davri) - 2 yilgacha;

o'quv bosqichi – sport mutaxassisligi davri) - 3 yilgacha; sport mahoratini oshirish bosqichi-2 yilgacha. Sport mahoratini oshirish bosqichiga o'qishga qabul qilinmaydi. Ushbu bosqichda ta'lim bosqichida (sport mutaxassisligi) tashkil etilgan va o'qitilgan bolalar o'qitishni davom ettirada. Tanlangan sport turiga qarab dastur bo'yicha o'qish muddati – 6 yoshdan 10 yoshgacha.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida asosiy professional ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi kasbiy ta'lim muassasalariga kirishni rejalashtirgan bolalar uchun dasturni o'zlashtirish muddati 1 yilga oshirilishi mumkin.

Ta'lim tashkiloti dasturni qisqa muddatda amalga oshirish huquqiga ega. Ta'lim muassasasi tomonidan tasdiqlangan mahalliy normativ hujjatlarga muvofiq har yili kamida 36 hafta (milliy va adaptiv sport turlari bo'yicha) va kamida 42 hafta (sportning boshqa tanlangan turlari bo'yicha) hisob-kitob bo'yicha yillik kalendar o'quv jadvalini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi, unda quyidagilar nazarda tutiladi:

mashg'ulotlarning bir hafta davomida jadvali (jadvali);

fan yo'nalishlari bo'yicha mashg'ulotlar (shu jumladan, guruhlar, kichik guruhlar va b.);

13 dan 21 kungacha davom etadigan kamida bitta o'quv mashg'uloti (mashg'ulot yig'inlari o'tkaziladigan joyga o'tishni hisobga olmagan holda);

musobaqalarda ishtirok etish; talabalarining mustaqil ishi, o'qituvchi-o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadigan, o'quvchilarning o'z - o'zini nazorat qilish, audio va video materiallar va boshqa usullar bilan (individual topshiriqni bajarish, sport tadbirlariga qatnashish, sudyalarning amaliyoti va boshqa shakllar);

talabalarining oraliq va yakuniy attestatsiyasi. Sportning har bir guruhida fan yo'nalishlari bo'yicha ta'lim hajmlarining o'quv rejasining umumiy hajmiga nisbatan nisbati tanlangan sport turi bo'yicha FSSP tomonidan belgilanadigan o'xshash ko'rsatkichlarning 60-90% miqdorida saqlanishi taklif etiladi.

Agar talabalar sport va sog'liqni saqlash guruhlariga o'qishga kirsalar (ular ko'pincha boshlang'ich ta'lim guruhlariga o'qishga kirish uchun belgilangan eng kichik yoshdan kichik bo'lgan bolalardir), ular uchun har bir sport turida qo'shimcha umumiy ta'lim (umumiy rivojlanish) dasturiga muvofiq amalga oshirilishi **kerak**.

Qo'shimcha umumiy rivojlanish dasturlarining mazmuni va ular bo'yicha o'qitish muddatlari, ta'lim shakllari, guruhdagi talabalar soni, yosh toifalari, o'quv mashg'ulotlarining davomiyligi tashkilotning mahalliy normativ hujjati bilan belgilanadi. Shunday qilib, hozirgi bosqichda bolalar va o'smirlar sport maktabida bo'lishi mumkin bo'lgan dasturlarning maksimal soni har bir sport bo'limida to'rtta bo'lib, o'quvchilar o'quv dasturlarini (o'zgartirilgan yoki moslashtirilgan) tugatmaguncha davom etadi.

27.2. Sport tayyorlash dasturlarining turlari

Tarqoq va nisbatan yaxshi tashkil etilgan fikrlari umumlashtirish ularning umumiy tasnifi uchun uchta eng muhim xususiyatni taklif qilish imkonini beradi:

- sportchining (texnik, taktik, jismoniy, psixologik, intellektual (nazariy) tayyorgarlikka erishish uchun tayyorgarlikning muayyan qismlariga yuqori ta'sir ko'rsatishi;

- sport ixtisoslashuvi bilan o'zaro munosabatlarning tabiati bo'yicha (umumiy va maxsus ta'lim);

- tayyorgarlik, sifat va qobiliyatning turli jihatlarini (integral ta'lim) o'qitish va raqobatbardosh faoliyat sharoitida ulanish, birlashtirish va amalga

oshirish darajasiga ko'ra.

Texnik tayyorgarlik

Texnik tayyorgarlik sportchini harakat texnikasi bilan o'rgatish va ularni mukammallikka yetkazishga qaratilgan. Sport texnikasi sportchining o'z psixofizik imkoniyatlaridan foydalanish samaradorligi va ratsionalligi bilan ajralib turadigan sport tadbirini o'tkazishning bir usuli hisoblanadi. Turli sport turlari bo'yicha sport texnikasining o'rni bir xil emas. Sport texnikasiga xos bo'lgan to'rtta sport turi mavjud. Tezlik va kuch turlari (sprinter, otish, sakrash, og'ir atletika va boshqalar).

Ushbu sport turlarida texnikasi sportchining raqobat mashqlarining yetakchi bosqichlarida, masalan, nayzani, diskni va boshqalarni tashlashda yakuniy harakatni amalga oshirayotganda, yugurish yoki uzun va balandlikka sakrashda eng kuchli va tezkor harakatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Chidamlilik (uzoq masofalar, tosh poygalari, velosipedlar va boshqalar) ning asosiy namoyon bo'lishi bilan ajralib turadigan sport turlari. Bu yerda texnika sportchining tanasida energiya resurslarini sarflashni tejashga qaratilgan. Harakatlar san'atiga asoslangan sport turlari (gimnastika, akrobatika, suvga sakrash va boshqalar).

Texnika sportchiga go'zallik, ifoda va harakatlarning aniqligini ta'minlashi kerak. Sport o'yinlari va jang san'atlari, texnika raqobat kurashining o'zgaruvchan sharoitida sportchi harakatlarining yuqori samaradorligi, barqarorligi va o'zgaruvchanligini ta'minlashi kerak. Sportchining texnik tayyorgarligi u qanday ishlashi, o'zlashtirilgan harakatlar uslubiga ega ekanligi bilan tavsiflanadi. Texnik tayyorgarlikning yuqori darajasi texnik mahorat deb ataladi.

Texnik mahorat mezonlari quyidagilardir:

texnikaning hajmi – sportchining bajarishi mumkin bo'lgan texnikaning umumiy soni; texnologiyaning ko'p qirraliligi – texnikaning xilma-xilligi darajasi. Shunday qilib, sport o'yinlarida turli xil o'yin usullaridan foydalanish chastotasining nisbatidir. Texnik mahoratning bu ko'rsatkichlari texnik harakatlarning katta arsenali – sport o'yinlari, jang san'atlari, gimnastika, figurali uchish kabi sport turlari bo'yicha juda muhimdir; sport jihozlariga egalik qilish samaradorligi, sport harakatining texnikasi alohida optimal variantga yaqinligi darajasi bilan tavsiflanadi. Texnikaning samaradorligini

baholash bir necha usulda amalga oshiriladi:

- uni ba'zi biomexanik benchmark bilan taqqoslash;
- baholanayotgan harakat texnikasini yuqori malakali sportchilar texnikasi bilan taqqoslash ;
- sport natijalarini texnik jihatdan natijalar bilan taqqoslash
dvigatel salohiyatini tavsiflovchi oddiy vazifalar, sportchi-kuch, tezlik-
quvvat va boshqalar;
- ko'rsatilgan natijani energiya va quvvat sarfi bilan taqqoslash, dvigatel
harakatlarini amalga oshirish. Kamroq energiya xarajatlari, uning
samaradorligi, texnologiyaning qanchalik yuqori samaradorligi bilan
belgilanadi.

O'z-o'zini sinovdan o'tkazish uchun savollar

1. Sport tayyorlash dasturlarining turlari haqida nimalarni bilib
oldingiz?
2. Uzluksiz ta'lim tizimida qanday turdagi sport tadbirlarini ko'proq
tashkil qilish lozim?

28-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarni tayyorlash va o'tkazishda ko'pfunksiyali faoliyatning o'ziga xosligi

28.1. Sport va ko'ngilochar tadbirlarning ijtimoiy ahamiyati

Sport-ko'ngilochar tadbirlar an'anaviy tarzda mamlakatimizda aholining ommaviy dam olishining keng tarqalgan shakllaridan biridir. Ular miqyosi va ahamiyatiga qarab: xalqaro, Butun Rossiya, viloyat, shahar va mahalliy sifatida tasniflanadi. Ommaviy tashrif va jamoat tartibi davlat ta'siri darajasiga ko'ra, uni himoya qilish uchun eng katta qiyinchilik bunday sport o'yinlarini o'tkazish hisoblanib: futbol, xokkey va ko'ngilochar tadbirlar, odatda, stadionlar va boshqa sport inshootlarida bo'lib o'tadi. Ushbu ommaviy tadbirlarning o'ziga xos xususiyati - sport muxlislarining muayyan kontingentini futbol va xokkey uchrashuvlarida, turli sport klublariga tegishli bo'lgan muxlislardir. Odatda, ularning xatti-harakati fanatizmga erishish uchun o'z jamoasiga nisbatan xolis munosabat bilan tavsiflanadi.

Turli sport musobaqalari, rok-konsertlar va boshqa ommaviy tadbirlar davomida sport-ko'ngilochar inshootlarga tashrif buyuruvchilarning xulq-atvori normalari Kursk shahridagi sport inshootlarida faoliyat yuritadigan standart qoidalar bilan tartibga solinadi.

Shunday qilib, mehmonlar quyidagilarga haqli:

-pulli ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazishda sport inshootlarining hududiga va binolariga kirish uchun faqat kirish huquqini beruvchi chiptalar yoki hujjatlar mavjud bo'lganda;

-chiptada va paslarda ko'rsatilgan joylarni egallashga;

-xavfli bo'lmagan va boshqa tomoshabinlarga aralashmaydigan sport va boshqa atributlarni olib kelish va ulardan foydalanishga;

-16 yoshgacha bo'lgan bolalar bilan sport va boshqa ajoyib tadbirlarni o'tkazish, 20 soatdan kechiktirmasdan -30 daqiqada tugatish, maktab dam olish kunlari - 21 soat, 30 daqiqa davom ettirishi mumkin.

Mehmonlardan talab qilinadi:

-sport-ko'ngilochar tadbirlarda jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash uchun mas'ul bo'lgan musobaqa ishtirokchilari va boshqa ko'ngilochar tadbirlar, tomoshabinlar, sudyalalar, murabbiylar, ma'muriyatlar va boshqa mansabdor shaxslarga hurmat bilan munosabatda bo'lish;

-boshqalarga xavf tug'diradigan va ekstremal vaziyatlarni keltirib

chiqaradigan harakatlarga yo'l qo'ymaslik;

- ommaviy tadbir yakunida sport-ko'ngilochar inshootlardan chiqib ketayotganda tashabbus ko'rsatish;

- buyurtmani saqlab qolish uchun mas'ul bo'lgan sport qurollari, politsiya va boshqa shaxslarning ogohlantirishlari va talablariga rioya qilish.

Mehmonlarga quyidagilarga ruxsat berilmaydi:

- o'qotar va sovuq qurollarni, portlovchi, zaharli, kuchli hidli va giyohvand moddalarni, shuningdek, tadbirning normal o'tkazilishiga to'sqinlik qiladigan oddiy narsalarni, chamadonlarni, katta sumkalarni, sumkalar va boshqa narsalarni olib yurish;

- zinapoyada yoki lyuklarda sport va boshqa ajoyib tadbirga xalaqit berish, maydonda yoki sahnada ishlash, shuningdek, tomoshabinlar yoki ishtirokchilarning harakatiga aralashish;

- spirtli ichimliklarni ichish yoki stadionlarda mast holda paydo bo'lish;

- inson qadr-qimmatini kamsitadigan shiorlarni taqlid qilish, janjal qilish;

- maydonga yoki stendlarga boshqa odamlarning hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazadigan turli xil narsalarni tashlash.

Belgilangan qoidalarga rioya qilmagan shaxslarga sport qurollariga ruxsat berilmaydi yoki ulardan olib qo'yiladi. Jinoyatning tabiatiga qarab, sport qurol-yarog' ma'muriyati ma'muriy choralar ko'rish uchun ogohlantirishni cheklashi yoki huquqbuzarni militsiyaga topshirishi mumkin. Sport qurollanishiga yetkazilgan moddiy zarar qonunda belgilangan tartibda sud orqali aybdor shaxslardan undiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTALAR RO'YXATI

I.O'zbekiston Respublikasi qonunlari

1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, T.O'zbekiston, 1992 y

2.O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonuni., Toshkent 2015 yil

II.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari"gi PQ-3031-sonli qarori.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining. O'zbekiston respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligini tashkil etish to'g'risida Qarori. 2018-yil 5-mart.

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-son Farmoni. Toshkent sh., 2018-yil 5-mart, PQ-3583-son.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida. Toshkent sh., 2002-yil 24-oktabr, PF-3154-son. (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2002-y., 10-11-son, 197-modda; O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2004-y., 1-2-son (85-86), 9-modda, 34-35-son, 390-modda; 2014-y., 29-son, 356-modda)

5.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5924-sonli Farmoni.

6.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 30 oktyabrdagi "Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6099-sonli Farmoni.

7.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 3 noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlarni tayyorlash hamda ilmiy tadqiqotlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-414-sonli Qarori.

III.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi qarorlari va O'zbekiston Respublikasi vazirliklarining xuquqiy-me'yoriy hujjatlari.

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 4 iyul "jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 355-sonli Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 3 iyundagi "Jismoniy tarbiya va sport" yagona axborot tizimini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 454-sonli Qarori

IV. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari va ma'ruzalari

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. T.: "O'zbekiston", 2016. – 32 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va faravon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: "O'zbekiston", 2016. 56 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahliliy qa'tiy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik, har bir rahbarning kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: "O'zbekiston", 2017.

4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: "O'zbekiston", 2017. – 485 b.

V. Darsliklar va o'quv qo'llanmalar

1. Axmatov M.S. Uzlüksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish. /Monog. Ibn Sino, T., UZGIFK. - 2005. Toshkent. 2005 -y.

2. Axmatov M.S. Ommaviy sport musobaqalarida boshqaruv tizimi va uni takomillashtirish. Toshkent. 2003- y

3. Yunusov T. T. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishni tashkil etish yo'llari. Toshkent. 1992 -y.

4. Демчук К.Б., Костюкова О.Н., Болгарчук Т.М., Игнатенков В.В. Организация и проведение спортивных мероприятий. Методическое пособие. Краснодар – 2010. 50 с.

5. Ивент–менеджмент в спорте. Управления спортивными мероприятиями. Учебно-методическое пособие. С.В.Алтухов.– М.: Советский спорт, 2013 г.

6. Петров Б.Н. Массовые спортивно-художественные представления (Основы режиссуры, технологии, организации и методики) - М.: «Физкультура, образование и наука», 2014. - 375 с.

7. Axmatov M.S. Управление массовой физкультурно-оздоровительной и спортивной работой с детьми и учащейся молодежи. //Халқ таълими, 2002, №3. Б.102-111.

8. Axmatov M. Ommaviy sport musobaqalarida boshqaruv tizimi va uni takomillashtirish. //Iqtisod va ta'lim, 2003, №1. B.60-69.

9. Salamov R.S., Aripov Yu. Yu. Maktab yoshidagi bolalar jismoniy tarbiyasi uslubiyati asoslari. - T.: Moliya, 2011 -y

10. Петров, Борис Николаевич. Массовые спортивно-художественные представления: Основы режиссуры, технологии, орг. и методики : Учеб. пособие для студентов высш. и сред. проф. учеб. заведений физ. культуры / Б.Н. Петров. - М.: СпортАкадемПресс, 2001. - 351 с

11. Экономические и социальные аспекты развития спортивных услуг. Восколович Н.А. Москва. 2012 г.

12. О критериях оценки эффективности массо-вой спортивной и физкультурно-оздоровительной деятельности населения. Ланда Б.Х. Москва. 2012 г.

13. Формирование организационно-управленческого механизма предоставления спортивно-зрелищных услуг. Луговских Н.Б. Москва. 2013 г.

14. Организационно-экономические основы формирования инфраструктуры физической культуры и спорта на региональном уровне. Гаджиев А.А. Москва. 2002 г.

15. Специфика формирования доступности услуг массового спорта. Восколович Н.А. Москва. 2012 г

16. Понятие «массовый спорт» как объект рассмотрения социологии управления. Гречишников А.Л. Москва. 2014 й.

17. Экономика массового спорта. Золотов М.И. Москва. 2011 г.

18. Популяризация здорового образа жизни и развитие массового спорта в современной России. Дроздова В.С. Омск. 2012 г.

19. Yarashev K.D. O'z-o'zini boshqaruv tashkilotlarida jismoniy madaniyatni tashkil etish. Toshkent. 2015- y.

20. Государственная и муниципальная политика в области физической культуры и спорта. Манукол Г.А. Краснодар. 2018 й.

21. Управление массовыми спортивными практиками: сравнительный анализ отечественного и Зарубежного опыта. Тюриков Р.А. Москва. 2017 г.

VI. Internetsaytlari

1. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.

2. www.lex.uz – O'z Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

3. www.ziyonet.uz – O'zbekiston Respublikasi madaniy-ma'rifiy portali.

4. www.natlib.uz – O'zbekiston Respublikasi Milliy kutubxonasi.

5. www.olympic.uz – O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qo'mitasi.

6. www.paralympic.uz – O'zbekiston Paralimpiya Assosiyati

Ommaviy sport-sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkillashtirish

MUNDARIJA

Kirish.....	3	sport-sog'lomlashtirish ishlarining mazmuni va tashkillashtirish uslubiyati.....	114
1-Modul. O'zbekistonda ommaviy sport tadbirlarini rivojlanish tarixi va hozirgi kundagi ahamiyati.....	3	14-Modul. Sport o'yinlarida rejalashtirish (dasturlashtirish) va nazorat qilish – boshqarish funksiyasi sifatida.....	144
2-modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarning madaniy va tarixiy jihatlari va ularning rivojlanish boshqichlari.....	23	15-Modul. Stadiondagi ommaviy sport tadbirlarining o'ziga xos ifodali vositalari.....	148
3-Modul.O'zbekistonda jismoniy-tarbiya va ommaviy sport-harakatining milliy konsepsiyasi.....	31	16- Modul. Ommaviy sport tomoshalarini tayyorlash bo'yicha shtab.....	153
4-Modul. Ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish nizomi.....	45	17- Modul. Jismoniy madaniyatning bolalar va yoshlar hayotidagi o'rni.....	159
5 -Modul. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish predmetining maqsad va vazifasi hamda umumiy tushunchalari to'g'risida.....	49	18-Modul. Sport va sport tadbirlari shakllari.....	165
6-Modul. Mamlakatda ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar.....	56	19-Modul. Sport tadbirlarining rivojlanish uslubiy metodologiya dasturi.....	174
7-Modul. Ommaviy sport-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish metodikasi.....	61	20-Modul. Sport musobaqalarini tayyorlash va o'tkazish.....	179
8-Modul. Darsdan tashqari sport – sog'lomlashtirish ishlarining asosiy yo'nalishlari.....	67	21-Modul. Sportchilar va murabbiylarning xavfsizligini ta'minlash.....	182
9- Modul. Ommaviy sport – sog'lomlashtirish musobaqalari tizimi.....	74	22-Modul. Sport - sog'lomlashtirish faoliyatini tashkil etish va o'tkazish.....	186
10- Modul: Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va ommaviy tadbirlarni tashkil etish sifatini oshirishda sport klublarining o'rni va ahamiyati.....	85	23-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarning mazmuni.....	191
11- Modul: Jismoniy tarbiya bo'yicha pedagogning kasbiy faoliyatida ommaviy – sport tadbirlarini tashkil etish kursi bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalar.....	96	24-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlar uchun o'ziga xos ekspressiv vositalar.....	195
12-Modul. Umumta'lim maktablarida ommaviy sport va sog'lomlashtirish ishlarining pedagogik ahamiyati.....	101	25-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarni tashkil qilishda ishning asosiy bosqichlari va mazmuni.....	201
13-Modul. Darsdan tashqari ommaviy jismoniy va		26-Modul. Animatsiya.....	205
		28-Modul. Sport va ko'ngilochar tadbirlarni tayyorlash va o'tkazishda ko'pfunksiyali faoliyatning o'ziga xosligi.....	215
		Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	217

Xudayberdiyeva Nodira Abduyakubovna

OMMAVIY SPORT-SOG'LOMLASHTIRISH TADBIRLARINI TASHKILLASHTIRISH

O'quv qo'llanma

Bosishga ruxsat etildi

Bichimi 60×84 1/16.

« Times New Roman» garniturasida. Ofset qog'ozida. Shartli b.t. 13,75.

Nashr t. 13,75. Adadi 100 nusxa. Buyurtma №

